

Irodalom

Nemecsek ritmus népmese
A Pál utcai fiúk
metafora hasonlat regény
Petőfi Sándor csalimese
János vitéz elbeszélő költemény

Irodalom
Tankönyv
5.

Irodalom

Tankönyv

5.

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

A kiadvány megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet 2. sz. melléklet:
Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára 2.2.01.1. „A” változat, továbbá az 5. sz. melléklet:
Kerettanterv a gimnáziumok 5–12. évfolyama számára 5.2.01. előírásainak.

Tananyagfejlesztők: Csontos Attila, Legeza Márton

Vezetőszerkesztő: dr. Baranyai Katalin

Alkotószerkesztő: Varga Anna

Tudományos szakmai szakértő: dr. N. Pál József

Pedagógiai szakértő: M. Tóth Katalin, dr. Karádi Zsolt

Fedélterv: Slezák Ilona

A borító Jankovics Marcell *János vitéz*-illusztrációjának felhasználásával készült.

Látvány- és tipográfiai terv: Slezák Ilona

Illusztrációk: Balogh Katalin, Baróthy Andrea, Tényi Katalin, Radnóti Blanka, Tégglásy György

Fotók: thinkstockphotos.com, Lantos P. István, Fortepan, 123RF, © Cultiris / Palcsek István, Slezák Ilona

A tankönyv szerkesztői köszönetet mondanak a korábban készült tankönyvek szerzőinek.

Az ő általuk megteremtett módszertani kultúra ösztönzést és példát adott e tankönyv készítőinek is.

Ugyancsak köszönetet mondunk azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek,
akiknek alkotásai tankönyveinket gazdagítják.

Köszönjük azoknak a tanároknak és diákoknak a munkáját, akik hasznos észrevételeikkel
és javaslataikkal hozzájárultak e tankönyv végső változatának kialakításához.

ISBN 978-963-682-964-3

© Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

Felelős kiadó: dr. Kaposi József főigazgató

Raktári szám: FI-501020501/1

Műszaki szerkesztő: Szalay Ildikó

Grafikai szerkesztő: Slezák Ilona

Nyomdai előkészítés: Ecsedi Gabriella, Diószegi Tamás

Terjedelem: 23,60 (A/5) ív, tömeg: 457 gramm

1. kiadás, 2016

Az újgenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás Operatív Program
3.1.2-B/13-2013-0001 számú, A Nemzeti alaptantervhez illeszkedő tankönyv, taneszköz
és Nemzeti Köznevelési Portál fejlesztése című projektje keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők:

Király Ildikó, dr. Kakuszi B. Péter

Engedélyszám: TKV/2859-8/2016 (2016. 03. 29–2021. 08. 31.)

Nyomta és kötötte:

Felelős vezető:

A nyomdai megrendelés

törzsszáma:

magyar
nyomdaipari
szövetség

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFETTES A JÖVŐBE

Bevezető

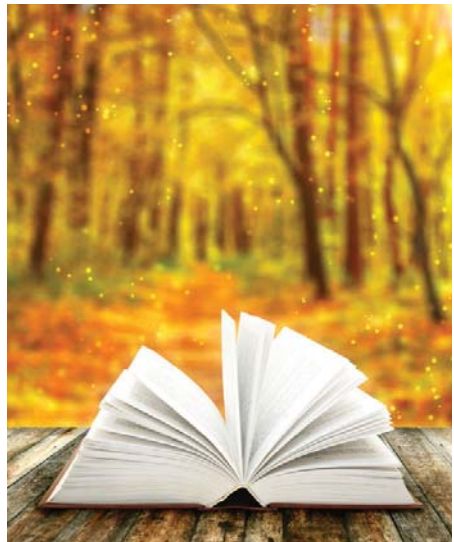
Kedves Diákok!

Ötödik osztályban sokféle, a korosztályotoknak megfelelő olvasmánnal ismerkedhettek meg. Tankönyvünk öt nagy fejezetében mesékről, versekről, a *János vitéz* című elbeszélő költeményről, *A Pál utcai fiúk* című regényről és más ifjúsági művekről fogtok tanulni.

A leckék elején *Rólad szól* címmel mindig kérdéseket találtak, amelyek előzetes szempontokat kínálnak a figyelmes olvasáshoz. De az is helyes, ha a mű elolvasása után foglalkoztok ezekkel a kérdésekkel – akkor nem befolyásolja az olvasmány értelmezését. Az irodalmi szemelvények után található *Kérdések, feladatok* az olvasott mű megértését segítik. A következő rész tartalmazza a tanulnivalót.

Ebben a részben sokat fogtok olvasni a szavakról. Az irodalmi művek ugyanis szavakkal dolgoznak, irodalomórán azonban kissé másként tekintünk ezekre, mint nyelvtanórán. Ott elsősorban a szavak megszilárdult jelentésével foglalkozunk, itt pedig azokkal a jelentésekkel, amelyek más és más helyzetekben másként tapadnak hozzájuk. A „lovagol” szónak például van egy megszilárdult jelentése, amelyet az emberi közösség, vagyis a magyar nyelvet használók közössége szilárdan ehhez a hangsorhoz köt. De hallhattad már ezt a kifejezést is: „Meddig lovagolsz még ezen a témán?”. Vagyis a szavak, a jelek másféle jelentést is kaphatnak, s az irodalmi műveknek éppen az az egyik érdekességük, hogy sok szó mást jelent bennük, mint a hétköznapi nyelvhasználatban. Hogy neked mit jelent egy szó az alapjelentésen túl, az tőled is függ. A mostani és a későbbi élményeid is befolyásolják, hogy mit jelent számodra ma, és mit fog jelenteni tíz év múlva.

A *Mit gondolnak mások?* című részben található olvasmányok arra ösztönöznek benneteket, hogy a leckében szereplő irodalmi műhöz minél többféle ismeretet kapcsoljatok, akár más területekről is. Itt is kérdések és feladatok lesznek a segítségetekre. A leckék végén található *Rendszerezzezzük!* grafikus rendezői segítenek áttekinteni a legfontosabb tudnivalókat. Igyekeztek minél többet megoldani a tankönyv feladatai közül!

Sok örömet kívánunk az olvasáshoz és a tanuláshoz:

A szerzők

Tartalom

Kutass a könyvtárban és a világhálón!	8
Év eleji ismétlés	10

» MESEVILÁG

Népmese – <i>A csillagszemű juhász</i>	14
Műmese – Jacob és Wilhelm Grimm: <i>Holle anyó</i>	20
Állatmese – La Fontaine: <i>A róka és a gólya</i>	25
Tündérmese – <i>Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi</i>	29
Csalimese, láncmese – <i>A megszámlálhatatlan sok juh</i>	37
– <i>A kakas és a pipe</i>	38
Cigány népmese – <i>Burláj vitéz</i> (részletek).....	43
Orosz népmese – <i>Az elégedetlen lovacska</i>	50
Részlet egy meseregényből – Darvasi László: <i>Trapiti, avagy a nagy tőkfőzelékháború</i> (részlet)	54
Összefoglalás	62

» PETŐFI SÁNDOR: JÁNOS VITÉZ

Petőfi Sándor élete.....	66
A <i>János vitéz</i> keletkezése.....	67
Jelek és jelentések	68
„Szerelem tüze ég fiatal szivében” – 1–2. fejezet	70
„Elváltak egymástól, mint ágtól a levél” – 3–4. fejezet.....	77
„Éjszaka, zsványok, csákányok, pisztolyok...” – 5–6. fejezet	84
„Csillagokat rúgott szilaj paripája” – 7–10. fejezet	94
„Menjünk, rózsám, elébb az édesatyádhoz” – 11–12. fejezet	102
„Mától fogva neved János vitéz legyen” – 13–14. fejezet	109
Részösszefoglalás.....	119
„Ment János vitézzel a megindult gálya” – 15–16. fejezet	120
„Ki porából nőttél, árva kis virágszál” – 17–18. fejezet	126
„Ha nem nyelsz kősziklát, mi majd téged nyelünk” – 19–20. fejezet	133
„Éj van-e vagy szemem világa veszett ki?” – 21–22. fejezet	142
„Tündérország; ott van a világnak vége” – 23–25. fejezet	149
„Látta Iluskává válni a virágot” – 26–27. fejezet	156
Összefoglalás	162

» SZÜLŐFÖLD

„Itt ringatták bölcsöm, itt születtem” – Petőfi Sándor: <i>Az alföld</i>	166
„Húsz esztendő... az idő hogy lejár!” – Petőfi Sándor: <i>Szülőföldemen</i>	171

„Örvény volt nekem a világ s titok” – Szabó Lőrinc: <i>Balassagyarmat</i>	175
„Hortobágy, dicső rónaság” – Petőfi Sándor: <i>Úti levelek...</i> (részlet).....	179
„távolgyermekkor emlékek” – Kosztolányi Dezső: <i>Édes Anna</i> (részlet)	182
Összefoglalás	186

» CSALÁD, BARÁTSÁG

A megbocsátás – <i>A tékozló fiú története</i>	188
Gyermeki engedelmesség – <i>Daidalosz és Ikarosz története</i>	192
„Mi ő nekünk?” – Petőfi Sándor: <i>István öcsémhez</i>	195
„Körül az apróság, vidám mese mellett” – Arany János: <i>Családi kör</i>	199
„Magányosabb vagyok, mint egy hős” – Kiss Ottó: <i>Csillagszedő Máriaó</i> (részletek).....	205
„Jó játék a verseskötet” – Varró Dániel: <i>Hat jó játék kisbabáknak</i>	208
„Alszik alatta a rét meg az erdő” – Szabó T. Anna: <i>Hóhullásban</i>	211
Munka és szórakozás – Mark Twain: <i>Tom Sawyer kalandjai</i> (részlet)	214
Összefoglalás	221

» MOLNÁR FERENC: A PÁL UTCAI FIÚK

Erőszak gyerekek között – „Valóságos rablás”	224
Olvasmány a félelemről és a bátorságról – „Haza szeretnék menni”	229
Olvasmány a megbocsátásról – „Jóvá akarom tenni a hibámat”	234
Olvasmány a gyengék erejéről – „Neked köszönhetjük”	238
Összefoglalás	242
Év végi összefoglalás	244
Életrajzi vázlatok	246
Fogalomtár	247
Ráadás	249
<i>A kis kígyó ajándéka</i>	249
Darvasi László: <i>Trapiti és a borzasztó nyúl</i> (részlet)	251
Lázár Ervin: <i>Szegény Dzsoni és Árnika</i> (részlet)	256
<i>Kivonulás Egyiptomból</i> (részlet)	260
<i>Az hol én elmegyek</i>	261
<i>Kesereg egy árva madár</i>	261
Petőfi Sándor: <i>A szerelem, a szerelem...</i>	262
Petőfi Sándor: <i>Egy estém otthon</i>	263
Szemponatok a művek értelmezéséhez	264

Kutass a könyvtárban és a világhálón!

Ajánlott kézikönyvek

Bakos Ferenc (szerk.): *Idegen szavak és kifejezések szótára*
(Akadémiai Kiadó, 2007)

Eörös Zoltán: *Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig*
(Móra Könyvkiadó, 1985)

Kiss Gábor (főszerk.): *Magyar szókinccstár. Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára* (Tinta Könyvkiadó, 2011)

O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*
(Akkord Kiadó, 2010)

Ortutay Gyula (szerk.):
Magyar néprajzi lexikon
(Akadémiai Kiadó, 1977–1982)

O. Nagy Gábor – Ruzsiczky Éva: *Magyar szinonimasztár*
(Akadémiai Kiadó, 2007)

Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*
(Akadémiai Kiadó, 2014)

Tótfalusi István: *Kiejtési szótár. Idegen nevek, szavak, kifejezések és szólások helyes kiejtése* (Tinta Könyvkiadó, 2006)

Ajánlott honlapok

100 éves a Nyugat (<http://nyugat.oszk.hu/>)

Digitális Tankönyvtár (<http://www.tankonyvtar.hu/hu>)

Kölyökmúzeum (<http://www.kolyokmuzeum.hu/>)

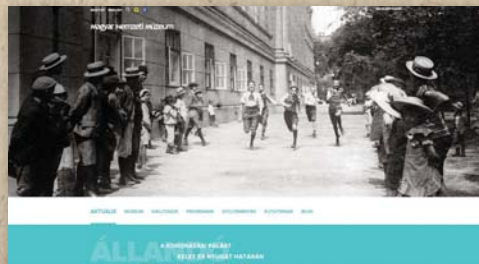
Magyar Filmtörténeti Fotógyűjtemény (<http://www.mffa.hu/>)

Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet (<http://szinhaziintezet.hu/>)

Magyar Nemzeti Galéria (<http://www.mng.hu/>)

➤ Mesemúzeum (<http://www.mesemuzeum.hu/>)

➤ Magyar Nemzeti Múzeum (<http://mnm.hu/>)

➤ Hadtörténeti Múzeum (<http://www.militaria.hu/>)

➤ Fortepan (<http://www.fortepan.hu/>)

➤ Petőfi Irodalmi Múzeum (<http://www.pim.hu/>)

A Petőfi Irodalmi Múzeum önálló honlapjainak egyike Molnár Ferenc A Pál utcai fiúk című regényének 100. születésnapjára készült.

➤ Országos Széchényi Könyvtár (<http://www.oszk.hu/>)

Az Országos Széchényi Könyvtár oldaláról néhány kattintással elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtár, amely az egyik legnagyobb magyar nyelvű online digitális könyvtári gyűjtemény.

➤ Magyar Irodalmi Emlékházak (<http://www.mire.hu/>)

A Magyar Irodalmi Emlékházak oldal a legfontosabb magyarországi irodalmi emlékhelyek gyűjteménye.

Év eleji ismételés

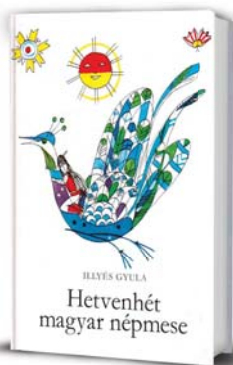
1. Melyik a kedvenc meséd? Készíts hozzá rövid ajánlót egy barátod számára!
2. Miért mese a műfaja az általad ajánlott műnek? Milyen mesei jellegzetességei vannak?
3. Szerinted miért olvasnak meséket a felnőttek? Mi tetszhet nekik benne?
4. Döntsd el az alábbi állításokról, hogy igazak vagy hamisak! Indokold meg a véleményed!
 - a) A mese kevés valós elemet tartalmaz.
 - b) A mesehősök nagyrészt valóban létező emberek.
 - c) Csodás lények is szerepelnek a mesében.
 - d) A mesében nem használnak varázserejű tárgyakat.

› *Olvasd el a következő meserészleteket, majd válaszolj a kérdésekre!*

Az állatok nyelvén tudó juhász (részlet)

Hol volt, hol nem volt, még az Óperencián is túlvan volt, az üveghegyen innen volt, kidőlt, bedőlt kemencének egy csepp oldala se volt, teli volt kaláccsal, egy se volt benne. Hát hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy juhász. Ahogy a juhait őrzötte az erdőben, meglátott messziről egy tüzet.

1. Mi lehet a műfaja ennek a mesének?
2. Keresd meg azokat a részleteket, amelyek más mesékben is előfordulnak!
3. Figyeld meg, hogy mit változtattunk meg az alábbi szövegben!

Ahogy mentem, mendegéltem, elmentem Pelegre, ott látam jászolhoz kötözve a sok mesét, abból választottam ezt a legszebbiket. Hol volt, hol nem volt, még az Óperencián is túlvan volt, az üveghegyen innen volt, kidőlt, bedőlt kemencének egy csepp oldala se volt, teli volt kaláccsal, egy se volt benne. Hát hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy juhász. Ahogy a juhait őrzötte az erdőben, meglátott messziről egy tüzet.

(Illyés Gyula feldolgozása)

› *Illyés Gyula: Hetvenhét magyar népmese (Móra Könyvkiadó, 2015)*

4. Hogyan változott meg a mese műfaja?
5. Rendezd fürtábrába a népmese és a műmese közötti különbségeket! Dolgozz a füzetedbe!

» *Olvasd tovább a mesét!*

...Abban egy rettentő nagy kígyó sírt:

– Segítsél ki, te szegény ember, jótét helyett jót várj; mert az én édesapám a kígyók királya, és megjutalmazza a te hűségedet.

Hát kapta a juhász, levágott egy karót, s azzal kivette a kígyót a tűzből. A kígyó elmászott egy darabon. Felemeltek ott ketten egy nagy követ. A kő alatt lyuk volt, azon lementek a föld alá, a kígyók királyához. Kérdezte a kígyók királya:

– Mit kívánsz, te szegény ember, amiért a fiam életét megmentetted a haláltól?

Azt mondta a szegény ember, csak azt kívánja, hogy az állatok nyelvét értse. A kígyók királya megadta, de egy feltétel alatt: hogy azt senkinek se merje elmondani, mert akkor azonnal meghal. Azzal visszajött az ember a földre.

Ahogy hazafelé utazott, meglátott egy odvas fát. Ült azon két szarka. Azt mondta egyik a másiknak:

– Hej, ha tudnák az emberek, hogy mennyi pénz van ebben az odvas fában, milyen boldogok lennének belőle!

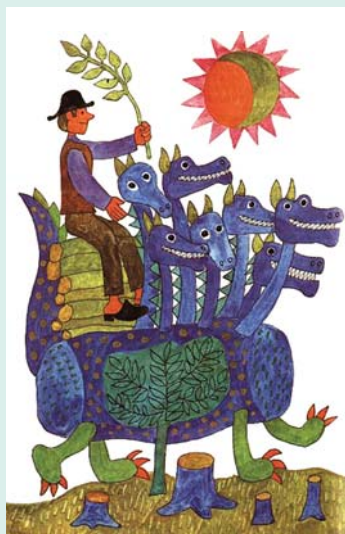
6. Gyűjtsd össze és csoportosítsd a mese szereplőit!
7. Mit gondolsz a részlet alapján: állatmese-e az olvasott mű?
8. Olvasd el úgy a második részletet, hogy a főszereplőt egy állattal helyettesíted! Ebben az esetben szerinted állatmesét olvastál?
9. Fogalmazd meg az állatmese jellegzetességeit!

» **A mesék világa**

Régen, amikor a mesék még „éltek”, amikor az emberek a nagy munkák után vagy téli estéken összegyűltek, nemcsak a gyerekek, hanem a kamaszok és a felnőttek is körülülték a mesemondót. Figyelmesen hallgatták, együtt nevettek, együtt csodálkoztak és várták izgatottan, mit hoznak az újabb fordulatok, hogyan diadalmaskodik a legkisebb legény a sárkány vagy a gonosz király felett.

A mesék mindenkire hatnak, a felnőttekre is. Megerősítenek bennünket, mintát mutatnak és reményt adnak: a jó győz a gonosz felett, az utolsóból lesznek az elsők, jótett helyében jót várj stb. **A mesék egyik legfontosabb jellemzője**

› A lóvátett sárkány
(Reich Károly meseillusztrációja)

a csoda: csodás hősök, csodás lények, csodás események, csodás tárgyak szerepelnek bennük.

Alsó tagozatban már találkoztál azokkal a **mesetípusokkal**, amelyeket a tankönyv első fejezetében felelevenítettünk. **A népmesékre jellemző, hogy a szerzőjük ismeretlen. Szájhagyomány útján, szóban terjednek, ezért több változatuk létezik. A műmesék szerzőjét ismerjük. Ezek a történetek írott formában, könyv alakban terjednek.**

Az elmúlt években megismerkedtél az **állatmesével**, amelynek a főszereplői emberi tulajdonságokkal felruházott állatok; a **csalimesével**, amely nem várt, sokszor mulatságos fordulattal záródik; és a **láncmesével** is, ahol a cselekmény nagy részét az tölti ki, hogy a főhős láncszerűen találkozik újabb és újabb szereplőkkel.

Reméljük, hogy örömet leled a mesék olvasásában és hallgatásában. Hidd el, minél többet olvasol, annál jobban fognak tetszeni! Kérj bátran tanácsot az iskolád vagy a lakóhelyed könyvtárosaitól, milyen meséket és meseregényeket érdemes elolvasnod!

10. Írj két új befejezést *Az állatok nyelvén tudó juhász* című meséhez! Folytasd a fenti részletet úgy, hogy csali-, illetve láncmese legyen belőle! A csalimese megírásában segíthet, ha felidézed *A tülökvár* című mesét, míg a láncmeséhez *A macska és az egér* vagy *A nyulacska harangocskája* című történet adhat mintát.
11. Készítsetek tablót egy nagy csomagolópapírra a meséről és annak különböző típusairól! Gyűjtsetek minél több példát az elmúlt években olvasott művek közül a különféle mesetípusokhoz! Illusztráljátok is munkátokat!

MESEVILÁG

„Elfogta a szívemet a honvágy, nem maradhatok tovább nálad. Tudom, százszor jobb sorsom van itt, mégis azt mondja a szívem: vissza kell mennem az enyéimhez!”

(Jakob és Wilhelm Grimm: Holle anyó)

Népmese

1. Ha király lennél, mi mindent követelnél meg az alattvalóidtól? Rendezd ötleteidet fürtábrába a füzetedben!
2. Gyűjts olyan meséket az alsóban olvasottak közül, amelyekben a szereplők énekelnek vagy hangszeren játszanak! Válassz egyet, és meséld el a társaidnak!

A csillagszemű juhász

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy király. Ez a király olyan hatalmas volt, hogy ha eltüsszentette magát, az egész ország népének rá kellett mondani: adj' isten egészségére! Hogyha náthás volt, nem is lehetett más szót hallani az országban, mint: „Adj' isten egészségére!” Minden ember mondta, csak a csillagszemű juhász nem akarta sohase mondani.

Megtudta ezt a király, nagyon megharagudott, s maga elé hívatta a juhászt.

Elmegy a juhász, s megáll a király előtt, aki éppen a trónusán ült, és nagyon mérges volt.

– Mondd mindjárt: adj' isten egészségemre! – kiáltott rá.

– Adj' isten egészségemre – mondta a csillagszemű juhász.

– Nekem, nekem, te gazember! – kiabált a király.

– Nekem, nekem, felséges uram – válaszolt a juhász.

– De nekem, énnekem! – ordított magából kikelve a király. – Mondd azt tüstént, hogy adj' isten egészségére, felséges királyom!

– Nem mondom biz én addig, amíg a királykisasszonyt hozzám nem adják feleségül.

A királykisasszony is ott ült a szobában egy kisebb trónuson. Nagyon megtetszett neki a bátor legény, s egy szóval sem mondta, hogy nem megy hozzá.

De bezzeg a király kékült-zöldült dühében, s nyomban megparancsolta, hogy vessék a juhászt a fehér medve tömlőcébe.¹

Megfogták a darabontok,² s belevetették. De mikor a medve meglátta a csillagszemét, a tömlőc legtávolabbi szögletébe kucorodott, s dehogyis merte volna bántani.

Jön reggel a hopmester,³ hogy összeszedje a juhász csontjait, hát látja, hogy biz annak kutya baja.

1 tömlőc: börtön

2 darabont: gyalogos katona

3 hopmester: udvarmester

Felvezette a királyhoz.

– No, te gazember, most közel voltál a halálhoz, mondod-e nyomban, hogy adj’ isten egészségemre?

De a juhász csak azt mondta:

– Nem félek én tíz haláltól sem! Csak akkor mondom, ha a királykisasszonyt nekem adják feleségül.

– Eredj hát tíz halálba!

És a király megparancsolta, hogy vessék a juhászt az óriás sündisznók tömlöcébe. Be is vetették a darabontok egy szóra, de mikor betették utána az ajtót, a juhász elővette a szűre⁴ ujjából a furulyáját, s olyan szépen fújta, hogy a sündisznók egymásba kapaszkodtak, s tánra perdültek.

Reggel, mikor a hopmester eljött megnézni, hogy maradt-e valami a juhász csontjaiból, még javában fújta, s a sündisznók még mindig járták.

Mit volt mit tenni, felvezette a juhászt a királyhoz, s az azt mondta:

– No, gazember, most közel voltál a tíz halálhoz, mondod-e már, hogy adj’ isten egészségemre?

De a juhász csak azt mondta:

– Nem félek én száz haláltól sem, csak akkor mondom, ha a királykisasszonyt nekem adják feleségül.

– Eredj hát száz halálba! – kiáltott nagy haraggal a király, s megparancsolta, hogy vessék a juhászt a kaszásverembe.

El is vitték a darabontok, de mielőtt bevetették volna, arra kérte a juhász őket, menjenek ki egy kicsit, míg ő belenéz a verembe, talán még meggondolja magát.

A darabontok kimentek, ő pedig felállította a verem⁵ mellé a fokosát,⁶ ráakasztotta a szűrét, a tetejébe tette kalapját, s kikiáltott a darabontoknak, hogy nem gondolta meg magát.

Bejöttek a darabontok, s be is vetették szerencsésen a szűrt meg a kalapot, s észre sem vették, hogy a juhász maga ott maradt az egyik szögletben a sötétben.

» Jelenet a Magyar népmesék című rajzfilmsorozatból
(A csillagszemű juhász, 1979, Rendezte: Tóth Pál – Jankovics Marcell)

4 szűr: vállra vetve viselt, durva posztóbból készült férfi felsőruházat

5 verem: földbe ásott nagyobb gödör

6 fokos: hosszú nyelű, kicsi balta

Másnap jön a hopmester a lámpással, hát majd hanyatt esett, mikor meglátta a juhászt. Felvezette a királyhoz, aki akkor már sokkal mérgesebb volt, de azért mégis megkérdezte:

– No, most már száz halálban voltál, mondod-e már, hogy adj’ isten egészségemre?

De a juhász csak azt felelte:

– Nem mondom én addig, amíg a királykisasszonyt nekem nem adják feleségül.

Látta a király, hogy elpusztítani nem tudja, befogatott a királyi hintóba, maga mellé ültette a juhászt, s elhajtatott az ezüsterdőbe. Ott azt mondta neki:

– Látod ezt az ezüsterdőt? Neked adom, ha azt mondod, adj’ isten egészségemre!

De a juhász most is csak azt mondta:

– Nem mondom én addig, amíg a királykisasszonyt nekem nem adják feleségül.

A király elhajtatott az aranyvárhoz. Ott azt mondta:

– Látod ezt az aranyvárat? Neked adom az ezüsterdőt, aranyvárat, csak mondd azt nekem, adj’ isten egészségére!

De a juhász itt is csak azt mondta:

– Nem, nem mondom addig, amíg a királykisasszonyt nekem nem adják feleségül!

Odébb hajtatott a gyémánttávhöz. Ott a király azt mondta:

– Látod ezt a gyémánttavat? Neked adom az ezüsterdőt, aranyvárat, gyémánttavat, csak mondd azt nekem: adj’ isten egészségére!

De a juhász itt is csak azt mondta:

– Nem, nem, nem mondom addig, amíg a királykisasszonyt nekem nem adják feleségül!

Látta már a király, hogy semmiképpen nem boldogul vele, nagyot sóhajtott, s azt mondta:

– Isten neki, hozzád adom a lányomat, de akkor aztán mondd nekem igazán, hogy adj’ isten egészségére!

– Mondom én, persze hogy mondom, miért ne mondanám!

A király ennek nagyon megörült, s kihirdette, hogy örüljön az egész ország népe, mert a leánya férjhez megy. De legjobban örült a szépséges szép királykisasszony, aki annyi királyfit kikoszorózott, s aki a csillagszemű juhászt igazán megszerette.

Tartottak aztán olyan lakodalmat, hogy az egész országban mindenki evett, ivott, táncolt. De a király házában volt a legnagyobb vigasság, a legjobb banda ott húzta, a legjobb ételeket ott főzték. Hát amint a vőfély⁷ felhozza a tormás disznófejet, s a király maga elé vette a tálat, hogy mindenkinek a részét kiossza, egyszerre csak nagyot tüszentett az erős tormától.

⁷ vőfély: férfi, aki a lakodalom menetét irányítja

– Adj’ isten egészségére! – kiáltott a juhász legelőszőr, s a király ezen úgy megörült, hogy menten lefordult a székről.

Akkor a csillagszemű juhász lett a király. Igen jó király lett belőle, sohasem terhelte a népet azzal, hogy kedvük ellenére jót kívánjanak neki, mégis jót kívántak neki minden parancsolat nélkül, mert jó király volt, s igen szerették.

Kérdések, feladatok

1. A mese szándékosan egy apró-cseprő eseményt, egy tüszentést említ. Milyen helyzetekben kellene az alattvalóknak kifejezniük együttérzésüket? Sorolj fel néhányat!
2. Miért éppen „csillagszemű” a juhász? Mit jelenthet a fogalom?
3. A juhász látszólag engedelmeskedik a királynak. Miért látszólagos az engedelmesége?
4. Miért tetszik meg a csillagszemű juhász a királykisasszonynak?

» A mese

A mese **fantasztikus-csodás eseményekről** szóló **kitalált történet, amely lehet prózai vagy verses formájú**. A mesében igazságosság van, a jó elnyeri méltó jutalmát, míg a gonosz megbűnhődik. Jellegzetes szereplői például az öreg király, a legkisebb fiú, a juhász. A **mesehősöknek** sokszor **természetfeletti erejű alakokkal, teremtményekkel** (például óriásokkal, boszorkányokkal vagy sárkányokkal) kell megküzdeniük. A mesékben gyakran szerepelnek **fantasztikus tulajdonságokkal felruházott lények** (például beszélő állatok, növények, égitestek). Jellemzőek rájuk az **állandó fordulatok** („máig is élnek, ha meg nem haltak”, „az Óperenciás tengeren is túl”) és a **meseszámok** (három, tizenkettő, huszonegy stb.).

Eredetük szerint két nagy csoportra osztjuk őket. A **népmese** szerzője ismeretlen. A mesélők szóban adják tovább a történetet, s a mesegyűjtők csak a 18. század végétől jegyzik le a mese szövegét. Ennek megfelelően a népmesék sok változatban élnek tovább. A **műmesék** szerzője ismert, és szövegük kezdettől fogva állandó.

Ebben az évben **többféle mesetípussal** ismerkedünk meg, a legfontosabbak: a **népmese, a műmese, a csalimese, a láncmese, az állatmese és a tündérmese**.

A mesélő mesemondás közben éppúgy jeleket közöl a hallgatónak, mintha integetne vagy bekiabálna neki az ablakon. Az integetés és a bekiabálás azt jelentheti: „Gyere ide!”, „Figyelj rám!” Mit jelentenek azok a jelek, amelyeket egy mese elmondásával küldünk a másik embernek? Ezek a jelek többféle jelentéssel, üzenettel is rendelkezhetnek:

- ne félj, a jó győzni fog;
- élvezd a percet, csak ülj, és hallgasd a mesémet;
- nosza, képzelj magad a hős helyébe, és éld át a kalandjait!

Minden irodalmi alkotás jel, amely üzenetet közvetít a másik ember számára.

A mese csodás eseményekről szóló kitalált történet, amely lehet prózai vagy verses formájú. A mese igazsága szerint a jó elnyeri megérdemelt jutalmát, míg a gonosz megbűnhődik.

Mit gondolnak mások?

„...Nem szokhatem át kedvem szerint a kis zsellérházba – írja Benedek Elek egyik visszaemlékezésében –, amely amilyen kicsi, oly nagy volt nekem: a mesék végtelen birodalma. Ott, abban a kicsi házban hallottam az első mesét. Mondója növendék-leányka, s nem vén banya, amint azt gondoljátok talán. És az első mese után kisírtam-könyörögtem belőle a másodikat, a harmadikat, a negyediket – aztán a jó Isten tudja, hányadikat – nem volt többé nyugodalma tőlem. Hol tanulta tengersokaságát a kacagató, a hátborzongató, lélegzetfojtogató mesének ez a leányka? Sem apja, sem anyja nem volt mesemondó. Nyilván fonó- s kukoricafosztó estéken szedte föl s mondta tovább, tódítva, cifrázva, én meg nyeltem magamba tátott szájjal, kipirult arccal, lázba égő szemmel, s végére ha ért egynek, rángattam a szoknyáját: tovább! tovább, még egyet, no még egyet! Emlékszem, világosan emlékszem, sok-sok este sírva bújtam karikás ágyacskámba, mert nem hívták át Rigó Annust – ő volt az én mesemondóm. Most, ősz fejjel, egy mesére sem emlékszem, amit belőle kisírtam, de bizonyos vagyok abban, hogy ezekből a mesékből sarjadosott ki a mesemondó terebélyes fája, amelynek tövében ti meg-megpihentek...”

(Forrás: <http://olvasas.opkm.hu>)

1. Minek a jelképe a „kis zsellérház”?
2. Olvasmányélményeid alapján mondj példákat „kacagtató, hátborzongató, lélekzetfojtogató” részleteket tartalmazó mesékre!
3. Idézd azt a mondatot, amelyik bizonyítékul szolgál arra, hogy nem teljesen úgy mondta el Rigó Annus a meséket, mint ahogyan hallotta őket!
4. Hol tanulta a meséket a mesemondó lány?
5. Keresd meg azt a részletet, amelyik bizonyítja, hogy van összefüggés a szerző gyerekkorában hallott meséi és a később általa írtak között!
6. Voigt Vilmos néprajztudós meghatározása szerint: „A mese valamilyen vágyvilág megjelenítése a valósággal szemben”. Fogalmazd meg saját szavaiddal, mire utal a vágyvilág szó!

Rendszerezzünk!

Mesehősök

Gyűjtsetek példákat az alábbi szereplőtípusokhoz az alsó tagozatban megismert mesékből! Dolgozzatok a füzetetekbe!

Jellegzetes szereplőtípusok

- öreg király
- legkisebb fiú / legkisebb királyfi
- juhász

Természetfeletti erejű, képzeletbeli szereplők

- boszorkány
- tündér
- sárkány

Fantasztikus tulajdonságokkal felruházott élőlények, jelenségek, tárgyak

- beszélő állatok
- emberi tulajdonságokkal rendelkező égitestek
- varázserejű tárgyak

Műmese

1. Az egyik ember magas, a másik alacsony, az egyik szótlan, a másik bőbeszédű. Miért vagyunk ennyire sokfélék, miért vannak különböző tulajdonságaink?
2. Mit gondolsz, ha rendesen viselkedünk, és teljesítjük a feladatainkat, elnyerjük a jutalmunkat? Vagy azok járnak jobban, akik nem törődnek a kötelességeikkel?

Jacob és Wilhelm Grimm:⁸ Holle anyó

Élt egyszer egy özvegyasszony, annak volt két lánya: az egyik szép és szorgos, a másik csúnya és lusta. Az özvegy sokkal jobban szerette a csúnya lustát, mert az édeslánya volt. Minden munkát a másíknak kellett végeznie, az volt a Hamupipőke a házban. Ott ült szegény napestig a kút mellett az úton, és font,⁹ egyre font, míg csak a vér ki nem serkent az ujjából.

Egyszer aztán úgy megvágta az ujját a szál, hogy az orsó¹⁰ is csupa vér lett tőle. Le akarta mosni a kútnál, de az orsó kicsusszant a kezéből, és beleesett a vízbe. A lány sírva fakadt, hazaszaladt a mostohájához, s elpanaszolta neki, mi történt. Az meg, ahelyett hogy megszánta volna, kegyetlenül ráripakodott:

– Ha belejetteted, szedd is ki belőle!

Szegény lány visszament a kúthoz, nem tudta, mitévő legyen; félelmében végül is az orsó után ugrott. Elvesztette az eszméletét, s mikor aztán magához tért, egy szép, napfényes, virágos mezőn találta magát. Elindult, ment, mendegélt; egyszer csak egy kemencéhez ért. A kemence tele volt kenyérral, s a kenyerek azt kiabálták:

– Húzz ki hamar! Húzz ki hamar, mert megégek! Már régen kiszültem!

A lány nekilátott, és szép sorjában mind kiszedte őket a lapáttal. Aztán továbbment; ment, mendegélt, míg egy almafához nem ért. A fa tele volt almával, és azt kiabálta:

– Rázz meg! Rázz meg! Minden almám megérett már!

A lány megrázta a fát, hogy csak úgy hullott a sok alma, mint a zápor. Addig rázta, míg az utolsó szem is le nem hullott róla. Akkor az egészet szépen kupacba rakta, és továbbindult.

8 Jacob (ejtsd: jakob) és Wilhelm Grimm: német mesegyűjtő fivérek, együtt írták át a népmeséket műmesékké a 19. század elején

9 fon: fonallá sodor

10 orsó: kézi fonáskor a fonal ideiglenes föltekérésére használt pálcikaszerű eszköz

Ment, mendegélt, végre egy házikóhoz ért. A házikóból egy anyóka kukucskált ki barátságosan, de olyan hosszú foga volt, hogy a lány megijedt, és el akart szaladni. Az öregasszony azonban utána kiáltott:

– Ne félj tőlem, kedves lányom! Maradj nálam; ha minden munkát rendben elvégzel a háznál, jó sorsod lesz. Csak arra vigyázz, hogy jól megvesd az ágyamat, jól fölrazd a párnámat, hadd szálljon a pihéje; olyankor hó hullik fönt a világban. Én vagyok Holle anyó.

Az öregasszony olyan szépen rábeszélte, hogy a lány végül is összeszedte bátorságát, ráállt a dologra, és beszélgetett hozzá. Mindent megtett a kedve szerint, az ágyát is mindig jól fölrazta, csak úgy szálltak a pihék, akár a hópolyhek.

De jó dolga is volt ám az öregnél! Soha egy rossz szót sem hallott, s ehetett, amennyi jólesett neki.

Evett is eleinte jó étvággal; hanem aztán valahogyan ízét vesztette a falat a szájában. Egyre kedvetlenebb, egyre szomorúbb lett. Eleinte maga sem tudta, mi leli; hanem utóbb, mikor már jó ideje szolgált Holle anyónál, ráeszmélt; hogy hazakívánczik. Hiába ment itt ezerszer jobban a dolga, mint otthon, mégiscsak mindig ott járt a gondolata a messzi kis falusi házban. Végül aztán már nem bírta tovább, odaállt szépen Holle anyó elé, és azt mondta neki:

– Elfogta a szívemet a honvágy, nem maradhatok tovább nálad. Tudom, százszor jobb sorsom van itt, mégis azt mondja a szívem: vissza kell mennem az enyéimhez!

– Tetszik nekem, hogy hazavágyol – felelte az öreg –, ebből is látszik, hogy derék, hűséges teremtes vagy. És amiért olyan becsülettel szolgáltál, én magam viszlek fel a fenti világba.

Azzal kézen fogta, és egy nagy kapuhoz vezette.

– Innét most már mehetsz magad is – mondta –, ez a kapu egyenest a falutok házába nyílik.

A kapu kitarult, s abban a pillanatban, ahogy a lány átlépett rajta, sűrű aranyeső hullott rá a magasból, és az arany mind ott ragadt a ruháján; fénylett, csillogott az egész lány tetőtől talpig.

– Ez a fizetség a szorgalmadért! – kiáltotta Holle anyó a kapun át, és még a kútba esett orsóját is ki dobta utána.

A két kapuszárny dördülve becsukódott, s lám a lány, amint körülnézett, ott találta magát a falujuk határában, nem messze az anyja házától.

Gyorsan útnak eredt, sietett haza boldogan. Ahogy befordult az udvarukra, a kút kávájáról¹¹ meglátta a kakas, és nagyot rikkantott:

Kukurikú! Mi történt?

Aranyos lányunk hazatért!

A lány bement a házba, és mert talpig arany borította, az anyja is meg a testvére is szívesen fogadta. Ő meg elmesélte, mi történt vele. Mikor a mostohája meghallotta, hogyan jutott a nagy gazdagsághoz, nagyon szerette volna, ha a csúnya, lusta lányának is ilyen szerencséje akad. Kiküldte hát fanni a kúthoz, a lány meg bedugta a kezét a túskebokorba, összeszúratta az ujját a tövisekkel, bevérezte az orsót, bedobta a kútba, és utána ugrott. Ő is a szép mezőn tért magához; azon az ösvényen indult el, amelyiken a másik lány járt. Amint a kemencéhez ért, kiabálni kezdtek a kenyerek:

– Húzz ki hamar! Húzz ki hamar, mert megégek! Már régen kisültem!

De a lusta lány azt felelte:

– Hogyisne! Hogy összepiszkoljam magamat!

Azzal továbbment. Csakhamar az almafához ért.

– Rázz meg! Rázz meg! Minden almám megérett már! – kiáltotta az almafa.

– Hogyisne! Hogy a fejemre essék egy alma! – felelte a lány, és továbbment.

Odaért Holle anyó házához, de egy cseppet sem ijedt meg az öregtől, mert már tudta, milyen nagy foga van, és tüstént elszegődött hozzá.

Az első nap erőt vett magán, szorgoskodott, és ha Holle anyó mondott neki valamit, rögtön megtette, mert egyre csak a sok aranyra gondolt, amit majd kapni fog tőle. A második napon azonban már lustálkodott egy kicsit, a harmadikon meg már alig akart fölkelni reggel. Holle anyó ágyát sem úgy vetette meg, ahogyan kellett volna; nem rázta föl a dunnát, hogy a pihék szétszálljanak belőle. Az öreg végül is ráunt, és kiadta az útját. A lusta lány cseppet sem búsult rajta, hogy a dolog így fordult; most jön majd az aranyeső – gondolta magában.

Holle anyó őt is a kapuhoz vezette; hanem amikor a lány kilépett rajta, arany helyett egy jókora üst¹² szurok zúdult a nyakába.

– Ez a fizetség a szolgálatodért! – mondta Holle anyó, és becsukta a kaput.

A lusta lány hazament; tetőtől talpig szurkos volt, s amikor a kakas meglátta a kút kávájáról, nagyot rikkantott:

Kukurikú! Mi történt?

Szutykos lányunk hazatért!

A szurok pedig rajta ragadt élete végéig.

(Rónay György átdolgozása)

11 káva: ásott kút nyílását körülvevő, derék magasságú védőfal

12 üst: főzésre, mosásra használt, domború fenekű, nagy vas- vagy rézedény

Kérdések, feladatok

1. A szép és szorgos lány egész nap font. Nézz utána az interneten, milyen eszközöket használtak régen a fonáshoz!
2. Vajon miért támad honvágya a dolgozónak, ha Holle anyónál jobban megy a sora?
3. Holle anyó a szorgalmas lányt megjutalmazta, a lustát pedig megbüntette. Elfogadod a döntését? Indokold meg!
4. A mesék nagyon gyakran vágybeteljesítő történetek. Ha az élet sokszor igazságtalan és kudarccal teli, akkor a mesében épp ellenkezőleg, igazságot teremtünk, boldogságot varázsolunk és a szereplővel azonosulva sikeressé válunk. Ebben a mesében mely vágyaink válnak valóra?

» A népmese és a műmese

A mesék csak akkor kelnek életre, ha elmondják őket. A mese hallgatói továbbadták a történetet, így azok gyakran az országhatárokat is átlépve vándoroltak. Sokszor így jutottak el a meseírókhoz is, akik azután kissé átdolgozták, kiegészítették a **népmeséket**, és kiadták egy szép könyvben. Az írók gyakran a saját ötletüket írták meg, így keletkeztek a **műmesék**. Ezeknek a szerzőit jól ismerjük, hiszen a nevük a könyv címlapján szerepel. Ha körülnézünk az iskolában vagy otthon, biztosan megtaláljuk a könyvespolcon Benedek Elek, Arany László vagy Illyés Gyula mesegyűjteményeit. A műmesék írásban rögzített szövege nem változik.

A népmese és a műmese esetében is az történik, hogy egy mesélő jelet ad általuk egy hallgatónak. A népmeséknél a **jeladás** szóban valósul meg, a műmeséknél írásban, majd megjelenésük után elolvassák vagy felolvassák őket.

Mi a különbség a kétféle kommunikáció (közlésfolyamat) között? A népmese alkotója elmeséli a történetét hallgatónak, akik nem lehetnek túl sokan. Ezzel szemben a műmese szerzője nem tudja, kik fogják fellapozni művét; nincs jelen a mese olvasásakor, közlése célba érésük. Ellenben joggal remélheti, hogy az általa adott jel sok olvasóhoz eljut.

A meseírók nemcsak a saját történeteiket jelentették meg könyv alakban, hanem népmeséket is. Ezeknek a szövegét átdolgozták és kiegészítették.

Rendszerezünk!

Válassz egyet az eddig megismert népmesék vagy műmesék közül, és meséld el röviden a társaidnak!

Mese

csodás, hihetetlen eseményekről szóló, rendszerint prózai (ritkábban verses) történet

Népmese

szerzőjét nem ismerjük

közösségi alkotás

élőszóban terjed

a történeteknek sok változata ismert

Műmese

szerzője ismert

egyéni alkotás

írásban, nyomtatásban maradt fenn

a történetek szövege állandó

a népmesék és a műmesék hatnak egymásra

Állatmese

1. Hogyan lehetsz figyelmes édesanyáddal, osztálytársaiddal és tanáraiddal?
2. Ahányan vagyunk, annyiféle segítségre lehet szükségünk. Próbáld meg ellentétpárokkal jellemezni magad! Gyűjtsd össze az erősségeidet és a gyengeségeidet!

Jean de La Fontaine:¹³ A róka és a gólya

Meghívta a gólyát a róka egyszer ebédre,
s egy lapostányért tett, színig levessel,
elébe.

A gólya éhes volt, de hosszú csőre
miatt egy jóízű kortyot belőle
nem ehetett.

A róka nézte, falt és nevetett.

Aztán a gólya másnap visszahívta
a rókát.

Palackban gőzölt a sokféle ritka
finomság.

A róka éhes volt, de csak szagolta
az ételt: nem ért a palackba az orra.

Éhen maradt,
s a gólyáé lett a sok jó falat.

A lakoma végén, mikor fölálltak:
„Remélem –
szólt a gólya –, éppoly jónak találtad
ebédem,
mint én tegnap a tiédet, barátom;
konyhádön tanult főzni a szakácsom.”
A róka csak
nézett, s korgó gyomorral elszaladt.

(Fordította: Rónay György)

13 ejtsd: zsan dö lá fonten

Kérdések, feladatok

1. Mit gondolsz, szándékos bosszantás vagy egyszerű figyelmetlenség történt? Indokold meg a véleményedet!
2. Miért mondja azt a gólya, hogy szakácsa a rókától tanult főzni?
3. Ha a róka és a gólya nem haragban válna el, hogyan működhetnének együtt?
4. Te kit hívnál meg ebédre? Hogyan terítenél? (Rajzold le, mit hová kell tenni!) Mi lenne a menü?
5. Gyűjtsetek olyan szabályokat, amelyeket a vendéglátónak illik betartania!

» Az állatmese

» *Hyacinthe Rigaud:*
Jean de La Fontaine

A népmesék nem verses formájúak, hanem prózai művek. Más népköltészeti alkotásoknál láthatjuk, hogy egyszerű származású, ismeretlen szerzők gyönyörű verseket alkotnak. Jó példák erre a népdalok, a népballadák, a verses rigmusok, a csúfolók és a ráolvasások. A műmesék közt többször találunk versbe szedett alkotást, **verses mesét**. *A róka és a gólya* című állatmese szerzője, a francia La Fontaine különösen kedvelte ezt a műfajt. **Az állatmese szereplői olyan állatok, amelyek emberekre jellemző tulajdonságokkal rendelkeznek, emberként beszélnek és cselekednek.** Mind a népmesék, mind a műmesék között találunk állatmeséket. Formájuk lehet verses és prózai is. Gyakran tanító jellegűek.

Számtalan más lírai műfajra is jellemző a **verses forma**, a **rím** és a **ritmus**. Miben más az a jel, amelyet megalkotója versbe szedve küld el a világnak? A verses forma félig már zene, s csak félig irodalom. Vajon másként születik meg az ilyen jel, és mi másként hallgatjuk, amikor eljut hozzánk?

A versbe foglalt szöveg sokkal szabályosabb, mint a prózai. A sorok szótagszáma és a ritmus általában kötött, illetve a sorok vége rendszerint összecseng. Ezáltal a vers egy gondosan becsomagolt bőröndhöz válik hasonlónak: könnyebb vinni, és célba juttatni. A próza ezzel szemben egy hatalmas, Holle anyótól kapott dunnához hasonlítható, amelyet egyszerűen felnyalábólunk, s úgy visszük. A próza kevésbé van formák közé szorítva, de egy ilyen szöveget nagyon jó olvasni vagy hallgatni. Miközben elmeséli nekünk a történetet, olyan, mintha a nagyanyánk ráérősen csomagolna, s mi boldogan álldogálnánk mellette.

A verset sokkal könnyebb megtanulni. Segít ebben a rím, továbblendít a ritmus. A vers zárt kerekded kis csomag; könnyen átvehetjük a költőtől.

A költő versben gondolkodik, a verses forma nemcsak könnyebben megjegyezhetővé, hanem gazdagabbá, kimondhatatlan titkok hordozójává is teszi a szöveget. A verset más lélekkel olvassuk, mint a prózai szöveget: elidőzünk nála, őrizzük magunkban.

Az állatmese szereplői emberi tulajdonságokkal felruházott állatok. E mesetípus gyakran tanító jellegű, formája lehet verses és prózai is.

Mit gondolnak mások?

Nem véletlenül szeretjük a versekben érzett ritmust! Hiszen az anyák ősidők óta ösztönösen ringatják csecsemőiket, hogy megnyugtassák őket, és az első játékok is ringató, dülöngéltető, lovagoltató játékok, amelyeket mindig ritmizált mondókák, versek kísérnek. Vajon miért van ilyen kiemelkedő szerepe a ritmusnak a gyermekek fejlődésében?

A ritmus szó görög eredetű, a folyani szóból ered – vagyis azt jelenti, hogy valami folyik, áramlik, lüktet. A ritmus már a magzat életét is áthatja – hiszen folyamatosan hallja anyukája szívdobbanásait, a magzatvízben lebegve érzi édesanyja járásának ritmusát is – finoman ölelő, szorító, morajló, hullámszerű közegben él.

Az első időkben a gyermeket az nyugtatja meg, ami emlékezteti őt a magzati lét körülményeire – ahol a mozgás, a ritmus, a folyamatos testkontaktus volt a természetes. Minél kíméletesebb az átmenet a magzati világ és a kinti világ között, annál inkább biztonságban érzi magát az újszülött, és ez a legfontosabb az egészséges fejlődéshez. De hogyan tudjuk a két világ közti átmenetet megkönnyíteni kisbabánk számára? Öleléssel, hordozással, halkán dúdolt altatódalokkal, majd mondókákkal, ritmikus versekkel, énekekkel.

A harmonikus zene erőteljes fejlesztő hatással rendelkezik. Nagyon fontos azonban, hogy a kicsik számára a zenei élmény elsősorban személyes legyen! A gyermekek számára sokkal befogadhatóbb az a dal, amelyet a szülők csak nekik énekelnek.

(Gyulai Borbála *Hogyan fejleszti a ritmus a gyerekeket?* című írása nyomán, <http://termeszetesbaba.hu>)

1. Milyen ágyba fektették régen a kisbabákat? Mi volt ennek az előnye a ritmus szempontjából?
2. Van-e szerepe a ritmusnak a sportban? Gyűjtsetek példákat!
3. Mely szavak felelnek La Fontaine verses meséjében ezekre a rímhívókra: ebédre, ehetett, szagolta, remélem?
4. Milyen összefüggés van a rímpárok és a ritmus között?

Rendszerezzünk!

Állatmesék

A híres ókori meseírók, a görög Aiszóposz (ejtsd: ajszóposz) és a római Phaedrus (ejtsd: fédrusz) történeteit Pesti Gábor és Heltai Gáspár fordította magyarra a 16. században. Nézzetek meg néhány epizódot a *La Fontaine meséi* című magyar–francia televíziós rajzfilmsorozatból! Beszéljétek meg, miért lehetnek ma is népszerűek ezek a történetek!

Heltai Gáspár: *Száz fabula*

Pesti Gábor: *Esopus fabulái*

Tündérmese

1. Milyen hátrányokkal járhat, ha megosztod a személyes adataidat (pl. lakcím, telefonszám, fénykép) az interneten?
2. Mit éreznél, ha a legjobb barátodat beavatnád egy titkodba, majd kiderülne, másoknak is továbbadta? Mit mondanál neki?

Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi

Volt egyszer egy király és annak három fia. Volt a királynak egy almafája, amelyen aranyalmák termettek. Olyan különös fa volt az, hogy éjjel virágzott, s meg is ért rajta az alma minden éjjel. Így a király gazdagsága napról napra annyira szaporodott, hogy oly gazdag király nem volt az egész világon.

Egyszer azonban a király, amikor szokása szerint korán reggel kiment sétálgatni gyönyörűséges kertjébe, az aranyalmáknak csak a hűlt helyét lelte. Így történt ez másnap is, harmadnap is.

Összehívta a király erre az egész udvart, s kihirdette, hogy ha olyan emberrel találkozik, aki az aranyalmákat megőrzi, fele vagyonát neki adja.

Az öröknek sem kellett egyéb, odaállottak az almafához. De hiába volt minden, mert éjfél tájban mély álmot ereszkedett rájuk, és alig múlt el negyedóra, mire felébredtek, az aranyalmák mind eltűntek. Egyszer azután a tanácskozásban felszólalt a három királyfiú, és bejelentették, hogy ők fogják őrizni az almát.

Legelőször is a legidősebb ment őrködni. De vele is csak ugyanaz történt, ami a többivel.

A középső sem járt jobban.

Végre a legkisebb vállalkozott, Árgyélus királyfi. Legelőször is dohánnyal jól megtömött aranyszelencét¹⁴ dugott a zsebébe, így ült le az almafa alá.

A holdvilág szépen világított Árgyélus királyfi arcára, már érezni kezdte, hogy az álmot össze akarja a szemét húzni, szippantott hát egy kis dohányt, jól megdörzsölte a szemét, nagyokat prüszentett. Aztán másodszor is nagyot szippantott a dohányból, még egyszer megdörzsölte a szemét. Egyszer csak halk suttogást hallott. Feltekintett, hát a feje felett tizenkét hollót látott repülni. Egyenest az almafához tartottak; a tizenharmadik holló mint vezér, elöl repült. Árgyélus megkapta a tizenharmadik hollónak a lábát, s felkiáltott:

– Megvagy, tolvaj!

14 aranyszelence: aranyból készült kicsi fedeles doboz

De midőn rátekintett, hát látja, hogy karja közt gyönyörű szép lány fekszik, aranyfürtjei eltakarják szép fehér vállát.

– Ki vagy te, szép tolvaj? – kérdi a királyfi. – Soha többé el nem eresztelek!

– Én Tündérszép Ilona vagyok – mondta a szép lány –, ezek a hollók pedig a lánypajtásaim. Mulatságból minden este iderepülünk, hogy a sok aranyalmát leszedjük. De nálad nem maradhatok, pedig megvallom hogy te vagy, akit soha felejtenem nem lehet, mert csak téged szeretlek!

– Maradj nálam – kérte Árgyélus.

– Nem maradhatok – felelte Tündérszép Ilona –, de megígérem, hogy ezentúl minden nap el fogok jönni, de az almákat többé el nem viszem. Légy mindig itt, ha látni akarsz!

Ezzel nagy robajjal elrepült a tizenhárom holló.

Másnap az egész udvar nagy csodálkozására az aranyalmák mind megvoltak. A király homlokon csókolta a fiát. Árgyélus csak azt kérte az apjától, engedje meg, hogy tovább is őrizhesse az almafát.

Ki is ment minden éjjel Árgyélus királyfi örködni, hogy láthassa Tündérszép Ionát.

De volt a király udvarában egy Vénbanya, aki Árgyélus királyfit nagyon szemmel tartotta. A király is kezdett kíváncsi lenni, mi lehet az oka, hogy Árgyélus annyira szeret az almafánál örködni. Magához szólította hát a Vénbanyát, és így szólt hozzá:

– Látom, hogy Árgyélus királyfit te szemmel tartod. Vigyázd meg egyszer, mikor az almafánál örködik!

A Vénbanya úgy tett. Mikor Árgyélus az almafához ment örködni, a Vénbanya a bokrok mögé bújt. Másnap korán reggel már jelentette a királynak:

– Meglestem Árgyélus királyfit. Gyönyörűséges aranyhajú lánnyal láttam az almafa alatt ülni; holló képében jött az almafára, úgy lett belőle aranyhajú lány.

– Hazudsz, Vénbanya! – mondta a király. – Nem igaz!

– De úgy van az, felséges uram. Ha kell, holnap jelet is hozok arról, hogy igazam van.

Másnap este Árgyélus és Tündérszép Ilona megint egymással mulattak. Maguk sem tudták, hogyan történt, mélyen elaludtak mind a ketten. Ekkor előcsúszott a Vénbanya, és egy aranyfürtöt levágott Tündérszép Ilona hajából, azután lassan elment.

Felébredt Tündérszép Ilona, sírni, jajgatni kezdett, felébredt erre Árgyélus is.

– Mi bajod van, kedvesem?

– Jaj, Árgyélus, élj boldogul, én téged soha többé nem láthatlak, nálad nem maradhatok; a házadban tolvajok laknak, nézd, aranyfürtjeimből egyet levágtak.

Ezzel megölelte Árgyélust, ujjáról egy gyűrűt vett le, és Árgyéluséra húzta.

– Neked adom – mondta –, erről akárhol megismerlek.

Ezzel összecsapta kezét, hollóvá változott és elrepült.

Másnap reggel a Vénbanya megmutatta az aranyfürtöt a királynak. Nagyon csodálkozott a király, és tüstént magához hívatta Árgyéhus királyfit.

– Édes fiam, testvéreidet már mind kiházásítottam, megjött az, hogy téged is megházasítsalak; gazdag királylányt kerestem számodra, azt hiszem, nem lesz ellenvetésed.

– Kedves atyám, én meg fogok házasodni, de csak úgy, ha én választok magamnak feleséget. Már találtam is. Tündérszép Ilona lesz a feleségem!

A királynak nem tetszett a felelet, de bármint akarta is lebeszélni Árgyélust a kívánságáról, az nem engedett. Kardot kötött az oldalára, és elment, hogy Tündérszép Ilonát megkeresse. Az egész udvar gyászba borult utána.

Már majdnem az egész világot összejárta Árgyéhus, de Tündérszép Ilonának még a nyomára sem talált.

Egyszer egy kis házhoz jutott, a házban egy vén anyóra talált. Illendően köszöntötte. A vén anyó széken ült, csodálkozva kérdezte Árgyélust:

– Hol jársz erre, ahol a madár se jár?

– Öreganyám – mondta Árgyéhus –, nem tudná nekem megmondani, merre lakik Tündérszép Ilona?

– Nem biz én, édes fiam, de talán ha hazajön az uram, a Nap, mindenüvé odasüt, az talán meg tudja mondani. De bújj el, mert ha meglát, felfal!

Erre elbújt Árgyéhus. Hazajött a Nap, belép a szobába, mindjárt kezdte:

– Pfű, pfű, anyó, emberhús, бүdös!

Erre kimászott az ágy alól Árgyéhus, s köszöntötte a Napot.

– Szerencséd, hogy szépen köszöntöttél – mondta a Nap –, másként felfaltalak volna! Tündérszép Ilonáról nem tudok semmit, de talán Hold bátyám tud felőle valamit.

Elment hát Árgyéhus oda is. Ott is úgy járt, mint a Napnál. Az a Szélhez utasította.

Oda is eljutott, szépen beköszöntött, és a Széltől is megkérdezte, hogy nem tud-e valamit Tündérszép Ilona felől.

– Én – mondta a Szél – nem tudok semmit, de nem messze tőlem abban az erdőben lakik az Állatkirály, az talán tud valamit.

Ment, mendegélt újra Árgyéhus, már egészen beesteledett, úgy, hogy majdnem semmit sem látott, felmászott egy fára, szétnézett, nem lát-e valahol világot. Csakugyan messze távolban észrevett egy kis világocskát, egy szép kastélyból szüremlett. Bekopogott, kinyílt az ajtó, és egy óriás jött elébe, akinek a szeme a homlokán volt.

– Jó estét, felséges király – köszönt Árgyéus –, nem tudnál te nekem Tündérszép Ilonáról valamit mondani, hol lakhat?

– Szerencséd, hogy úgy köszöntöttél, mint illik, másként halálfia lettél volna! Én az Állatkirály vagyok. Tündérszép Ilonáról nem tudok semmit, de talán az állataim közül valamelyik tud felőle valamit.

Ezzel egyet fütyyentett, és az egész palota azonnal tele lett mindenféle állattal. Megtette a király a kérdést, de az állatok közül sem tudott senki semmit. Végre is előkullogott¹⁵ egy sánta farkas:

– Én – mondta a sánta farkas – tudok Tündérszép Ilona felől valamit. A Fekete-tengeren túl lakik, ott törték el a lábamat.

– Nahát, akkor vezesd oda ezt a szegény királyfit – mondta a király.

A sánta farkas azonnal odaállt, hogy Árgyéus üljön rá. Így mentek száz meg száz esztendeig. Egyszer csak letette a farkas Árgyélust.

– Már én tovább nem vihetlek, oda most már magad is eltalálsz, hisz nincs már messzire, csak száz esztendő¹⁵ kell még menni! – ezzel elbúcsúzott tőle, és elsántikált.

Ment, mendegélt Árgyéus tovább, egyszer csak egy völgyet lát, mely három hegyvel volt körülvéve. A völgyben épp három ördög verekedett. Odament hozzájuk, és kérdezte tőlük, miért verekednek.

– Az atyánk meghalt, s maga után ezt a köpönyeget, ostort és a bocskort¹⁶ hagyta. Ez a köpönyeg olyan köpönyeg, hogyha magadra veszed, és aztán a bocskort a lábadra húzod, és ezzel az ostorral egyet csattantasz, és azt mondod: „Hipp-hopp! Ott legyek, ahol akarok” ott vagy azonnal; ezen nem tudunk mi megegyezni. Nem tudjuk, kire mi jusson.

– No – mondta Árgyéus –, ha csak az a baj, majd elosztom én köztetek; hanem egyik hágjon fel erre a hegyre, a másik arra, a harmadik meg amarra!

Az ördögök felmentek a hegyre. Árgyéus pedig felvette magára a köpönyeget és a bocskort, az ostorral egyet csattintott, és azt mondta: „Hipp-hopp! Ott legyek, ahol akarok, legyek azonnal Tündérszép Ilonánál!”

Azonnal egy kristálytiszta palota előtt termett.

Éppen kitekintett az ablakon Tündérszép Ilona egyik játszótársa, megismerte Árgyéust, beszaladt hangosan Tündérszép Ilonához:

– Itt jön Árgyéus!

Tündérszép Ilona azt hitte, hogy csak játszanak vele, pofon vágta a lánypajtását.

15 kullog: lemarad; a többiek mögött elmarad

16 bocskor: bőrből készült kezdetleges lábbeli

De jött a másik, a harmadik, a negyedik, a tizenegyedik, de úgy jártak mind a tizenegyen, mint az első.

Árgyélus bekopogott az ajtón. Egy öregasszony jött ajtót nyitni. Nagy csodálkozással nézett Árgyélusra. Aztán a csodálkozása nagy örömmé változott.

– Jaj, de jó, hogy itt vagy, Árgyélus, legalább megszabadítod a királykisasszonyunkat! Most nem lehetsz vele, csak éjfél tájban, mert csak akkor járhat szabadon. Akkor, ha te háromszor megcsókolod, a Varázslónak nem lesz több hatalma rajta. Most éppen jókor jöttél, mert nincs itthon, másként halálfia lennél.

– Nem félek én tőle sem – mondta Árgyélus –, megvívok én vele!

Az öregasszony behívta Árgyélust, selyemágyat vetett neki, pompás vacsorát készített számára, aztán azt mondta:

– Minden éjjel eljön ide Tündérszép Ilona, ne aludj el!

De az öregasszony gonosz boszorkány volt. Volt egy sípja, melyet ha megfúj, akit akart, elaltatott vele. Most is kihúzta a sípot, elfordult és sípolt, és attól Árgyélus úgy elaludt, hogy azt sem tudta, hogy a világon volt-e valaha. Éjfél tájban eljött Tündérszép Ilona, meglátta a kedvesét, és felkiáltott:

– Ébredj fel, kedvesem! Ha háromszor megcsókolsz, megszabadulok a varázslattól.

De Árgyélus nem ébredt fel. Reggel azt mondja a vén banya:

– Itt volt Tündérszép Ilona, de te aludtál, mint a bunda.

Másnap is úgy történt, harmadnap is.

De egyszer, amint a Vénboszorkány elbóbiskolt, Árgyélus meglátta a nyakán a sípot. Leoldotta, és kíváncsiságból belefúj. Hát látja ám, hogy az egész cselédség elaludt tőle.

Ekkor tért észre, hogy azért aludt ő is olyan mélyen, mikor a vén banya sípolt. Most a maga nyakára akasztotta a sípot, és valahányszor a Boszorkány fel akart ébredni, ő mindannyiszor sípolt egyet. Így volt éjfélig.

Ekkor jött Tündérszép Ilona. Árgyélus háromszor megcsókolta, és azonnal az egész vár kivilágosodott, minden ajtó felnyílt, a Vénboszorkány elsüllyedt.

De hogy másodszor megcsókolta volna Árgyélus Tündérszép Ilonát, előbb tizenegyszer pofon vágta.

– Ez azért van, mivel te tizenegy játszótársadat pofon vágta, mikor igazat mondtak.

– Megérdemlem – rebegte Tündérszép Ilona.

Ekkor Árgyélus karjába vette Tündérszép Ilonát, felhúzta a köpönyegét és bocskorát, ostorával egyet csattantott.

– Hipp-hopp! Ott legyenek, ahol én akarok, legyenek az apám várában!

Azonnal odapültek egy szempillantás alatt.

Árgyélus hatalmas király lett, Tündérszép Ilona hatalmas tündér; ha meg nem halnak, most is élnek.

(Illyés Gyula feldolgozása)

Kérdések, feladatok

1. Bizonyítsd a korábban tanultak alapján, hogy a Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi műfaja mese!
2. Sorolj fel néhány példát az illendő köszöntésre!
3. Hogyan egyezhettek volna meg az ördögök az atyai örökségről? Segítsd őket, adj nekik tanácsot!
4. Játsszátok el azt a jelenetet, amikor az ördögök rádöbbennek, hogy Árgyélus elvitte az örökségüket (veszekedhetnek, de ki is békülhetnek stb.)!
5. Mit gondolsz: a mese végén szereplő boszorkány ugyanaz a személy, mint korábban a Vénbanya?

» A jelek értelmezése

Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi története **tündérmese**. **Csodás események, lények szerepelnek benne. A szereplők gyakran átváltozásra is képesek.** A főszereplők egymásra találását különféle nehézségek akadályozzák, de sorsuk általában szerencsésen alakul, s a mese boldogságukkal végződik.

E mese különös jelenete a pofozkodás. Először Ilona pofozza fel a kíséretében levő leányokat, később Árgyélus pofozza fel a szegény Ilonát. Tündérszép Ilona cselekedete igazságtalan, hiszen a lányok nem hazudtak, Árgyélus valóban megérkezett. Árgyélus tette is elfogadhatatlan, mert erőszakos. Ki bízta meg őt azzal, hogy igazságot szolgáltatson?

A jelek szempontjából tanulságos számunkra, hogy Ilona nem hisz ezeknek a jeleknek. Közlik vele, hogy Árgyélus megérkezett: ez a közlés a jel. Ő azonban képtelen elfogadni ezt az üzenetet. Nem tud vele mit kezdeni, és nem hisz benne. „Nem hiszek a szememnek!” – kiáltunk fel, ha váratlanul eléink toppan egy ismerős. Más helyzetek-

ben is így viszonyulunk a jelekhez. Napnál világosabb, amit látunk, mégsem hiszünk benne, mert mások az elvárásaink, feltevéseink. Nem fogadható el számunkra, ami történt.

Pedig sokszor, ha hinnénk terveinkben, képesek lennénk megvalósításukra: biztos vagyok benne, hogy át tudom ugrani a széles árkot. Vagyis a jel önmagában nem elegendő, én is kellek hozzá, hogy megértsem, elfogadjam.

A tündérmese szereplői gyakran átváltozásra is képesek. Ebben a mesetípusban csodás események, lények szerepelnek.

Mit gondolnak mások?

1977 óta nemzedékek nőttek fel a *Magyar népmesék* rajzfilmsorozaton. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Csoportjának segítségével, eredeti gyűjtések alapján készültek a forgatókönyvek. 35 év alatt 100 epizód készült el, a századik részt 2012 januárjában láthatták a tévénezők. Jankovics Marcell – aki a kezdektől a sorozat rendezője – ekkor elmondta, cigány népmeséket fognak forgatni. De lássuk, mit is kaptunk 35 év alatt a 100 népmesétől!

A Horváth Mária és Jankovics Marcell rendező által tervezett főcímnak, az egyes epizódok különleges képi világának, a dialógusokba csempészett finom, olykor csípős népi humornak, a mesélők (különösen Szabó Gyula) természetes előadásmódjának, valamint a Kaláka együttes zenéjének köszönhetően sajátos élményben részesülhet a néző. Mindezt a 20. század utolsó évtizedeiben nemzetközi téren is honorálták neves filmes eseményeken. Jankovics Marcellnek a szintén a *Magyar népmesék* sorozatban 1982-ben megjelent, egész estés *Fehérlófia* című alkotását 1984-ben a Los Angeles-i Animációs Olimpián „Minden idők legjobb 50 rajzfilmje” közé választották. A sorozatban több különböző mesetípust találhatunk, egyedül a csalimesét nem. A 100 epizódból igen sok rész a tündérmese stílusjegyeit viseli magán, de találkozhatunk még hősmesével, novellamesével, állatmesével, tréfás mesével, hazugságmesével és még láncmesével is. Az összes mesetípusban megtalálhatók azok a népmesei fordulatok, amelyek olyan ízéssé varázsoltak minden részt (pl. a „Szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál”, vagy éppen a „Hol volt, hol nem volt, ott, ahol a kurta farkú malac túr, volt egyszer egy...”).

(A 35 éves a *Magyar népmesék* sorozat című írás nyomán, <http://divany.hu>)

» *Jelenet a Magyar népmesék című rajzfilmsorozatból (Az aranybornyú, 2009, Rendezte: Nagy Lajos)*

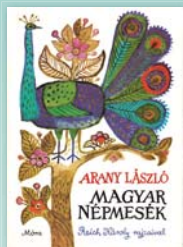

1. Milyen új mesesorozatot tervez a *Magyar népmesék* rendezője?
2. Milyen érv hangzik el a szövegben amellett, hogy nagyon fontos dolgokat kaptunk a mesesorozattól?
3. Melyik rangos díjat nyerte el a *Fehérlófia* című rajzfilm?
4. Igazak vagy hamisak az alábbi állítások?
 - a) Láncmese és csalimese is található a rajzfilmsorozat 100 részében.
 - b) 35 év alatt 120 epizód készült el.
 - c) A mese főcímét többen tervezték.
5. A szövegben felsorolt mesetípusok közül melyikkel találkoztunk már olvasmányaink során? Mondj példákat is!

Rendszerezünk!

Híres magyar mesegyűjtők és mesegyűjtemények a 19–20. században

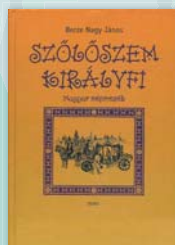
Neked melyik a kedvenc mesegyűjteményed? Hozd magaddal a következő órára, és mutasd be a társaidnak!

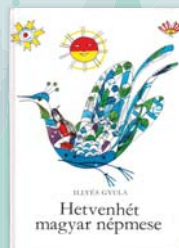
Arany László: Magyar népmesék

Benedek Elek: Többsincs királyfi

Berze Nagy János: Szőlőszem királyfi

Illyés Gyula: Hetvenhét magyar népmese

Csalímese, láncmese

1. Mit jelent a „segítség” szó? Írj hozzá egy rövid magyarázó szócikket!
2. Segítségnek számít vagy sem, ha nekünk is érdekünk fűződik ahhoz, hogy segítsünk valakinek? Indokold meg a véleményedet!

A megszámlálhatatlan sok juh

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, még az üveghegyeken is túl, ahol a kis kurta farkú malac túr: volt a világon egy szörnyű gazdag ember, s annak annyi juha, mint földön a fűszál, égen a csillag. Bizony mondom, annyi volt, hogy a gazda sem tudta, hány van, a számadó juhász sem tudta, pedig folyton számolták. Azt mondja egyszer a gazda a számadó juhásznak:¹⁷

– Hallja, kend, én többet ennyi juhot nem tartok, hogy meg se tudjam számlálni. Hajtsa vásárra a felét, úgy szemre, a másik felét aztán majd megszámloljuk.

A juhász úgy szemre kétfelé is választotta a nyáját, s elindult az egyik felével a vásárra.

Mentek, mendegéltek, szép lassacskán eregéltek,¹⁸ hegyen fel, völgyön le, erdön-mezőn átal,¹⁹ de egyszerre egy akkora folyóhoz értek, hogy a juhásznak szeme-szája tátva maradt. Mert nagy folyó ám a Duna, de még a Tisza is, hanem ez a folyó nagyapja lehetett volna mind a kettőnek. Hiszen ez még nem lett volna nagy baj, hanem ezen a rengeteg nagy folyón olyan keskeny palló²⁰ volt, hogy azon egyszerre csak egy juh mehetett át.

Hej, édes Jézusom, megállott a juhász, vakarta a füle tövét, fel-felnézett az égbe nagy keservesen: no, itt megöregszem, míg mind a juh átmegy!

➤ Szent Vendel, a pásztorok védőszentje Sümeg határában

17 számadó juhász: a rábízott jószágért felelős juhász

18 eregél: lassan, ráérősen megy

19 átal: által, keresztül, át

20 palló: keskeny árkon, patakon átvezető kezdetleges híd

De hát vissza nem fordulhatott, ha már idáig jött: nekiterelte a juhokat a pallónak, s azok el is indultak egyesével. Reggel indult az első, s mikor a Vacsoracsillag feljött, még annyi volt a juh a folyón innét, hogy a szem nem győzte belepni.

No, hogy mikor kerül át mind a túlsó partra, azt én magam sem tudom. Ha mind átértetek, akkor a mesét tovább mondom...

(Magyar mese- és mondavilág III. A tűzmadár. Mesélte Benedek Elek, <http://mek.oszk.hu/>)

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsd össze a mesében szereplő állandó fordulatokat!
2. Nézz utána, hogyan nevezik még a Vacsoracsillagot!

A kakas és a pipe²¹

Egyszer volt egy kakas meg egy pipe. Meghalt szegénykéknek az asszonyuk, nem volt, mit egyenek, s elbujdostak az erdőbe. Amint ott mennek, mendegélnek, a pipe talál egy vadkörtét, bekapja. Az ám! De nagyobb volt a körte, mint a pipe gégéje, s megakadott.

– Jaj – mondja a pipe –, szaladj, édes kakaskám, hozz egy csepp vizet, mert mindjárt megfulladok!

Elszalad a kakas a kúthoz, s kéri:

– Adj, kút, egy csepp vizet, hadd viszem pipének, mert megfullad a körtétől!

– Adok én jó szívvel – mondja a kút –, ha koszorút hozol szép leánytól.

Szalad a kakas a szép leányhoz.

– Szép leány, adj nekem egy koszorút, koszorút viszem kútnak, kút nekem vizet ad! Vizet viszem a pipének, hogy meg ne fulladjon szegényke a körtétől.

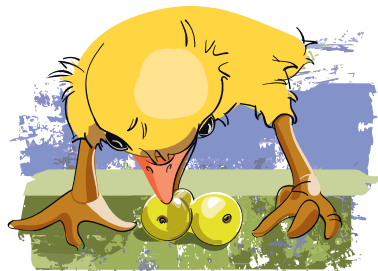
Mondja a leány:

– Adok én jó szívvel, ha tejet hozol nekem a tehéntől.

Szalad a kakas a tehénhez, mondja:

– Tehén, adj nekem tejet! Tejet viszem leánynak, leány nekem koszorút köt, koszorút viszem kútnak, kút nekem vizet ad, vizet viszem pipének, hogy meg ne fulladjon a körtétől.

– Adok én jó szívvel – mondja a tehén –, ha szénát hozol nekem.

21 pipe: csirke népies elnevezése

Szalad a kakas a rétre, de a rét nem ad addig szénát, míg kaszát nem hoz a boltból.

– Jaj, istenem! – szalad a kakas a boltba, kéri szépen:

– Bolt, adj kaszát, kaszát viszem rétnak, rét ad szénát, szénát viszem tehénnek, tehén ad tejecskét, tejecskét viszem szép leánynak, szép leány ad nekem koszorút, koszorút viszem kútnak, kút ad vizet, vizet viszem pipének, mert különben szegény megfullad a vadkörtétől.

Mondja a bolt a kakasnak:

– Hozz elébb pénzt, kakaskám, addig nem adok kaszát!

Szaladt a szegény kakaska mindenfelé nagy búsán, aztán megállott egy szemétdombon, s ottan addig kipirgászott-kapargászott, míg egy krajcárkát nem talált.

Uccu, szalad a krajcárkával, vitte a boltnak, bolt mindjárt adott kaszát, ment a réthez. Rét adott szénát. Szénát vitte tehénnek, tehén adott tejecskét. Tejecskét vitte szép leánynak, szép leány kötött koszorút. Koszorút vitte a kútnak, kút adott vizet. Vizet vitte pipének. Haj, de mire odavitte, megdőglött a szegény pipécske.

Ha a kakas a vizet egy kicsit elébb vitte volna, az én mesém is tovább tartott volna.

(Illyés Gyula: *Hetvenhét magyar népmese* című műve nyomán)

Kérdések, feladatok

1. Írd újra röviden *A kakas és a pipe* című mesét úgy, hogy mai környezetben játszódjon!
2. A teljes történet ismeretében mit javasolnál a kakasnak, hogyan mentse meg a pipe életét? Te tudod, mit kell tenni, ha valakinek a torkán akad egy túl nagy falat?
3. „Kétszer ad, ki gyorsan ad.” – Magyarázd meg a mondást! Éltél már át olyan helyzetet, amikor ez igaznak bizonyult?

» A jelentés

A mesék nem mindig végződnek a jó győzelmével. Előfordul, hogy nem szerepelnek benne jó és rossz hősök, így a történet végén a jó nem nyeri el méltó jutalmát, a rossz pedig megérdemelt büntetését. Léteznek olyan mesék, amelyek szóra-koztatni, mulattatni akarják az olvasót vagy a hallgatót. *A megszámlálhatatlan sok juh* című mese látszólag úgy kezdődik, mint a többi. A juhász azt a megbízást kapja a gazdájától, hogy hajtsa a nyáját a vásárra, és adja el a juhok felét. Ám a történet váratlanul véget ér. A mesélő megréfal, meghökkent bennünket. Várjuk a befejezést, de a megszámlálhatatlanul sok juh még mindig nem került át a túlsó partra.

A csalimese olyan mesetípus, amely meglepetésszerűen ér véget, még mielőtt bármi is történhetett volna.

A láncmese is olyan történet, amelyben váratlanul ér véget az újra és újra megismétlődő jelenet. A mesélő mindig visszatér a kiinduló problémához, és megismétli az eseményeket. A kakas szeretne a pipének segíteni, ezért szalad a kúthoz, a szép lányhoz, a tehénhez...

A juhász megijed attól a lehetőségtől, hogy megöregszik, mire minden juh átér a pallón. Egyikünk az egerektől, másikunk az injekciós tűtől fél. Lehet, hogy a jó matekos ügyetlen, és fél a testnevelésórától. Az ügyes tornász viszont esetleg a matekórától tart.

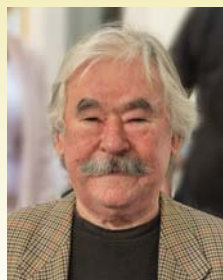
Végtelen várakozás, matekóra, testnevelés: ezek mind jelek. Amitől egyikünk fél, az a másíknak nagyszerű ígélet. Vajon mitől függ, hogy egy jel mit jelent egyikünknek és másikunknak?

A **jelentés** függ az adottságainktól, és attól is, hogy mire tanítottak minket, milyen tapasztalatokat szereztünk eddigi életünkben. A jeleket mi magunk töltjük meg jelentéssel. Lesz, aki szeretni fogja ezt a mesét, ezt a **művészi jelet**, mert *Az aranyászó bárány* című mesét juttatja eszébe. És lesz, aki nem szereti majd, mert egyszer fél napig kellett várakoznia étlen-szomjan, és azt idézi fel benne.

A csalimese olyan rövid, humoros mese, amelyben a történet nem várt fordulattal, meglepetésszerűen ér véget, még azelőtt, hogy bármi is történhetett volna.

A láncmese olyan történet, amelyben váratlanul ér véget az újra és újra megismétlődő jelenet.

Mit gondolnak mások?

➤ *Csukás István*
(Lantos P. István
fotója)

„Mindig felüdülök a gyerekektől, tanulok tőlük, figyelem, hogy viselkednek, beszélnek, milyen szavakat használnak. Örömmel mondom, fülig ér a szám, mert érzem a szeretetet. A legújabb díjam is, tele van vele a szívem... Kisújszálláson nemrég felállítottak egy életnagyságú Bagaméri-szobrot. Íróknak ugyan szoktak szobrot emelni, de hogy egy figurájáról... ennél többet nem lehet kérni! Ezek a szeretet aranyérmei. Ezek a kitüntetések két okból fontosak, egyrészt a költő hiúsága miatt: kell a visszajelzés, hogy tudjam, valamit jól csinálok. A fehér lap előtt ülni magányos dolog, de ezek megerősíte-

nek. Másrészt a siker azért is kell, hogy ha mondok valamit, talán meghallgatják: hiszen nem magam miatt kérem a pénzt a gyerekeknek, hanem az ő érdekükben. Mesefiguráim közül számomra Pom Pom a legkedvesebb. Részben, mert itt a főszereplő a korábbiaktól eltérően egy kislány, Picur, részben, mert ez a sorozat kilóg a meseszabványok közül. Bár állatmese, de képzelt lényekről szól. Máshol ezt nem nagyon művelik, talán félnek, nem értik meg a gyerekek. Kipróbáltuk Sajdik Ferencsel, a gyerekek egyből megértették a Radírpókot, az Ór rugógerincű Felpattanót, a Lesbóltamadó Ruhaszárítókötelet... A mesék sikerének titka mindig az, hogy ezeket is pont akkora hittel, tehetséggel, lelkesedéssel írtam, mint a verseimet, sohasem fordult meg a fejemben, hogy másodrendű dolgok. A gyerekirodalom a felnőtteknek szólóval azonos súlyú része a szépirodalomnak. Petőfi, Vörösmarty, Molnár Ferenc, Móricz – nincs még ilyen irodalom, ahol ekkora zsenik írtak volna gyerekeknek; magas a mérce, ehhez próbál igazodni az ember. Szoktam mondani: a gyerekeknek úgy kell írni, mint a felnőtteknek – csak egy kicsit jobban! Fantasztikus érzékenységgel, őszinteséggel hallgatják, olvassák a meséket, itt nem lehet linkelni. Emellett kezdetektől fogva tudatosan megpróbálok annyi életörömet a meséimbe gyömöszölni, ami kitar egész életükben.”

► *Pintér Attila: Bagaméri, a fagyaltárus (Bugány János fotója, MTI)*

(Rác I. Péter interjúja Csukás Istvánnal,

https://www.vasarnapihitek.hu/izles/interju_csukas_istvannal_meg_egy_meset)

1. „A fehér lap előtt ülni magányos dolog” – fogalmazd meg saját szavaiddal az író gondolatát!
2. Mit tekint a szerző a szeretet aranyérmének?
3. A gyerekirodalom vagy a felnőttirodalom a fontosabb? Miért?
4. Miért Pom Pom az író legkedvesebb mesefigurája?
5. Találj ki néhány fantasztikus állatot, és írd róluk állatmesét!

Rendszerezünk!

Meseszámok

Dolgozzatok párbán! Válasszátok ki az egyik meseszámot, és találjátok ki egy olyan mesét, amelyikben minden szereplőből a kiválasztott számú szerepel! Meséeljétek el a történetet a társaitoknak!

3

3 nap egy esztendő

3 óriás

3 kismalac

3 arany hajszál

3 királyfi

3 próbatétel

3 kívánság

3 testvér

háromfejű sárkány

7

hétfejű sárkány

7 országra szóló lakodalom

Hetedhétország

7 próbatétel

7 törpe

7 mérföldet lépő csizma

hét nap, hét éjjel

12

12 hattyú

12 próbatétel

12 testvér

tizenkét fejű sárkány

12 óriás

12 esztendő

100

100 évig tartó vándorlás

100 arany

100 esztendő anyóka

100 évig tartó álom

Cigány népmese

1. A mesehősök újra és újra bajba kerülnek. Mi legyen a három próbatétel? Állítsd össze úgy a próbákat, hogy a sorozat egyre izgalmasabb legyen!
2. Az egyre izgalmasabb próbatételek sorát fokozásnak nevezzük. Hogyan állítanád sorba nehézségük szerint a tantárgyakat? És a napokat? Melyik a legkönnyebb nap, melyik a nehezebb, és melyik a legnehezebb?

Burláj vitéz (részletek)

Volt, hol nem volt, volt egyszer egy szegény cigány. Naphosszat a falu utcáit járta, s azt leste mindig, hol találhatna valami eleséget, amit hazavihetne a családjának, mert a nélkülözésből otthon nem fogytak ki soha, csak tengődtek és nyomorogtak. Elvetődött egyszer a juhokat őrző pásztorhoz, aki ott üldögélt a kunyhója előtt és szomorkodott magában. Kérdi tőle a cigány:

– Miért búslakodsz, te juhász?

– Hogyne búslakodnék! – válaszolja a juhász. – Lopkodja valaki a drága bárányaimat, már alig van a nyájból, annyit elhordott!

– Biztosan nem vagy elég éber! – mondja neki a cigány. – Én kellenék ide, mert az én figyelmemet nem kerüli el semmi a világon!

Fölfelel erre a juhász:

– Ha itt maradsz mellettük ma éjszakára és megvigyázod őket, akkor én olyan szép kövér bárányt adok neked fizetségül, hogy még az orrából is csöpögni fog a faggyú!

– Ne félj, nem lesz több hiány a nyájadban! – nyugtatta meg a cigány. – Tőlem nem tudnak ellopni egyet sem!

Írásos szerződést kötöttek a dologra, s a szegény cigány föl vállalta a juh pásztorlást.

Miután este beterelte a nyáját, kezébe fogta a rézkampós juhászbót, és sétálgatni kezdett a karám körül. Hallja ám egyszer, hogy riadalom van a bárányok között, bégetnek kegyetlenül, s egymást tiporják, mintha ólálkodó veszedelmet észlelnének a közelben. Kapja magát a cigány, szalad, ahogy csak bír, nagy lélekszakadva, hát a karámajtónál szembetalálkozik egy hatalmas sárkányállattal. Ilyen teremtményt ő még soha nem látott addig életében, úgyhogy nem is ijedt meg tőle, hanem rárivallt erős hangon:

– Hogy mertél idejönni, te senkiházi? Rögtön eltöröm azt a vékony térdedet! Ki féle, miféle vagy?

Hej, meghökkent a sárkány ettől a merész beszédétől, s azonnal megvizsgálta a lábait is, hogy tényleg olyan vékonyak-e a térdei, mint ahogy ez a rettenetes bátorságú ember állítja! Mivel hűvös volt aznap az éjszaka, a cigány egy szőrgubát kanyarított a vállára, amiben olyan természetesnek látszott, hogy a sárkány majd összeroskadt a félelemtől, amikor reá pillantott. Hát még ahogy megfenyegette!

➤ *Jelenet a Magyar népmesék című rajzfilmsorozatból (Sárkányölő Sebestyén, 2011, Rendezte: Nagy Lajos)*

– Én most megöllek téged, te csúnya állatfajzat! Mondd meg, mivel vagdaljalak össze! Úgy kegyelmezek csak az életednek, ha megfogadod, hogy eltakarodsz erről a vidékről!

Rimánkodni kezdett a sárkány:

– Jaj, te nagy vitéz, ne ölj meg engem, áldjon meg az Isten! Inkább megfogadom, hogy nem jövök ide többet bárányt lopni!

– No, hogy ne felejtss el, mit fogadtál, csinálunk egy szerződést és beleírjuk, hogy nem lopsz több bárányt a nyájból, még ha támo-lyogsz az éhségtől, akkor se! És beleírjuk azt is, hogy holtod napjáig csak a fatörzsek kéréget eheted!

– Jól van, csókolom a szívedet, írd rá arra a papírra mindent a világon, minden feltételt, ami csak létezik, én aláteszem a nevemet! – egyezett bele rémülten a sárkány. – Inkább eszem fakérget halálomig, csakhogy össze ne akadjak veled még egyszer!

És szerződést fogalmaztak a megállapodásukról, aztán a sárkány széleseben elkotródott a tájékról. Fölvirradt a reggel, jött a juhász.

– No, te szegény cigány, megőrizted-e a nyájamat? – kérdezte tőle aggódva.

– Meg hát! – válaszolta amaz. – Mondtam neked, hogy tőlem nem lohatnak el semmit!

Hitetlenkedett a juhász, megolvasta a bárányokat, tényleg nem hiányzott egy sem.

– Hej, de finom ember vagy! – színeskedett neki. – Valóságos vitéz!

– Még a vitéznél is vitézebb! – húzta ki magát a cigány. – Tudd meg, hogy tetten értem a tolvajt is! Megfogadtattam véle, hogy nem jön ide többet bárányt lopni, hanem lehántja majd a fák kéréget és azt fogja rágicsálni, amíg csak él!

Így szólt a juhász:

– Ha ez így van, válaszd ki a bárányt, amit ígértem, aztán vidd haza és vágd le, mert megszolgáltad!

[...] fölkapta a vállára, hazavitte és megnyúzta. [...]

– Hej, betyár egy nagy vitéz vagyok én! – gondolta a cigány. – Nem vetekedhet vélem senki a világon!

Rögtön elgyalogolt a táblacsináló emberhez, csináltatott egy takaros táblát, arra pedig azt pingáltatta piros betűkkel, hogy az ő neve Burláj vitéz és országos ereje van, mert hetet ütött egy csapásra. A táblát pedig kiszegezte a kerítéskapura.

És volt a király birtokán egy sűrű rengeteg erdő, amelyben két óriás tanyázott. Ennek a sűrű rengeteg erdőnek még a közelébe se merészkedett senki, mert az óriások mindenkit megöltek és megettek.

Amikor a kerítéskapura kiszegezett táblának híre futamodott, s fölment a jelentés a király irodájába is a nevezetes Burláj vitéz erejéről, a koronás uralkodó maga elé hívatta a cigányt:

– Ide figyelj, Burláj vitéz! Nem járok vadászni már évek óta, mert két óriás tanyázik az erdőmben, s félek, hogy megesznek! Ha elpusztítod őket, gazdag emberré teszek!

– Ó, nagyságos király, mi sem könnyebb ennél! – felelte Burláj vitéz. – Vitess ki az erdei tisztásra egy nagy hordó bort meg egy sült ökröt, a többit bízd reám!

Mindent a kérés szerint intéztek, ételt, italt szállítottak az erdei tisztásra; a cigány pedig fölmászott egy fa tetejébe.

Az én óriásaim azonnal megéreztek a frissen sült hús szagát, odarontottak az erdei tisztásra, s egy szempillantás alatt felebédelték az egész ökröt. A bőséges ebéd után ivásnak adták magukat, s addig védeltek, mígnem annyira berúgtak, hogy elaludtak. Akkor napnak fordították a hasukat és rettentő hortyogásba fogtak.

A cigány kezdte előszedegetni a zsebébe készített kődarabokat és hol az egyiket, hol a másikat célozta meg.

Fölriadtak álmukból az óriások, tekintettek erre is, arra is, de mivel nem láttak senkit sem a közelben, mindketten a társukra gyanakodtak. Nekitámad az idősebb a fiatalabbnak:

– Hát te még aludni sem hagysz engem? Állandóan csak kötekedel velem?

Azzal lekent neki egy akkora pofont, hogy amaz rögtön ledöhhent²² a földre.

Méregbe gurult a fiatalabb:

– Pofon mertél ütni, te nyomorult? No, megállj, ezért meglakolsz!

Egymásnak rontottak, birkóztak, verekedtek, gyökerestől szaggatták ki a terebélyes tölgyeket, s a kitépott fákkal olyanokat sújtottak egymásra, hogy végül mindkettőjükből kiszállt az élet. Akkor a cigány lemászott az ágak közül, aztán jelentkezett a palotában.

– Nagyságos királyúr, megöltem a két óriást!

– Ha nem igaz, amit mondasz, levágom a fejedet! – figyelmeztette a király, azzal fogta magát és kiment az erdőbe, hogy a saját szemével győződjön meg a dolgról. Bizony, úgy volt, ahogy állította, valóban megölte őket.

22 ledöhhent: lehuppan

Így szólt akkor a király:

– Ide figyelj, Burláj vitéz! Lakozik ebben az erdőben egy egyszarvú vadbika is, azt is ártalmatlanná kéne tenned, mert csak riogatja az útonjáró népeket!

– Lehet róla szó, nagyságos király! – vállalta föl a feladatot Burláj vitéz. – De ahhoz, hogy véghezvihessem a tervemet, jó erős drótszalakra lenne szükségem!

Mihelyst a vastag dróthuzalokat megkapta, hurkokat rakott ki minden irányba, ő meg elkezdett nagy begyesen sétálgatni a hurkok között, hogy magára vonja a vadbika figyelmét. Észre is vette rögtön! Letartotta azt az egyszarvú fejét, s vágatni kezdett a cigány felé, az meg annyira megrémült, hogy egy szempillantás alatt fönt termett a legmagasabb fa hegyében. A felbőszült állat belelépett a hurokba, az előrszegezett szarvát pedig úgy keresztülütötte a fa törzsén, hogy nem tudta onnan kihúzni, teljesen beleszorult. Bömbölt, ordított, próbált volna menekülni, de lábait a hurok béklyózta, a szarva pedig a fába ékelődött, nem volt szabadulása. Akkor a szegény cigány leugrott a fáról, előkapta a kését és megölte a vadbikát.

Ezután beállított a királyhoz:

– Nagyságos királyúr, megtettem az akaratodat! Gyere, megdöglött a bika!

Nézi a király: tényleg megdöglött!

– Derék ember vagy, Burláj vitéz! Mit kívánsz a szolgálatodért?

Feleli a cigány:

– Nem kérek én tőled se kincset, se vagyonságot! Annyi bagót²³ adjál, hogy soha többet ne szenvedjünk szükségset, se én, se a feleségem! Rádásnak pedig elfogadnék egy jó kövér birkát, meg egy hordó pálinkát!

– Jól van, Burláj vitéz! Legyen, ahogy akarsz! – felelte a király és egy életre ellátta a cigányt meg a feleségét bagóval. Birkát és pálinkát is kaptak.

Ha nem haltak meg, máig élnek.

(Jakab József Cino nyomán, sz. 1922. Kalocsa, Bács-Kiskun megye, www.sulinet.hu/oroksegtar/)

Kérdések, feladatok

1. Hány próbatételt kell kiállnia Burláj vitéznek? Melyik lehet a legnehezebb? Melyik a legkönnyebb?
2. Kik a megbízói? Megfigyelhetünk-e fokozást, ha a megbízók rangjára gondolunk?
3. Hogyan jellemezhetjük Burláj vitézt? Változnak-e a tulajdonságai a történet során? Más ember lett-e a mese végére, mint amilyen az elején volt? Miért?
4. Illik-e a történetre a „többet észsel, mint erővel” gondolata? Miért?
5. Hasonlítsd össze Burláj vitéz történetét *A csillagszemű juhász* című népmesével! Vesd össze a főszereplők tulajdonságait, a próbatételek nehézségét és a mesék szerkezetét (hogyan haladnak lépésről lépésre)!

23 bagó: pipa alján maradt, el nem égett dohány; pénz

» A mesék szerkezete

A mesék története gyakran úgy halad előre, mintha egy kitaposott úton járnánk. Várjuk az újabb kalandot, majd a következőt, amíg a végére nem érünk.

Máskor ez az út nem ilyen egyszerű. Vannak szereplők, akiknek elválnak az útjaik: a legnagyobb fiú háborúba megy, a középső dolgozni a városba, a legkisebb otthon marad.

Előfordul, hogy a mese körkörös: visszajutunk oda, ahonnan indultunk, csak akkor már egészen más viszonyokat találunk. A legkisebb fiúból nagy hős lett, mindenki felézhet rá. Vagy a legnagyobb fiú feleségül vehette a gyönyörű királylányt.

A mese szerkezetét a történések elrendezése adja. Ez a szerkezet lehet **párhuzamos**, ha a történet két útja egymás mellett halad. Lehet **ellentétes**: az egyik királylánnyal csupa jó dolog történik, a másikkal csupa rossz. Találkozhatunk **fokozásos szerkezetű** mesével is. Burláj vitéz meséje fokozásos szerkezetű történet. Később majd, amikor Petőfi Sándorról tanulunk, látni fogjátok, hogy a versekben is megfigyelhető a fokozás. A lírai művekben azonban nem történetekben bontakozik ki a fokozásos szerkezet, hanem például az egyre erősebb kifejezések használatában.

A mesék a bennük szereplő történések elrendezése szerint lehetnek párhuzamos, ellentétes vagy fokozásos szerkezetűek.

Mit gondolnak mások?

A hazai cigányságot több csoport alkotja. Ha valaki bármilyen szempontból beszél a „cigányságról” mint egészről, óhatatlanul összemoss különböző kultúrájú embereket, akiket leginkább az tart össze, hogy a társadalom egy csoportnak kezeli őket. Pedig ha tisztában vagyunk az egyes csoportok sajátosságaival, a magyar nemzet gazdagságának egy újabb szeletét tárhatjuk föl.

A magyarcigányok vagy *romungrók* alkotják az országban legrégebb óta, a késő középkortól kezdve jelen lévő réteget, és az ő számuk a legnagyobb is. Anyanyelvük a magyar, szokásaikban kevésbé térnek el a többségi társadalomtól. Legismertebb képviselőik a vonós zenészek, akiknek nemcsak a kávéházinak is nevezett, a 19. századi magyar műzenére épülő cigányzenét köszönhetjük, hanem a falusi magyar vonós népzene megőrzését is.

Jobban elkülöníthető csoport a 19. század második felében érkezett oláh-cigányoké, akiknek saját nyelvük és szokásaik vannak. A lényegében órománt²⁴ beszélő beásokat,

24 óromán: régi, bánáti román nyelvjárás

valamint a szláv és magyar jövevényszavakban gazdag nyelvet használó kárpátiakat kisebb számban találjuk meg hazánkban. A beások a Dunántúl déli részén és a Nyírségben telepedtek le, míg a kárpátiak a Pilisben, Nógrádban és Somogyban. Napjainkra azonban ezek a különbségek jórészt eltűntek.

Szokásaik egy része a nők, az idősek megkülönböztetett tiszteletére épül. Napjainkban is előfordul, hogy esténként összejönnek, zenélgetnek, mesélnek, beszélgetnek. Ilyenkor meghallgatják az időseket, akik a mesék mellett régi élményeiket is elmondják a fiataloknak.

„A népmese eredeti funkciója a beás közösségekben a felnőttek közös szórakozása volt. Hagyományos mesemondási alkalom sokszor adódott. Ilyen lehetőséget kínáltak az alábbi ünnepek: névnap, születésnap, keresztelő, a karácsony, a virrasztás. [...] A beás népmesék közül sok a magyarban is jól ismert, ezek azonban többé-kevésbé különböznek a megfelelő magyar változatoktól. E mesék fő- és mellékszereplői általában cigányok, szokásos cigány mesekezdő epizóddal induló történetek (az apa, anya újraházasodása, az árván maradt gyerekek sorsa, azok boldoguláskeresése). Alapmotívumuk gyakorta a lenről feljutni akarás, a nyomor, a szegénység így vagy úgy történő megbosszulása. Miért e nyomatékos hangsúly? Talán azért, mert a mesélő minden ízében átéli hősei sorsát, s a teljes azonosulással meséi hitelessé válnak (annak ellenére, hogy esetenként tündérmesei formát öltenek).” (Orsós Anna *Hagyomány és modernség a beás mesékben* című tanulmánya nyomán)

A cigányságról sokaknak a kiváló muzsikások jutnak eszébe. Többfajta zenét köthetünk hozzájuk: a magyar nóta vagy kávéházi cigányzene a magyar kultúra egyik értékes darabja. Fontos azonban, hogy ne keverjük vele össze a falusi népzenet és a cigány népzene. Ez utóbbit a Kalyi Jag (a név jelentése: fekete tűz) együttes tette világhírűvé, és általuk ismerte meg a magyar közönség is. Őket követte az Ando Drom (a név jelentése: mozgásban lenni, fejlődni), a Ternipe (a név jelentése: ifjúság), majd újabban például a Parno Graszt (a név jelentése: fehér ló), valamint a Romengo együttes & Lakatos Mónika.

A cigány népzene legjellemzőbb műfajai az egy-egy történetet vagy lelkiállapotot leíró, improvizált *hallgatók*, valamint a sodró, feszes lüktetésű ún. *szájböggővel* (ritmikus táncszavak egymásutánja) és ritmushangszerekkel, vagy annak használt hétköznapi eszközökkel (kanna, kanál) kísért *pergetők*. Szép szokás a cigánymulatságokban egymásnak küldeni az egyes dalokat, illetve nyilvánosan megkérni a jobb táncosokat mesterségük bemutatására. Különleges háromnegyedes lüktetésű tánc a *botoló*, amely valószínűleg a hajdútáncok leszármazottja; ez a példa is tükrözi, hogyan őrzi a cigányság élő módon kultúránknak olyan részeit, amelyek máskülönben már feledésbe merültek volna.

1. Igaz, hogy kultúránk bizonyos elemeinek megőrzése a cigányságnak köszönhető? Mi a példa erre?
2. Milyen csoportokat tudunk elkülöníteni a cigányságon belül?
3. Gyűjtsd össze a beás népmesék jellemzőit!
4. Népzeneinek számít-e a kávéházi cigányzene? Érvelj a válaszod mellett!

Rendszerezzünk!

Cigány népmese gyűjtemények a közelmúltból

Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, milyen cigány mese gyűjtemények jelentek meg napjainkban!

Nagy Olga:

Zöldmezőszárnya. Marosszentkirályi cigány népmesék

Villási, a táltosfiú. Mezőbándi, szucsági és mérai cigány népmesék

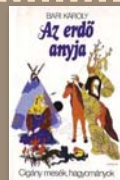

Bari Károly:

Az erdő anyja. Cigány népmesék és néphagyományok

Az üvegtemplom. Cigány népmesék

A tizenkét királyfi. Cigány népmesék

Bársony János:

Cigány mesék. Népmesék és már történetek

Kovalcsik Katalin – Orsós Anna:

Az aranyhajú lány. Beás cigány népmese gyűjtemény

Orosz népmese

1. Gyakran mondják, hogy okos ember a más kárán tanul. Voltál már olyan helyzetben, amikor igaznak bizonyult ez a mondás?
2. Szerinted mi kell ahhoz, hogy valaki elégedett legyen az életével?

Az elégedetlen lovacska

Hol volt, hol nem volt, száz verébugrásnyira innen, volt egy szép, füves mező szélén egy fehérre meszelt házikó. Ebben a házacskában egy egyszerű földműves lakott, s ennek a földművesnek volt egy jó kis lovacskája. Csendesen éldegéltek, ki-ki a maga vackában, a gazda a mestergerendás szobában, a lovacska meg a jó, meleg istállóban.

Szorgalmas ember volt a gazda, mindennap felkelt hajnalhasadtával, a lovacskát megetette, megittatta, aztán fogta a boronát, az ekét, a kapát, és ment a mezőre dolgozni. Ott dolgozott napestig a lovacskával.

Ha jött az ősz, behordták a termést, kinyomtatta²⁵ a lovacska a gabonát, elvitte a zsákokat és liszttel teli hozta őket haza. Így ment ez éveken át... De, hogy télen se tétlenkedjenek, olyankor befogott a gazda a szekérbe, és elmentek az erdőbe fáért.

Teltek-múltak az évek, és egy szép napon a lovacska, akinek megvolt mindene, friss szénája, ropogós zabja, meleg istállója, elégedetlenkedni kezdett, és így gondolkozott magában:

– Bizony nagyon önző ember az én gazdám! Nyáron azért dolgoztat, hogy télen legyen gabonája, lisztje, ropogósra sült cipója. Télen meg az erdőt kell járnom, hogy legyen mivel fűtenie. El is megyek én innen úgy, hogy sohasem lát többet!

Úgy tett, ahogy mondta. Egy őszi napon gazdája felszerszámozta, hogy majd behajt vele a városba, de a lovacska azalatt, amíg a gazdája bent járt az istállóban, fogta magát és elment világgá.

Ment, mendegélt... Öreg este volt már, mikor a vadmacska odújához ért. A vadmacska éppen vadászatra indult. A lovacska megszólította:

– Jó vadmacska, adjon isten! Egyenesen hozzád jöttem, mondd meg nekem emberségből, hogyan élsz meg ember nélkül?

25 kinyomtat: a learatott gabonát szétterítették az udvaron, és az állatokat (szarvasmarhákat vagy lovakat) körbejártatták rajta, hogy a kalászbokból kihulljanak a gabonaszemek

Felelte a vadmacska:

– Hogyne mondanám, mikor szívesen megmondom! Este, mikor a nap betakarózik a sötét felhőbe, lesurranok odúmból, ahol lakom, felkapaszodom egy fára: kilopom a fészekből a madárfiókát, meglessem az ágon csüngő denevéreket, bekapom és megeszem. Hej, nehéz mesterség az enyém!

– Hm... hm... kár... kár... fára mászni nem tudok, egerrel csak koplalok. No, de azért köszönöm a szívességét, továbbra is jó barátok maradunk – szólta a lovacska és tovább indult.

Ment tovább, mendegélt, egyszer egy nagy mocsárhoz ért, melynek partján hosszú lábú, piros csőrű gólyák kelepeltek. Odalépett, köszönt illendően.

– Gólya néni, adjon isten! Egyenesen hozzád jöttem, mondd meg nekem embersegből, hogyan élsz meg ember nélkül?

– Szívesen megmondom, miért ne mondanám! Mocsárban él a béka, rák, az ad gólyalakomát. Hosszú csőrrel kutatok, s ha van mivel, jóllakok. Hej, nehéz mesterség az enyém!

– Haj... haj... haj... haj... hosszú csőröm nincs nekem, a béka nem eledelem. No, de azért jó barátok maradunk, köszönöm a szívességét... szólta megint csak a lovacska, és ment tovább.

Útjában találkozott a rókával. Rákezdte a mondókáját, de a róka közbevágott:

– Tudom már, tudom már, a tarka farkú szarka is csörgi már a fán, hogy mi járatban vagy! Ide hallgass hát: Az én példámat nem követheted, mert én vendéglőstől hordatom a kosztot. Éjnek idején belopódzom az udvarára, és mindennap elhozok egy csirkét vacsorára. Ezt pedig sehogyan sem ajánlhatom neked: ügyes sem vagy, kerítésen se tudsz átbújni, no meg a csirkét sem tudnád megfogni. De azért vagyok én róka, hogy jó tanáccsal szolgáljak neked! Eredj, lovacskám, van ott egy zabtábla, idelátszik, hogyan hullámszik a szélben, menj és lakj jól, kedved szerint!

Megfogadta a jó tanácsot a lovacska, begázolt mélyen a zabtáblába és jóllakott kedvére. Másnap, harmadnap ugyanígy cselekedett. De negyednapra kijött a gazda és látta, hogy valaki dézsmálja a zabot. Így szólta a fiához:

– Megérett már a zab, jó lesz learatnunk, úgyis dézsmálja valaki éjszakánként.

– Nem bánom, édesapám, hát arassuk le – felelte a fiú.

Amint mondták, úgy cselekedtek. Mind egy szálig learatták a zabot.

Jön ám este a lovacska éhesen, keresi a zabot, hát csak a szűrős szára maradt a tarlón. Sebaj, jó lesz a fű is – gondolta a lovacska. De a fűvet elperzselte a nap úgy, hogy egyetlenegy szálát sem talált a mezőn.

Étlen-szomjan bolyongott a földeken, lógatta a fejét, búsult nagyon. Eszébe jutott, hogy gazdája nemrégiben jó friss füvet hordott fel a padlásra, begyűjtötte a gabonát a csűrbe,²⁶ s ősszel is, télen is jóltartotta őt zabbal. Igaz, dolgoznia kellett érte, de télen-nyáron megvolt a jutalma: a finom abrak.

– Hej, oktondi is voltam, hogy elégedetlenkedtem, amikor jól ment a sorom! – sóhajtozott, s egyszer csak kapta magát, és visszaballagott gazdájához.

Az meg jó szívvel fogadta, megbocsátott neki:

– Most legalább te is próbáltál világot, és a magad szemével láttad, hogy munka nélkül csak ideig-óráig lehet élni.

(Fordította: Vajda István)

Kérdések, feladatok

1. Melyik szereplőkre lehetnek igazak a következő tulajdonságok:
a) megbocsátó; *b)* tájékozott; *c)* lázadó?
2. Írd le öt-hat mondatban, hogyan telhetett a gazda egy napja a lova nélkül!
3. Kimaradhatna-e az egyik találkozás a meséből úgy, hogy az a végét nem befolyásolja?
Indokold meg!
4. Mit mondhatott volna még a gazda a lovacskának? Írj egy új befejező mondatot!
5. A lovacska kinyomtatta a gabonát. Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, milyen eljárással lehet még kinyerni a kalászból a gabonaszemeket!
6. Miért ítéli meg rosszul a lovacska a saját helyzetét a mese elején? Vajon miért változik meg a véleménye a mese végére?

» A jelek megismerése

Hogy foglalhatjuk össze a lovacska történetét? Születésétől fogva ugyanott él, ugyan- azt észleli tavasztól őszig, szántástól nyomtatásig. Igen szűk a világa, és csak egy keskeny résen keresztül látja az élet tágas mezőit. Mi történik vele az út során? Kiteljese- dik előtte a világ, megismerkedik másféle életetekkel.

A lovacska átél jó dolgokat is, és nemegyszer pórul jár. De sokkal tapasztaltabb lesz, és tapasztalatai alapján már a saját életét is másként kezdi látni. Pedig ugyanazt az éle- tet látja: a szántást és a nyomtatást. Ugyanazok a jelek ötlenek a szemébe, az útja után azonban mindezt elfogadhatónak, sőt jónak látja, míg előtte rossznak érezte.

26 csűr: takarmány tárolására szolgáló, tágas gazdasági épület

Ugyanaz a jel teljesen más jelentést kapott az út után. Minél több jelet dolgozott már fel az agyunk, minél több jelentést alkottunk, annál jobban meg tudjuk ítélni a dolgokat. Ha a benyomásainkat sok másik jellel vetjük össze, más kép rajzolódik ki. Ha csak kevéssel, akkor is más képet kapunk. A jelek egymáshoz képest tudják megtalálni a helyüket a gondolatainkban.

A művészi jelek, művészi üzenetek, például egy-egy mese jelentése segíthet abban, hogy jobban megértsük az embereket, hogy igaz barátokra leljünk, és szebben élhessük az életünket.

Rendszerezzünk!

Népmesei fordulatok

Alkossatok három-négy fős csoportokat! Válasszatok az alábbi népmesei fordulatok közül ötöt, és írjatok a segítségével egy mesét! Meséljétek el vagy adjátok elő a kész történetet a társaitoknak!

Mesekezdő fordulatok

„Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy király”
 „Hetedhétországon is túl, az Óperenciás tengeren is túl,
 az üveghegyeken is túl élt, élt egyszer egy szegény ember”
 „Volt a világon egy kis tyúk”

Mesezáró fordulatok

„Itt a vége, fuss el véle!”
 „aki nem hiszi, járjon utána”
 „Eddig volt, mese volt, akinek esze van, ezt se hiszi talán!”

Eseményeket összekötő fordulatok

„Ment, mendegélt az úton”
 „Köd előttem, köd utánam”
 „Hát csak telt, múlt az idő, minden nappal egy nap”

Mesehősök tulajdonságaira utaló fordulatok

„olyan szép, hogy szem nem látott, fül nem hallott még olyat”
 „hetedhét országon, hét pusztá határon nincs párja”
 „olyan szép, hogy a napra lehet nézni, de rá nem”

Párbeszédekben szereplő fordulatok

„Hol jársz itt, ahol a madár se jár?”
 „Hogy menjünk, édes gazdám, mint a szél, vagy mint a gondolat?”
 „Szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál...”

Részlet egy meseregényből

1. Találj ki az egyik kedvenc mesédhez egy új, szokatlan befejezést!
2. Mi a különbség a munka és a hivatás között?

Darvasi László: Trapiti, avagy a nagy tökfőzelékháború (részlet)

Trapiti egy vastag, kissé viseltes meséskönyv előtt ült, és olyan riadt tekintetet vágott, mintha ki akarnák húzni a fogát. Olivér szórakozottan pillantott rá. Éppen egy tulipános festményen munkálkodott. Hány szirma is van egy tulipánnak?!

– Mi baj, Trapiti? – kérdezte Olivér.

– A Farkas meg fogja enni Piroskát és a nagymamát! – vacogta Trapiti. Olivér nyomban megnyugodott. Fölsóhajtott, és részletes magyarázatba kezdett.

– Ez már csak így van, Trapiti. Megeszi őket. Befalja. Hanem aztán, tudod, jön a vadász, és megmenti őket. Fölvágja a gonosz farkas hasát, és kihúzza belőle Piroskát meg a nagymamát, a vadállatnak meg kővel tömi tele a bendőjét, aztán pedig a patakba dobja.

Trapiti még mindig remegett. Odarángatta Bánatos Olivért a mesekönyvhöz, és remegő ujjal a könyv egyik képre mutatott. Nem volt különös kép, Olivér sokszor látta már.

Piroska gyanútlanul sétál az erdőben, kosara dugis-dugig mindenféle ínycsengéssel, mazsolás kaláccsal, süteménnyel, borospalackkal, sült kolbásszal, almakompóttal, miközben egy málnabokor mögül a farkas leselkedik nem is annyira vad, mint inkább, milyen különös, bánatos pofával. Az erdei keresztútnál látni lehetett a vadász faházacskáját is, az volt ráírva: „Vadászház.”

Hoppla, csakhogy most az ajtón is függött egy táblácska! Ez a tábla eddig nem volt ott! Szentséges lekváros palacsinta! Olivér nagy szemeket meresztett, és olyan közel hajolt, hogy csaknem beleverte az orrát a könyvbé.

Micsoda?!

Hohó?!

Hiszen mi van a táblácskára írva!

„Elmentem szabadságra, két hétig leszek oda, veszek új kalapot, csíkos zoknit és sok fagyit nyalok el, későn kelek és soká fekszem le. A Vadász.”

Olivér megértett mindent. Ha a vadász szabadságon van, akkor senki se menti meg Piroskát és a Nagymamát! A vadász elment szabadságra, mert a vadászoknak is kell a szabad-

ság, nagyon elfáradt már a puskacipelésben meg az őzikeetetésben. Bánatos Olivér Trapitira meredt, aki a fejét vakarta. Nagyon gondolkodott. Aztán egyszer csak felkiáltott.

– Megvan! Kitaláltam. Elmegyünk a mesébe!

– Hova?! – bámult Olivér. Sok mindent tudott már Trapitiról, de az a képessége, hogy mesébe tud menni, nos ez újdonság volt.

– Megmentjük Piroskát! – Trapiti szeme lázasan fénylett.

– Kíváncsi vagyok, hogy csináljuk! – ingatta a fejét Olivér. Trapiti azonban nem jött zavarba.

– Gyere, feküdj mellém az ágyra, hunyd le a szemed, Olivér!

– Itt vagyok melletted – szólt némi idő után Olivér.

– Mondd háromszor egymás után, hogy trapiti! – mondta Trapiti.

Alighogy elhangzott, trapiti, trapiti, trapiti, máris ott álltak a mesebeli erdőben. Még ilyen csodát! Olivér csodálkozva bámult Trapitire, aki a vállát vonogatta.

– Semmiség. Ősi trapiti varázslat – jelentette ki. A következő pillanatban furcsa hangokat hallottak. Nem messze tőlük a farkas ücsörgött egy farönkön, és nyugodtan kijelenthetjük, farkashoz méltatlan magaviseletet tanúsított.

– Brühühühü – bőgött a farkas.

– Hát nem túlzottan ijesztő – nézegette Trapiti a rettegett vadállatot.

– Fáj a foga? – tűnődött Olivér.

– Vagy a hasa – bólított Trapiti. – A mese végén, tudod, föl vágják, meg az a sok kő se valami egészséges.

– Annyira unom már, brühühü! – bömbölte erre a farkas. Olivér egy virágmintás zsebkendőt nyújtott át, mire a vadállat megtörölte a szemeit, majd nagy trombitálásal kifújta az orrát.

– Köszönöm szépen, hüpp, nagyon köszönöm, hüpp.

– Mi a baj, farkas úr? – kérdezte Trapiti. A vadállat csodálkozva pillantott föl, tekintete elidőzött Olivér festékes arcán. Nem szokta meg, hogy udvariasan beszéljenek vele. Ha valahol megjelent, sikoltoztak, kiabáltak, le akarták lőni. Olivér kinyújtotta a kezét.

– A nevem Bánatos Olivér!

– Trapiti vagyok – hajolt meg Trapiti.

A farkas csodálkozva kezét rázott velük. Vagyis hát mancsot.

– Én vagyok a farkas, a... a gonosz farkas... – motyogta, aztán elhallgatott. Félő volt, hogy újra elsírja magát.

– Azért vagyunk itt, hogy segítsünk – szólt ekkor Trapiti.

– Öntse ki a szívét, farkas úr! – bátorította Olivér is.

A farkas végre megnyugodott, és magyarázni kezdett. Néha vicsorgott is, de nem azért, mert harapni akart, hanem mert annyira zaklatott volt. Egy szomorú farkas is gyakran vicsorog.

– Úgy unom, hogy meg kell ennem a Nagymamát! Azt is unom, hogy meg kell ennem Piroskát. Nem tudom, kinek jutott az eszébe ez az egész, és nem értem, hogy Kínától Amerikáig miért meséli minden anyuka és apuka a kisgyerekeknek, hogy jön a farkas, és megeszi a nagymamát, aztán meg fölfalja a Piroskát. Ó, ez olyan borzasztó!

A farkas körbenézett, hallja-e őket valaki. De csendes volt az erdő, csak egy rigócska énekelt a maga gyönyörűségére a szomszédos málnabokor tövében. Miután a farkas meggyőződött arról, hogy senki sincs a közelben, suttogóra fogta.

– Elárulok valamit, pszt! Ebben a mesében a nagymama egyáltalán nem finom. A nagymama húsa rágós, és vanília íze van. Én ki nem állhatom a vaníliát! – emelte meg a hangját, majd csendesebben folytatta.

– Piroska meg ízetlen, pszt! Én ezt nem értem. Megetetik velem a Nagymamát és Piroskát, pedig nem is ízlenek. És aztán fölvágják a hasamat. Jaj, milyen szörnyűség, jaj! Szegény fejem!

Újra bömbölni kezdett. Csak úgy csorogtak a könnyei.

– Brühhüü, hüpp, jajajaj! Nem akarom megenni a Nagymamát! Vanília íze van!

Ez tényleg szomorú fejlemény volt. Szegény farkas! Nehéz sors az ilyen. Ha az embernek, bocsánat, ha a farkasnak folyton azt kell tennie, amihez nem fűlik a foga. Trapiti odaült a mélabús farkas mellé, és átölelte a vállát.

– Jól van, farkas úr, ne bőgjön, kitalálunk valamit.

A közelben vidám kislányhang csendült föl. Piroska közeledett az ösvényen, önfelédten énekelt. A farkas a fejéhez kapott.

– Szent isten, már a nagymama házánál kéne lennem!

– Ülj vissza, farkas! – mondta határozottan Trapiti. – Most nem eszed meg a Nagymamát.

– Az nem lehet! A mese így van megírva! Haragudni fognak rám! – kerekedett ki a farkas szeme. – Ebben a mesében én vagyok a gonosz főszereplő.

– Vannak ötleteink! – bólintott Olivér, majd ő is a farkas mellé ült. Így üldögéltek szorosán egymás mellett, kissé előredőlve, egyik kezüket a térdükre fektetve, állukat az öklükön tartva, a homlokukat erősen ráncolva. Trapiti fölsóhajtott. Olivér megvakarta a fülét. Egyszerre Trapiti megszólalt.

– Holle mama! – csak ennyit mondott.

Olivér a homlokára csapott.

– Hát persze! Tökfőzelék!

A farkas persze semmit se értett.

– Egyek meg egy másik mamát?

– Ellenkezőleg, farkas úr – emelkedett föl Trapiti, és megragadta a vadállat mancsát.

– Gyere, jössz velünk!

S a meglepetéstől csak hápogni képes vadállatot néhány trapiti, trapiti kiáltással elvitték a városkába, ahol éltek, szépen végigballagtak vele a Mignon kapitány utcán. Holle mama otthona volt az úti cél. Olivér bekopogtatott az ajtón. Holle mama kinézett, és összecsapta a kezét.

– Olivér, Trapiti, csak nincs valami baj?!

– Ö... – nyögött hirtelen Olivér, mert zavarba jött.

– Elhoztuk hozzád a farkast! – bólintott komolyan Trapiti.

– Jó napot kívánok! – mondta illedelmesen a farkas.

– Áhá, szóval maga az a szörnyeteg, aki fölzabál egy nagymamát! – kiáltotta szigorúan Holle mama.

– Nem szégyelli magát, maga gonosz vadállat!

A farkas máris bömbölni kezdett.

– Brühühü! Jaj, nekem! – és hatalmas cseppekben ömlött szeméből a farkaskönny. Holle mama meghökkent.

– Most meg mit bömböl, maga veszélyes vadállat?

Még nem is láttam el a baját a partvisnyéllel!

– Brühühühüüü! – bömbölte a farkas.

– Arról lenne szó, kedves Holle mama, hogy készíteni kéne egy kis tökfőzeléket – próbálta nyugtatni a kedélyeket Olivér.

– A farkas úrnak kellene tökfőzeléket készíteni, Holle mama – mondta Trapiti, és ettől a váratlan bejelentéstől hirtelen csönd lett. Holle mama úgy nézett, mint aki repülő palacsintát lát. A farkas szólalt meg.

– Én még soha nem ettem tökfőzeléket – szipogta.

Holle mama szenvedélye nyomban tovaillant.

– Jöjjetek be! – invitálta be a társaságot a lakásába, s máris a konyhában termett. Már reszelte is a tököket.

– Szervusz, Eugén! – köszönt Trapiti a szőnyegnek, Bátor Rojtos Eugénnek.

– Ti is legyetek üdvözölve! – felelt Bátor Rojtos Eugén, aki igen választékosan tudott beszélni, különösen, ha aznap kirázták már. – Ez meg kinek a kutyája? – hülámoztatta meg magát a farkas előtt.

– Nem kutya, hüpp, farkas, hepp – kámpicsorodott el újra a vadállat.

– Nyugalom, Bátor úr – simogatta Trapiti a szőnyeg rojtjait. – A farkas úr a barátunk. Segítségre szorul, és mi segítünk neki.

Olivér, Trapiti és a farkas helyet foglaltak a nagyszobában, melynek a falát különböző fényképek díszítették.

Holle mama tökfőzelékét egy amerikai küldöttség falatozza.

Holle mama dupladupla tökfőzeléke és egy francia tábornok.

Holle mama tökfőzelékkel kínál egy moszkvai színházigazgatót.

Holle mama tökfőzelékétől leszokik egy afrikai törzsfőnök a kannibalizmusról.
Holle mama a saját tökfőzelékét eszi.

A tökfőzelék hamar elkészült. Olyan ínycsiklandozó illata volt, hogy a farkasnak rögvest csorogni kezdett a nyála. Kéjesen nyalogatta a pofája szélét. Kapott a főzelékből Trapiti és Olivér is, kanalaztak lelkesen, Holle mama meg félrebillent fejével, elégedetten bámulta őket.

– Csak azt sajnálom, hogy szegény férjem, Müller igazgató nem kóstolhatta meg soha! – sóhajtotta, és elhomályosodott a szemüvege.

Az igazság szerint a farkas csámcsogott is, de hát mutasson valaki olyan farkast, aki nem csámcsog egy kicsit legalább. A farkas éppen másodjára merítette meg a szedőkanalat a tökfőzelékben, amikor megsörrent a telefon. Türelmetlenül csöngött. Holle mama kelletlenül fölvetta a kagylót. Belehallózott, aztán csodálkozó képet vágott. A farkas felé fordult.

– Farkas úr, magát keresik!

A farkas letette a kanalat. Megnyalta a száját, fölállt és átvette a kagylót.

– Halló, én vagyok a farkas – mondta.

Kicsit hallgatott, figyelt. – Nem, kérem, nem az a farkas, amelyik a kismalacokat, egyáltalán nem. Az a nagybátyám, kérem. Nem a vonyítós! Én az a farkas vagyok, khm, aki a Nagymamát és Piroskát. Igen. Hogyne, kérem.

A farkas elhallgatott.

– Nem – mondta aztán.

– Igen, jól értette, kedves főanyuka, most nem érek rá. Sajnálom.

A farkas hirtelen eltartotta fülétől a készüléket, annyira kiabáltak a vonal másik végén. Befogta a kagylót, és a többieknek magyarázta.

– Egy főanyuka keres Főfővárosból. Éppen most mesélte a Piroska és a farkas mesét, de nem találta a farkast, vagyis hát engem. Nagyon dühös. A főtudakozóban mondták meg neki, hogy Holle mamánál vagyok. Ez a főanyuka azt követeli, azonnal menjek vissza a mesébe, és faljam föl a nagymamát.

A farkas megrázta a fejét, nagyot sóhajtott, és beleszólt a kagylóba.

– Teljesen jóllaktam, kérem, ez a mai napon lehetetlen.

Megint eltartotta fülétől a kagylót, aztán újra belebeszélt.

– Kedves anyuka, megmondtam, amit megmondtam! Tessék tudomásul venni, hogy elmentem Holle mamához, aki egy világhíres tökfőzelékdíjas mama. Mi?! Hogy?! Nem, egyáltalán nem akarom fölfalni Holle mamát! Határozottan visszautasítom ezt a föltételezést! Holle mama tökfőzelékét eszem, kérem. Igen! Ez világbajnok tökfőzelék, azért! Jól van, ahogy akarja. Csináljon botrányt! Panaszoljon be! Jelentsen föl! Viszonthallásra!

A farkas letette a kagylót. Kicsit sápadt volt, már ahogy a farkasok sápadtak tudnak lenni. A feje búbját vakargatta.

– Huh, micsoda egy Főanyuka volt?! Minden héten elmesél engem egyszer. Azt mondta, botrányt csap a Főfőtanácsnál!

– Miért nem mondta, farkas úr, hogy a tisztelt főanyuka mesélje inkább a Hófehérke és a hét törpét? – érdeklődött Trapiti.

– A főanyukának az én mesém a kedvence – sóhajtott a farkas. – Minden este azt meséli a gyerekeinek évek óta.

– Fél a Főfőtanácstól, farkas úr? – kérdezte Olivér.

– Egyáltalán nem félek. Attól félek, hogy mindjárt elfogy – mondta a farkas, és már az asztalnál ült, és jóleső szuszogással kanalazta Holle mama világbajnok tökfőzelékét.

Másnap ilyen főcímeikkel jelentek meg a Főfőtanács újságjai:

„Főszenzáció! Főbotrány!

A farkas nem ette meg a Nagymamát!

A farkas nem ette meg Piroskát!

Becsapta a meseszerető főgyerekek millióit a gyáva farkas!”

A Főfőtanács televíziójának főriportere engedélyt kapott, hogy elutazzon a mesébe, s az erdei tisztáson, egy terebélyes lombosú gesztenyefa alatt riportot készített a lelkileg teljesen összetört Nagymamával és a vérig sértett Piroskával.

– Csalódott vagyok! – szípogetta a könnyeivel küszködve a mikrofonba nagymama.

– Nem így szólt a megállapodás! Mindig felfalt bennünket a vadállat! Most meg?! A farkas nagyon nagy hibát követett el, főriporter úr! Nézzék, milyen borzasztó állapotba került szegény kicsi unokám!

– Nem evett meg a farkas! Brühühü! – Piroska úgy toporzékol, hogy a közeli málnabokorról potyogni kezdtek a málnaszemek. A főriporter most a vadász orra elé tartotta a mikrofonját. A mikrofon úgy nézett ki, mint egy szőrös pingpongütő.

– Igen, riporter úr, valóban szabadságra utaztam – magyarázta a vadász, akinek a lábszárán csíkos zokni volt, a fején új kacsatollas kalap billegett, és egy legalább hatgombócos fagylaltot nyalogatott a riport közben.

– De a mese végére visszaértem volna, és mindenkit megmentettem volna – magyarázta a vadász.

– Én, riporter úr, tudom a dolgomat! Nem úgy, mint az a léhűtő ordas! – jelentette ki magabiztosan a vadász, és nagyot harapott a tölcserből. Ropogtak a fogai alatt az ostyadarabkák.

Ám a farkast már nem érdekelte a fővilágot bejáró fölháborodás. Soha nem ment vissza abba a mesébe, ahol nagymamát kellett ennie. Ezért aztán a főmesevilágnak egy új farkast kellett keresnie. Az új főfarkas állítólag szerződést kötött a Főfőtanáccsal, hogy soha sem hagyhatja el a meséjét. Ezért tudni kell, az már nem az igazi farkas, aki manapság eszi meg Piroskát és a Nagymamát.

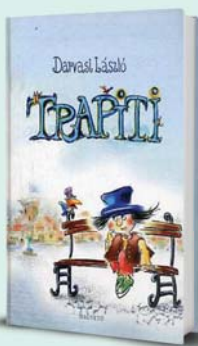
Az egy rendes pótfarkas.

Az igazi farkas beköltözött a városkába, és megtanult tökfőzeléket főzni, igaz, korántsem olyan finomat, mint amelyet Holle mama tud. Az igazi farkas fölvette a Farkas Béla nevet, szerzett egy nyikorgó triciklit, és az iskolába meg az öregek otthonába hordta az ebédet.

Kérdések, feladatok

1. Találj ki más munkát a Nagymamának, Piroskának és a vadásznak!
2. Hogy nézhet ki Trapiti? Készíts róla egy öt-hat mondatos leírást!
3. Képzeld el, hogy Piroska szöki meg a meséből, és a farkas panaszkodik a riporternek! Miről szólna az ő panaszja?
4. Melyik szereplővel tudsz a legkönnyebben azonosulni? Indokold a választásodat!

» A meglepetés

» Darvasi László:
*Trapiti (Magvető
Kiadó, 2002)*

Ebben a leckében Trapiti történetének egy rövid részletével ismerkedtünk meg. A kis manócskáról szóló meseregényben további mulatságos epizódokat olvashatunk a jók és a gonoszak küzdelméről. **A meseregény olyan nagyobb terjedelmű elbeszélő mű, amelyben az események, kalandok lazán kapcsolódnak egymáshoz.** A történet részeit a főhős alakja kapcsolja össze. A kalandok során a szereplők változnak, egyre okosabbak, ügyesebbek lesznek. A meseregény kortalan, egyaránt szól gyermekhez és felnőtthez.

Nagyon érdekes a történetben a mese közönségének felháborodása. Miért nem támadt Piroskára a farkas? Miért nem ette meg a Nagymamát? Miért nem az történik, amit vártam, amit megszoktam?

Az emberi elme valóban így működik. Mi is, ti is, mindannyian így gondolkodunk. Nyitottak és kíváncsiak vagyunk a világra, de vannak dolgok, amelyek esetében nem szeretjük a meglepetéseket. Ha a déli harangszó minden vasárnap jelzi az ebédet is, igazán bosszantó, ha várnunk kell egy órát. Ha a kicsöngetés arra szolgál az iskolában, hogy jelezze a szünet kezdetét, bosszantó az óra elhúzódása. A harangszó, a csengő, a *Piroska és a farkas* mesecím mind olyan jel, amelynek belénk rögzült a jelentése. Csalódást okoz, ha egyszer csak kiderül, hogy ez a jel nem jelent semmit.

Mi történne velünk, ha minden jelről ez derülne ki? Ha a gyalogosok hiába kapnának zöldet a zebrán, azon ugyanúgy áthajtanának az autók? Ha egy sor közepes után év végén egyes kerülne a bizonyítványunkba? Ha a farkas nem nyelné le a Nagymamát? Egész életünk veszítheti el az alapjait, ha a jelek jelentése egyszer csak megváltozik, vagy éppenséggel megszűnik.

A meseregény olyan nagyobb terjedelmű elbeszélő mű, amelyben az események, kalandok nem kapcsolódnak szorosan egymáshoz. A történet részeit a főhős alakja köti össze. A meseregény hősei változnak, kalandjaik során egyre okosabbak, ügyesebbek lesznek.

Mit gondolnak mások?

A Lázár Ervin alkotta Dömdödöm óta néhány éve új varázsszót tanulhattunk meg Darvasi László meseregényéből: a szeretet új szinonimája a Trapiti lett. A kavicsvári nagy tökfőzelékháborúról írt gyermekregény (*Trapiti*) 2002-ben jelent meg, és még ebben az évben elnyerte az Év Gyermekkönyve-díjat. Darvasi meseregénye olyan sikeres volt, hogy 2005-ben a Magvető megjelentette a folytatást is *Trapiti és a borzasztó nyúl* címmel.

Darvasi mesélőkedve számos anekdotát, képtelen áltörténelmi fejtegetést és jellemkomikumra épülő humort eredményez. Ezen epizódok közül a legnyugtalanítóbb Ramszesz Vogul története, aki már az első részben is felbukkan, de sorsának előszámlálása valahol megszakad. Ramszesz Vogul a második részben újra feltűnik.

A második könyv műfaji megjelölése (szerelmes és bűnügyi történet) érvényes az első részre is: Boleszláv felügyelő nyomozása, a gonoszok ármánykodásai és a mindenen győzedelmeskedő szerelem teszi mulatságossá és hősiessé a kavicsváriak és a mesevilág átformálására törő rosszak küzdelmét. A szerelem és a szeretet végül mindent legyőz. Trapiti vezetésével mindenki képes visszatérni a boldog gyermekkor világába, és képes megérteni a szeretet összetartó erejét.

Nehéz lenne megfogalmazni, miért is jó meseregény a két Trapiti: talán azért, mert képes gyermeknyelven szólni a gyermek lenézése nélkül, mert egy olyan világba vezet, ahol a gonosz is megváltozhat, és képes lesz rátalálni egy teljesebb, boldogabb életre.

(Forrás: <http://www.konyv7.hu>)

1. Nézz utána az *Idegen szavak és kifejezések szótárában*, mit jelentenek a következő szavak: szinonima, anekdota, ármánykodás!
2. Mit gondolsz, melyik szereplő tartozik a gonoszok közé: Boleszláv felügyelő, Ramszesz Vogul vagy Hektor Viktor? Válaszodat indokold!
3. Miért jó meseregény a *Trapiti*? Az olvasott szöveg két állítást fogalmaz meg, idézd ezeket szó szerint! Szerinted melyik állítás a fontosabb egy jó meseregényhez?

Összefoglalás – Mesevilág

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Hozzátk el a kedvenc mesekönyveiteket az iskolába, mutassátok be és ajánljátok egymásnak!
2. Rendeztetek mesemondó versenyt kedvenc meséitekből!
3. Mit gondoltok, a felnőtteknek vagy a gyerekeknek van nagyobb szükségük a mesékre? Vitassátok meg csoportokban!

Mese

A mese csodás eseményekről szóló kitalált történet, amely lehet prózai vagy verses formájú.

Mesehősök

Jellegzetes szereplőtípusok (pl. öreg király, legkisebb királyfi)

Természetfeletti erejű, képzeletbeli szereplők

(pl. óriás, boszorkány)

Fantasztikus tulajdonságokkal felruházott élőlények, jelenségek, tárgyak (pl. beszélő állatok, varázserejű tárgyak)

Meseszámok

3 királyfi, 7 próbatétel, 12 hattyú

Állandó fordulatok

Mesekezdő fordulatok

(pl. „Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy...”)

Mesezáró fordulatok

(pl. „Itt a vége, fuss el véle!”)

Eseményeket összekötő fordulatok

(pl. „Ment, mendegélt...”)

Mesehősök tulajdonságaira utaló fordulatok

(pl. „hetedhét országon, hét puszta határon nincs párja”)

Párbeszédekben szereplő fordulatok

(pl. „Hol jársz itt, ahol a madár se jár?”)

Népmese

nem ismerjük a szerzőjét – közösségi alkotás
élőszóban terjed – a történeteknek sok változata ismert

Műmese

szerzője ismert – egyéni alkotás
írásban, nyomtatásban maradt fenn
– a történetek szövege állandó

A népmesék és a műmesék hatnak egymásra.

Mesetípusok

Állatmese

Az állatmese szereplői emberekre jellemző tulajdonságokkal rendelkező állatok. Mind a népmesék, mind a műmesék között találunk állatmeséket. Formájuk lehet verses és prózai is.

Tündérmese

A tündérmesében csodás események, lények szerepelnek. A szereplők gyakran átváltozásra is képesek. A főszereplők egymásra találását különféle nehézségek akadályozzák, de sorsuk általában szerencsésen alakul, s a mese boldogságukkal végződik.

Csalímese

A csalímese olyan rövid, humoros mese, amelyben a történet nem várt fordulattal, meglepetésszerűen ér véget még azelőtt, hogy bármi is történt volna.

Láncmese

A láncmese olyan történet, amelyben váratlanul ér véget az újra és újra megismétlődő jelenet.

Meseregény

A meseregény olyan nagyobb terjedelmű elbeszélő mű, amelyben az események, kalandok nem kapcsolódnak szorosan egymáshoz. A történetet a főhős tartja össze. A meseregény hősei változnak, egyre okosabbak, ügyesebbek lesznek kalandjaik során. A meseregény kortalan, egyaránt szól gyermekhez és felnőtthöz.

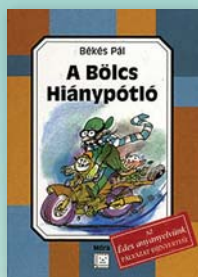
Művészi jel

Minden irodalmi alkotás jel, amely üzenetet közvetít az olvasó, a néző vagy a hallgató számára. A művészi jelek, a művészi üzenetek segítenek abban, hogy jobban megértsük egymást.

Olvasmányajánló

Könyvek kíváncsi olvasóknak

Neked melyik a kedvenced az eddig olvasott meseregények közül? Mutasd be röviden a társaidnak!

Békés Pál: *A Bölcs Hiánypótló*

Vajon kihez fordulhat a Pontos Idő nevű vekker, akinek hiányzik az időérzéke, ami egy óra esetében elég szerencsétlen körülmény? Mit tegyen Venyige II, akit hiába hívnak szőrös rémnek, ha egyetlen szál szőr sincs rajta? A legjobb, ha mindketten felkeresik a Bölcs Hiánypótlót.

Szabó Magda: *Tündér Lala*

Tündér Lala más, mint a többi tündérgyerek. Nyughatatlan, kíváncsi, szeret hegyet mászni, sőt a szabályokat megszegve még Tündérföld határán is túlmerészkedik. Különös viselkedésével egyre több gondot okoz Írisz királynőnek és a főtündéréknek. Egy napon emberekkel találkozik...

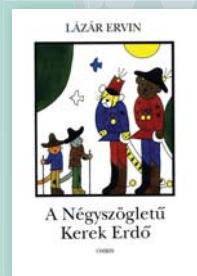

Antoine de Saint-Exupéry: *A kis herceg*

A regény főhőse, a kis herceg a B612-es kisbolygón lakik. Elindul, hogy felfedezze a környező bolygókat, és megpróbálja megérteni a felnőttek világát. Hat bolygót látogat meg, és megtanulja, hogyan nem szabad élni, az élet értelmét pedig egy róka árulja el neki.

Lázár Ervin: *A Négyszögletű Kerek Erdő*

A Négyszögletű Kerek Erdő lakói, Mikkamakka, Bruckner Szigfrid, Ló Szerafin, Aromo, Vacskamati, Nagy Zoárd, Szörnyeteg Lajos és Dömdödöm mindannyian különös egyéniségek. Kalandjaik során megtanulják, hogyan lehet elfogadni a másikat, mekkora ereje van a közös nevetésnek és a közös játéknak.

PETŐFI SÁNDOR JÁNOS VITÉZ

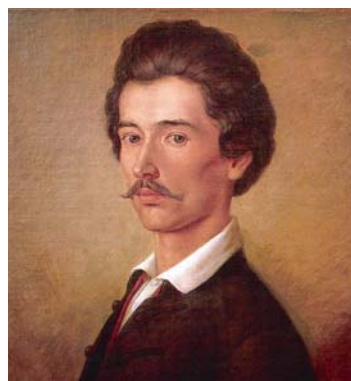
*„Nem mondtam én neki, az én Iluskámnak,
Hogy ne adja szívét soha senki másnak,
Ő sem mondta nekem, hogy hűséges legyek –
Tudtuk, hogy hűségünk úgysem szegjük mi meg.”*

Petőfi Sándor élete

Petőfi Sándor 1823. január 1-jén született Kiskőrösön, Petrovics István és Hruz Mária gyermekeként. A Petőfi felvett, költői név, az anyakönyvben ő is Petrovicsként szerepel. Édesapja jómódú mészárosmester¹ és kocsmáros volt, aki fiát gondosan taníttatta, utóbb azonban tönkrement, és a leendő költőre nehezebb idők jöttek. Petőfi az ország számos városában járt iskolába: Kecskeméten, Szabadszálláson, Sárszentlőrincen, Pesten, Aszódon, Selmecbányán, végül a pápai református kollégiumban tanult. 1842-ben az *Athenaeum* című folyóiratban megjelent *A borozó* című verse. Iskolaéveinek leteltével vándorszínésznek állt, majd Pestre került, és Vahot Imre lapjának, a *Pesti Divatlap*nak dolgozott szerkesztőként. A *János vitéz* című elbeszélő költeményét 1844 november–decemberében írta, és 1845-ben már önálló kötetként is megjelent. 1846 őszén megismerkedett Szendrey Júliával, az erdődi jószágigazgató leányával, és egy év múlva összeházasodtak. 1847-ben, a *Toldi* megjelenése után barátságot kötött Arany Jánossal.

Petőfi élete és költészete szorosan kapcsolódik az 1848–1849-es forradalomhoz és szabadságharchoz.

► Orlai Petrich Soma: Petőfi Sándor (1840-es évek, Magyar Nemzeti Múzeum)

► Orlai Petrich Soma: Petőfi szülei (1845)

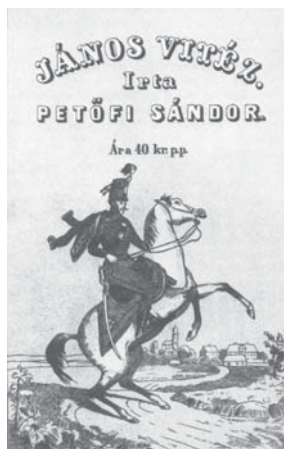
Az 1848. március 15-i pesti forradalmi események egyik vezéralakja volt, március 13-án írt *Nemzeti dal* című verse a forradalom egyik jelképévé vált. 1848 őszétől részt vett a szabadságharcban. Decemberben megszületett a kisfia, Petőfi Zoltán. 1849 elejétől Bem tábornok seregében szolgált, aki kedvelte őt, és óvta a csatáktól. 1849. július 31-én a segesvári ütközetben tűnt el, Fehéregyháza határában.

► Petőfi szülőháza Kiskőrösön

¹ mészáros: szarvasmarha, juh és ló levágásával és húsának kimérésével foglalkozó iparos

A János vitéz keletkezése

► Orlai Petrich Soma:
A János vitéz első
kiadásának címlapja
(1845)

Vahot Imre visszaemlékezése szerint a költő 1844 novemberében néhány nap alatt írta meg a *János vitéz* című művét. Petőfi munkatempóját és időbeosztását, feladatait ismerve szinte biztos, hogy ennél azért hosszabb időt vett igénybe.

A *János vitéz* műfaja **elbeszélő költemény**. Petőfi a korabeli vidéki élet bemutatása mellett a mesék csodás birodalmába repíti az olvasóját. A mű a tündérmesék és a népmesék szereplőit, fordulatait is megidézi.

A *János vitéz* helyesírása eltér a maitól, ám a mű iránti tisztelet miatt mégsem szokás a költő írásmódját megváltoztatni.

Az első fejezetekben megismerjük az elbeszélő költemény **főszereplőit**. A patakban ruhát mosó szőke lány **Iluska**, akitől hamar kiderül, hogy árva, és mostohája neveli. Hasonló sorsa van a nyáját őrző juhásznak, **Kukoricza Jancsinak** is, akit félig apjának tartott gazdája nevel. A két szerelmes során keresztül mutatja meg a költő, hogy a boldogságot magunkban kell megtalálnunk és fölépítenünk, a világtól hiába várjuk. Iluska és Jancsi csak önmagára és egymásra számíthat.

Petőfi Sándor elbeszélő költeménye, a *János vitéz* sokkal több, mint egy alkotás a sok közül. Jancsi története nemzeti kultúránk egyik alapköve. De miért ilyen kiemelkedően fontos ez a mű? Azért mert megmutatja: csak a jellem számít, nem a származás vagy a vagyoni helyzet. Minden közösségnek, így minden nemzetnek megvannak azok a közös emlékképei, amelyek tagjait egymással összekötik. János vitéz históriáját minden magyar ismeri. Ezáltal a történet olyan közös emlékképünké válik, amely a sok viszály és bosszúság közepette is arra emlékeztet: egy közösséghez tartozunk. Ugyanazt a nyelvet beszéljük, és nemcsak akkor, amikor magyarul szólalunk meg, hanem akkor is, amikor kimondjuk: János vitéz. Kimondjuk, és mindannyian értjük, miről van szó. S minél több az ilyen közös kulturális emlékkép, annál inkább összekötnék ezek bennünket, s annál igazibb, élőbb közösséggé tudunk válni mi, magyarok.

► A Városi Színház színlapja

Jelek és jelentések

Honnan tudjuk?

Amikor megérezed a szobádban édesanyád húslevesének az illatát, az számodra – különösen, ha éhes vagy – egy ígéretes jel: valami finom készül odakinn! Ha már az összekoccanó tányérok hangját is hallod, az még jobb jel: édesapád terít, nemsokára kész az ebéd. S ha már hívnak is: gyere ebédelni! – az immár egészen egyértelmű jel.

A jel lényege, hogy olyan dolgok helyett áll, amelyek nincsenek jelen, nem láthatók, nem lehet rájuk mutatni. A húsleves nincs a szobádban, de árulkodik róla a jel: az illata. Ez az illat több mindennel is segítségedre van:

- felidézi az ebéd gondolatát, sőt magát az ebédet is;
- helyettesíti a leves látványát, ízét, és mindezt úgy is elképzelteti veled, hogy nem látod, nem ízeled;
- azonosítja a konyhában történő dolgokat, még azt is pontosítja, mi lesz aznap az ebéd.

Honnan tudjuk, hogy az adott hang – például a tányérok összekoccanása – mit jelent? Hogy minek a jele? Hogy mit idéz fel, mit helyettesít, mit azonosít?

A kisbaba még nem tudja, mi azonban már megtanultuk. Tehát **a jel és a jelentés összekapcsolása tanulási folyamat eredménye.** Bizonyos jelek jelentését kifejezetten tanítják nekünk: például a közlekedési táblákét. Sőt, az iskolai munka jó része is jelek és jelentések összekapcsolását gyakoroltatja. Gondolj csak a betűkre vagy később egy római légiós képére, amely az ókori világbirodalmat fogja eszünkbe juttatni. Más jelek jelentését észrevétlenül és akaratlanul is megtanuljuk.

A Képes Krónika egyszerű ábrázolása elegendő ahhoz, és mi az egyszerű jel alapján is felismerhetjük, hogy Lehel vezér mondájáról van szó, s a hős kezében Lehel kürtjét látjuk.

Foglald össze az előző bekezdés alapján, hogy:

- a) mit idéz fel a jel?*
- b) honnét idézi fel (térben, időben)?*
- c) honnan ismered a jelentését?*

Milyen jellel (rajzzal) azonosítanád Mátyás királyt vagy Botondot?

Együttesen is üzennek

A jelek sokszor együttesen lépnek működésbe, mint amikor az osztály tanulói együtt, közösségként cselekednek. Ilyenkor valóságos **jelszerkezetek, jelhalmazok** jönnek létre, ilyenek például a bonyolultabb szerkezetű mondatok, vagy egy Petőfi-vers, egy meseregény is. Közösségünknek és egész társadalmunknak (de nekünk magunk-

nak is) fontos érdeke, hogy ezek a jelegyüttesek elérjék a céljukat, és pontosan azt fejezzék ki, amit ki kell fejezniük. Nem jó, ha félreértünk valamit. Nem jó, ha csak hozzávetőlegesen értjük meg, hogy mi a különbség a négyzet és a négyszög között. Ezért fontos a nyelv művelése, valamint vele együtt a beszéd és a gondolkodás kiművelése is – hiszen aki nem képes pontos mondatokat fogalmazni, annak a gondolatai sem lesznek egyértelműek. Hiába hall majd érthető mondatokat másoktól, azt is csak leegyszerűsítve, az üzenet felét elveszítve fogja megérteni.

Kölcsey Ferenc Himnusz című műve nem egyetlen jelből áll, hiszen valamennyi betűje egy-egy jel. Maga a vers is jel, a szöveg egészének is van jelentése. Vagyis ez a jel – a vers mint művészi jel – egyben minnek is nevezhető?

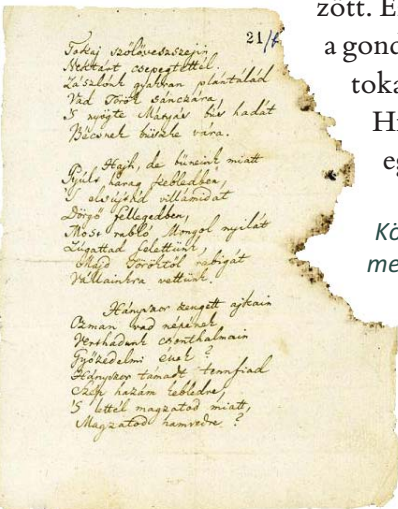
Mit neveznél jelhalmozatnak, jelegyüttesnek az alábbiak közül?

- kiáltás, sikoly
- csendre intés a szánk elé tett mutatóujjal
- az elmesélt vicc
- „Most mutasd meg!” játék

A jelek egyik különös fajtája az emberi beszédben alkalmazott **nyelvi jel**. Az állatok is tudnak jeleket alkotni, azonban nem tudnak kifejezni olyan árnyalt és összetett jelentéseket, amelyeket a nyelvi jel lehetővé tesz. Ez a sajátos emberi jelrendszer nem csak azért fontos, mert általa ezt is, azt is ki tudjuk fejezni. Hanem mert a jelhalmozatokban (például egy versben) ott van maga az ember is. Közléseinkben, jeleinkben mi magunk is benne vagyunk, megmutatkoznak bennük tapasztalataink, élményeink, közösséghez való viszonyunk. A jelek megértése az ember (a másik ember és önmagam) megértését is szolgálja. Sőt, talán ez a legfontosabb célja.

A jelek ügyes használata mellett időnként bizonyos jelek mellőzése is lényeges. Sokszor ugyanis túlságosan összetettek azok a helyzetek, amelyeket közléseinkkel fel akarunk idézni. Meg kell szűrniük, mire térünk ki, és mire nem. Akkor vagyunk igazán ügyesek, ha a látott jelek sokaságából úgy tudunk kiválasztani néhányat, hogy ezeknek a közlésével is fel tudjuk idézni a hangulat, tartalom teljességét. Egyetlen tényércsörrenés is felidézheti a konyha barátságos hangulatát – nem kell látnunk a teljes berendezést.

Ennek a **lényegkiemelésnek** a művészei a költők. Gondold csak végig: Petőfi sem sorolja fel a faluvégi kocsmá környékének minden fűszálát. Épp csak a vízpartra mutat rá, a sűrűsödő sötétre, a kiszűrődő hangokra. Ez a jel anélkül idézi fel a hangulatot a maga teljességében, hogy a költő részletesen bemutatná a vidék növényzetét. **A költő válogat, kiemel és sűrít.** S kicsiben ilyesmire kell törekedniük nekünk is a világos, érthető megszólalás érdekében.

„Szerelem tüze ég fiatal szivében”

1. Előfordult már, hogy megvédtél valakit attól (akár szóban is), hogy bántsák, megsértsék vagy igaztalanul bánjanak vele?
2. Te kinek mondanád el, ha bántanának az iskolában? A szüleidnek, a tanárodnak vagy a barátodnak? Ki tudna fellépni ez ellen?

Petőfi Sándor: János vitéz 1–2. fejezet²

1. Tüzesen süt le a nyári nap sugára
Az ég tetejéről a juhászbojtárra.³
Fölösleges dolog sütnie oly nagyon,
A juhásznak úgyis nagy melege nagyon.

Szerelem tüze ég fiatal szivében,
Ugy legelteti a nyájt a faluvégen.
Faluvégen nyája míg szerte legelész,
Ő addig subáján⁴ a fűben heverész.

Tenger virág nyílik tarkán körülötte,
De ő a virágra szemét nem vetette;
Egy kőhajtásnyira foly tőle a patak,
Bámuló szemei odatapadtanak.

De nem ám a patak csillámló habjára,
Hanem a patakban egy szőke kislyányra,
A szőke kislyánynak karcsu termetére,
Szép hosszú hajára, gömbölyű keblére.

2 Petőfi csupán számokkal tagolta művét, a fejezet megnevezést nem használta.

3 bojtár: fiatal legény, aki a juhász munkájában segít

4 suba: bárányszőrből készült, ujjatlan, hosszú köpönyeg

Kisleány szoknyája térdig föl van hajtva,
Mivelhogy ruhákat mos a fris patakba’;
Kilátszik a vízből két szép térdecskéje
Kukoricza Jancsi gyönyörűségére.

Mert a pázsit fölött heverésző juhász
Kukoricza Jancsi, ki is lehetne más?
Ki pedig a vízben a ruhát tisztázza,
Iluska az, Jancsi szívének gyöngyháza.

„Szivemnek gyöngyháza, lelkem Iluskája!”
Kukoricza Jancsi így szólott hozzája:
„Pillants ide, hiszen ezen a világon
Csak te vagy énnekem minden multságom.

Vesd reám sugarát kökényszemeidnek,
Gyere ki a vízből, hadd öleljelek meg;
Gyere ki a partra csak egy pillanatra,
Rácsókolom lelkem piros ajakadra!”

„Tudod, Jancsi szivem, örömet kimennék,
Ha a mosással oly igen nem sietnék;
Sietek, mert másképp velem rosszul bánnak,
Mostoha gyermeke vagyok én anyámnak.”

Ezeket mondotta szőke szép Iluska,
S a ruhákat egyre nagy serényen mosta.
De a juhászbojtár fölkel subájáról,
Közelebb megy hozzá, s csalogatva így szól:

„Gyere ki, galambom! gyere ki, gerlicém!
A csókot, ölelést mindjárt elvégzem én;
Aztán a mostohád sincs itt a közelben,
Ne hagyd, hogy szeretőd halálra epedjen.”

Kicsalta a leányt édes beszédével,
Átfogta derekát mind a két kezével,
Megcsókolta száját nem egyszer sem százszor,
Ki mindeneket tud: az tudja csak, hányszor.

2. Az idő aközben haladott sietve,
A patak habjain piroslott az este.
Dúlt-fült Iluskának gonosz mostohája;
Hol marad, hol lehet oly soká leánya?

A rossz vén mostoha ekképp gondolkodott;
Kövezték ezek a szók a gondolatot:
(S nem mondhatni, hogy jókedvvel ejtette ki.)
„Megnézem, mit csinál? ha henyél: jaj neki!”

Jaj neked Iluska, szegény árva kislyány!
Hátad mögött van már a dühös boszorkány;
Nagy szája megnyílik, tüdeje kitágul,
S ily módon riaszt föl szerelem álmából:

„Becstelen teremtés! gyalázatos pára!
Ilyet mersz te tenni világnak csúfjára?
Lopod a napot, és istentelenkedel...
Nézz meg az ember... hogy tüstént vigyen el —”

» Részlet
Jankovics Marcell
János vitéz című
rajzfilmjéből (1973)

„Hanem most már elég, hallja-e kend, anyjuk?
Fogja be a száját, vagy majd betapasztjuk.
Ugy merje kend Ilust egy szóval bántani,
Hogy kihullanak még meglevő fogai.”

Reszkető kedvese védelmezésére
Ekkép fakadt ki a nyáj bátor őrzője;
Azután haragos szemmel fenyegetve
Az elmondottakhoz e szavakat tette:

„Ha nem akarja, hogy felgyujtsam a házát,
Meg ne illesse⁵ kend ezt a szegény árvát.
Úgyis töri magát, dolgozik eleget,
És mégsem kap száraz kenyéرنél egyebet.

Most eredj Iluskám. Megvan még a nyelved,
Hogy elpanaszold, ha rosszúl bánik veled. –
S kend ne akadjon fönn azon, mit más csinál,
Hisz kend sem volt jobb a deákné vásznánál.”⁶

Kukoricza Jancsi fölkapta subáját,
S sebes lépésekkel ment keresni nyáját,
Nagy megszeppenéssel most vette csak észre,
Hogy imitt-amott van egy-kettő belőle.

5 meg ne illesse: ne bántsa

6 kend sem volt jobb a deákné vásznánál: szólás; maga sem volt jobb másnál

Kérdések, feladatok

1. Milyen hasonlóságokat találsz az olvasott fejezetek, valamint a *Tündérszép Ilona és Árgyelus királyfi* című mese között?
2. Ki reagál indulatosabban, ki használ erőteljesebb kifejezéseket: Jancsi vagy a mostoha? Kitől tudod elfogadni az indulatos beszédet? Miért?
3. Mit gondolsz, a régi falusi társadalomban milyen helyzetben lehetett egy árva lány és egy juhászbojtár? Milyen lehetőségekkel kezdhettek önálló életet?
4. Hogy tudta volna Jancsi megvédeni Iluskát udvarias, de határozott szavakkal? Fogalmazd át mondandóját három-négy mondatban!

» Az epikus művek

A *János vitéz* most olvasott két fejezete egy történet kezdete, s amit a költő eddig elmesélt, az önmagában is kerek történet. Jancsinak a nyáját kell őriznie, Iluskának mosnia kell a pataokban. Miközben munkájukat végzik, a fiú udvarolni kezd a lánynak, s örömeiket lelik egymás társaságában, míg meg nem érkezik a gonosz mostoha. Történeteket mondanak el a mesék is, amelyeket korábban olvastunk. S mi magunk is

gyakran mesélünk történeteket: például iskolai, otthoni, játék közben vagy kiránduláson szerzett élményeinkről.

Minden irodalmi mű besorolható a három **műnem** egyikébe. Ezek a **líra**, a **dráma** és az **epika**. **A lírai művek élményt, érzelmeket fejeznek ki.** Nincs bennük cselekmény, vagy csak nagyon kevés. **A drámai művek konfliktust, összeütközést jelenítenek meg,** és írójuk színpadon történő előadásra szánta őket. **Az epikus művek történetet mondanak el, cselekményesek.**

A műnemeken belül megkülönböztetünk kisebb csoportokat, **műfajokat**. Az epika műnemébe tartozó műfaj a mese és az elbeszélő költemény is.

Az epikus művekben elmondott történetek jelek, amelyeknek többféleképpen is megragadható a jelentésük. Közvetlen jelentésük maga az **esemény**sor. Ezt foglaltuk össze az első bekezdésben a *János vitéz*zel kapcsolatban. Sokszor azonban egy másik, mélyebb jelentéssel is rendelkeznek. Az első két fejezet mélyebb jelentéseként például ezt fogalmazhatjuk meg: az emberi boldogság nagyon törekeny.

A három műnem a líra, a dráma és az epika.

A lírai művek érzelmeket fejeznek ki, nincs bennük cselekmény.

A drámai művek középpontjában mindig konfliktus, összeütközés áll.

Az epikus művek történetet mesélnek el.

A műnemeken belül megkülönböztetünk kisebb csoportokat, műfajokat.

Mit gondolnak mások?

„A falusi parasztság önellátó gazdálkodásában az állattartás fontos szerepet játszott. Hússal, tejtermékkel látta el a paraszti gazdaságot. A földművelésben igavonóként használták. Az állat feldolgozása során szinte mindent hasznosítottak, a ruházkodásban is alapanyagként szolgált.

A kezdeti időkben az állattenyésztés fő formája a rideg (szilaj) állattartás volt. Az állatokat egész évben a legelőn tartották. Így azok ki voltak téve az időjárás viszontagságainak, viszont különleges szívósságra, ellenállóképességre tettek szert, jól alkalmazkodtak a nehéz körülményekhez. Később csak tavasszal, őszig hajtották ki az állatokat a legelőre. Így a kemény téli hónapokban védték a természeti viszonyoktól, s takarmányozásuk sem volt olyan szűkös, mint kint.

Az állatok őrzése, legeltetése, ellátása a legelőn a pásztorok feladata volt. A nagyobb nyájakat őrző pásztorok vezetője a szá-

madó, ennek helyettese az öregbojtár, utána a bojtárok következtek. Mivel az év legnagyobb részét szabadban töltötték, a falu közösségétől némiképp elkülönülve, sajátos életformájuk alakult ki. Sokkal önállóbbak, mivel önellátásra szorulnak, találékonyabbak. Használati tárgyaik, hangszereik, dalaik, táncaik, meséik tükrözik kreativitásukat, öntudatos egyéniségüket, a természettel való együttélésüket. Jellegzetes szokások, hiedelmek alakultak ki közöttük.”

(Részlet a *Mesterségek, foglalkozások – a pásztorkodás* című cikkből,
<http://hirmagazin.sulinet.hu>)

1. Sorolj fel legalább három példát, amelyekkel igazolod az állítást: „Az állat feldolgozása során szinte mindent hasznosítottak, a ruházkozásban is alapanyagként szolgált”!
2. Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, miért volt fontos a pásztorság számára Szent György és Szent Mihály napja!
3. Miért voltak önállóbbak a pásztorok, mint a falusi lakosság?
4. Sorold fel, mi tükrözi a pásztorok kreativitását, természetel való együttélésüket!
5. Írj két-két érvet a rideg és a később kialakult (istállózó) állattartás mellett!

Rendszerezünk!

1–2. fejezet – Kiindulópont

Értelmezd a folyamatábrát, és idézd fel a történet kiindulópontjának legfontosabb eseményeit!

„Elváltak egymástól, mint ágtól a levél”

1. Ismersz olyan történeteket, ahol az egyik szereplő elbujdosik vagy világgá megy? Miért teszi ezt: önszántából vagy kényszerűségből?
2. Hogyan lehet kezelni a haragot? Mit teszel, ha dühös vagy? Beszéljétek meg a tapasztalataitokat!

3–4. fejezet

3. A nap akkor már a földet érintette,
Mikor Jancsi a nyájt félig összeszedte;
Nem tudja, hol lehet annak másik fele:
Tolvaj-e vagy farkas, ami elment vele?

Akárhová lett az, csakhogy már odavan;
Búsulás, keresés, minden haszontalan.
Most hát mihez fogjon? nekiszánva magát,
Hazafelé hajtja a megmaradt farkát.⁷

„Majd lesz neked Jancsi... no hiszen lesz neked!”
Szomorún kullogva gondolta ezeket,
„Gazduramnak ugyanis rossz a csillagzatja,
Hát még... de legyen meg isten akaratja.”

Ezt gondolta, többet nem is gondolhatott;
Mert ekkor a nyájjal elérte a kaput.
Kapu előtt állt az indultatos gazda,
Szokás szerint a nyájt olvasni⁸ akarta.

7 farka: állatcsoport

8 olvas: (itt) számlál, számol

„Sose olvassa biz azt kelmed, gazduram!
Mi tagadás benne? igen nagy híja van;⁹
Szánom, bánom, de már nem tehetek róla,”
Kukoricza Jancsi e szavakat szólta.

Gazdája meg ezt a feleletet adta,
S megkapta bajszát, és egyet pödrött rajta:
„Ne bolondozz Jancsi, a tréfát nem értem;
Amíg jól van dolgod, föl ne gerjeszd mérgetem.”

Kisült, hogy korántsem tréfaság a beszéd,
Jancsi gazdájának majd elvette eszét;
Jancsi gazdája bög, mint aki megbőszült:
„Vasvillát, vasvillát!... hadd szúrjam keresztül!

Jaj, a zsvány! jaj, az akasztani való!
Hogy ássa ki mind a két szemét a holló!...
Ezért tartottalak? ezért etettelek?
Sohase kerüld ki a hóhérkötelet.

Elpusztulj előlem, többé ne lássalak!”
Jancsi gazdájából így dőltek a szavak;
Fölkapott hirtelen egy petrencés rudat,¹⁰
A petrencés rúddal Jancsi után szaladt.

Kukoricza Jancsi elfutott előle,
De koránsem azért, mintha talán félne,
Markos gyerek volt ő, husz legényen kitett,¹¹
Noha nem érte meg még husszor a telet.

Csak azért futott, mert világosan látta,
Hogy méltán haragszik oly nagyon gazdája;
S ha ütlegre kerül a dolog, azt verje,
Ki félig apja volt, ki őt fölnevelte?

9 nagy híja van: nagyon sok hiányzik belőle

10 petrencés rúd: kisebb szénarakás hordására szolgáló rúd

11 kitesz valakin: felülmúlja

Futott, míg a szuszból gazdája kifogyott;¹²
Azután ballagott, megállt, meg ballagott
Jobbra is, balra is; s mindezzel mit akar?
Nem tudta, mert nagy volt fejében a zavar.

4. Mikorra a patak vize tükörré lett,
Melybe ezer csillag ragyogása nézett:
Jancsi Iluskáék kertje alatt vala;
Maga sem tudta, hogy mikép jutott oda.

Megállt, elővette kedves furulyáját,
Kezdte rajta fújni legbúsabb nótáját;
A harmat, mely ekkor ellepett fűt, bokort,
Tán a szánakozó csillagok könnye volt.

Iluska már aludt. A pitvar¹³ eleje
Volt nyár idejében rendes fekvőhelye.
Fekvőhelyéről a jól ismert nótára
Fölkelt, lesietett Jancsi látására.

Jancsinak látása nem esett kedvére,
Mert megijedt tőle, s ily szót csalt nyelvére:
„Jancsi lelkem, mi lelt? mért vagy oly halovány,
Mint az elfogyó hold bús őszi éjszakán?”

„Hej, Iluskám! hogyne volnék én halovány,
Mikor szép orcádat utószor látom tán...”
„Jancsikám, látásod ugyanis megrémített:
Hagyd el az istenért az ilyen beszédet!”

12 kifogy a szuszból: kifulladás

13 pitvar: parasztház nyitott tornáca

„Utószor látlak én, szívem szép tavasza!
Utószor szólt itten furulyám panasza;
Utószor öllelek, utószor csókollak,
Örökre elmegyek, örökre itt hagylak!”

Most a boldogtalan mindent elbeszéle,
Ráborúlt zokogó kedvese keblére,
Ráborúlt, ölelte, de képpel elfordult:
Ne lássa a leány, hogy könnye kicsordult.

„Most hát, szép Iluskám! Most hát, édes rózsám!
Az isten áldjon meg, gondolj néha reám.
Ha látsz száraz kórót¹⁴ szélvészttől kergetve,
Bujdosó szeretőd jusson majd eszedbe.”

„Most hát, Jancsi lelkem, eredj, ha menned kell!
A jóisten legyen minden lépéseddel.
Ha látsz tört virágot útközepre vetve,
Hervadó szeretőd jusson majd eszedbe.”

Elváltak egymástól, mint ágtól a levél;
Mindkettejük szive lett puszta, hideg tél.
Könnyeit Iluska hullatta nagy számmal,
Jancsi letörölte inge bő ujjával.

14 kóró: elszáradt növényi szár

Indult; nem nézte egy szemmel sem, hol az ut?
 Neki úgyis mindegy volt, akárhova jut.
 Füttyörésztek pásztorgyermekek mellette,
 Kolompolt¹⁵ a gulya... ő észre sem vette.

A falu messzire volt már háta megett,
 Nem látta lobogni a pásztortüzeket;
 Mikor utózára megállt s visszanézett,
 A torony bámult rá, mint sötét kísértet.

Ha ekkor mellette lett volna valaki,
 Hallotta volna őt nagyot sóhajtani;
 A levegőget daruk¹⁶ hasították,
 Magasan röpültek, azok sem hallották.

Ballagott, ballagott a halk éjszakában,
 Csak nehéz subája suhogott nyakában;
 Ő ugyan subáját gondolta nehéznek,
 Pedig a szive volt oly nehéz szegénynek.

Kérdések, feladatok

1. Ismét egy dühös emberről olvashattunk. Hasonlítsd össze a gazdát az előző fejezetekben megismert haragos emberekkel! Kinek a dühét tudod megérteni, kit ítélsz el miatta?
2. Helyes döntés volt-e Jancsi részéről, hogy elszaladt a gazda elől? Mi mást tehetett volna?
3. Mai viszonyokra fordítva vajon mekkora kárt okozott Jancsi a gazdának?
4. Helyesen teszi-e Jancsi, hogy elbujdokol, miközben Iluska otthon marad a mostohájával? Találjatok ki egy új befejezést a 4. fejezetnek: írjátok meg párban Jancsi és Iluska beszélgetését, majd adjátok elő!
5. Mennyi idő telt el a mű kezdetétől a 4. fejezet végéig? Hogyan jelzi a költő az idő múlását?

15 kolomp: bádogból készült csengő, amelyet a legelő juh nyakába akasztottak

16 daru: nagy testű gázlómadár

» Az elbeszélő költemény

Az előző leckében megismerkedtünk az epika műnemével. Megállapítottuk, hogy azok a művek tartoznak ide, amelyek történetet mondanak el. Közéjük tartozik a mese, a monda, a regény, a novella, s idetartozik az **elbeszélő költemény** is. **A János vitéz műfaja is elbeszélő költemény. Verses formájú, ugyanakkor történetet mond el. Epi- kus mű, mégis sok benne a lírai rész** – ami nagyon személyes és költői. Hogy pontosabban mit jelent a líraiság, később fogjuk megtanulni.

Az elbeszélő költemény tehát **műfaj**. A műfaj is a művek csoportosításának eszköze, mint a műnem, ám a műfaj kisebb csoport. Három műnemről beszéltünk: a líráról, a drámáról és az epikáról. Ezek nagy csoportok, nagy halmazok, s mindegyikükben megrajzolhatunk kisebb halmazokat, a műfajok csoportjait. Így az epika műnemén belül számos műfaj létezik, s ezek egyike az elbeszélő költemény.

Miért kedvelték a költők ezt a műfajt? Az elbeszélő költeményben bőven nyílt alkalmuk a történetmesélésre és a költői részek megformálására is. Így mindkét műnem előnyeit kihasználhatták. Persze nem valószínű, hogy ilyenformán terveznék meg a dolgukat: „Lássuk csak, írhatnék egy elbeszélő költeményt!” Valószínűbb, hogy előbb a téma jut eszükbe, hogy mit szeretnének megfogalmazni, megüzenni az olvasóknak, s ebből következik, hogy milyen műfaj alkalmas erre. Mint ahogy mi is eldönthetjük, messzire kirándulunk-e, vagy csak a falu határába, s ennek megfelelően busszal megyünk vagy épp gyalogszerrel.

Az elbeszélő költemény (más névvel: verses elbeszélés vagy költői elbeszélés) verses formájú elbeszélő műfaj. Jellemző rá a líraiság.

Mit gondolnak mások?

„Moldvában, akárcsak a magyar nyelvterület más tájain a pásztorkodással függött össze a furulya használata. A juhok vagy marhák őrzésével megbízott gyerekek általában adtak egy furulyát, hogy el ne aludjon, így a már ismert dallamokat próbálgatva hamar megtanulta a hangszerjátékot. Az idősebb pásztorok közül is sokan voltak jó furulyások, akik főleg maguk szórakoztatására fújták hangszerüket, a fia-

talok pedig figyelmesen hallgatva eltanulták a dallamokat és a játékmódot. Az a legény, aki a juhok mellett jól megtanult hangszerén, a guzsalyasokban próbálhatta ki tudását a közösség előtt. A guzsalyasokat, a lányok fonó-varró esti munkaalkalmait a legények szívesen meglátogatták, és ha volt egy furulyás is, a fiatalok gyakran félbehagyták a munkát egy kis tánc kedvéért. Volt, ahol többen felváltva fújták ilyenkor a táncokat, hogy mindenki táncolhasson. Bizonyos falvakban a kisebb táncalkalmakra furulyást fogadtak meg, ha nem volt elég pénz a cigányzenészekre.”

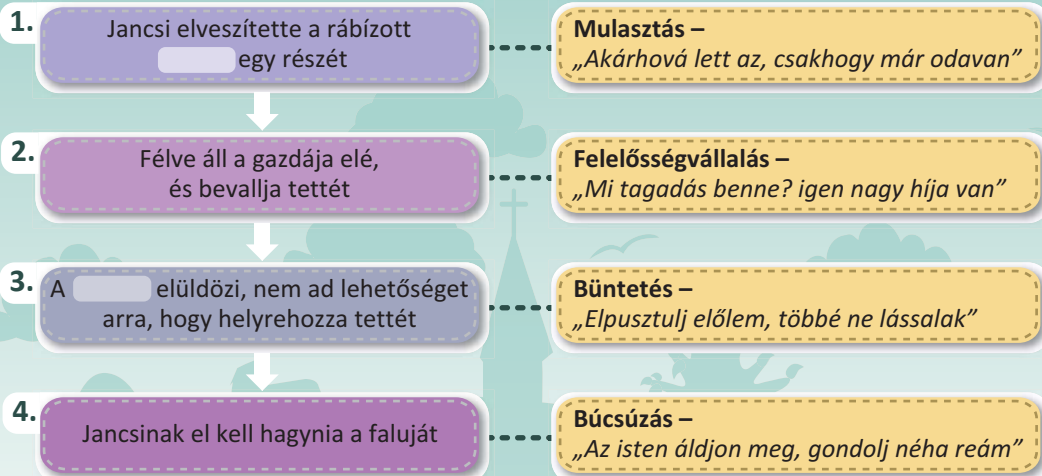
(Részlet Németh László *Magyar népzene Moldvában. A moldvai furulya* című írásából, <http://tazlo.hu>)

1. Mit jelent a guzsalyas kifejezés?
2. Hívd meg a guzsalyasba a barátodat négy-öt mondatos rövid levélben!
3. A hangszeres tudáson kívül mit lehet még „figyelmesen hallgatva” eltanulni? Írj három, általad fontosnak tartott dolgot!
4. Nézz utána, hogy nevezzük a Moldvában élő magyarokat! Hogyan és mikor kerültek oda?
5. Szerinted milyen előnye származott valakinek abból, ha jól tudott furulyázni? Próbálj minél többet írni!

Rendszerezünk!

3–4. fejezet – Bonyodalom

Értelmezd a folyamatábrát! Másold a füzetedbe, és egészítsd ki a hiányzó szavakkal!

„Éjszaka, zsványok, csákányok, pisztolyok...”

1. Voltál-e már veszélyben: olyan helyzetben, amikor féltetted a testi épségedet?
2. Fogalmazd meg néhány mondatban, hogy mi a különbség a bátorság és a vakmerőség között!

5–6. fejezet

5. Mikor a nap fölkel, s a holdat elküldte,
A pusztá,¹⁷ mint tenger, feküdt körülötte;
A nap fölkelésétől a nap enyészéig¹⁸
Egyenes rónaság¹⁹ nyujtózkodott végig.

Nem volt virág, nem volt fa, nem volt bokor ott,
A harmat apró gyér füveken csillogott;
Oldalvást a napnak első sugarára
Fölpiroslott egy tó; környékezte káka.²⁰

A tónak szélénél a káka közepett
Egy hosszú nyakú gém²¹ eledelt keresett,
És a tó közepén gyors halászmadarak
Hosszú szárnyaikkal le s föl szállongtanak.

Jancsi csak ballagott sötét árnyékával
S elméjének sötét gondolkozásával;
Az egész pusztában széjjel sütött a nap,
De az ő szívében éjek éje maradt.

17 pusztá: megműveletlen, nagy, füves terület

18 enyészet: pusztulás; itt azt a helyet jelenti, ahol a nap lenyugszik

19 rónaság: nagy síkság

20 káka: sásféle vízinövény

21 gém: gázlómadár

Mikor a nap elért az ég tetejére,
Eszébe jutott, hogy falatozni kéne,
Tennap ilyen tájban evett utójjára,
Meg alig is bírta már lankadó lába.

Letelepült, elővette tarisznyáját,
Megette maradék kevés szalonnáját.
Nézte őt a kék ég, a fényes nap... alább
Ragyogó szemével a tündér délibáb.²²

A kis ebéd neki jóízűen esett,
Megszomjazott rá, a tóhoz közeledett,
Kalapjának belemártá karimáját,
Ekkép enyhítette égő szomjuságát.

A tónak partjáról nem távozott messze:
Az álom szemének pilláját ellepte;
Vakondokturásra bocsátotta fejét,
Hogy visszanyerhesse elfogyott erejét.

Az álom őt odavitte, ahonnan jött,
Iluskája pihent hű karjai között,
Mikor a kisleányt csókolni akarta,
Hatalmas mennydörgés álmát elzavarta.

» Részlet Jankovics Marcell *János vitéz* című rajzfilmjéből (1973)

22 délibáb: fényjelenség; hőségben a pusztán a távoli tárgyak fölemelkedve és fordítva látszanak

Szétnézett a puszta hosszában, széltében;
Nagy égháború volt keletkezőben.
Oly hamar támadott az égháború,²³
Mily hamar Jancsinak sorsa lett szomorú.

A világ sötétbe öltözködött vala,
Szörnyen zengett az ég, hullt az istennyila;²⁴
Végtére megnyílt a felhők csatornája,
S a tó vize sűrű buborékot hánya.

Jó hosszú botjára Jancsi támaszkodott,
Lekonyította a karimás kalapot,
Nagyszőrű subáját meg kifordította,
Úgy tekintett bele a vad zivatarba.

De a vihar ami hamar keletkezett,
Oly hamar is hagyta el megint az eget.
Megindult a felhő könnyű szélnek szárnyán,
Ragyogott keleten a tarka szivárvány.

Subájáról Jancsi lerázta a vizet,
Miután lerázta, újra utnak eredt.
Mikor a nap leszállt pihenni ágyába,
Kukoricza Jancsit még vitte két lába.

Vitte őt két lába erdő közepébe,
Sűrű zöld erdőnek sötét közepébe;
Ott őt köszöntötte holló káromása,
Mely épen egy esett vadnak szemét ásta.

Sem erdő, sem holló őt nem háborgatván,
Kukoricza Jancsi ment a maga utján;
Erdő közepében sötét ösvényére
Leküldte világát a hold sárga fénye.

23 égháború: zivatar

24 istennyila: villám

6. Az idő járása éjfél lehetett már,
Mikor szemébe tünt egy pislogó sugár.
Amint közelebb ért, látta, hogy ez a fény
Ablakból világít az erdő legmélyén.

Jancsi e látványra ekkép okoskodék:
„Ez a világ aligha csárdában²⁵ nem ég;
Bizonyára úgy lesz – hál’ a jóistennek!
Bemegyek az éjre, benne megpihenek.”

Csalatkozott Jancsi, mert az nem volt csárda,
Hanem volt tizenkét zsványoknak²⁶ tanyája.
Nem állott üresen a ház, a zsványok
Mind a tizenketten odabenn valának.

Éjszaka, zsványok, csákányok,²⁷ pisztolyok...
Ha jól megfontoljuk, ez nem tréfadolog;
De az én Jancsimnak helyén állt a szíve,
Azért is közéljük nagy bátran belépe.

„Adjon az úristen szerencsés jó estét!”
Mondott nekik Jancsi ilyen megköszöntést:
Erre a zsványok fegyverhez kapának,
Jancsinak rohantak, s szólt a kapitányok:

„Szerencsétlenségnek embere, ki vagy te?
Hogy lábadat mered tenni e küszöbre.
Vannak-e szüleid? van-e feleséged?
Akármid van, nem fog többé látni téged.”

25 csárda: falun, városon kívüli kocsmá, fogadó

26 zsvány: erdei vagy pusztai rabló, útonálló

27 csákány: fejtésre, bontásra használt nyeles kéziszerszám, fegyver

Jancsinak sem szíve nem vert sebesebben
E szókra, sem nem lett haloványabb színben;
A zsványkapitány fenyegetésire
Meg nem ijedt hangon ily módon felele:

„Akinék életét van miért félteni,
Ha e tájt kerüli, nagyon bölcsen teszi.
Nekem nem kedves az élet, hát közéték,
Bárkik vagytok, egész bátorsággal lépek.

Azért, ha úgy tetszik, hagyjatok életben,
Hagyjatok ez éjjel itten megpihennem;
Ha nem akarjátok ezt: üssetek agyon,
Hitvány életemet védeni nem fogom.”

Ezt mondta, nyugodtan a jövődőt várva,
A tizenkét zsvány csodálkozására.
A kapitány ilyen szókat váltott véle:
„Egyet mondok, öcsém, kettő lesz belőle;”²⁸

Te derék legény vagy, azt a bátor szented!
Téged az isten is zsványnak teremtett.
Éltedet megveted, a halált nem féled...
Te kellesz minekünk... kezét csapunk véled!

28 egyet mondok, kettő lesz belőle: szólás, jól figyelj arra, amit mondok

Rablás, fosztogatás, ölés nekünk tréfa,
E derék tréfának díja gazdag préda.²⁹
Ez a hordó ezüst, ez meg arany, látod?...
Nos hát elfogadod a cimboraságot?”

Furcsa dolgok jártak Jancsi elméjében,
S tettetett jókedvvel szólt ilyenénképen:
„Cimborátok vagyok, itt a kezem rája!
Rút életemnek ez a legszebb órája.”

„No, hogy még szebb legyen,” felelt a kapitány,
„Lássunk, embereim, az áldomás³⁰ után;
Papok pincéjéből van jó borunk elég,
Nézzük meg a kancsók mélységes fenekét!”

S a kancsók mélységes fenekére néztek,
S lett eltemetése fejükben az észnek;
Maga volt csak Jancsi, ki mértéket tartott,
Kinálgatták, de ő aprókat kortyantott.

Álmot hozott a bor latrok³¹ pillájára...
Jancsinak sem kellett több, ő csak ezt várta.
Mikor a zsványok jobbra, balra dőltek,
Jancsi a beszédet ilyformán kezdé meg:

„Jó éjszakát!... nem kelt föl titeket sem más,
Majd csak az ítéletnap i trombitálás!³²
Élete gyertyáját soknak eloltátok,
Küldök én örökös éjszakát reátok.

Most a kincses kádhoz! Megtöltöm tarisznyám,
Hazaviszem neked, szerelmes Iluskám!
Cudar³³ mostohádnak nem lesz többé rabja,
Feleségül veszlek... isten is akarja.

29 préda: zsákmány

30 áldomás: megállapodást megpecsételő ivás

31 lator: gonosz ember

32 ítéletnap i trombitálás: a Biblia jövendölése szerint az utolsó ítéletet angyalok harsonája jelzi

33 cudar: nagyon rossz, hitvány, alávaló

Házat építtetek a falu közepén,
Ékes menyecskének odavezetlek én;
Ottan éldegélünk mi ketten boldogan,
Mint Ádám és Éva a paradicsomban...

Istenem teremtőm! mit beszélek én itt?
Zsiványoknak vigyem el átkozott pénzit?
Tán minden darabhoz vérfoltok ragadtak.
S én ilyen kincsekkel legyek boldog, gazdag?

Hozzájok sem nyúlok... azt én nem tehetem,
Nincs elromolva a lelkiismeretem. –
Édes szép Iluskám, csak viseld terhedet,
Bízd a jóistenre árva életedet!”

Mikor elvégezte Jancsi a beszédet,
Az égő gyertyával a házból kilépett,
Meggyújtá födelét mind a négy szögleten,
Elharapózott a mérges láng sebesen.

Egy láng lett a földél szempillantás alatt,
A láng piros nyelve az ég felé szaladt,
Feketévé vált a tisztakék égi bolt,
Elhaloványodott a teljes fényü hold.

A szokatlan világ amint elterjedett,
Fölriasztotta a baglyot, bőregeret;³⁴
Kiterjesztett szárnyak sebes susogása
A falombozatok nyugalmát fölrazta.

A föltámadó nap legelső sugára
Lesütött a háznak füstölgő romjára,
Pusztult ablakán át benézett a házba,
Ott a haramjárnak³⁵ csontvázait látta.

34 bőregér: denevér

35 haramjárnak: haramiáknak; haramia: rabló

Kérdések, feladatok

1. Értelmezd a a következő versrészletet! „Az egész pusztában széjjelsütött a nap, / De az ő szívében éjek éje maradt.”
2. Hazánk melyik nagy földrajzi tájával azonos az 5. fejezet tájleírása?
3. Amíg Jancsi a falujában élt, minden nagyon valóságos volt: például a fáradságos mosás vagy a gazda dühe. Alig hagyta el a faluját, fantasztikus dolgok történtek vele. Mondj példát a falubeli valóságos és a falun kívül látott mesészerű dolgokra!
4. Jancsi lelkiismerete nem engedte, hogy elvegye a rablott pénzt, de felgyűjtotta a zsványok házáat. Te milyen döntéseket hoznál a pénzről és a betyárok sorsáról? Érvelj a döntéseid mellett!

» A hasonlat

Így kezdődik az 5. fejezet: „A puszta, mint tenger, feküdt körülötte...” A zsványtanya kapcsán pedig ezt olvashatunk: „Ottan éldegélünk mi ketten boldogan, / Mint Ádám és Éva a paradicsomban...”. A két szerelmes búcsúzásakor pedig így fogalmaz a költő: „Jancsi lelkem, mi lelt? mért vagy oly halovány, / Mint az elfogyó hold bús őszi éjszakán?”

Ezekben a sorokban **hasonlatokkal** találkozunk. **A hasonlat két dolog összehasonlítása közös tulajdonságuk, hangulati egyezésük alapján a *mint, mintha, akár* kötőszavakkal vagy a *-ként/-képpen* toldalékkal.** Megfigyelhetjük bennük, hogy a hasonlat a **képszerűséget** szolgálja: láthatóbbá, tapinthatóbbá, valóságosabbá teszi a gondolatot, amit a költő ki akar fejezni. Nagyon sima volt a puszta felszíne: ez nem mozdítaná meg a képzeletünket. De az, hogy olyan sík volt, mint a tenger, mindjárt megjelenít egy képet a szemünk előtt. Boldogan fogunk élni, ez sem túl erős kifejezés. De hogy úgy fogunk élni, mint a paradicsomban, ez már mindjárt képszerűbb és erősebb.

A hasonlat a **képszerűség költői eszköze**. De nem csak költők számára használható eszköz. Mindannyian mondunk hasonlatokat, még a leghétköznapibb szövegekben is. Hiszen mi is arra törekszünk, hogy az általunk létrehozott jel minél erősebben hasson a hallgatókra. Ezért mondjuk, hogy éhes vagyok, mint a farkas. Vagy hogy eltűnt, mint szürke szamár a ködben. A hasonlat erősíti az üzenetünket, nagyobb aktivitásra bírja a befogadót.

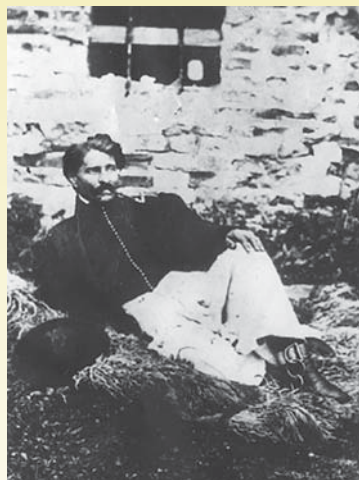

A hasonlat két dolog összehasonlítása közös tulajdonságuk, hangulati egyezésük alapján a *mint, mintha, akár* kötőszavakkal vagy a *-ként/-képpen* toldalékkal.

„Elváltak egymástól, mint ágtól a levél”

Mit gondolnak mások?

A köztudatban – a néphagyomány és a szépirodalom jóvoltából – ma is a romantika korában kialakult kép él a 18–19. századi magyarországi bűnözésről. Eszerint a betyár nem bűnöző, hanem idilli életet élő népi hős, aki tetteivel a társadalmi igazságosságot szolgálja: „Isten teremtette a betyárokat, azok által veri a gazdagokat”

► Rózsa Sándor
a kufsteini várbörtönben

– mondja az egyik ismert népdal. A történeti valóság azonban egészen más. A betyár a társadalom számkivetettje, aki tudatosan vagy kényszerűségből vállalja a bűnöző életmódot.

Az eddigi néprajzi, történeti kutatások alapján a magyar betyárnak két alaptípusát különíthetjük el: az egyik az alföldi lovas betyár, a pusztá bűnözője, akinek léte, életformája a 18–19. században kiteljesedő nagyállattartáshoz és állatkereskedelemhez kötődik. A másik a hegyvidéki (dunántúli) betyár, aki gyalogosan, esetleg kocsival közlekedik, élettere az erdő, megélhetési forrása a lopás, rablás, útonállás.

A legnagyobb visszhangot kiváltott rablótámadás 1836-ban Hunkár Antal Veszprém megyei táblabíróra érte. Milfajt Ferenc bandája december 8-án tört rá a szolgagyőri kastélyra, s Hunkárt és családját a cselédséggel együtt a pincébe zárta. Elvittek 6800 váltóforintot, 16 fegyvert, 4 aranyórát és más értéktárgyakat. [...]

A cifraszűrt, széles karimájú kalapot viselő, állig felfegyverzett betyárokkal a megyék járőröző karhatalmi csapatai legtöbbször nem is mertek szembeszállni. Ha tűzharcba keveredtek is, a tűzpárbaj rövid ideig tartott, a rosszul felfegyverkezett megyei katonák legtöbbször visszavonultak.

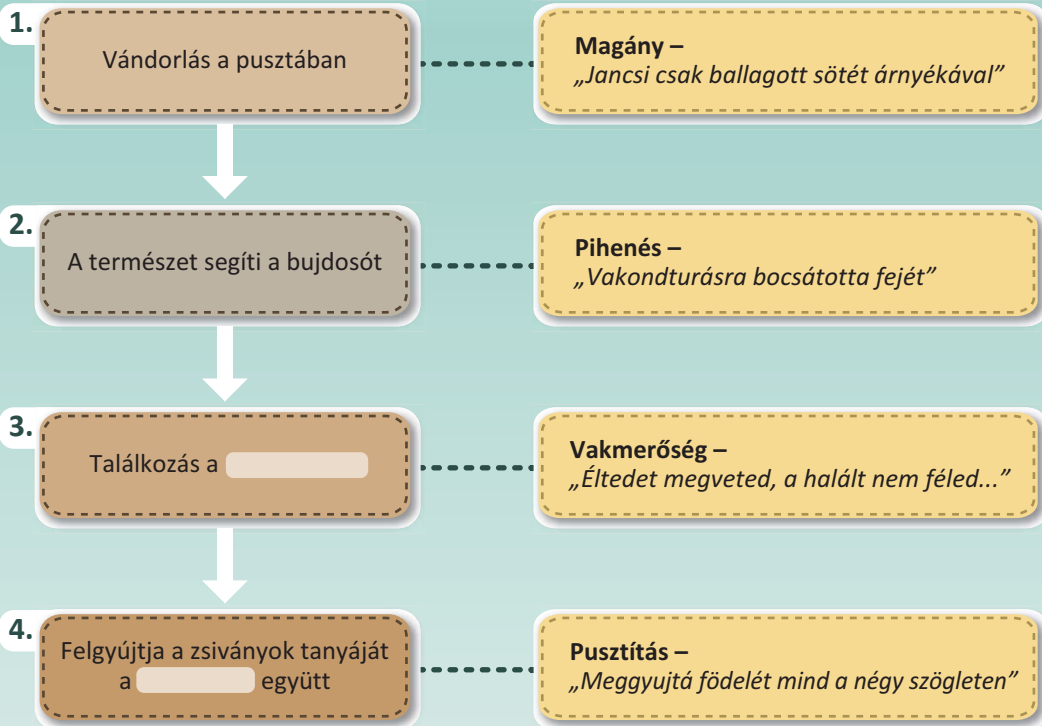
(Hudi József: *Betyárvilág Magyarországon. Bűnözés és társadalom a reformkorban* című tanulmánya nyomán, <http://www.rubicon.hu>)

1. Milyen két alaptípusát lehet megkülönböztetni a magyar betyároknak?
2. Mit rabolt el Milfajt Ferenc bandája a szolgagyőri kastélyból?
3. Mi a véleményed: elfogadhatóak-e a betyárok tettei, ha azért rabolnak a gazdagoktól, hogy a zsákmányt a szegényeknek adják?
4. Milyen öltözetük volt a betyároknak?

Rendszerezünk!

5–6. fejezet – Kibontakozás – Jancsi vándorútjának kezdete

Értelmezd a folyamatábrát! Másold a füzetedbe, és egészítsd ki a hiányzó szavakkal!

„Csillagokat rúgott szilaj paripája”

1. Előfordult már veled, hogy egy hirtelen, nem várt jó hír vagy esemény zökkentett ki a rosszkedvedből?
2. „Ép testben ép lélek.” Érvelj a mondás alapján a rendszeres testmozgás fontosságá mellett!

7–10. fejezet

7. Jancsi már hetedhét országon túl jára,
Nem is igen gondolt a zsványtanyára;
Egyszerre valami csillámlott előtte,
Hát sugarát a nap fegyverekre lőtte.

Katonák jövének, gyönyörű huszárok,
A nap fénye ezek fegyverén csillámlott;
Alattok a lovak tomboltak, prüszögtek,
Kényesen rázták szép sörényes fejöket.

Mikor őket Jancsi közeledni látta,
Alig fért meg szíve a bal oldalába'
Mert így gondolkodott: „Ha befogadnának,
Be örömetst mennék én is katonának!”

Amint a katonák közelébe értek,
Ily szavát hallotta Jancsi a vezérnek:
„Vigyázz, földi!³⁶ bizony rálépsz a fejedre...
Mi ördögért vagy úgy a búnak eredve?”

Jancsi pedig szólott fohászkodva nagyot:
„Én a kerek világ bujdosója vagyok;
Ha kegyelmetekkel egy sorba lehetnék,
A ragyogó nappal farkasszemet néznék.”

36 földi: ugyanarról a vidékről való; itt megszólítás: komám

Szól megint a vezér: „Jól meggondold, földi!
Nem mulatni megyünk, megyünk öldökölni.
Rárontott a török a francia népre;
Franciáknak megyünk mi segedelmére.”

„Hát hisz akkor én meg még jobban szeretném,
Ha magamat lóra, nyeregbe vethetném;
Mert ha én nem ölök, engem öl meg a bú –
Nagyon kívánt dolog nekem a háború.

Igaz, hogy eddig csak szamarat ismértem,
Mivelhogy juhászság volt a mesterségem.
De magyar vagyok, s a magyar lóra termett,
Magyarnak teremt az isten lovat, nyeret.”

Sokat mondott Jancsi megeredt nyelvével,
De még többet mondott sugárzó szemével;
Nagyon természetes hát, hogy a vezérnek
Megtetszett, és be is vette közlegénynek.

Cifra beszéd kéne azt elősorolni,
A vörös nadrágban mit érezett Jancsi,
Mit érezett, mikor a mentét³⁷ fölkapta,
S villogó kardját a napnak megmutatta.

» Részlet Jankovics Marcell János vitéz című rajzfilmből (1973)

37 mente: posztból készült felsőruha; itt jellemzően a huszárok rövid felsőkabátja

Csillagokat rúgott szilaj paripája,
Mikor Jancsi magát fölvetette rája,
De ő keményen űlt rajta, mint a cövek,
A földindulás sem rázhatta volna meg.

Bámulói lettek katonapajtási,
Nem győzték szépségét, erejét csodálni,
És amerre mentek, s beszállásozának,
Induláskor gyakran sírtak a leányok.

Lyányokra nézve ami Jancsit illeti,
Egyetlenegy leány sem tetszett őneki,
Az igaz, hogy noha sok földet bejára,
Sehol sem akadt ő Iluska párjára.

8. Nos hát ment a sereg, csak ment, csak mendegélt,
Tatárországnak már elérte közepét;
De itten reája nagy veszedelem várt:
Látott érkezni sok kutyafejű tatárt.

Kutyafejű tatár népek fejedelme
A magyar sereget ekkép idvezelte:
„Hogy mikép mertek ti szembeszállni vélünk?
Tudjátok-e, hogy mi emberhússal élünk?”

Nagy volt ijedtsége szegény magyaroknak,
Mint hogy a tatárok ezerannyin voltak;
Jó, hogy akkor azon a vidéken jára
Szerecsenországnak³⁸ jószívű királya.

Ez a magyaroknak mindjárt pártját fogta,
Mert Magyarországot egyszer beutazta,
S ekkor Magyarország jámbor lelkű népe
Igen becsületes módon bánt ővéle.

38 szerecsen: az arabok, mórok, illetve feketék középkori eredetű elnevezése

El sem feledte ezt a szerencsen király:
Azért a magyarok védelmére kiáll,
S a tatár császárral, kivel jóbarát volt,
Kiengesztelésűl ily szavakat váltott:

„Kedves jóbarátom, ne bánts e sereget,
Legkisebbet sem fog ez ártani neked,
Igen jól ismerem én a magyar népet,
Kedvemért bocsásd át országodon őket.”

„A kedvedért, pajtás, hát csak már megteszem.”
Szólt kibékülve a tatár fejedelem,
De még meg is írta az úti levelet,
Hogy senki se bánts a magyar sereget.

Az igaz, hogy nem is lett semmi bántása,
De mégis örült, hogy elért a határra,
Hogyne örült volna? ez a szegény vidék
Egyebet se’ terem: medvehúst meg fűgét.

9. Tatárország hegyes-völgyes tartománya
Messziről nézett a seregnek utána,
Mert jól bent vala már nagy Taljánországban,³⁹
Rozmaringfa-erdők⁴⁰ sötét árnyékában.

Itt semmi különös nem történt népünkkel,
Csakhogy küszködnie kellett a hideggel,
Mert Taljánországban örökös tél fagyos;
Mentek katonáink csupa havon, fagyos.

No de a magyarság erős természete,
Bármi nagy hideg volt, megbirkózott vele;
Aztán meg, ha fáztak, hát kapták magokat,
Leszálltak s hátokra vették a lovakat.

39 talján: olasz, itáliai; Taljánország: Olaszország

40 rozmarín: rozmaring, gyógy- és fűszernövény

10. Ekképen jutottak át Lengyelországba,
Lengyelek földéről pedig Indiába;
Franciaország és India határos,
De köztök az út nem nagyon mulatságos.

India közepén még csak dombok vannak,
De aztán a dombok mindig magasabbak,
S mikor a két ország határát eléri,
Már akkor a hegyek fölnyúlnak az égig.

Tudni való, hogy itt a sereg izzadott,
Le is hányt magáról dolmányt,⁴¹ nyakravalót...
Hogyne az istenért? a nap fejük felett
Valami egy óra-járásra lehetett.

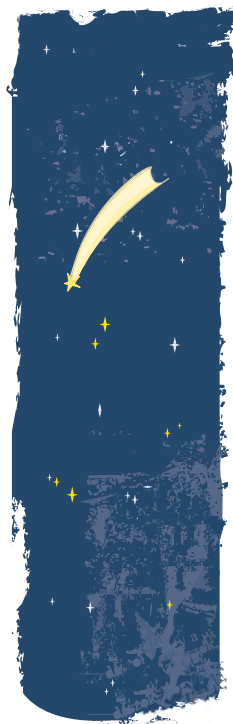
Enni nem ettek mást, mint levegőget;
Ez olyan sűrű ott, hogy harapni lehet.
Hanem még italhoz is furcsán jutottak:
Ha szomjaztak, vizet felhőből facsartak.

Elérték végtére tetejét a hegynek;
Itt már oly meleg volt, hogy csak éjjel mentek.
Lassacskán mehettek; nagy akadály volt ott:
Hát a csillagokban a ló meg-megbotlott.

Amint ballagtak a csillagok közepett,
Kukoricza Jancsi ekkép elmélkedett:
„Azt mondják, ahányszor egy csillag leszalad,
A földön egy ember élete megszakad.

Ezer a szerencséd, te gonosz mostoha,
Hogy nem tudom, melyik kinek a csillaga;
Nem kíznád tovább az én galambomat –
Mert lehajítanám mostan csillagodat.”

Eztán nem sokára lejtősen haladtak,
Alacsonyodtak már a hegyek alattok,
A szörnyű forróság szinte szűnni kezdett,
Mentül beljebb érték a francia földet.

41 dolmány: zsinórdíszítéses férfikabát

Kérdések, feladatok

1. Valójában mely országokkal szomszédosak a huszárok által bejárt országok?
2. „De magyar vagyok, s a magyar lóra termett” – Mit gondolsz erről az állításról? Ma is lovas nemzet vajon a magyar?
3. Melyik nemzetet nevezzük régiesen taljánnak? Vajon honnan ered ez az elnevezés? (Gondolj a csizma alakú ország történeti elnevezésére!)
4. Értelmezd a verssort: „Vigyázz, földi! bizony rálépsz a fejedre...”!
5. Írd össze a legképtelenebb állításokat az olvasott fejezetekből! Mit gondolsz, mi a célja ezekkel a költőnek?
6. Találd ki magadtól, hogyan lehetne befejezni a hasonlatokat!
Olyan hideg volt Taljánországban, mint...
Olyan veszélyesek voltak a tatárok, mint...

» A metafora

Amikor a huszárok kardja megcsillan a napfényben, azt így adja tudtunkra a költő: „Hát sugarát a nap fegyverekre lőtte”. Szinte felkiáltanánk: de hiszen a nap nem tud lövöldözni! A nagy hidegről szólva pedig így ír: „Bármi nagy hideg volt, megbirkózott vele”. S mi megint belekötögnénk: de hiszen csak emberrel lehet birkózni, a hideggel nem!

Miért fogalmaznak a költők ilyen szokatlan módon? Mert sokkal hatásosabb jelek, mint a hétköznapi beszéd. Meglepetést okoznak, hiszen egy idegen dolog nevét használják fel. A birkózás képét veszik kölcsön az erőfeszítés kifejezésére, a lövés képét alkalmazzák az erős napsugár leírására. Az ilyen képeket **metaforáknak**, magyarul **névátvitelnek** nevezzük. **A metafora két dolog azonosítása**

érzelmi, hangulati egyezés vagy alakbeli hasonlóság alapján. Két elemből áll, az azonosítóból és az azonosítottból („Iluska az, Jancsi szívének gyöngyháza.”). Ha mindkét elem szerepel, teljes metaforáról („Szívemnek gyöngyháza, lelkem Iluskája!”), ha csak az azonosító szerepel, hiányos metaforáról („Utószor látlak én, szívem szép tavasza!) beszélünk.

Figyeld meg, mennyivel erőteljesebb az 5. fejezet viharjelenetében ez a kifejezés: „Nagy égháború volt keletkezőben”, mint ha azt hallanánk: zivatar közeledett. A nyelvi jel így sokkal erősebben hat ránk, és a kép élénkebb munkára ösztönzi a jelentés

megalkotóját – jelen esetben minket. A hétköznapi beszédben is rengeteg metaforát használunk. A pontos meghatározás így szól: „A számítógéphez tartozó periféria, amelynek mozgatásával a kurzor helyét változtatjuk.” Mennyivel jobb azt mondani rá – egyszerű metaforaként – egér.

A metafora névátvitel, két dolog azonosítása valamilyen közös jellemző (érzelmi, hangulati egyezés vagy alakbeli hasonlóság) alapján.

„Én a kerek világ bujdosója vagyok”

Mit gondolnak mások?

► ifj. Vastagh György: Hadik András. 3-as huszárok emlékműve (1937, Budapest)

Hadik András 1744-ben már ezredes, 1747-ben tábornok, 1753-ban pedig a korábbi Ghillányi-huszárezred tulajdonosa lett. A hétéves háborúban (1756–1763), amelyben Szilézia birtoklásáért csapott össze Mária Terézia és II. Frigyes porosz király, számos huszárcsínyt hajtott végre: Neisse ostromlott várába az ostromgyűrűn áttörve 400 katonát vitt be; majd 350 huszárral megfutamított egy porosz ezredet. [...]

Hadik 1757. október 11-én indult minden idők leg-híresebb huszárcsínyére. 3500 főt számláló seregével napi 25 kilométert megtéve 16-ára ért dél felől Berlin alá. Útközben minden szálláshelyén azt terjesztette: csak biztosítás a feladata. Egy huszárosztályt Beeskowba küldött a visszavonulási út védelmére, majd a kapuk előtt széthúzta egységeit, hogy többnek látsszanak, és hadikövetet küldött a városba, 300 ezer tallér követeléssel.

Ezt elutasították, ekkor Hadik négy ágyúval szétlőtte, majd csapatai nagyobb részével megrohanta a sziléziai kaput. Közben huszárai a kottbusi kaput is elfoglalták. A város tanácsa megjelent Hadik előtt, és megígérte, hogy fizet – nyolc óra alatt 235 ezer tallért szedtek össze. A magyarokat ekkor már bekerítés fenyegette, mivel Frigyes is hírt kapott a csapatmozgásról, és ellenlépéseket tett. Hadik október 17-én éjjel délkelet felé távozott.

Az uralkodónő 3000 dukáttal jutalmazta Hadikot, aki megkapta a kolini győzelem emlékére alapított Mária Terézia-rend nagykeresztjét is. A berlini kaland mintaszerűen tervezett portya volt, a magyar huszár vitézségének legszebb példája.

(Forrás: <http://mult-kor.hu>)

1. Milyen huszárbravúrrjai voltak Hadik Andrásnak Berlin elfoglalása előtt?
2. Milyen áhírt terjesztett el Hadik, miközben Berlin felé vonult huszáraival? Mit gondolsz, mi lehetett a célja ezzel?
3. Berlinbe menet vagy visszafelé haladtak gyorsabban a magyar csapatok?
4. Fogalmazd meg az olvasott szöveg alapján, mit jelent a „portya” szó!
5. Egyetértesz azzal, hogy Hadik berlini portyája a magyar huszár vitézségének egyik legszebb példája? Érvelj!

Rendszerezzünk!

7–10. fejezet – A sereg útja – Jancsi elszegődik huszárnak

Másold a füzetedbe a vázlatot, és egészítsd ki a hiányzó földrajzi nevekkel!

Meséld el az utazást Jancsi nevében!

„Menjünk, rózsám, elébb az édesatyádhoz”

1. Mit gondolsz, miért vannak háborúk a világon?
2. Elképzelhetőnek tartasz olyan esetet, amikor egy háború jogszerű? Érvelj mellette vagy ellene!

11–12. fejezet

11. A franciák földje gyönyörű tartomány,
Egész paradicsom, egész kis Kánaán,⁴²
Azért is vásott⁴³ rá a törökök foga,
Pusztító szándékkal azért törtek oda.

Mikor a magyarság beért az országba,
A törökök ott már raboltak javába’;
Kirabolták a sok gazdag templom kincsét,
És üresen hagytak minden borospincét.

Látni lehetett sok égő város lángját,
Kivel szemközt jöttek, azt kardjokra hányták,
Magát a királyt is kiűzték várából,
S megfosztották kedves egyetlen lányától.

Így találta népünk a francia királyt,
Széles országában föl s le bujdosva járt;
Amint őt meglátták a magyar huszárok,
Sorsán szánakozó könnyet hullatának.

A bujdosó király ily szókat hallatott:
„Ugye, barátim, hogy keserves állapot?
Kincsem vetélkedett Dárius⁴⁴ kincsével,
S most küszködöm kell a legnagyobb ínséggel.”

42 Kánaán: az ígéret földje a Bibliában

43 vásik a foga (valakire vagy valamire): nagyon szeretné megszerezni

44 Dárius: Dareiosz, Kr. e. 6–5. századi gazdag perzsa uralkodó

A vezér azt mondá vigasztalására:
„Ne busúlj, franciák fölséges királya!
Megtáncoltatjuk mi ezt a gonosz népet,
Ki ily méltatlanul mert bánni tevéled.

Ez éjjelen által kipihenjük magunk,
Mert hosszú volt az út, kissé elfáradtunk.
De holnap azután, mihelyt fölkel a nap,
Visszafoglaljuk mi vesztett országodat.”

„Hát szegény leányom, hát édes leányom?”
Jajdult föl a király, „őtet hol találom?
Elrabolta tőlem törökök vezére...
Aki visszahozza, számolhat kezére.”

Nagy buzdítás volt ez a magyar seregnek;
Minden ember szívét reménység szállta meg.
Ez volt mindenkinek fejében föltéve:
„Vagy visszakerítem, vagy meghalok érte.”

Kukoricza Jancsi tán egymaga volt csak
Meg nem hallója az elmondott dolognak;
Jancsinak az esze más egyeben jára:
Visszaemlékezett szép Iluskájára.

» Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc hatvani csatájának emlékére rendezett hadijáték Boldog község határában (2011, MTI Fotó: H. Szabó Sándor)

12. Másnap reggel a nap szokás szerint fölkel,
De nem lát és nem hall olyat minden reggel,
Mint amilyet hallott, mint amilyet látott
Mindjárt, mihelyest a föld szélére hágott.

Megszólalt a sereg harsány trombitája,
Minden legény talpon termett szózatára;
Jól kiköszörülték acélszablyaikat,⁴⁵
Azután nyergelték gyorsan a lovakat.

A király erőnek erejével rajt volt,
Hogy ő is elmegy, s a többiekkel harcol;
Hanem a huszárok bölcs eszű vezére
A királyhoz ilyen tanácsot intéze:

„Nem, kegyelmes király! csak maradj te hátra,
A te karjaid már gyöngék a csatára;
Tudom, meghagyta az idő bátorságod,
De mi haszna? hogyha erőd veled szállott.

Bízd az isten után mireánk ügyedet;
Fogadást teszünk, hogy mire a nap lemegy,
Országodból tova úzzük ellenséged,
S elfoglalhatd⁴⁶ újra a királyi széket.”

Erre a magyarság lóra kerekedett,
S keresni indult a rabló törököket;
Nem soká kereste, mindjárt rájok akadt,
És egy követ által izent nekik hadat.

Visszajött a követ, harsog a trombita,
Rémséges zugással kezdődik a csata;
Acélok csengése, torkok kurjantása
Volt a magyaroknál harci jel adása.

45 szablya: hajlított pengéjű kard

46 elfoglalhatd: elfoglalhatod

A sarkantyút vágták lovak oldalába,
 Dobogott a földön lovak patkós lába,
 Vagy talán a földnek dobbant meg a szíve,
 E véaszt jövendőelő zajra megijedve.

Törökök vezére hétlófarkú basa,⁴⁷
 Ötakós⁴⁸ hordónak elég volna hasa;
 A sok boritaltól piroslik az orra,
 Azt hinné az ember, hogy érett uborka.

A török csapatnak nagy hasú vezére
 Rendbe szedte népét a harcnak jelére;
 A rendbe szedett nép ugyancsak megállott,
 Amint megrohanták a magyar huszárok.

De nem volt gyerekség ez a megrohanás,
 Lett is nemsokára szörnyű rendzavarás;
 Izzadott a török véres verítéket,
 Tőle a zöld mező vörös tengerré lett.

Hej csinálom-adta! meleg egy nap volt ez,
 Heggyé emelkedett már a török holttest.
 De a basa még él mennykő nagy hasával,
 S Kukoricza Jancsit célozza vasával.

Kukoricza Jancsi nem veszi tréfának;
 S ily szóval megy neki a török basának:
 „Atyafi! te úgyis sok vagy egy legénynek;
 Megállj, én majd kettőt csinállok belőled.”

S akként cselekedett, amint megfogadta,
 Szegény török basát kettéhasította,
 Jobbra-balra hullott izzadó lováról,
 Így múlt ki őkelme ebből a világból.

47 basa: török előkelőség

48 akó: űrmérték, kb. 50 liter

Mikor ezt látta a gyáva török sereg,
Uccu! hátat fordít és futásnak ered,
Futott, futott s talán mostanság is futna,
Hogyha a huszárok el nem érték volna.

De bezzeg elérték, le is kaszabolták;
Hullottak a fejek előttök, mint a mák.
Egyetlenegy nyargal még lóhalálába',
Ennek Kukoricza Jancsi ment nyomába.

Hát a török basa fia vágatott ott,
Ölében valami fehérféle látszott.
A fehérség volt a francia királylány;
Nem tudott magáról semmit, elájulván.

Soká nyargalt Jancsi, amíg utolérte,
„Megállj, a hitedet!” kiáltott feléje,
„Állj meg, vagy testeden mindjárt nyitok kaput,
Melyen által hitvány lelked pokolba fut.”

De a basa fia meg nem állott volna,
Ha a ló alatta össze nem omolna.
Összeomlott, ki is fújta ott páráját,
Basa fia ilyen szóra nyitá száját:

„Kegyelem, kegyelem, nemes lelkű vitéz!
Ha semmi másra nem: ifjuságomra nézz;
Ifjú vagyok még, az életet szeretem...
Vedd el mindenemet, csak hagyd meg életem!”

„Tartsd meg mindenedet, gyáva élhetetlen!
Kezem által halni vagy te érdemetlen.
Hordd el magad innen, vidd hírül hazádnak,
Haramja fiai hogy és mikép jártak.”

Leszállott lováról, királylányhoz lépe,
És beletekintett gyönyörű szemébe,
Melyet a királylány épen most nyit ki,
Mialatt ily szókat mondanak ajaki:

„Kedves szabadítóm! nem kérdezem, ki vagy?
Csak annyit mondok, hogy hálám irántad nagy.
Háladatosságból én mindent megteszek,
Hogyha kedved tartja, feleséged leszek.”

Jancsi ereiben nem folyt víz vér helyett,
Szívében hatalmas tusa keletkezett;
De lecsillapította szíve nagy tusáját,⁴⁹
Emlékezetébe hozván Iluskáját.

Nyájasdalon így szólt a szép királylányhoz:
„Menjünk, rózsám, elébb az édesatyádhoz.
Ott majd közelebről vizsgáljuk a dolgot.”
S ló előtt a lyánnyal lassacskán ballagott.

Kérdések, feladatok

1. Jellemezd a törökök vezérét külső tulajdonságai alapján!
2. Mi volt Jancsi hosszú távú célja, amikor eljött a falujából? Mi veszélyezteti jobban ennek elérésében: a törökök vagy a királylány? Miért?
3. Miért támadták meg a törökök Franciaországot?
4. A törökök körében a legelterjedtebb vallás az iszlám, amely tiltja a szeszes italok (különösen a bor) fogyasztását. Milyen ellentmondást fedezel fel az előírás és a szövegben olvasott események között?
5. Metafora vagy hasonlat? Magyarázd meg, miért!
„Izzadt a török véres verítéket, / Tőle a zöld mező vörös tengeré lett.”
„Hullottak a fejek előttök, mint a mák.”

» A megszemélyesítés

Megismertük a hasonlatot és a metaforát, lássuk most, mit jelent a **megszemélyesítés**! Figyeld meg először a 12. fejezetnek ezt a részletét:

„A sarkantyút vágják lovak oldalába,
Dobogott a földön lovak patkós lába
Vagy talán a földnek dobbant meg a szíve,
E vészt jövendőllő zajra megijedve.”

49 tusa: küzdelem, harc, viadal

Láthatod, hogy a versszak első fele hétköznapi nyelven mond el valamit. A lovak patkói alatt dobogott a föld. Majd egy sokkal erőteljesebb kép fejezi ki ugyanezt: szinte a föld is életre kelt, nem is a patkók dobogtak, hanem a föld szíve dobbant meg. Ezt nevezzük megszemélyesítésnek. **Amikor egy élettelen dolgot (a földet) élőnek mutatunk, vagy nem emberi dolgot (például egy fát) emberi tulajdonságokkal ruházunk fel.**

Szándékosan formáltuk így a meghatározást, hogy „mi tesszük”. Mert ez nem csak a költők kiváltsága, nem csupán költői eszköz! Mi is számtalan dolgot megszemélyesítünk a beszédünkben. Például, mint a francia király beszédében: „Kincsem vetélkedett Dárius kincsével”. Mi is mondhatjuk ezt: ez az időjárás vetélkedik az északi-sarki klímával! Pedig sem a kincs, sem az időjárás nem élő, nem tud vetélkedni. Vagy ahogy Petőfi írja: „Másnap reggel a nap szokás szerint fölkelt.” Nem kelhetett föl a nap, hisz nem is él. Vagy egy másik versszakban: „Megszólint a sereg harsány trombitája.” Már hogy szólalt volna meg? Nem tud beszélni a trombita! Ezek mind hétköznapi megszemélyesítések.

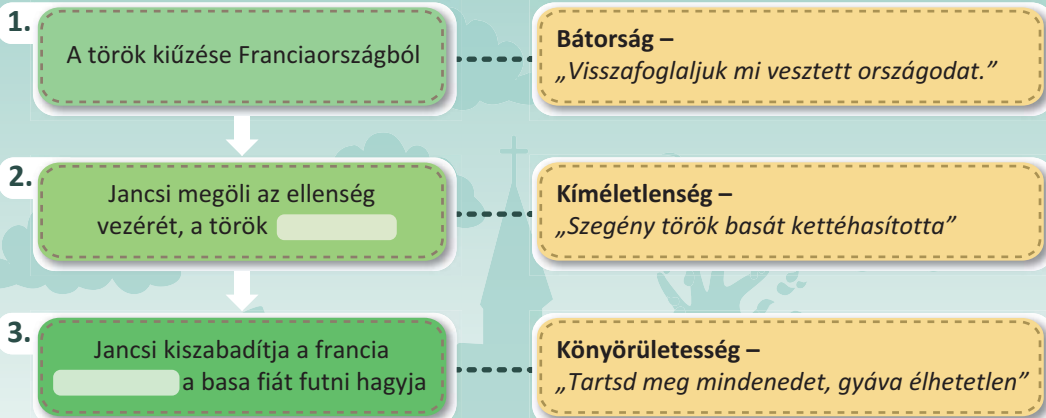
A megszemélyesítés olyan költői eszköz, amelyben élettelen dolgokat vagy fogalmakat emberi tulajdonságokkal ruházunk fel.

„Nézte őt a kék ég, a fényes nap... alább
Ragyogó szemével a tündér délibáb.”

Rendszerezzünk!

11–12. fejezet – A huszárok hőstettei

Értelmezd a folyamatábrát! Másold a füzetedbe, és egészítsd ki a hiányzó szavakkal!

„Mától fogva neved János vitéz legyen”

1. Mit jelent a hűség? Készíts egy rövid magyarázó szócikket a füzetedbe!
2. Kihez és mihez lehetünk még hűségesek a szerelmünkön, a párunkon kívül?

13–14. fejezet

13. Kukoricza Jancsi meg a királyleány
Csatahelyre értek a nap alkonyatán.
A leáldozó nap utósó sugára
Vörös szemmel nézett a siralmas tájra.

Nem látott egyebet, csak a véres halált,
S hollósereget, mely a halottakra szállt;
Nemigen telt benne nagy gyönyörűsége,
Le is ereszkedett tenger mélységébe.

A csatahely mellett volt egy jókora tó,
Tiszta szőke vizet magába foglaló.
De piros volt az most, mert a magyar sereg
Török vértől magát vizében mosta meg.

Miután megmosdott az egész legénység,
A francia királyt várába kísérték;
A csatamezőtől az nem messzire állt...
Idekísérték hát a francia királyt.

Alighogy bevonult a várba a sereg,
Kukoricza Jancsi szinte⁵⁰ megérkezett.
Olyan volt mellette az ékes királylány,
Mint felhő mellett a tündöklő szivárvány.

50 szinte: régiesen ugyancsak

Hogy az öreg király leányát meglátta,
Reszkető örömmel borult a nyakába,
S csak azután mondta a következőket,
Mikor a lány ajkán tőle sok csók égett:

„Most már öröömnek nincsen semmi híja;
Szaladjon valaki, s a szakácsot híja,
Készítsen, ami jó, mindent vacsorára,
Az én győzedelmes vitézim számára.”

„Király uram! nem kell híni a szakácsot,”
A király mellett egy hang ekkép rikácsolt,
„Elkészítettem már mindent hamarjában,
Föl is van tálalva a szomszéd szobában.”

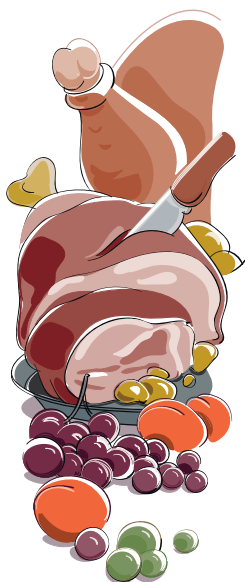
A szakács szavai kedvesen hangzottak
Füleiben a jó magyar huszároknak;
Nemigen sokáig hívták magokat,
Körülülték a megterhelt asztalokat.

Amily kegyetlenül bántak a törökkel,
Csak úgy bántak ők most a jó ételekkel;
Nem is csoda biz az, mert megéhezének
A nagy öldöklésben a derék vitézek.

Járta már a kancsó isten igazába',
Ekkor a királynak ily szó jött szájába:
„Figyelmezzetek rám, ti nemes vitézek,
Mert nagy fontosságú, amit majd beszélek.”

S a magyar huszárok mind figyelmezőnek,
Fölfogni értelmét király beszédének,
Aki egyet ivott, azután köhhentett,
S végre ily szavakkal törte meg a csendet:

„Mindenekelőtt is mondd meg a nevedet,
Bátor vitéz, aki lányom megmentetted.”
„Kukoricza Jancsi becsületes nevem:
Egy kicsit parasztos, de én nem szégyenlem.”

Kukoricza Jancsi ekképen felele,
 Azután a király ily szót váltott vele:
 „Én a te nevedet másnak keresztetem,
 Mától fogva neved János vitéz legyen.

Derék János vitéz halld most beszédemet:
 Minthogy megmentetted kedves gyermekemet,
 Vedd el feleségül, legyen ő a tied,
 És vele foglald el királyi széketem.

A királyi széken én sokáig ültem,
 Rajta megvénültem, rajta megőszültem.
 Nehezek nekem már a királyi gondok,
 Annakokáért én azokról lemondok.

Homlokodra teszem a fényes koronát,
 Fényes koronámért nem is kívánok mást,
 Csak hogy e várban egy szobát rendelj nékem,
 Melyben hátralevő napjaimat éljem.”

A király szavai ím ezek valának,
 Nagy csodálkozással hallák a huszárok.
 János vitéz pedig e szíves beszédet
 Alázatos hangon ekkép köszöné meg:

„Köszönöm szépen a kelmed jó’karatját,
 Amely reám nézve nem érdemlett jóság;
 Egyszersmind azt is ki kell nyilatkoztatnom,
 Hogy én e jóságot el nem fogadhatom.

Hosszú históriát kéne elbeszélnem,
 Miért e jósággal lehetetlen élnem;
 De attól tartok, hogy megunnák kelmetek;
 S én másnak terhére lenni nem szeretek.”

„De csak beszélj, fiam, meghallgatjuk biz azt;
 Hiábavalóság, ami téged aggaszt.”
 Így biztatta őt a jó francia király,
 S János vitéz beszélt, amint itt írva áll:

14. „Hogy is kezdjem csak hát?... Mindennek előtte
Hogyan tettem szert a Kukoricza névre?
Kukorica között találtak engemet,
Ugy ruházták rám a Kukoricza nevet.

Egy gazdaember jólelkü felesége
– Amint ő nekem ezt sokszor elmesélte –
Egyszer kinézett a kukoricaföldre,
S ott egy barázdában⁵¹ lelt engem heverve.

Szörnyen sikítottam, sorsomat megszánta,
Nem hagyott a földön, felvett a karjára,
És hazafelé ezt gondolta mentiben:
„Fölnevelem szegényt, hisz úgy sincs gyermekem.”

Hanem volt ám neki haragos vad férje,
Akinek én sehogy sem voltam ínyére.
Hej, amikor engem az ottan meglátott,
Ugyancsak járták a cifra káromlások.

Engesztelte a jó asszony ily szavakkal:
„Hagyjon kend föl, apjok, azzal a haraggal.
Hiszen ott kinn csak nem hagyhattam vesztére,
Tarthatnék-e számot isten kegyelmére?

Aztán nem lesz ez a háznál haszontalan,
Kednek gazdasága, ökre és juha van,
Ha felcsuporodik a kis istenadta,
Nem kell kednek bérest, juhászt fogadnia.”

Valahogy, valahogy csakugyan engedett;
De azért rám soha jó szemet nem vetett.
Hogyha nem ment a dolgom maga rendiben,
Meg-meghusángolt ő amugy istenesen.

51 barázda: árokszerű mélyedés, amely szántáskor az eke után marad

Munka s ütleget között ekkép nevelkedtem,
Részesültem nagyon kevés örömeinkben;
Az egész örömem csak annyiból állott,
Hogy a faluban egy szép kis szőke lány volt.

Ennek édesanyja jókor a síré lett,
Édesapja pedig vett más feleséget;
Hanem az apja is elhalt nemsokára,
Így jutott egyedül mostohaanyjára.

Ez a kis leányzó volt az én örömem,
Az egyetlen rózsa tüskés életemen.
Be tudtam is őt szeretni, csodálni!
Ugy hitak minket, hogy: a falu árvái.

Már gyerekkoromban hogyha őt láthattam,
Egy turós lepényért látását nem adtam;
Örültem is, mikor a vasárnap eljött,
És vele játszhattam a gyerekek között.

Hát mikor még aztán sihederré⁵² lettem,
S izegni-mozogni elkezdett a szívem!
Csak úgyis voltam ám, mikor megcsókoltam,
Hogy a világ összedőlhetett miattam.

Sokszor megbántotta gonosz mostohája...
Isten neki azt soha meg ne bocsássa!
És ki tudja, még mit el nem követ rajta,
Ha fenyegetésem zabolán⁵³ nem tartja.

Magamnak is ugyan kutyául lett dolga,
Belefektettük a jó asszonyt a sírba,
Aki engem talált, és aki, mondhatom,
Mint tulajdon anyám, úgy viselte gondom.

52 siheder: kamasz fiú

53 zabolá: zabla – lószerszám része; a ló irányítására szolgál

Kemény az én szívem, teljes életemben
Nem sokszor esett meg, hogy könnyet ejtettem,
De nevelőanyám sírjának halmára
Hullottak könnyeim zápornak módjára.

Iluska is, az a szép kis szőke leány,
Nem tettetett bútól fakadt sírva halmán;
Hogyne? az istenben boldogult jó lélek'
Kedvezett, amiben lehetett, szegénynek.

Nem egyszer mondta, hogy: „várakoztatok csak!
Én még benneteket összeházasítlak;
Olyan pár válik is ám tibelőletek,
Hogy még!... várjatok csak, várjatok, gyerekek!”

Hát hiszen vártunk is egyre keservesen;
Meg is tette volna, hiszem az egy istent,
(Mert szavának állott ő minden időbe')
Ha le nem szállt volna a föld mélységébe.

Azután hát aztán, hogy meghalálozott,
A mi reménységünk végképp megszakadt:
Mindazonáltal a reménytelenségbe'
Ugy szerettük egymást, mint annakelőtte.

De az úristennek más volt akaratja,
Szívünknek ezt a bús örömet sem hagyta.
Egyszer én valahogy nyájam elszalasztám,
Annak következtén elcsapott a gazdám.

Búcsut mondtam az én édes Iluskámnak,
Keserű érzéssel mentem a világnak.
Bujdosva jártam a világot széltére,
Mígnem katonának csaptam föl végtére.

Nem mondtam én neki, az én Iluskámnak,
 Hogy ne adja szívét soha senki másnak,
 Ő sem mondta nekem, hogy hűséges legyek -
 Tudtuk, hogy hűségünk ugysem szegjük mi meg.

Azért szép királylyány ne tarts reám számot;
 Mert ha nem bírhatom kedves Iluskámat:
 Nem is fogok bírni senkit e világon,
 Ha elfelejtkeznek is rólam halálom.”

Kérdések, feladatok

1. „Amily kegyetlenül bántak a törökkel, / Csak úgy bántak ők most a jó ételekkel” – értelmezd a versrészletet!
2. Más mesékből ismerős lehet az olvasott fejezetek egyik fordulata, de itt nem a szokásos módon folytatódik. Mire gondolunk vajon? Mi következne ezután egy „igazi” mesében?
3. Mit gondolsz, miért nem házasodott össze Jancsi és Iluska? Miért vártak arra, hogy Jancsi nevelőanyja házasítsa össze őket?
4. Miről nem mesél Jancsi a királynak? Vajon miért hallgatja el ezt az eseményt?
5. Írj egy nyolc-tíz soros fogalmazást: hogyan került Jancsi kisbabaként a kukoricaföldre?

» A párhuzam

Az előző leckékben a hasonlatról, metaforáról, megszemélyesítésről tanultunk. Nagy számban látunk ilyeneket a *János vitéz*ben, hiszen a műfaja elbeszélő költemény, amelyről pedig megtanultuk, hogy sok helyütt lírai, költői részeket tartalmaz. Történetet mond el, ezért epikus, ugyanakkor költői is, ezért sok benne a megszemélyesítés, hasonlat, metafora. Ezt a három dolgot, és persze sok mást is, a **képi kifejezőeszközök** közé soroljuk. Képszerűvé teszik a szöveget.

Az alakzatok nem alakítják át a nyelvi jel jelentését, hanem azzal hatnak ránk, hogy különös módon rendezik egymás mellé a nyelvi jeleket. Vagy ellentétesen változtatják szét a piros meg a zöld gombokat, vagy úgy rendezik el a fagyitölcséreket, hogy egyre nagyobbak sorakozzanak egymás mellett, vagy épp két sorba rendezik a színes ceruzáinkat, két párhuzamos egyenest alkotva. Mindegyik esetben a nyelvi jelek egymáshoz képest elrendezett helyzetét érdemes megfigyelnünk.

Az alakzatok közül először a **párhuzammal** ismerkedünk meg. **A párhuzam azonos vagy hasonló felépítettségű gondolatok egymás mellé állítása.** Az elrendezett nyelvi jelek itt két egyenest alkotnak, és ezek nem kanyarognak összevissza, hanem párhuzamosan futnak, akár a vasúti sínek. Figyeld csak meg ezt a sorpárt:

„Oly hamar támadott az égiháború,
Mily hamar Jancsinak sorsa lett szomorú.”

Ugye, hogy látod a párhuzamot? Jancsi boldogan élt, hirtelen azonban minden összeomlott, amikor szétszéledt a nyáj. Most az időjárás volt ugyanilyen derűs, s ugyanilyen hirtelen borult be az ég. Az irodalmi művekben a költők gyakran állítják párhuzamba a természeti jelenségeket az emberi élet eseményeivel.

A párhuzam azonos vagy hasonló felépítettségű gondolatok egymás mellé állítása.

„Azt mondják, ahányszor egy csillag leszalad,
A földön egy ember élete megszakad.”

Mit gondolnak mások?

„A természetben élő ember a munkarendjét a Nap és más égitestek járásához, állapotához, a természet ritmusához igazította. A hosszú nyári napok lehetővé tették a hosszú munkaidőt. Nyári munkák idején háromszor vagy négyszer étkeztek, télen, a rövid nappalok, a kevésbé intenzív munka szakaszában csak kétszer. Korábban feküdtek, későbbben keltek, s lényegében csak az állatok etetése, itatása tette szükségessé a korábbi ébredést. Télen, megfelelő világítóeszközök híján, mindenkor a természetes fényhez, a Nap hosszához igazodtak: „látástól vakulásig” tartott az intenzív munka. A Nap járása a meghatározó, az egész életritmust befolyásoló tényező. Az egyes napszakok napkelte és napnyugta között finoman differenciáltak. A reggelnek, a napfelkeltének számos állapotváltozása van, amely befolyásolhatta a napi tevékenységet: *dereng, szürkül, világosodik, kivilágosodik, reggeledik*, ha a Nap felhős vagy ködös időben kel fel. Ám ha szép nyári idő van, akkor *felsejlik, pitymallik, pirkad, hajnalodik, hasad a hajnal, kivilágos virradat*

van, majd fényes reggel. A reggel mint napszak is szakaszokra oszlik: jókor reggel, reggel, késő reggel, a délelőtt lehet: kora vagy jókor délelőtt, késő délelőtt, déltájt. A Nap délben delelőre hág, ághegyen ül, fahegytájban jár, fahögybe ér, rövid árnyékot vet, delel. A nyári Nap két-három óra között kiadja a melegét, elereszti a meleget. S fokozatosan száll le az este is. A Nap hanyatlik, leáldoz, letűnik, leszáll, elmerül, lenyugszik, lepihen, s az este fokozatosan beáll: alkonyodik, szürkül, sűrved, sötétedik, esteledik, este lesz, öreg este lesz, sötét, vaksötét, beáll az éj.”

(Magyar Néprajz VII. Folklór, <http://mek.niif.hu>)

» Deák-Ébner Lajos: Hazatérő aratók
(1881, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)

1. Mihez igazította a természetben élő ember a munkarendjét?
2. Mit jelent, hogy „látástól vakulásig tartott az intenzív munka”?
3. Neked melyik, napszakot leíró kifejezés tetszik a legjobban? Választásodat indokold néhány mondatban!
4. Milyen költői kép a „hasad a hajnal”?
5. Képzeld el, hogy neked is a természet rendjéhez kell igazítanod egy napodat! Válaszd ki a neked tetsző hónapot, és készítsd el a képzeletbeli napirendedet ennek megfelelően!

Rendszerezünk!

13–14. fejezet – János vitéz

Értelmezd a folyamatábrát! Másold a füzetedbe, és egészítsd ki a hiányzó szavakkal!

1. Jancsi hazaviszi a francia királynőt

Segítőkézség –
„Mint felhő mellett a tündöklő szivárvány.”

2. Lakoma a királyi

Ünneplés –
„Körülték a megterhelt asztalokat.”

3. Jancsi új kap

Elismerés –
„Mától fogva neved János vitéz legyen”

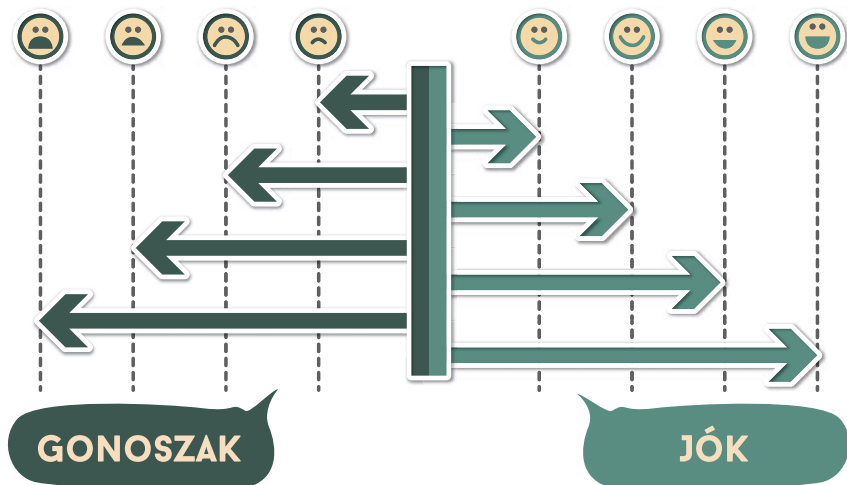
4. Jancsi elmeséli történetét

Őszinteség –
„Tudtuk, hogy hűségünk ugysem szegjük mi meg.”

Részösszefoglalás – János vitéz 1–14. fejezet

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Elevenítsétek fel a *János vitéz* első felének történetét! Alkossatok két csoportot, és gyűjtsétek össze az ellenszenves, a főhőst akadályozó és a rokonszenves, a főhőst segítő szereplőket!

2. Gyűjtsétek össze, hogyan utazott Jancsi, mióta elindult a falujából! Fogalmazzátok meg, milyen előnyei és hátrányai voltak a különféle utazási formáknak!
3. Hasonlítsd össze a zsványok és a huszárok kapitányának viselkedését! Mit gondolsz, miért döntenek mindketten úgy, hogy beveszik Jancsit a csapatukba?
4. A 14. fejezetben a francia király udvarában Jancsi elmeséli, kik és hogyan nevelték fel őt. Foglald össze Jancsi elbeszélése alapján gyermekkorának történetét!
5. Az eddigi fejezetekben számos humoros lódítással, leírással, jelenettel találkoztl. Gyűjts példát tréfás részletekre!
6. Mit tudsz a huszárokról? Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, milyen szerepük volt az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején! Idézd fel, mi volt Petőfi szerepe abban az időszakban!
7. Tervezd meg Tatárország, Taljánország vagy India címerét! Rajzold le a füzetedbe, és foglalmazd meg, hogy az ország melyik jellemzője alapján készítetted el a rajzot!

„Ment János vitézzel a megindult gálya”

1. Előfordult már veled, hogy munkáddal, teljesítményeddel valamilyen jutalmat érdemeltél ki?
2. Milyen magyarországi kitüntetések ismersz? Nézz utána, melyek a legjelentősebb állami díjak, kitüntetések!

15–16. fejezet

15. János vitéz ekkép végzé történetét,
Nem hagyta hidegen a hallgatók szívét;
A királylyány arcát mosta könnyhullatás,
Melynek kútfeje⁵⁴ volt bánat s szánakozás.

A király e szókat intézte hozzája:
„Nem erőtetlek hát, fiam, házasságra;
Hanem amit nyujtok hálámnak fejében,
Elfogadását nem tagadod meg tőlem.”

Erre kinyitotta kincstárát a király:
Parancsolatjára egy legény előáll,
S arannyal tölti meg a legnagyobb zsákot,
János ennyi kincset még csak nem is látott.

„Nos hát János vitéz, lyányom megmentője,”
Beszélt a király, „ez legyen tetted bére.
Vidd el mindenestül ezt a teli zsákot,
És boldogítsd vele magadat s mátkádat.⁵⁵”

54 kútfeje: forrása; valaminek az alapja

55 mátka: menyasszony, jegyes

Tartóztatnálak, de tudom, nem maradnál,
Kiváncozol lenni máris galambodnál,
Eredj tehát – hanem társid maradjanak;
Éljenek itt néhány mulatságos napnak.”

Ugy volt biz az, amint mondotta a király,
János vitéz kívánt lenni galambjánál.
Búcsuzott a királylyánytól érzékenyül;
Aztán a tengerhez ment és gályára⁵⁶ ült.

A király s a sereg elkísérte oda.
Tőlök sok „szerencsés jó utat” hallhata,
S szemekkel néztek mindaddig utána,
Míg a nagy messzeség ködöt nem vont rája.

- 16.** Ment János vitézzel a megindult gálya,
Szélbe kapaszkodott széles vitorlája,
De sebesebben ment János gondolatja,
Utjában semmi sem akadályozhatta.

János gondolatja ilyenforma vala:
„Hej Iluskám, lelkem szépséges angyala!
Sejted-e te mostan, milyen öröm vár rád?
Hogy hazatart kinccsel bővelkedő mátkád.

Hazatartok én, hogy végre valahára
Sok küszködés után legyünk egymás párja.
Egymás párja leszünk, boldogok, gazdagok;
Senki fiára is többé nem szorulok.

Gazduram ugyan nem legszebben bánt velem;
Hanem én őneki mindazt elengedem.
S igazság szerint ő oka szerencsémnek:
Meg is jutalmazom, mihelyt hazaérek.”

56 gálya: sok evezővel és vitorlával felszerelt nagy hajó

Ezt gondolta János s több ízben gondolta,
Mialatt a gálya ment sebes haladva;
De jó messze volt még szép Magyarországtól,
Mert Franciaország esik tőle távol.

Egyszer János vitéz a hajófüdőn
Sétált föl s alá az est szürkületében.
A kormányos ekkép szólt legényeihez:
„Piros az ég alja: aligha szél nem lesz.”

Hanem János vitéz nem figyelt a szóra,
Feje fölött repült egy nagy sereg gólya;
Őszre járt az idő: ezek a madarak
Bizonyosan szülőföldéről szálltanak.

Szelíd epedéssel⁵⁷ tekintett utánok,
Mintha azok neki jó hírt mondanának,
Jó hírt Iluskáról, szép Iluskájáról,
S oly régen nem látott kedves hazájáról.

Kérdések, feladatok

1. „Búcsuzott a királylánytól érzékenyül” – Írd meg párbeszédese formában a királylány és Jancsi búcsúját!
2. Jancsi a gazdájáról így gondolkozik: „igazság szerint ő oka szerencsémnek”. Magyarázd meg szavait!
3. Mennyi idő telt el Jancsi indulása óta? Mit tudunk meg a 16. fejezetből, az év melyik szakaszában járunk?
4. Vajon milyen tervei vannak Jancsinak a zsák arannyal? Mihez akar kezdeni vele, mire fogja költeni?
5. Minek a hatására terelődnek Jancsi gondolatai ismét Iluskára a 16. fejezet végén? Mi az összefüggés a látottak és Iluska között?

57 epedés: sóvárgás

» **Az ellentét**

A képszerűség eszközei után az alakzatokkal foglalkoztunk. Megértettük: a képszerűség segít abban, hogy a hallgatónk, olvasónk könnyebben megalkotassa az általunk küldött nyelvi jel jelentését. A képszerűség eszközei közé soroltuk a hasonlatot, a metaforát és a megszemélyesítést. Az **alakzatok** közül pedig megismertedtünk a párhuzammal. Itt a nyelvi jelek két együtt futó egyenesbe rendeződnek, az **ellentétnél** pedig, amellyel most ismerkedünk meg, két, egymással szemben álló sorozatba. **Az ellentét olyan nyelvi alakzat, amelyben a költő egymással ellentétes gondolatokat állít egymás mellé.**

Milyen ellentéteket találhatunk a *János vitéz* most olvasott fejezeteiben?

Először is a király szándékát: tartóztatná János vitézt, de figyelmességből mégsem teszi.

„Tartóztatnálak, de tudom, nem maradnál,
Kiváncozol lenni máris galambodnál,”

Majd a hazatérő ábrándjait: most már gazdagok lesznek, nem pedig szegények, mint eddig. De a legszebb ellentét talán ez a sorpár:

„Gazduram ugyan nem legszebben bánt velem;
Hanem én őneki mindazt elengedem.”

Ez a szembeállítás – a többihez hasonlóan – abban erősíti a nyelvi jeleket, hogy erősebben kirajzolódjon a körvonaluk. Ha egy fehér ruhás lány fekete háttér elé áll, az még jobban kiemeli a karcsú alakját. Ugyanígy a bosszúállás gondolatának felmerülése is fekete háttérként emeli ki a legfontosabb üzenetet: Jancsi nem fog bosszút állni. „Ma ötre jövök, nem háromra” – mondjuk mi is, ha fel akarjuk hívni a figyelmet az időpont változására. Ugyanezt teszi a költő is, amikor ellentétpárt alkot.

Az ellentét olyan nyelvi alakzat, amelyben a költő egymással ellentétes gondolatokat állít egymás mellé.

„Akinek életét van miért félteni,
Ha e tájt kerüli, nagyon bölcsen teszi.
Nekem nem kedves az élet, hát közétek,
Bárkik vagytok, egész bátorsággal lépek.”

Mit gondolnak mások?

„A régi hajósoknak nem volt könnyű feladatuk, amikor meg akarták állapítani, éppen merre hajóznak, mert még nem ismerték az iránytűt. Nem szívesen merészkedtek ki ezért a végtelen vízre, inkább a partok közelében hajóztak. Nappal a partvonal segítette őket a tájékozódásban, de éjszaka erről a segítségről le kellett mondaniuk. Ilyenkor csak a csillagokra hagyatkozhattak. A Sarkcsillag mutatta például az északi irányt.

De mi történt, ha felhős volt az ég? Ilyenkor bizony bajban voltak. Ha a nyílt vízen érte őket az éjszaka, és a felhők miatt egy csillag sem mutatkozott, be kellett vonni a vitorlát vagy az evezőket, és várni a napfelkeltére, amikor a partvonal újra segítőtjüknek szegődött.

Az ókorban már olyan fejlett volt a kereskedelem, és annyiféle értékes árut (bort, olívaolajat, selymet) kellett időre eljuttatni a célállomásra, hogy a hajósok egyre kevésbé engedhették meg az éjszakai leállást.

A hajótársaságok tudós emberei sokáig tanakodtak, hogyan tudnák az éjszakai hajózást biztonságossá tenni. Végül megszületett a megoldás: olyan jelzőtüzet kell gyújtani, amelynek lángját messze a tengerparttól is látni lehet.

Ez azonban csak úgy lehetséges, ha nagyon magas torony tetején található a jelzőtűz, mert a Föld gömb alakja miatt minél távolabb vagyunk a Föld felszínétől, annál messzebbre látunk. Ha például egy csónakban ülünk, a szemünk alig egy méterrel van a vízfelszín fölött, s a látóhatár csupán 4 km-re húzódik. Mivel a hajósok azt akarták, hogy a lehető legmesszebről legyen látható a jelzőtűz, nagyon magas épületet kellett építeniük, amihez komoly szaktudás és sok pénz kellett.”

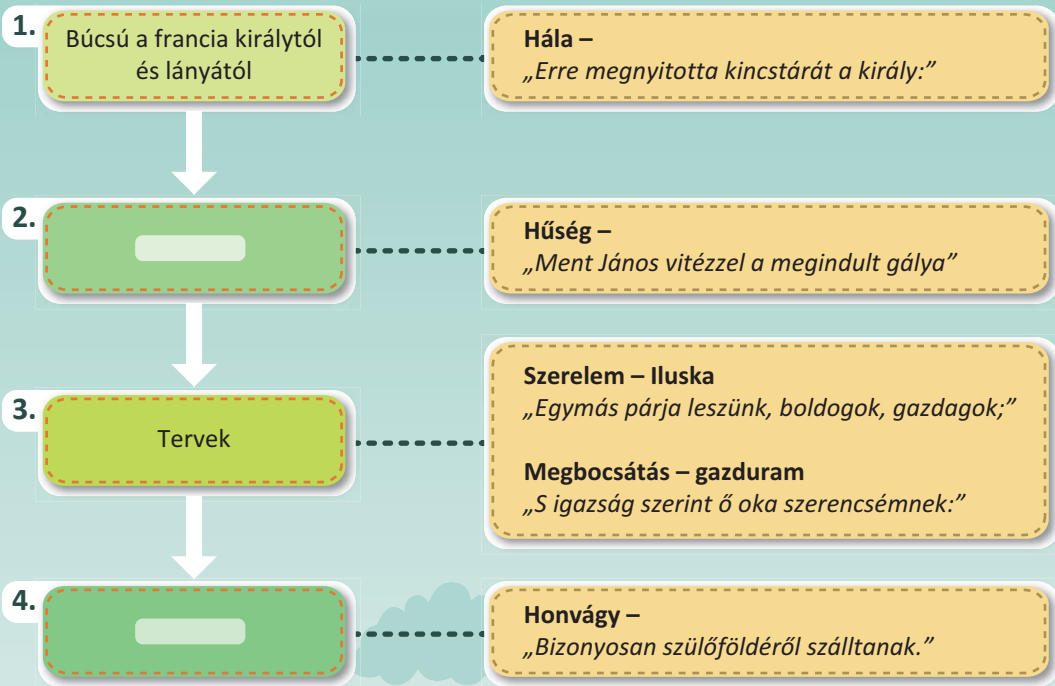
(Nehéz Győző: Földi csillagok, Szitakötő, 2015/30., <http://archivum.szitakoto.com>)

1. Szerinted mi a neve a „találmánynak”, amely a „hajótársaságok tudós embereinek” sok tanakodása nyomán született meg?
2. Miért hajóztak szívesebben a partok mellett a régi hajósok?
3. Megfelelő tájékozódás nélkül milyen veszélyeket rejthetett magában az éjszakai hajózás?
4. Az ókorban miért nem engedhették meg maguknak a hajósok az éjszakai leállást?
5. Ki találta fel az iránytűt? Hogyan működik? Nézz utána!

Rendszerezünk!

15–16. fejezet – Hazaindulás

Értelmezd a folyamatábrát! Másold a füzetedbe, és egészítsd ki a hiányzó szavakkal!

„Ki porából nőttél, árva kis virágszál”

1. A paraszti hagyományban a temetés előtt elsiratták a halottat, a család nőtagjai siratót énekeltek. A temetés után ma is szoktak halotti tort rendezni, amikor megvendégelik a temetésen részt vevő rokonságot, ismerősöket. Mit gondolsz, az elsiratás és a halotti tor hogyan segíthet a halálest feldolgozásában?
2. Régen „gyászévről” beszéltek – vajon miért egy év volt a gyász ideje?

17–18. fejezet

17. Másnap, amint az ég alja jövendölte,
Csakugyan szél támadt, mégpedig nem gyöngé.
Zokogott a tenger hánykodó hulláma
A zugó fergeteg korbácsolására.

Volt a hajó népe nagy megijedésben,
Amint szokott lenni olyan vad szélvészben.
Hiába volt minden erőmegfeszítés,
Nem látszott sehonnan érkezni menekvés.

Sötét felhő is jön; a világ elborúl,
Egyszerre megdördül az égiháború,
Villámok cikáznak, hullnak szanaszerte;
Egy villám a hajót izról porrá törte.

Látszik a hajónak diribje-darabja,
A holttesteket a tenger elsodorja.
Hát János vitéznek melyetén sors jutott?
Őt is elsodorták a lelketlen habok?

Hej biz a haláltól ő sem volt már messze,
De mentő kezét az ég kiterjesztette,
S csodálatos módon szabadította meg,
Hogy koporsója a habok ne legyenek.

Ragadta őt a víz magasra, magasra,
Hogy tetejét érte már a felhő rojtja;
Ekkor János vitéz nagy hirtelenséggel
Megkapta a felhőt mind a két kezével.

Belekapaszkodott, el sem szalasztotta,
S nagy erőlködéssel addig függött rajta,
Mígnem a felhő a tengerparthoz ére,
Itten rálépett egy szikla tetejére.

Először is hálát adott az istennek,
Hogy életét ekkép szabadította meg;
Nem gondolt vele, hogy kincsét elvesztette,
Csakhogy el nem vezett a kinccsel élete.

Azután a szikla tetején szétnézett,
Nem látott mást, csupán egy grifmadár⁵⁸-fészket.
A grifmadár éppen fiait etette,
Jánosnak valami jutott az eszébe.

Odalopózkodott a fészekhez lassan
És a grifmadárra hirtelen rápattan,
Oldalába vágja hegyes sarkantyúját,
S furcsa paripája hegyen-völgyön túlszállt.

58 grifmadár: sashoz és oroslánhoz hasonlító, szárnyas mesebeli állat

Hányta volna le a madár nyakra-főre,
Lehányta volna ám, ha bírt volna véle,
Csakhogy János vitéz nem engedte magát.
Jól átszorította derekát és nyakát.

Ment, tudj' az isten hány országon keresztül;
Egyszer, hogy épen a nap az égre kerül:
Hát a viradatnak legelső sugára
Rásütött egyenest faluja tornyára.

Szent isten! hogy örült ennek János vitéz,
Az öröm szemébe könnycseppeket idéz;
A madár is, mivel szörnyen elfáradt már,
Vele a föld felé mindinkább közel jár.

Le is szállott végre egy halom tetején,
Alig tudott venni lélekzetet szegény,
János leszállt róla és magára hagyta,
És ment, elmerülve mély gondolatokba.

„Nem hozok aranyat, nem hozok kincseket,
De meghozom régi hűséges szívemet,
És ez elég neked, drága szép Iluskám!
Tudom, hogy nehezen vársz te is már reám.”

Ily gondolatokkal ért a faluvégre,
Érintette fülét kocsiknak zörgése,
Kocsiknak zörgése, hordóknak kongása;
Szüretre készült a falu lakossága.

Nem figyelmeztett ő szüretre menőkre,
Azok sem ismertek a megérkezőre;
A falu hosszában ekképen haladott
A ház felé, ahol Iluskája lakott.

A pitvarajtónál be reszketett keze,
S mellében csakhogy el nem állt lélekzete;
Benyitott végtére – de Iluska helyett
Látott a pitvarban idegen népeket.

„Tán rosz helyen járok” gondolta magában,
És a kilincs megint volt már a markában...
„Kit keres kegyelmed?” nyájasan kérdezte
János vitézt egy kis takaros menyecske.

Elmondotta János, hogy kit és mit keres...
„Jaj, eszem a szívét, a naptól oly veres!
Bizony-bizony alighogy reáismértem,”
Szólt a menyecske meglepetésében.

„Jőjön be már no, hogy az isten áldja meg,
Odabenn majd aztán többet is beszélék.”
Bevezette Jánost, karszékbe ültette,
S így folytatta ismét beszédét mellette:

„Ismer-e még engem? nem is ismer talán?
Tudja, én vagyok az a kis szomszéd lány,
Itt Iluskáéknál gyakran megfordúltam...”
„Hanem hát beszéljen csak: Iluska hol van?”

Szavaiba vágott kérdezőleg János,
A menyecske szeme könnytől lett homályos.
„Hol van Iluska, hol?” felelt a menyecske,
„Szegény Jancsi bácsi!... hát el van temetve.”

Jó, hogy nem állt János, hanem űlt a széken,
Mert lerogyott volna kínos érzésében;
Nem tudott mást tenni, a szívéhez kapott,
Mintha ki akarná tépni a bánatot.

Igy űlt egy darabig némán merevedve,
Azután szólt, mintha álmából ébredne:
„Mondjatok igazat, ugye hogy férjhez ment?
Inkább legyen férjnél, mintsem hogy odalent.

Akkor legalább még egyszer megláthatom,
S édes lesz nekem e keserű jutalom.”
De a menyecskének orcáján láthatta,
Hogy nem volt hazugság előbbi szózata.

18. János reáborult az asztal sarkára,
S megeredt könnyének bőséges forrása,
Amit mondott, csak úgy töredezve mondta,
El-elakadt a nagy fájdalomtól hangja:

„Miért nem estem el háború zajában?
Miért a tengerben sírom nem találtam?
Miért, miért lettem e világra, miért?
Ha ily mennykőcsapás, ilyen gyötrem ért!”

Kifáradt végre őt kínozni fájdalma,
Mintha munkájában elszenderült volna,
„Hogy halt meg galambom? mi baj lett halála?”
Kérdé, s a menyecske ezt felelte rája:

„Sok baja volt biz a szegény teremtésnek;
Kivált mostohája kinzása töré meg.
De meg is lakolt ám érte a rossz pára,
Mert jutott inséges⁵⁹ koldusok botjára.

Aztán meg magát is szörnyen emlegette,
Jancsi bácsi; ez volt végső lehellete:
Jancsikám, Jancsikám, az isten áldjon meg.
Másvilágon, ha még szeretsz, tied leszek.

59 inség: nélkülözés

Ezek után kimúlt az árnyékvilágból;⁶⁰
 A temetőhelye nincsen innen távol.
 A falu népsége nagy számmal kísérte;
 Minden kísérője könnyet ejtett érte.”

Kérelemszavára a szíves menyecske
 Jánost Iluskája sírjához vezette;
 Ottan vezetője őt magára hagyta,
 Lankadtan borúlt a kedves sírhalomra.

Végiggondolta a régi szép időket,
 Mikor még Iluska tiszta szive égett,
 Szíve és orcája – s most a hideg földben
 Hervadtan, hidegen vannak mind a ketten.

Leáldozott a nap piros verőfénye,
 Halovány hold lépett a napnak helyébe,
 Szomorún nézett ki az őszi homályból,
 János eltántorgott kedvese hantjától.

Még egyszer visszatért. A sírhalom felett
 Egyszerű kis rózsabokor nevelkedett.
 Leszakította a virágszálat róla,
 Elindult s mentében magában így szóla:

„Ki porából nőttél, árva kis virágszál,
 Légy hűséges társam vándorlásaimnál;
 Vándorlok, vándorlok, a világ végeig,
 Míg kívánt halálom napja megérkezik.”

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsd össze, milyen csodás, mesébe illő dolgok történnek a 17. fejezetben!
2. Melyik versszaktól kezdve lesz olyan a történet, hogy akár igaz is lehetne? Hol szűnnek meg a csodás elemek?
3. Foglald össze néhány mondatban, mi történt a faluban a főhős távolléte alatt!
4. Miért halt meg Iluska?
5. Tegyük fel, hogy Jancsi huszártársaként még Franciaországban értesülsz Iluska haláláról. Hogyan mondanád el Jancsinak a hírt? Mit tanácsolnál neki: térjen haza, vagy maradjon ott?

60 árnyékvilág: földi élet; kimúlt az árnyékvilágból: meghalt

» A fokozás

Az előző fejezetekben megismerkedtünk az alakzatok két fajtájával: a párhuzammal és az ellentéttel. Lássuk most a **fokozást**: amikor a költő afféle lépcsőt emel, egyre magasabbra kapaszkodó lépcsőfokokkal, egyre erőteljesebb kifejezésekkel. Ezt nevezzük ugyanis fokozásnak: **az egymás mellé helyezett nyelvi elemeknek egyre erősebb érzelmi vagy értelmi töltetük van.**

Petőfi például így kiált fel egyik versében, amikor sürgetni akarja az ország modernizálását: „Száz vasutat, ezeret! Csináljátok, csináljátok!”. Népköltészetünkben ilyen példákat láthatunk: „Ha hibázik kettő-három, / Lesz helyette tizenhárom...”, vagy másutt: „Csináltatsz-e neki diófakoporsót? / Csináltatok, anyám, márványkőkoporsót!”

A fokozásban a beszélő egyre erősebb jeleket alkalmaz. Először százat mond, majd ezret. Kettő-hármat, majd tizenhármat. Diófát előbb, azután már márványt. A mesékben is felfedezhetjük a fokozást. A hősnak előbb csak egy hétfejű sárkánnyal kell megküzdenie, utána már egy kilencfejűvel, majd egy tizenkét fejűvel.

A fokozás olyan nyelvi alakzat, amelyben az egymás mellé helyezett nyelvi elemeknek egyre erősebb érzelmi vagy értelmi töltetük van.

„Sokat mondott Jancsi megeredt nyelvével,
De még többet mondott sugárzó szemével;”

Rendszerezzünk!

17–18. fejezet – Újra a faluban

Értelmezd a folyamatábrát! Másold a füzetedbe, és egészítsd ki a hiányzó szavakkal!

1. Jancsi megmenekül a vihartól Csoda – „Megkapta a felhőt mind a két kezével.”
2. Utazás a hátán Bátorság – „S furcsa paripája hegyen-völgyön túlszállt.”
3. Megérkezés a Öröm – „Az öröm szemébe könnyecskéket idéz;”
4. Iluska meghalt Fájdalom – „Szegény Jancsi bácsi!.. hát el van temetve.”
5. Búcsúzás Gyász – „Lankadtan borúlt a kedves sírhalomra.”

„Ha nem nyelsz kösziklát, mi majd téged nyelünk”

1. Minden rosszban van valami jó. Szerinted igaz ez a mondás?
2. Beszédünkre gyakran jellemzők a túlzó kifejezések (pl. rettenetesen). Miért nem szerencsés túl gyakran használni ezeket? Te szoktál túlozni, ha valakinek mesélsz valamiről?

19–20. fejezet

19. János vitéznek volt utjában két társa:
Egyik a búbánat, amely szívét rágta,
Másik a kardja volt, bedugva hüvelybe,
Ezt a török vértől rozsdá emésztette.

Bizonytalan úton ezekkel vándorolt.
Már sokszor telt s fogyott a változékony hold,
S váltott a téli föld szép tavaszi ruhát,
Mikor így szólítá meg szíve bánatát:

„Mikor unod már meg örökös munkádat,
Te a kínozásban telhetetlen bánat!
Ha nem tudsz megölni, ne gyötörj hiába;
Eredj máshova, tán akadsz jobb tanyára.

Látom, nem te vagy az, ki nekem halált hoz,
Látom, a halálért kell fordulnom máshoz.
Máshoz fordulok hát; ti viszontagságok!
Ohajtott halálom tán ti meghozzátok.”

Ezeket gondolta s elhagyta bánatát.
Ez szívéhez vissza most már csak néha szállt,
Hanem ismét eltűnt; (mert be volt az zárva,
S csak egy könnycseppet tett szeme pillájára.)

Utóbb a könnyel is végkép számot vetett,
Csupán magát vitte a megunt életet,
Vitte, vitte, vitte egy sötét erdőbe,
Ott szekeret látott, amint belelépe.

Fazekasé⁶¹ volt a szekér, melyet látott;
Kereke tengelyig a nagy sárba vágott;
Ütötte lovait a fazekas, szegény,
A szekér azt mondta: nem mozdulok biz én.

„Adj’ isten jó napot” szólott János vitéz;
A fazekas rútul a szeme közé néz,
S nagy bosszankodással im ezeket mondja:
„Nem nekem... van biz az ördögnek jó napja.”

„Be rosز kedvben vagyunk” felelt neki János.
„Hogyne? mikor ez az út olyan posványos.⁶²
Nógatom lovamat már reggeltől kezdve;
De csak úgy van, mintha le volna enyvezve.”⁶³

„Segíthetünk azon... de mondja meg kend csak,
Ezen az úton itt vajjon hova jutnak?”
Kérdé János vitéz egy útra mutatva,
Mely az erdőt jobbra végighasította.

„Ezen az úton itt? dejsz⁶⁴ erre ne menjen,
Nem mondok egyebet;... odavesz különben.
Óriások lakják ott azt a vidéket,
Nem jött ki még onnan, aki odalépett.”

Felelt János vitéz: „Bízva kend azt csak rám.
Mostan a szekérhez lássunk egymás után.”
Így szólott, aztán a rúd végét megkapta,
S csak tréfamódra a sárból kiragadta.

Volt a fazekasnak jó nagy szeme, szája,
De mégis kicsiny volt az álmélgodásra;
Amire föleszmélt, hogy köszönjön szépen,
János vitéz már jól benn járt az erdőben.

61 fazekas: cserépedényeket készítő kézműves

62 posvány: mocsár

63 enyv: állati csontokból készült ragasztóanyag

64 dejsz: de hiszen!

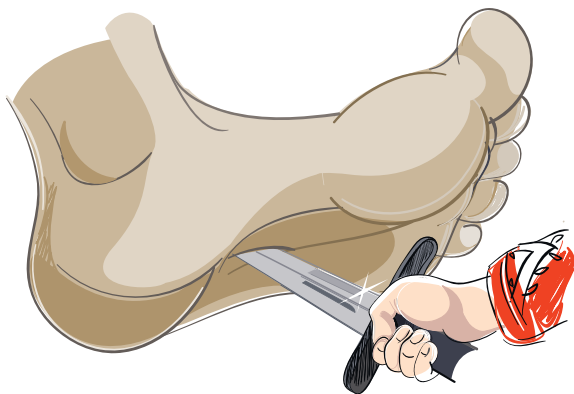
János vitéz ment és elért nemsokára
 Az óriásföldnek félelmes tájára.
 Egy vágató patak folyt a határ mellett:
 Hanem folyónak is jóformán beillett.

A pataknál állt az óriásföld csősze;⁶⁵
 Mikor János vitéz a szemébe néze,
 Oly magasra kellett emelnie fejét,
 Mintha nézné holmi toronynak tetejét.

Óriások csősze őt érkezni látta.
 S mintha mennykő volna, így dörgött reája:
 „Ha jól látom, ott a fűben ember mozog; –
 Talpam úgysis viszket, várj, majd rád gázolok.”

De az óriás amint rálépett volna,
 János feje fölött kardját föltartotta,
 Belelépett a nagy kamasz és elbődült,
 S hogy lábát felkapta: a patakba szédült.

„Éppen úgy esett ez, amint csak kívántam.”
 János vitéznek ez járt gondolatában;
 Amint ezt gondolta, szaladni is kezdett,
 S az óriás felett átment a vizet.

65 csősz: a határ őrzésére alkalmazott férfi

Az óriás még föl nem tápázkodhatott,
Amint János vitéz a túlpartra jutott,
Átjutott és nekisuhintva szablyáját,
Végigmetszette a csősz nyaka csigáját.⁶⁶

Nem kelt föl többé az óriások csősze,
Hogy a rábizott tájt őrző szemmel nézze;
Napfogyatkozás jött szeme világára,
Melynek elmulását hasztalanul várta.

Keresztülfutott a patak vize testén;
Veres lett hulláma vértől befestetvén. –
Hát Jánost mi érte, szerencse vagy inség?
Majd meghalljuk azt is, várjunk csak kicsinyég.

20. János az erdőben mindig beljebb haladt;
Sokszor meg-megállt a csodálkozás miatt,
Mert nem látott minden léptében-nyomában
Olyat, amit látott Óriásországban.

Volt ennek a tájnak sok akkora fája,
Hogy a tetejüket János nem is látta.
Aztán olyan széles volt a fák levele,
Hogy szűrnek is untig elég volna fele.

A szunyogok itten akkorákra nőttek,
Hogy ökrök gyanánt is máshol elkelnének.
Volt is mit aprítani János szablyájának;
Mínthogy feléje nagy mennyiségben szálltak.

Hát még meg a varjúk!... hú, azok voltak ám!
Látott egyet úlni egyik fa sudarán,⁶⁷
Lehetett valami két mérföldre⁶⁸ tőle,
Mégis akkora volt, hogy felhőnek vélte.

66 nyaka csigálya: nyakcsigolya

67 fa sudara: fa hegye (teteje)

68 mérföld: hossz mérték, 1 magyar mérföld 8354 méter

Így ballagott János bámulva mód nélkül.
Egyszerre előtte valami sötétül.
Az óriás király nagy fekete vára
Volt, ami sötéten szeme előtt áll.

Nem hazudok, de volt akkora kapuja,
Hogy, hogy... biz én nem is tudom, hogy mekkora,
Csakhogy nagy volt biz az, képzelni is lehet;
Az óriás király kicsit nem épített.

Hát odaért János s ekkép elméledék:
„A külsejét látom, megnézem belsejét;”
S nem törődve azon, hogy majd megugratják,
Megnyitotta a nagy palota ajtaját.

No hanem, hisz ugyan volt is mit látnia!
Ebédelt a király s tudj' isten hány fia.
Hanem mit ebédelt, ki nem találjátok;
Gondolnátok-e, mit? csupa kősziklákat.

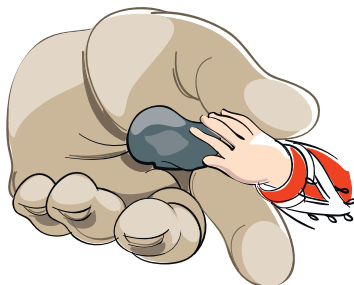
Mikor János vitéz a házba belépett,
Nemigen kívánta meg ezt az ebédet;
De az óriások jószivü királya
Az ebéddel őt ily szépen megkinálta:

„Ha már itt vagy, jöszte⁶⁹ és ebédelj velünk,
Ha nem nyelsz kősziklát, mi majd téged nyelünk;
Fogadd el, különben száraz ebédünket
Ízról porrá morzsolt testeddel sózzuk meg.”

Az óriás király ezt nem úgy mondotta,
Hogy János tréfára gondolhatta volna;
Hát egész készséggel ilyen szókkal felelt:
„Megvallom, nem szoktam még meg ez eledelt;

69 jöszte: gyere

De ha kívánjátok, megteszem, miért ne?
Társaságotokba beállok ebédre,
Csupán egyre kérlek, s azt megtehetitek,
Számomra előbb kis darabot törjetek.”

Letört a sziklából valami öt fontot⁷⁰
A király, s amellet ily szavakat mondott:
„Nesze, galuskának elég lesz e darab,
Aztán gombócot kapsz, hanem összeharapd.”

„Harapod bizony te, a kínos napodat!
De fogadom, bele is törik a fogad!”
Kiáltott fel János haragos beszéddel,
S meglódította a követ jobb kezével.

A kő úgy a király homlokához koppant,
Hogy az agyveleje azonnal kiloccsant.
„Igy híj meg máskor is kőszikla-ebédre,”
Szólt s kacagott János „ráforrt a gégedre!”

És az óriások elszomorodának
Keserves halálán a szegény királynak,
S szomorúságokban elfakadtak sírva...
Minden csepp könnyök egy dézsa⁷¹ víz lett volna.

A legöregebbik szólt János vitézhez:
„Urunk és királyunk, kegyelmezz, kegyelmezz!
Mert mi téged ime királynak fogadunk,
Csak ne bánts minket is, jobbágyaid⁷² vagyunk!”

70 font: régi súlymérték, kb. fél kilogramm

71 dézsa: dongából összeállított nyitott, kétfülű faedény

72 jobbágy: a földesúr földjén gazdálkodó paraszt

„Amit bátyánk mondott, közös akaratunk,
Csak ne bánts minket is, jobbágyaid vagyunk!”
A többi óriás ekképen esengett,
„Fogadj el örökös jobbágyidúl minket.”

Felelt János vitéz: „Elfogadom tehát
Egy kikötéssel a kendtek ajánlatát.
Én itt nem maradok, mert tovább kell mennem,
Itt hagyok valakit királynak helyettem.

Már akárki lesz is, az mindegy énnékem.
Kendtektől csupán ez egyet követelem:
Amidőn a szükség úgy hozza magával,
Nálam teremjenek kendtek teljes számmal.”

„Vidd, kegyelmes urunk, magaddal e sípot,
S ott leszünk, mihelyest jobbágyidat hívod.”
Az öreg óriás ezeket mondotta,
S János vitéznek a sípot általadta.

János bedugta a sípot tarsolyába,⁷³
Kevélyen gondolva nagy diadalmára,
És számos szerencse-kivánások között
Az óriásoktól aztán elköltözött.

Kérdések, feladatok

1. Ismersz olyan műveket, amelyekben szerepelnek óriások, vagy a főszereplő tűnik óriásnak a kisebb lények között? Ha igen, sorolj fel néhányat!
2. A 20. fejezet egyik versszakában úgy szólal meg az elbeszélő, mintha élőszóban mesélne a közönségének, amelyet le akar nyugtózni túlzásaival. Melyik versszakban olvasható ez?
3. „De az óriások jószívű királya / Az ebédrel őt ily szépen megkinálta” – Mitől kétértelműek ezek a sorok?
4. János vitéz az óriáskirályal való találkozása során ismét tanúbizonyságot tesz lélekjelenségéről. Melyik fejezetben láthatunk tőle ehhez hasonló bátor kiállást a túlerővel szemben? Mi a különbség a két helyzet megoldása között?

73 tarsoly: a huszárok derékszíjához rögzített bőrtáska

» A ritmus

» Üveges tánc

Mi a ritmus? Tanultunk már róla a verses mese kapcsán: valami olyasmi, ami szigorú abroncsba fogja a szöveget. A nyelvi jel ezáltal kerekesebb, zártabb, rendezettebb lesz, s könnyebb lesz a beszélőnek átadnia, a hallgatónak pedig megértenie. De mégis, mi fán terem a ritmus?

A *János vitéz* műfaja elbeszélő költemény, verses formájú, versszakokból álló mű. A versek fontos jellemzője a ritmus. **A ritmus különböző jelek szabályos váltakozása.** A hangsúly a váltakozáson van, de az is lényeges, hogy ez a váltakozás szabá-

lyos. Kiszámíthatónak kell lennie, hogy a hallgató ráhagyatkozhasson, biztos lehessen benne, mi következik. A ritmust leggyakrabban a zenei alkotásokban fedezhetjük fel: minden éneknek, filmzenének, együttesek előadásából ismert zeneszámnak saját ritmusa van. De versekben is felfedezhetjük, ilyenkor **versritmus**ról beszélünk.

A versritmus esetében különböző szótagok váltakoznak szabályosan. A szótagok lehetnek rövidek és hosszúak, de a ritmusnak erről a fajtájáról csak később tanulunk. Vagy lehetnek hangsúlyosak és hangsúlytalanok: a következő leckében megtanuljuk, hogy mit jelent ez.

A ritmus a vers egyik legfontosabb jellemzője. A vers ritmusát a különböző szótagok szabályos ismétlődése adja.

Mit gondolnak mások?

Beszélgetés Berecz András ének- és mesemondóval

„– A régi mesemondók is változtattak a mesék szövegén. Mi a szabály, mennyire alakítja a mesemondó az eredeti történetet?

– Lényegében akármennyire. De csak szép lassacskán. Mint folyó a partját. Sokak közös alkotása ez, amelyik változat nem életképes, elvész. Szóbeliségben az alkotás füleken és arcokon próbálja ki magát. Helyben és azonnal. Nagy előny. A mesemondó pontosan és rögtön látja, hogy amit mond, unalmas-e vagy szórakoztató. Ha azt veszi észre, hogy a mese alatt itt-ott felsőhajtanak, odaillő helyen nyögnek egy jóízűt, a szemük szaladgál, jót nevetnek, akkor az már jó, az a fordulat már életképes. [...]

– Dokumentumfilmet készített a háborút és hadifogságot megjárt nagyotmondó mesemondókról, akik tréfás és mindig jól végződő történeteikkel a nehézségek között magukat vigasztalták. Mennyiben más a mese szerepe ebben a szituációban, mint egyébként?

– A nagyotmondó meséknek csak egyik, vékony ága, amit a háborús hadifoglyok hoztak haza. A többi, hogyha csak a társadalmi oldalát nézzük, egyszerűen a képzelet megmozgatására született. Frissüljön az ember! Mert békében is elfárad, ugye. Itt a nyelvén bukfencezik, cigánykerekedik, tótágast áll. [...] Itt lehetetlen, hogy valami lehetetlen ne történjen. El ne hidd, barátom, de szinte lásd magad előtt!”

(<http://www.berezandras.hu>, Kiss Eszter interjúja)

1. Idézd Berez András hasonlatát arról, hogy mennyire alakítja át a mesemondó az eredeti történetet!
2. „Szóbeliségben az alkotás füleken és arcokon próbálja ki magát.” – Értelmezd a mesemondó megállapítását!
3. Milyen hatást érhet el a hallgatóban egy nagyotmondó mesemondó meséje?
4. Mondj példát arra eddigi ismereteid alapján, miszerint a mesében „lehetetlen, hogy valami lehetetlen ne történjen”!

Rendszerezzünk!

19–20. fejezet – Óriások földjén

Értelmezd a folyamatábrát! Másold a füzetedbe, és egészítsd ki a hiányzó szavakkal!

1.	Vándorlás	Szomorúság – „Egyik a búbánat, amely szívét rágta”
2.	Találkozás a ____	Segítségnyújtás – „S csak tréfamódra a sárból kiragadta.”
3.	Találkozás az óriások ____	Bátorság – „János feje fölött kardját föltartotta”
4.	Az óriások várában	Furfang – „A kő úgy a király homlokához koppant”
5.	Az óriások fogadalma	Jutalom – „Vidd, kegyelmes urunk, magaddal e sípot”

„Éj van-e vagy szemem világa veszett ki?”

1. Jobb félni, mint megijedni. Értelmezd a közmondást! Egyetértesz vele? Néhány mondatban érvelj!
2. Az 1700-as évekig többször előfordult Európában, hogy boszorkánysággal vádoltak meg embereket. Mít gondolsz, hogy lehetett ennek az oka? Mik lehettek a konkrét vádak?

21–22. fejezet

21. Nem bizonyos, mennyi ideig haladott,
De annyi bizonyos, mennél tovább jutott,
Annál sötétebb lett előtte a világ,
S egyszerre csak annyit vesz észre, hogy nem lát.

„Éj van-e vagy szemem világa veszett ki?”
János vitéz ekkép kezdett gondolkodni.
Nem volt éj, nem veszett ki szeme világa,
Hanem hogy ez volt a sötétség országa.

Nem süttött az égen itt sem nap, sem csillag;
János vitéz csak úgy tapogatva ballag,
Néha feje fölött elreppent valami,
Szárnysuhogás-formát lehetett hallani.

Nem szárnyzuhogás volt az tulajdonképen,
Boszorkányok szálltak arra seprőnyélen.
Boszorkányoknak a sötétség országa
Rég ideje a, hogy birtoka, tanyája.

Ország gyűlését őkelmök itt tartanak,
Éjfél idejében idelovaglanak.
Most is gyülekeznek ország gyűlésére
A sötét tartomány kellő közepére.

Egy mélységes barlang fogadta be őket,
A barlang közepén üst alatt tűz égett.
Ajtó nyílásakor meglátta a tüzet
János vitéz s annak irányán sietett.

Mikor János vitéz odaért: valának
Egybegyülekezve mind a boszorkányok.
Halkan lábujjhegyen a kulcslyukhoz mene,
Furcsa dolgokon is akadt meg a szeme.

A sok vén szipirtyó⁷⁴ benn csak úgy hemzsegett.
Hánytak a nagy üstbe békát, patkányfejet,
Akasztófa tövén nőtt füvet, virágot,
Macskafarkat, kigyót, emberkoponyákat.

» Részlet
Jankovics Marcell
János vitéz című
rajzfilmjéből (1973)

De ki tudná sorra mind előszámlálni?
Csakhogy János mindjárt át kezdette látni,
Hogy a barlang nem más, mint boszorkánytanya.
Erre egy gondolat agyán átvillana.

Tarsolyához nyúlt, hogy sípját elővegye,
Az óriásoknak hogy jőjön serege,
Hanem megakadt a keze valamiben,
Közelebb vizsgálta s látta, hogy mi legyen.

A seprők voltak ott egymás mellé rakva,
Miken a boszorkány-nép odalovagla.
Fölnyalábolta és messzire elhordá,
Hogy a boszorkányok ne akadjanak rá.

74 szipirtyó: veszekedős, rosszindulatú vénasszony

Ekkor visszatért és sípjával füttyentett
És az óriások rögtön megjelentek.
„Rajta, törjetek be szaporán, legények!”
Parancsolá János, s azok betörének.

No hisz keletkezett cifra zenebona;
A boszorkánysereg gyorsan kirohana;
Keresték a seprőt kétségbeeséssel,
De nem találták, s így nem repülhettek el.

Az óriások sem pihentek azalatt,
Mindenikök egy-egy boszorkányt megragadt,
S úgy vágta a földhöz dühös haragjába,
Hogy széjjellapultak lepények módjára.

Legnevezetesebb a dologban az volt,
Hogy valahányszor egy-egy boszorkány megholt,
Mindannyiszor oszlott az égnek homálya,
S derült lassanként a sötétség országa.

Már csaknem egészen nap volt a vidéken,
Az utolsó banya volt a soron épen...
Kire ismert János ebbe' a banyába?
Hát Iluskájának mostohaanyjára.

„De, kiáltott János, ezt magam döngetem.”
S óriás kezéből kivette hirtelen,
Hanem a boszorkány kicsusszant markából,
Uccu! szaladni kezd, és volt már jó távol.

„A keserves voltát, rugaszkodj utána!”
Kiáltott most János egyik óriásra.
Szót fogadott ez, és a banyát elkapta,
És a levegőbe magasra hajtotta.

Igy találták meg az utolsó boszorkányt
Halva, János vitéz faluja határán;
S minthogy minden ember gyűlölte, utálta,
Mégcsak a varju sem károgozott utána.

Sötétség országa kiderült végképen,
 Örökös homálynak napfény lett helyében,
 János vitéz pedig rakatott nagy tüzet,
 A tűz minden seprőt hamuvá égetett.

Az óriásoktól azután bucsút vett,
 Szívükre kötvén a jobbágyi hűséget.
 Ezek ígérték, hogy hűségesek lesznek,
 S János vitéz jobbra és ők balra mentek...

22. Vándorolgatott az én János vitézem,
 Meggyógyult már szive a bűtől egészen,
 Mert mikor keblén a rózsaszálra nézett,
 Nem volt az többé bú, amit akkor érzett.

Ott állott a rózsza mellére akasztva,
 Melyet Iluskája sírjáról szakasztta,
 Valami édesség volt érzésében,
 Ha János elmerült annak nézésében.

Igy ballagott egyszer. A nap lehanyatlott,
 Hagyva maga után piros alkonyatot;
 A piros alkony is eltűnt a világról,
 Követve fogyó hold sárga világától.

János még ballagott; amint a hold leszállt,
 Ő fáradottan a sötétségben megállt,
 S valami halomra fejét lehajtotta,
 Hogy fáradoalmát az éjben kinyugodja.

Ledőlt, el is aludt, észre nem is véve,
 Hogy nem nyugszik máshol, hanem temetőbe';
 Temetőhely volt ez, ócska temetőhely,
 Harcoltak hantjai a rontó idővel.

Mikor az éjfélnek jött rémes órája,
 A száját mindenik sírhalom feltátja,
 S fehér lepedőben halvány kísértetek
 A sírok torkából kiemelkedtenek.

Táncot és éneket kezdettek meg legott,⁷⁵
Lábok alatt a föld reszketve dobogott;
Hanem János vitéz álmai közepett
Sem énekszóra, sem táncra nem ébredett.

Amint egy kísértet őt megpillantotta,
„Ember, élő ember!” e szót kiáltotta,
„Kajjuk fel, vigyük el! mért olyan vakmerő,
Tartományunkba belépni mikép mer ő?”

És odasuhantak mind a kísértetek,
És körülötte már karéjt képeztenek,
És nyultak utána, de a kakas szólal,
S a kísértet mind eltűnt a kakasszóval.⁷⁶

János is felébredt a kakas szavára,
Testét a hidegtől borzadás átjárta;
Csipős szél lengette a síri füveket,
Lábra szedte magát s utra kerekedett.

Kérdések, feladatok

1. Hogyan mutatja be Petőfi a boszorkányokat? Keress példákat népmesei fordulatokra!
2. Minek a jelképe (vagy metaforája) a sötétség? Miért éppen a sötétség országában tanúznak a boszorkányok?
3. Mi jellemző a kísértetekre a mű alapján? Mutasd be őket két-három mondatban!
4. „Meggyógyult már zive a bútól egészen”. Mi az oka annak, hogy Jancsi már jobban van?
5. Milyen kalandokat élt át a főszereplő a második vándorlása során? Foglald össze őket egy-két mondatban!

75 legott: rögtön

76 kakasszó: a babona szerint a kísértetek csak a hajnalt jelző kakaskukorékolásig maradhatnak az élők között

» Az ütemhangsúlyos verselés

Az elmúlt órákon megismerkedtünk a ritmussal, amely szabályos váltakozást jelent. Megtanultuk a versritmus fogalmát is: különféle szótagok szabályos váltakozása. S az is elhangzott, hogy ezek a különböző szótagok lehetnek hangsúlyosak vagy hangsúlytalanok. Ha így van, ha ezek váltakoznak (nem pedig a rövid és a hosszú szótagok), akkor **ütemhangsúlyos verselésről** beszélünk. Ezt azonban csak akkor érthetjük meg, ha tudjuk, mitől hangsúlyos egy szótag.

A magyar nyelvben a szó vagy a mondat, vagy az **ütem** elején található szótag mindig hangsúlyos. Azért hívjuk fel a figyelmet arra, hogy mindig, mert alkalmilag is hangsúlyozhatunk egy-egy szótagot, ha ki akarjuk emelni. Ebben az esetben bármelyik szótagot hangsúlyozhatjuk, de ez nem tekinthető szabályszerűnek. Az azonban szabály, törvényszerűség, hogy az elöl álló szótag a magyar nyelvben hangsúlyos.

Az ütemhangsúlyos verselést úgy lehet a legkönnyebben megteremteni, ha **szünetet** iktatunk be a sorokba. Ahány szünet, annyi új ütem, s ahányszor új ütem kezdődik, az első szótag hangsúlyossá válik. Így keletkezett egy hangsúlyos szótagunk, utána pedig a hangsúlytalanok következnek. Máris megszületett a kétféle szótag szabályos váltakozása.

Az ütemhangsúlyos verselés alapja a szótagok szabályos váltakozása. A verssorokat a szünetekkel oszthatjuk ütemekre. Az ütem első szótagja hangsúlyos, a többi hangsúlytalan. Alkalmilag is hangsúlyozhatunk egy-egy szótagot, ha ki akarjuk emelni.

Mit gondolnak mások?

„Szent Lucának híres napja, a napot rövidre szabja.” A Gergely-naptár életbe lépése előtt Luca napjára esett a napforduló. Ilyenkor volt a leghosszabb az éjszaka, a legrövidebb a nappal.

A néphagyomány szerint a december 13-ra eső nap a gonosz elleni védekezés jegyében telik: nem szabad kölcsönadni vagy -venni, és tilos a házimunka is. Az ajtóba, ablakokba fokhagymafüzért raktak, hogy elűzze az ártó szellemeket, boszorkányokat.

A legismertebb népszokás a Luca-szék faragása. December 13-án kezdik készíteni, és mindennap egy kicsit szabad barkácsolni rajta, de szentestére el kell készülnie. Aki a karácsonyi éjféli misén feláll rá, megláthatja a boszorkányokat. Többnyire kilencféle fából állították össze: kökény-, boróka-, körte-, som-, jávor-, akác-, jegenyefenyő-, cser- és rózsafából.

Lucázáskor a fiatal legények házról házra járva „kotyolnak”, „megvarázsolják” a tyúkokat, hogy sok tojást tojjanak. Ugyancsak a jövő évi terméshez kapcsolódik a Luca-búza vetése: egy cserépbe búzát vetettek, vagy tálra tették a szemeket, és naponta locsolták. Ha karácsonyig minden szem kikelt, akkor jó termésre lehetett számítani. A cserepet sok helyen a karácsonyfa alá tették.

Az időjárásra is lehet következtetni Luca-naptól kezdve: a következő év januárjában olyan lesz az idő, mint Luca napján, februárban, mint Luca másnapján és így tovább egészen karácsony napjáig, ami a következő decemberi időjárást mutatja meg.

Aki András napján lemaradt róla, hogy megtalálja az igazit, december 13-án is próbálkozhat: este 12 egyforma cédulára kell felírni 1-1 férfinévet, majd galacsinba gyúrva a párna alá tenni. Amelyik nevet a hajadon kihúzza reggel, az lesz a férje neve. Luca napján is él a gombóc módszer; 12 nevet 1-1 gombócba belegyúrnak, és amelyik a főzéskor elsőnek feljön, az rejti a jövőbeli nevét. (Forrás: <http://kapanyel.blog.hu>)

1. Hogyan védekeztek a gonosz ellen december 13-án?
2. Mit jelent a kotyolás?
3. Hogyan következtettek a Luca-búzából a jövő évi termésre?
4. Tudod-e, hogy mikor van András-nap?
5. Milyen módszerekkel próbálták az eladó lányok megtudni jövőbelijük nevét?

Rendszerezzünk!

21–22. fejezet – Boszorkányok között

Értelmezd a folyamatábrát! Másold a füzetedbe, és egészítsd ki a hiányzó szavakkal!

1.	Jancsi elérkezik a boszorkányok barlangjához	---	Bátorság – „Hánytak a nagy üstbe békát, patkányfejet”
2.	Az ____ segítsége	---	Küzdelem – „Rajta, törjetek be szaporán, legények!”
3.	Felismeri Iluska ____	---	Bosszúvág – „De, kiáltott János, ezt magam döngetem.”
4.	Elérkezik egy temetőbe	---	Fáradtság – „Testét a hidegtől borzadás átjárta;”

„Tündérország; ott van a világnak vége”

1. Miről tudnál lemondani? Mi az, ami nélkülözhetetlen az életedhez, és mi az, ami nem feltétlenül szükséges?
2. Kerültél-e már olyan helyzetbe, amikor valakinek segítséget nyújtottál? Meséld el, hogyan történt! Te kitől milyen helyzetben kaptál segítséget?

23–25. fejezet

23. János vitéz egy nagy hegy tetején jára,
Hogy a kelő hajnal rásütött arcára.
Gyönyörűséges volt, amit ekkor látott,
Meg is állt, hogy körülnézzze a világot.

Haldoklófélben volt a hajnali csillag,
Halovány sugára már csak alig csillog,
Mint gyorsan kiröppent fohász, eltűnt végre,
Mikor a fényes nap föllépett az égre.

Föllépett aranyos szekeren ragyogva,
Nyájasan nézett a sík tengerhabokra,
Mik, úgy tetszett, mintha még szenderegének,
Elfoglalva térét a végtelenségnek.

Nem mozdult a tenger, de fickándoztanak
Sima hátán néha apró tarka halak,
S ha napsugár érte pikkelyes testöket,
Tündöklő gyémántnak fényeként reszketett.

A tengerparton kis halászkunyhó áll;
Öreg volt a halász, térdig ért szakálla,
Épen mostan akart hálót vetni vízbe,
János odament és tőle ezt kérdezte:

„Ha szépen megkérem kendet, öreg bátya,
Átszállít-e engem tenger más partjára?
Örömet fizetnék, hanem nincsen pénzem,
Tegye meg kend ingyen, köszönettel vészem.”

„Fiam, ha volna, sem kéne pénzed nékem,”
Felelt a jó öreg nyájasan, szelíden.
„Megtermi mindenkor a tenger mélysége,
Ami kevésre van éltemnek szüksége.

De micsoda járat vetett téged ide?
Az óperenciás tenger ez, tudod-e?
Azért semmi áron által nem vihetlek,
Se vége, se hossza ennek a tengernek.”

„Az óperenciás?” kiáltott fel János,
„Annál inkább vagyok hát kíváncsiságos;
De már így átmegyek, akárhová jutok.
Van még egy mód hátra... a sípomba fuvok.”

És megfújta sípját. A sípnek szavára
Egy óriás mindjárt előtte is állta.
„Át tudsz-e gázolni ezen a tengeren?”
Kérdi János vitéz „gázolj által velem.”

„Át tudok-e?” szól az óriás és nevet,
„Meghiszem azt; foglalj a vállamon helyet.
Így ni, most kapaszkodj meg jól a hajamba.”
És már meg is indult, amint ezt kimondta.

24. Vitte az óriás János vitézünket;
Nagy lába egyszerre fél mérföldet lépett,
Három hétig vitte szörnyü sebességgel,
De a tulsó partot csak nem érhatték el.

Egyszer a távolság kékellő ködében,
Jánosnak valami akad meg szemében.
„Nini, ott már a part!” szólt megörvendezve.
„Biz az csak egy sziget,” felelt, aki vitte.

János ezt kérdezte: „És micsoda sziget?”
„Tündérország, róla hallhattál eleget.
Tündérország; ott van a világnak vége,
A tenger azon túl tűnik semmiségbe.”

„Vigy oda hát engem, hűséges jobbágyom,
Mert én azt meglátni fölötte kívánom.”
„Elvihetlek,” felelt az óriás neki,
„De ott életedet veszély fenyegeti.

Nem olyan könnyű ám a bejárás oda,
Őrizi kapuját sok iszonyú csoda...”
„Ne gondolj te azzal, csak vigy el odáig;
Hogy bemehetek-e vagy nem, majd elvállik.”

Szófogadásra így inté az óriást,
Aki tovább nem is tett semmi kifogást,
Hanem vitte őtet és a partra tette,
És azután utját visszafelé vette.

25. Tündérország első kapuját őrzötte
Félrőfös⁷⁷ körmökkel három szilaj medve.
De fáradságosan János keze által
Mind a három medve egy lett a halállal.

77 rőf: régi hossz mérték; 1 rőf kb. 78 cm

„Ez elég lesz mára,” János ezt gondolta,
Nagy munkája után egy padon nyugodva.
„Ma ezen a helyen kissé megpihenek,
Holnap egy kapuval ismét beljebb megyek.”

És amint gondolta, akkép cselekedett,
Második kapuhoz másnap közeledett.
De már itt keményebb munka várt ám rája,
Itt őrzőnek három vad oroszlán áll.

Hát nekigyűrűkőzik; a fenevadakra
Ráront hatalmasan, kardját villogtatva;
Védelmezték azok csunyaúl magokat,
De csak mind a három élete megszakadt.

Igen feltűzelte ez a győzedelem,
Azért, mint tennap, most még csak meg sem pihen,
De letörölve a sűrű verítéket,
A harmadik kapu közelébe lépett.

Uram ne hagyj el! itt volt ám szörnyű strázsa;⁷⁸
Vért jéggé fagyasztó volt rémes látása.
Egy nagy sárkánykígyó áll itt a kapuban;
Elnyelne hat ökröt, akkora szája van.

Bátorság dolgában helyén állott János,
Találós ész sem volt őnála hiányos,
Látta, hogy kardjával nem boldogúl itten,
Más módot keresett hát, hogy bemehessen.

A sárkánykígyó nagy száját feltátotta,
Hogy Jánost egyszerre szerteszét harapja;
S mit tesz ez, a dolog ilyen állásába?
Hirtelen beugrik a sárkány torkába.

78 strázsa: őr

Sárkány derekában kereste a szívet,
Ráakadt és bele kardvasat merített.
A sárkány azonnal széjjelterpeszkedett,
S kinyögte magából a megtört életet.

Hej János vitéznek került sok bajába,
Míg lyukat fúrhatott sárkány oldalába.
Végtére kifurta, belőle kimászott,
Kaput nyit, és látja szép Tündérországot.

Kérdések, feladatok

1. Értelmezd a 23. ének 2. versszakában található hasonlatot! A gyorsaságon kívül vajon miért éppen fohászhoz hasonlítja a költő a napfelkeltét?
2. Miért nem kérne pénzt a halász Jancsi szállításáért?
3. Az erején és az ügyességén kívül milyen tulajdonsága segítségével győzte le Jancsi a fevadakat?
4. Milyen ellentétet rejt a 25. fejezet utolsó versszaka? (Képzeld magad Jancsi helyébe!)
5. János vitéznek vadállatokkal kellett megküzdenie, hogy bejusson Tündérországba. Egy ötödikesnek milyen „harcokat, küzdelmeket” kell megvívnia, hogy elérje célját?
6. Írd le vagy rajzold le, milyennek képzeled Tündérországot!

» Az ütemhangsúlyos verselés sorfajtái

Az ütemhangsúlyos verseléssel ismerkedtünk meg az előző leckében, s talán nem árt, ha átismételjük a tanultakat. A neve az **ütemeket** (ütemhangsúlyos) és a **hangsúlyokat** kapcsolja össze (ütemhangsúlyos). Látható, írásban is éreztetni tudjuk a hangsúlyt, ha a szó egy részét dőlt betűvel írjuk. Az ütemek akkor jönnek létre, ha szünetekkel kettévágjuk a sort. Az ütemek első szótagja automatikusan hangsúlyos lesz.

Az ilyen ritmusú verseknek is sok fajtája van. Például, ahol két egyforma ütemre tago-

lódik a sor, azt mondjuk, hogy „felező”, és megadjuk, hogy hány szótagos sort felez. **A felező nyolcas egy nyolc szótagos sort bont két ütemre: „Esik eső / karikára /”.** A szótagokat x-ekkel jelöljük, és ahol hangsúlyt érzünk, oda vesszőt teszünk. A felező nyolcast így jelöljük: $x' x x x / x' x x x$.

A *János vitéz* ütemhangsúlyos verselésű, azon belül **felező tizenkettes**. A verssorok 12 szótagból állnak, és ezt két egyforma részre bontja, felezi a szünet.

A *János vitéz* verselése ütemhangsúlyos. A mű felező tizenkettes sorokból áll.

„Öreg volt a halász, térdig ért szakála”

$x' x x x x x / x' x x x x x$

Mit gondolnak mások?

Amikor valami bánt bennünket, és ezt megbeszéljük egy barátunkkal, az nem panaszkodás. Mindig kerülhetünk olyan helyzetbe, amikor szükségünk van segítségre. Ha megbeszéljük valakivel a nehézségeinket, az segíthet abban, hogy megoldást találjunk.

Panaszkodás helyett lépj a tettek mezejére! Ha valami zavar a barátod, barátnőd viselkedésében, neki mondd el, ne a háta mögött beszéld ki! Ha elegend van egy helyzettől, akkor próbálj meg változtatni rajta, ne csak keseregj! Ha pedig sehogyan sem lehet a környezeten és a körülményeken alakítani, akkor magadon, magadban változtass!

Mindig van választási lehetőségünk. Te döntesz arról, hogyan éled meg az eseményeket! Úgy, hogy folyamatosan rossz dolgok történnek veled, vagy úgy, hogy most ez épp így történt, fontos dolgokat tanultál, és legközelebb majd máshogy lesz.

Légy az az ember, akivel te is szívesen barátkoznál! Figyeld meg, mi történik, ha jó dolgokról beszélgetsz, megdicséred a másikat, mosolyogsz az emberekre, együtt örülsz a barátaiddal. Ha kitartóan gyakorolod ezt, megváltozik körülötted a világ, vissza fognak rád mosolyogni az emberek.

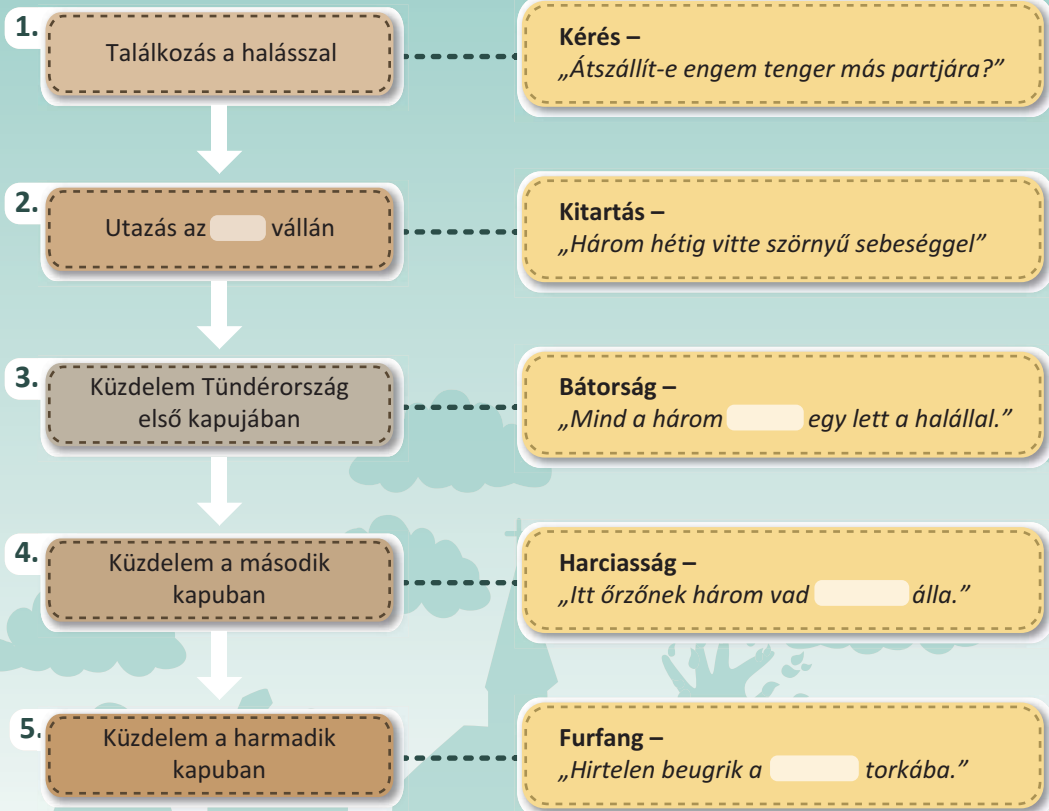
(Ujpál Zsófia *Miért ne panaszkodj?* című írása nyomán, www.kamaszpanasz.hu)

1. Miért tud egy beszélgetés segíteni abban, hogy megtaláljuk a megoldást? Érvelj!
2. Előfordult már, hogy sajnáltad magad valamiért? Elmúlt magától, vagy tettél valamit ellene?
3. Kikkel szeretsz egy társaságban lenni? Miért? Készíts listát!
4. Előfordult már olyan helyzet, amit nem tudtál megoldani? Hogyan küzdöttél meg ezzel? Beszéljétek meg csoportokban!
5. „Légy az az ember, akivel te is szívesen barátkoznál!” Te milyen emberrel barátkozol szívesen?

Rendszerezzünk!

23–25. fejezet – Tündérország kapujában

Értelmezd a folyamatábrát! Másold a füzetedbe, és egészítsd ki a hiányzó szavakkal!

„Látta Iluskává válni a virágot”

1. Mi a különbség az öröm és a boldogság között? Melyik a tartósabb?
2. Állítsd sorrendbe az alábbi tevékenységeket aszerint, melyik a legfontosabb ahhoz, hogy boldogok legyünk: *a)* munka, *b)* alvás, *c)* testmozgás, *d)* csendben, magunkban töltött idő, *e)* emberi kapcsolatokra szánt idő!

26–27. fejezet

26. Tündérorszámban csak híre sincs a télnek,
Ott örökös tavasz pompájában élnek;
S nincsen ott nap kelte, nap lenyugovása,
Örökös hajnalnak játszik pirossága.

Benne tündérfiak és tündérleányok
Halált nem ismerve élnek boldogságnak;
Nem szükséges nekik sem étel, sem ital,
Élnek a szerelem édes csókjaival.

Nem sír ott a bánat, de a nagy örömtül
Gyakran a tündérek szeméből könny gördül;
Leszivárog a könny a föld mélységébe,
És ennek méhében gyémánt lesz belőle.

Szőke tündérlyányok sárga hajaikat
Szálanként keresztülhúzzák a föld alatt;
E szálakból válik az aranynak érce,
Kincsleső emberek nem kis örömére.

A tündérgyerekek ott szivárványt fonnak
Szemsugarából a tündérleányoknak;
Mikor a szivárványt jó hosszúra fonták,
Ékesítik vele a felhős ég boltját.

Van a tündéreknek virágnyszolyája,⁷⁹
 Örömtől ittasan heverésznek rája;
 Illatterhes szellők lanyha fuvallatja
 Őket a nyoszolyán álomba ringatja.

És amely világot álmaikban látnak,
 Tündérország még csak árnya e világnak.
 Ha a földi ember először lányt ölel,
 Ennek az álomnak gyönyöre tölti el.

27. Hogy belépett János vitéz ez országba,
 Mindent, amit látott, csodálkozva látá.
 A rózsaszín fénytől kápráztak szemei,
 Alighogy merészelt körültekinteni.

Meg nem futamodtak tőle a tündérek,
 Gyermekszelídséggel hozzá közelgének,
 Illeték őt nyájas enyelgő beszéddel,
 És a szigetbe őt mélyen vezették el.

Amint János vitéz mindent megszemléle,
 S végtére álmából mintegy föleszméle:
 Kétségbeesés szállt szívének tájára,
 Mert eszébe jutott kedves Iluskája.

„Itt hát, hol országa van a szerelemnek,
 Az életen által én egyedül menjek?
 Amerre tekintek, azt mutassa minden,
 Hogy boldogság csak az én szívemben nincsen?”

Tündérországnak egy tó állott közepén,
 János vitéz búsan annak partjára mén,
 S a rózsát, mely sírján termett kedvesének,
 Levette kebléről, s ekkép szólítja meg:

79 nyoszolya: ágy

„Te egyetlen kincsem! hamva kedvesemnek!
Mutasd meg az utat, én is majd követlek.”
S beveté a rózsát a tónak habjába;
Nem sok híja volt, hogy ő is ment utána...

De csodák csodája! mit látott, mit látott!
Látta Iluskává válni a virágot.
Eszeveszettséggel rohant a habokba,
S a föltámadt leányt kiszabadította.

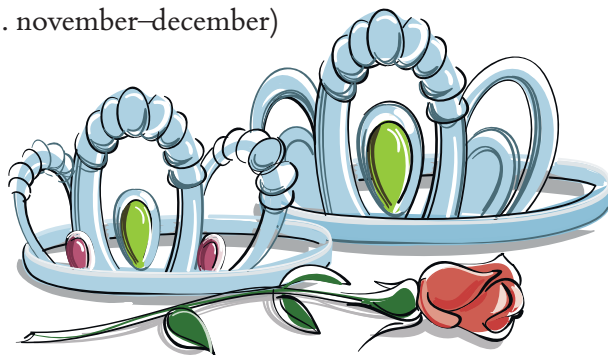
Hát az élet vize volt ez a tó itten,
Mindent föltámasztó, ahova csak cseppen.
Iluska porából nőtt ki az a rózsza,
Igy halottaiból őt föltámasztotta.

Mindent el tudnék én beszélni ékesen,
Csak János vitéznek akkori kedvét nem,
Mikor Iluskáját a vizből kihozta,
S rég szomjas ajakán égett első csókja.

Be szép volt Iluska! a tündérleányok
Gyönyörködő szemmel mind rábámulának;
Őt királynéjoknak meg is választották,
A tündérfiak meg Jánost királyokká.

A tündérnemzetség gyönyörű körében
S kedves Iluskája szerető ölében
Mai napig János vitéz őkegyelme
Szép Tündérországnak boldog fejedelme.

(Pest, 1844. november–december)

Kérdések, feladatok

1. Foglald össze röviden, hogyan jeleníti meg a költő a tündérországbeli boldogságot!
2. Ha a tündérek ilyen kedvesen fogadják Jancsit, vajon miért őrizte a három mesebeli szörny a bejáratot? Találj ki egy előzménytörténetet, amelynek a végén az öreg tündérr király elrendeli a három kapu felépítését és fenevadakkal való őrzését!
3. Mit jelent az élet vize kifejezés?
4. Vajon milyen tulajdonságaik alapján választották meg a tündérek Iluskát és Jancsit uralkodóvá?

» A rímfajták

A verset nemcsak a ritmus teheti verssé, hanem sok esetben a rímek is azzá teszik. Sok esetben, de nem mindig. Mert van olyan vers, amelyben nincsenek rímek, csak a ritmus fogja össze őket. Mi azonban leginkább olyan versekről tanultunk eddig, amelyekben fontos szerepe volt a **rímeknek**: a sorvégi hangok **összecsengésének**.

A rímeknek számos fajtáját különböztetjük meg aszerint, hogyan helyezkednek el. A főbb rímtípusok a következők:

- bokorrím: a a a a
- páros rím: a a b b
- keresztrím: a b a b
- félrím: x a x a
- ölelkező rím: a b b a

Bokorrím esetében kettőnél több egymás utáni sor rímel egymással:

Én drágalátos palotám, a
Jóillatú piros rózsám, a
Gyönyerű szép kis violám, a
Élj sokáig, szép Júliám! a

Páros rím esetében a két egymás után következő sor rímel:

Noha cseles, noha csélcsap, a
mégis csodás ez az évszak, a
túltesz minden vágyon, álmon, b
különb, mint a többi három. b

Keresztrím esetében az első a harmadik sorral cseng össze, a második a negyedikkel:

<i>Véget ért a bújdosás</i>	a
<i>és a galibák.</i>	b
<i>Ki se bírta volna más,</i>	a
<i>csak mi, fa-babák.</i>	b

Félrím esetében az első és a harmadik sor nem, csak a második és a negyedik rímel:

<i>S mind, amiket e szép sziget</i>	x
<i>Ételt-italt terem;</i>	a
<i>S mind ami bor pezsegve forr</i>	x
<i>Túl messzi tengeren.</i>	a

Ölelkező rím esetében az első az utolsó sorral rímel, s ezek szinte átfogják, átölelik a belül rímelő második-harmadik sort:

<i>Hajdanában, amikor még,</i>	a
<i>Igy beszélt a magyar ember:</i>	b
<i>Ha per, úgymond hadd legyen per,</i>	b
<i>(Ami nem volt éppen oly rég).</i>	a

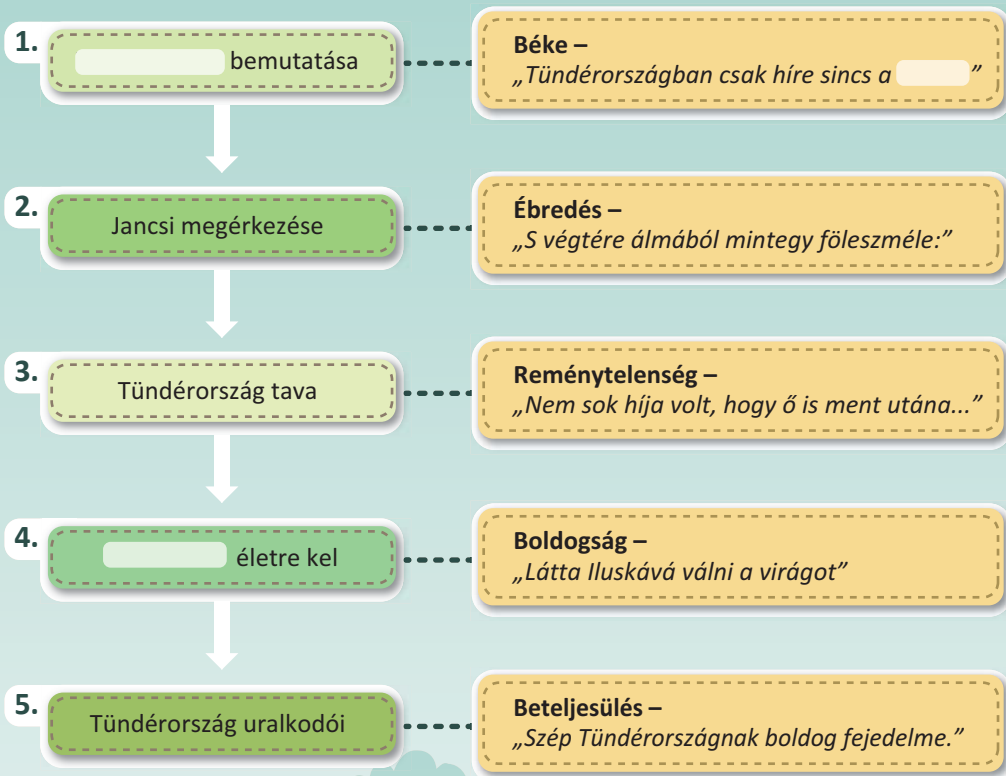
A rím a hangok szabályos egybecsengése. A János vitéz páros rímű versszakokból áll.

<i>A tündérnemzetség gyönyörű körében</i>	a
<i>S kedves Iluskája szerető ölében</i>	a
<i>Mai napig János vitéz őkegyelme</i>	b
<i>Szép Tündérországnak boldog fejedelme</i>	b

Rendszerezünk!

26–27. fejezet – Boldogság Tündérorszámban

Értelmezd a folyamatábrát! Másold a füzetedbe, és egészítsd ki a hiányzó szavakkal!

Összefoglalás – János vitéz

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Hasonlítsd össze Kukoricza Jancsit János vitézzel, Tündérország fejedelmével!
2. Mit gondolsz, miért csak a mesék birodalmában teljesülhet be Jancsi és Iluska szereleme?
3. Hűség, kitartás vagy helytállás? Vitassátok meg, hogy melyikre van Jancsinak leginkább szüksége ahhoz, hogy elérje a célját!

Műnemek

Líra

A lírai művek érzelmeket fejeznek ki, nincs bennük cselekmény.

Epika

Az epikus művek történetet mesélnek el.

Dráma

A drámai művek középpontjában mindig konfliktus, összeütközés áll.

Műfajok

A műfajok a műnemeken belüli kisebb csoportok.

Petőfi Sándor *János vitéz* című művének műfaja **elbeszélő költemény**.

Az elbeszélő költemény verses formájú elbeszélő műfaj. Jellemző rá a líraiság.

A képszerűség költői eszközei

Hasonlat

„Olyan volt mellette az ékes királylány,
mint felhő mellett a tündöklő szivárvány.”

A hasonlat két dolog összehasonlítása közös tulajdonságunk, hangulati egyezésük alapján a mint, mintha, akár kötőszavakkal vagy a -ként/-képpen toldalékkal.

Metafora

„Hej Iluskám, lelkem szépséges anyaga!”

A metafora két dolog azonosítása érzelmi, hangulati egyezés vagy alakbeli hasonlóság alapján. Két elemből áll, az azonosítóból és az azonosítottból.

Megszemélyesítés

„S váltott a téli föld szép tavaszi ruhát”

A megszemélyesítés olyan költői eszköz, amelyben élettelen dolgokat vagy fogalmakat emberi tulajdonságokkal ruházzunk fel.

Alakzatok

Fokozás

„Miért nem estem el háború zajában?
Miért a tengerben sírom nem találtam?”

A fokozás olyan nyelvi alakzat, amelyben az egymás mellé helyezett nyelvi elemeknek egyre erősebb érzelmi vagy értelmi töltetük van.

Ellentét

„Volt a fazekasnak jó nagy szeme, szája,
De mégis kicsiny volt az álmélkodásra;”

Az ellentét olyan nyelvi alakzat, amelyben a költő egymással ellentétes gondolatokat állít egymás mellé.

Párhuzam

„Ragadta őt a víz, magasra, magasra,
Hogy tetejét érte már a felhő rojtja;”

A párhuzam azonos vagy hasonló felépített-ségű gondolatok egymás mellé állítása.

Olvasmányajánló

Könyvek kalandkereső olvasóknak

Neked melyik a kedvenced az eddig olvasott kalandregények közül? Mutasd be röviden a társaidnak!

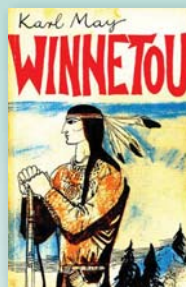

Mark Twain: *Koldus és királyfi*

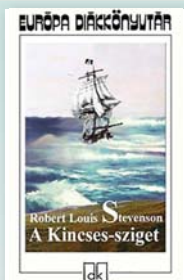
Valószínűleg te is ismered a regény alapötletét, hiszen tucatnyi mű feldolgozta már a szerepcseré motívumát. Ebben a könyvben a 16. századi Anglia legmagasabb és legalacsonyabb rangú fiatal fiúja cserélnek egymással. A szegény fiú a királyi udvarba kerül, míg a trónörökös a korabeli London nincstelenjei között találja magát.

Karl May: *Winnetou*

A leghíresebb és legizgalmasabb indiánregények egyike. Winnetou, az apacsok törzsfőnöke és Old Shatterhand, a „kalapácskezű” a főszereplője a vadnyugati történetnek. Bár sötét és véres eseményeket élnek át együtt, erejük, ügyességük és leleményességük segítségével sok gaztettet megakadályoznak.

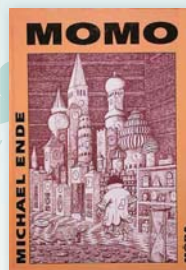
Robert Louis Stevenson: *A kincsés sziget*

Az izgalmas kalózregény főhőse egy fiatal fiú, az ő szemzögéből élhetjük át az eseményeket. Jim hajmeresztő kalandokba keveredik. Először a házukat kell megvédenie, majd egy hosszú hajóút után egy lakatlan gondolt szigeten kell helyt állnia. A titkos kincs, a pénz utáni hajsza a kalózat elszántá teszi. A legveszedelmesebb közülük Silver, a vezérük. Néha még Jim is hisz neki. Tedd próbára magad: téged is megtéveszt a félszemű kapitány?

Michael Ende: *Momo*

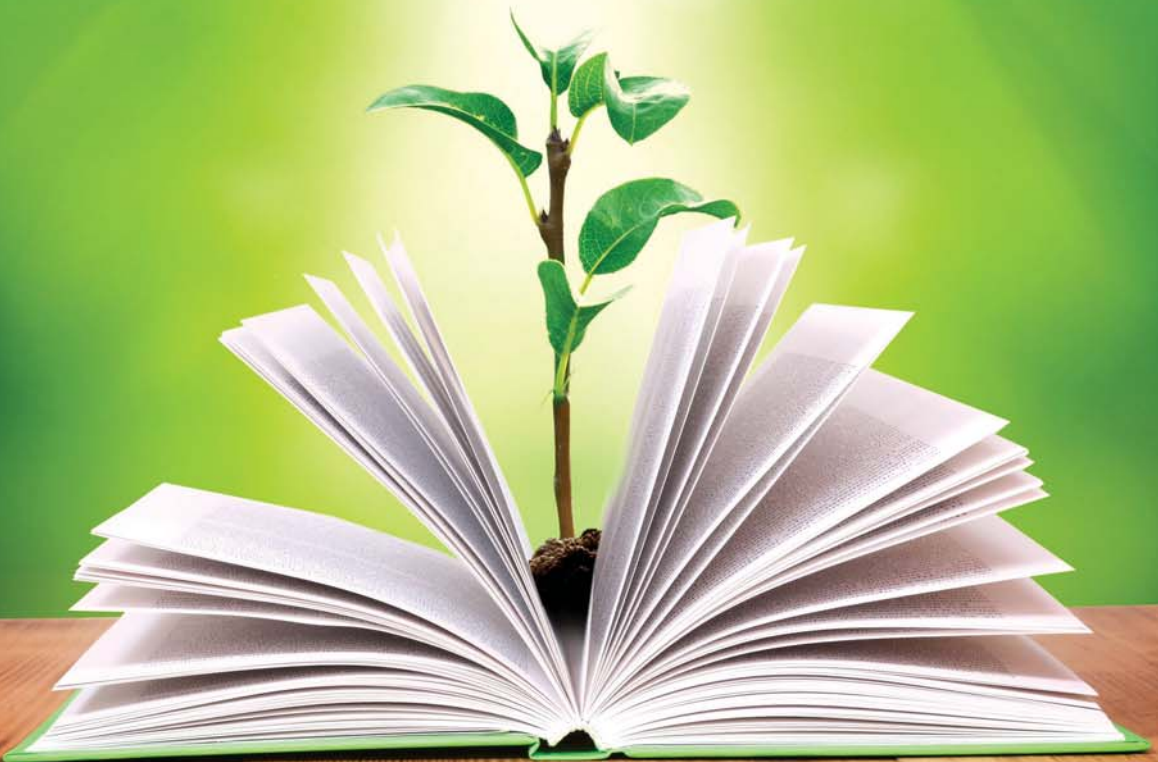
A könyv főhőse, Momo az idő forrásához és az idő urához utazik. Csak ő, a kislány tud szembeszállni az ördögi gonoszságú, titokzatos szürke urakkal, akik az emberek idején élösködnek, és mindenkit a rabszolgájukká akarnak tenni. A regény figyelmeztet arra: ha úgy érzed, nincs elég időd, hogy azzal foglalkozz, amivel szeretnél, lehet, hogy már téged is behálózta a szürke urak! Sebj, Momo ismeri az ellenszert – a regény olvasása közben neked is elárulja!

SZÜLŐFÖLD

„Mily egyszerű a puszta és mégis mily fontos! de lehet-e fontos, ami nem egyszerű?”

(Petőfi Sándor: Úti levelek Kerényi Frigyeshez)

„Itt ringatták bölcsőm, itt születtem”

1. Nézzetek ki az osztály ablakán, és próbáljátok minél pontosabban leírni, amit láttok! Lerajzolni vagy megfogalmazni nehezebb?
2. Mely érzékszerveidet mozgatja meg egy kirándulás a természetben? Rendezd táblázatba ezeket a benyomásokat a füzetedben!

Petőfi Sándor: Az alföld

Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegyvölgyedet nem járja.

Lenn az alföld tengersík vidékin
Ott vagyok honn,¹ ott az én világom;
Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák² végtelenjét látom.

Felröpülök ekkor gondolatban
Túl a földön felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.

Délibábos ég alatt kolompol
Kis-Kunságnak száz kövér gulyája;
Deleléskor hosszú gémű kútnál
Széles vályu kettős ága várja.

Méneseeknek nyargaló futása
Zúg a szélben, körmeik dobognak,
S a csikósok kurjantása hallik
S pattogása hangos ostoroknak.

1 honn: otthon

2 róna: nagy kiterjedésű, sík vidék

A tanyáknál szellők lágy ölében
Ringatózik a kalászos búza,
S a smaragdnak eleven színével
A környéket vígan koszorúzza.

Idejárnak szomszéd nádasokból
A vadlúdak esti szürkületben,
És ijedve kelnek légi útra,
Hogyha a nád a széltől meglebben.

A tanyákon túl a puszta mélyén
Áll magányos, dólt kéményü csárda;
Látogatják a szomjas betyárok,
Kecskemétre menvén a vásárra.

A csárdánál törpe nyárfaerdő
Sárgul a királydinnyés³ homokban;
Odafészkel a visító vércse,
Gyermekektől nem háborgatottan.

Ott tenyészik a bús árvalányhaj⁴
S kék virága a szamárlenyernek;⁵
Hús tövéhez déli nap hevében
Megpihenni tarka gyíkok térnek.

Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból kék gyümölcsfák orma
Néz, s megettök, mint halvány ködoszlop,
Egy-egy város templomának tornya. –

Szép vagy, alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsöm, itt születtem.
Itt borúljon rám a szemfödél,⁶ itt
Domborodják a sír is fölöttem.

(Pest, 1844. július)

3 királydinnye: homokos talajon élő, tüskés termésű növény

4 árvalányhaj: selymes pázsitfűféle

5 szamárlenyer: gyomnövény

6 szemfödél: a koporsóban fekvő halott arcát elfedő könnyű lepel

Kérdések, feladatok

1. Keresd meg azt a pontot, ahonnan elindul a táj bemutatása, majd gyűjtsd össze a leírt részeket!
2. Milyen érzésekkel viszonyul a költő a leírt tájhoz, és miért? Te melyik tájat szereted így? Indokold meg a választásodat!
3. Melyik a vers legmozgalmasabb képe? Milyen hangok kapcsolódnak ehhez?
4. A 2. versszakban metaforák, a 3., 6. és 11. strófákban pedig megszemélyesítések találhatók. Idézz kettőt ezek közül!
5. A versben több állat- és növényfaj is megjelenik. Válassz ki egyet-egyét, és járj utána az interneten, megtalálhatók-e még ma is az Alföldön!

» A tájvers

A versek sokféle témáról szólhatnak, erről meggyőződhetél már alsó tagozatban, de idei tanulmányaink során is. Ahány gondolata van egy embernek, annyiféle verse lehet, nincs értelme csoportosítani ezt a csillagos éghez hasonló gazdagságot. Mégis csoportosítani szoktuk a költeményeket: szerelmes vers, forradalmi vers, gondolati vers, humoros vers. A nagy műveket azonban nem lehet kategóriákba szorítani. A szerelmes vers lehet egyben gondolati is, a forradalmi vers lehet akár humoros is. Mégsem felesleges ez a csoportosítás, hiszen segíthet abban, hogy beszélni tudjunk egy költeményről. Segíthet felidézni a rokon témájú verseket, amelyeket ugyanabba a képzeletbeli fiókba tettünk, például a népdalok közé. És abban is segíthet, hogy elkülöníthessük a versbe foglalt művészi jel fő üzenetét a mellékes jelentéseitől. Mert ezek a témakörök (szerelem, haza, táj, humor) megadják a mű elsődleges jelentésének irányát is, amelyet persze a művészi szöveg ezerféleképpen kiegészít.

Az *alföld* című vers bevezető része a költő személyes vallomása az alföldi táj iránti szeretetéről. A középső szakasz (4–11. versszak) bemutatja a jellegzetes alföldi helyszíneket (pl. gémeskút környéke, tanyák, csárda), a vidék lakóit (csikósok, betyárok) és a növény- és az állatvilágot. Az utolsó versszak a bevezető részhez kapcsolódik, a költő hazaszeretetét, hűségét fejezi ki.

Ha szoktál sétálni vagy kirándulni a lakóhelyed környékén, biztosan szívedhez nőtt egy-egy bokor, gyümölcsfa vagy domboldal. Mennyire sajátunknak érezhetünk egy-egy tájat! Petőfi költeménye, *Az alföld tájvers, tájleíró költemény*. Megjelenik benne a tájhoz való ragaszkodás ereje, és sok apró jellel emlékeztet a táj részleteire is.

A tájvers olyan költemény, amely részletesen bemutatja a tájhoz kapcsolódó érzéseket.

Mit gondolnak mások?

„A 2014-ben megnyílt Körösvölgyi Állatparkban vendégeink megismerhetik a Dél-Tiszántúlon egykor és ma honos, illetve jelenleg is terjeszkedő állatfajokat. Az állatparkban 26 madár- és emlősfaj egyedeit tekinthetik meg az érdeklődők. Az Anna-ligeti Tanösvény mentén – mintegy 1450 méteres szakaszon – 8 röpde, négy ragadozóház, lekerített vizes élőhely, külön átjárható mókusház, kültéri teknős terrárium, 4 nagy kifutó és egy speciális, veszélyes állat tartására alkalmas kifutó ad otthont a bemutatott állatoknak. Az itt megtalálható állatok részben különböző fajvédelmi programokban részt vevő állatfajok példányai, részben pedig – különböző okok miatt – a természetben önálló életre alkalmatlan egyedek.

Az állatpark lakói között védett és nem védett fajokat egyaránt fellelhetünk. Látogatóink olyan rejtett életmódot élő állatokkal találkozhatnak, mint a nyuszt, a borz vagy a nyestkutya. Az Anna-ligetben láthatunk gímszarvast, őzet, dámszarvast, vad-disznót és rókát is, amelyek általánosan ismert fajnak számítanak, mégis ritkán kerülnek a természetjárók szeme elé a szabadban. A kialakított vizes élőhelyen többek között nagy lilik, nyári lúd és fehér gólya él. A park legnagyobb attrakcióját az európai bölények jelentik, amelyek a Maros és a Sárrét közti terület régmúlt élővilágát idézik, hiszen ma már a Dél-Alföldön sehol sem élnek vadon.”

(Forrás: <http://www.kmnp.hu/uj-korosvolgyi-allatpark>)

» Európai bölény

1. Fogalmazd meg röviden, mire vonatkoznak a szövegben előforduló számok!
a) 8, b) 26, c) 2014, d) 1450
2. Sorold fel, milyen állatokat lehet megtekinteni az állatparkban!
3. Válassz egy olyan állatot, amelyet nem ismertél korábban, és néhány mondatban mutakozz be a nevében E/1.-ben!
4. Miért számít különlegesnek, hogy a parkban európai bölényt is lehet látni?
5. Igazak vagy hamisak az állítások?
 - a) Az állatpark állatai között vannak olyanok, amelyek a természetben önálló életre képtelenek lennének.
 - b) Vizes élőhelyet nem alakítottak ki a parkban.
 - c) Teknőssel is találkozhatunk a Körösvölgyi Állatparkban.
 - d) Kizárólag védett fajokat mutatnak be.

Rendszerezünk!

Nemzeti parkok Magyarországon

Az alábbi térképvázlat hazánk leghíresebb nemzeti parkjainak elhelyezkedését mutatja be. Melyik található legközelebb a lakóhelyedhez? Jártál-e már ott? Ha igen, mutasd be röviden a társaidnak!

„Húsz esztendő... az idő hogy lejár!”

1. Mi hiányozna legjobban, ha el kellene költözned a szülőföldedről?
2. Melyik a legkedvesebb, otthonodhoz kötődő emléked? És a legkellemetlenebb? Melyiket könnyebb felidézni?

Petőfi Sándor: Szülőföldemen

Itt születtem én ezen a tájon,
Az alföldi szép nagy rónaságon,
Ez a város születésem helye,
Mintha dajkám dalával vón tele,
Most is hallom e dalt, elhangzott bár:
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

Ugy mentem el innen, mint kis gyermek,
És mint meglett ember, úgy jöttem meg.
Hej azóta húsz esztendő telt el
Megrakodva búval és örömmel...
Húsz esztendő... az idő hogy lejár!
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

Hol vagytok, ti régi játszótársak?
Közületek csak egyet is lássak!
Foglaljatok helyet itt mellettem,
Hadd felejtsem el, hogy férfi lettem,
Hogy vállamon huszonöt év van már...
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

Mint nyugtalan madár az ágakon,
Helyrül-helyre röpköd gondolatom,
Szedegeti a sok szép emléket,
Mint a méh a virágról a mézet;
Minden régi kedves helyet bejár...
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

Gyermek vagyok, gyermek lettem újra,
Lovagolok fűzfasípot fújva,
Lovagolok szilaj nádparipán,
Vályuhoz mék,⁷ lovam inni kíván,
Megittattam, gyi lovam, gyi Betyár...
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

Megkondúl az esteli harangszó,
Kifáradt már a lovas és a ló,
Hazamegyek, ölébe vesz dajkám,
Az altató nóta hangzik ajkán,
Hallgatom s félálomban vagyok már...
„Cserebogár, sárga cserebogár!”... --

(Félegyháza, 1848. június 6–8.)

Kérdések, feladatok

1. Mi a vers témája? Milyen érzelmeket ébreszt benned a mű címe?
2. Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, melyik dalt idézi a versszakokat záró, ismétlődő sor! Mi a szerepe ennek a sornak?
3. A 4. versszakban két hasonlat is olvasható. Írj ugyanabban a témában te is hasonlatokat!
4. A versben több sor is három ponttal végződik. Te mikor használod ezt az írásjelet? Próbáld meg befejezni mind az öt sort!
5. A *Szülőföldemen* című vers szövege alatt azt olvashatod, hogy „Félegyházán” íródott. Nézz utána, melyik „Félegyháza” köthető Petőfihez, és keresd meg a térképen!
6. Petőfi nádparipát, fűzfasípot említ versében. Írj össze hat tárgyat a füzetedbe, ami egy mai kisgyerekeknek jó játék! Gondolj olyan tárgyakra, amelyeket nem játéknak szántak, de egy óvodás játszani tud veled!

7 mék: megyek

» **Visszaemlékezés**

Petőfi versében a kiinduló helyzet egyszerű. A vers hőse hosszú idő után hazatér, felkeresi szülővárosát. Az ismerős helyszínek ezer és ezer emléket idéznek fel benne, idekötik a gondtalan gyermekévek. A felnőtt férfi visszatekint, a múlt szembekerül a jelenel. Megjelennek a gyermekkori emlékek, és megelevenedik a múlt. Egy dajkától hallott ismerős dal köti össze a vers strófáit. **Ez a versszakok végén szabályosan ismétlődő rész a refrén.**

Figyeljük meg a műben a különféle jelek egymáshoz való viszonyát. Természetesen maga a vers is **művészi jel**, amely megosztja velünk a beszélő élményét. Ez a vers felhívás, amelyet hozzánk, az olvasóihoz intéz a költő. El akar indítani bennünk egy érzelmi választ, amelyben megfogalmazzuk hasonló élményeinket. Ez a jelentés persze nem egyszerűen Petőfi szavainak a lefordítása, hiszen mi is hozzátesszük hasonló **élményeinket**. Hová mehetnék vissza a kisgyerekkori emlékeimet keresve? Ezek is megjelennek a tudatunkban, és ezekkel együtt születik meg a vers jelentése.

Ám nem csupán a vers egésze alkot jelet, hanem jel minden, amit a hazatérő maga körül lát. A rónaság, azok a helyek, ahol annak idején játszott, mind egy-egy emléket idéznek fel benne. A rónaság látványa indítja el benne az emlékezést, és idézi fel a játéklovaglás emlékét is, amely ugyan kézzel foghatóan nincs jelen, de a képek szinte valóságossá teszik a régi élményt.

A refrén a versben – általában a versszakok végén – szabályosan ismétlődő, visszatérő részlet. Szerepe a lényeges dolgok kiemelése, a nyomatékosítás.

Mit gondolnak mások?

„– Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne – ismétellem el magamnak. És éreztem, hogy a szívem megtelik nagy és általános meleggel, a lelkem megtelik a derűs idő nyugalmával, és a szemem megtelik a hajnal harmatával.

Lassan felálltam, és azt mondtam:

– Igaza van: késedelem nélkül haza fogok menni, hogy otthon lehessek valahol ezen a világon! Igaza van: nem is lehetünk más célra ebben az életben, mint hogy megismerjünk mindent, amennyire lehetséges: a tarka és zezzugos világot, a megbocsátandó embereket, az egymásra morgó népeket; s amikor mindent megismertünk, amennyire lehetséges, akkor visszamenjünk oda, ahol otthon lehetünk.

Elindultam lefelé a hegyen, és boldog nyugalommal néztem, hogy miképpen búcsúzik a földtől a nap. Már nem bántott semmi, és nem tépett a szerelem sem, hanem azt gondoltam magamban, hogy amiképpen most búcsúzik a földtől a nap, úgy fogok búcsúzni Amerikától én is.”

(Részlet Tamási Áron *Ábel Amerikában* című regényéből, <http://mek.oszk.hu>)

1. Olyan regény részletét olvashattad, amelynek főhőse fiatalkorában távol kerül hazájától. A szöveg alapján próbáld megállapítani, milyen érzések ébredhettek a főhősben, amikor az idézet első mondatát hallotta!
2. Fogalmazd meg, mit jelent számodra az otthon!
3. Ha a regény főhőiséhez hasonlóan te is távol kerülnél az otthonodtól, mi lenne az az öt dolog, ami a legjobban hiányozna?
4. Az utolsó bekezdés alapján a szerelem vagy a hazaszeretet fontosabb a főhősnek?

Rendszerezzünk!

Múltidézés

Csoportosítsd a felsorolt eseményeket, gondolatokat! Melyik idézet kapcsolódik a vers jelen idejéhez, és melyik a múlthoz, a gyermekkori emlékekhez? Dolgozz a füzetedbe!

Múlt – emlékek

Jelen – visszaemlékezés

„Szedegeti a sok szép emléket”

„Ugy mentem el innen, mint kis gyermek”

„Megitattam, gyi lovam, gyi Betyár...”

„Az altató nóta hangzik ajkán”

„Ez a város születésem helye”

„Hol vagytok, ti régi játszótársak?”

„Örvény volt nekem a világ s titok”

1. Ismersz-e valamilyen, lakóhellyel kapcsolatos, titokzatos történetet, „városi legendát”? Alkossatok csoportokat, és osszátok meg egymással a történeteket!
2. Ha egy külföldi barátod meglátogatna, miket mutatnál meg neki lakóhelyed nevezetességei közül? Készíts táblázatot: az egyik oszlopba írd a látnivalókat, a másikba pedig, hogy miért ajánlod!

Szabó Lőrinc: Balassagyarmat *(Tücsökzene, 30.)*

Balassagyarmat – óh, hogy szeretem!
Legszebb ott volt fiatal életem,
ott nem bántott talán még semmi se
(s ha bántott, rögtön gyógyult a sebe).
Véletlen, hogy apámat épp oda
vezényelte a vasút. Nekem a
folyó tetszett legjobban, az Ipoly.
„Csupa örvény: sikoltasz, s már sodor!” –
mondták a nagyok... Örvény – ez a szó
a mesékbe vitt, oda, ahol a jó
tündér lakott, s a gonosz, s a csodás
királylány, s a lángtorkú óriás,
és Isten, s az ördögök-angyalok.
Örvény volt nekem a világ s titok.
Hogy hittem még! – látóhatáromon
úgy élt a sárkány, mint egy rossz rokon,
épp úgy élt, csak egy kicsit távolabb,
mint mi a Templom utca 10 alatt.

(1947)

Kérdések, feladatok

1. Nézz utána, hol található Balassagyarmat és az Ipoly folyó! Készíts térképvázlatot a füzetedbe!
2. Mi az örvény? Mit gondolsz, miért kapcsolódik a kisfiú számára a mesék világához?
3. Sorolj fel olyan természeti jelenségeket, amelyek a mesék világára emlékeztetnek!
4. Előfordult már veled, hogy próbáltad megfejteni, milyen alakúak a felhők? Vajon csak te láttad bele a felhőkbe a különböző alakokat, vagy azok valóban hasonlítottak rájuk? Vitassátok meg csoportokban!
5. Milyen hétköznapi jelentései vannak a „sárkány” szónak?
6. Milyen alakzatot fedezel fel a vers második felében?

» A motívum

E verset olvasva is megkérdezhetjük, valójában mi a témája. Balassagyarmat bemutatása? Tájéleíró vers lenne? Igen, hiszen bemutatja az Ipolyt, hogy mennyire sodró és örvénylő. Emellett a vers témája az emlékezés is. Ahogyan Petőfit is inkább a szülőváros emlékei foglalkoztatták, úgy Szabó Lőrincnek is elsősorban a múlt képei fontosak, nem pedig a táj és a város. **A sokszor ismétlődő témát, újra meg újra visszatérő kérdéskört motívumnak is nevezzük.** A népmesékben gyakori

a **bátorság** motívuma. A *János vitéz* egyik jellegzetes motívuma a **próbatétel**. A versekben gyakori az **emlékezés** motívuma.

Ám e mű belső szerkezete Petőfi emlékező versénél összetettebb. Ott azt láttuk, hogy a *Szülőföldemen* című költemény a maga egészében művészi jel. Azon belül a viszontlátott régi, kedves helyek is jelek, amelyek a múltra emlékeztetnek. Itt ennél is többet látunk.

Szabó Lőrinc munkája művészi jel, ebben megegyezik Petőfi versével. A város, Balassagyarmat szintén jel: a költő gyermekkori emlékeinek felidézője. De figyeljünk csak tovább! Hogy zajlott ez a gyermekkor? Már akkoriban is jelek sokasága vette körül a gyermeket. Azt mondták neki, „örvény”, s ez a szó különös jelnek bizonyult az életében. Nemcsak veszélyes áramlatot jelentett, hanem félelmetes mesevilágot is, a sárkányok földjét és a tündérek birodalmát. Mindez még most húsz, harminc év után is eszébe jut. Ennek a jelnek: örvény, számára második jelentése is van.

A motívum visszatérő, ismétlődő elem az irodalmi művekben.

Mit gondolnak mások?

„Városi legendák”

Pletyka, anekdota, városi legenda – tulajdonképpen ugyanannak a jelenségnek a megjelenési formái. Hihetően előadott képtelen történetek, vagy van valóságalapjuk, vagy nincsen. A városi legenda főleg a városi közösségek történeteinek gyűjtőneve. A hihetőnek hangzó (soknak van valóságalapja), ám szokatlan történetek főbb vonásai állandóak, de terjedésük során a szereplők, a helyszínek, az időpontok stb. legtöbbször cserélődnek. A pletykában ugye minden változik, kivéve a szereplőket.

(A Wikipedia „városi legenda” szócikke)

Azt mondják, a vasútállomáson találkozhatsz a krumplifejű masiniszttával, és képzeled, a szökőkútban egy szörny, az állatkertben az elefánt mellett egy telefánk, a toronyórában pedig egy szellem lakik. Micsoda város ez! És micsoda történetei vannak!

A városi legendák humoros, frappáns történetei nemcsak a gyerekek, hanem a felnőttek fantáziáját is beindítják. Tasnádi Emese nyolc meséből fűzte össze ezt a legendáriumot, amely P. Szathmáry István rajzaival válik teljessé: igazi nyelvi csemege és humoros mesefüzér az iskolás korosztálynak.

(Ajánlás Tasnádi Emese *Városi legendák* című könyvéhez, <http://moly.hu/>)

Ha a krumplifejű masiniszta gyereksírást hall, azonnal megjelenik. Az egyik vonatról átmászik a másikra (ez különben tilos, csak neki szabad), hogy odaérjen, ahol a gyerek sír. Nagyon gyorsnak kell ám lennie, mert a szülők rohannak, ráncigálják a bőrröndök fülét, meg a gyerekekét.

(Részlet Tasnádi Emese *Városi legendák* című könyvéből)

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezeknek a meséknek gyakran „gyerekszáj” az alapja. Sokszor van úgy, hogy hallok vagy olvasok egy jópofa mondatot, egy szót, ami kisgyerektől származik, és az elindít egy történetet, amibe aztán beépül és lényeges eleme lesz az a szó vagy mondat. Így például azt is töredeztesen be kell vallanom, hogy a – kedvenceim közé tartozó – nem létező állatkerti állatok meg a munkállatok is így keletkeztek. De a már ezekből továbbvitt további nyelvi játékok (pl. munkások) vagy vicces fordulatok ösztönösen jöttek elő belőlem, nem agyaltam semmin.

(Beszélgetés Tasnádi Emesével, www.minivilag.hu)

Tasnádi Emese városi legendái olyan jelenségmagyarázatok, amelyekkel mi is találkozhatunk, ha az utcán sétálva beszélni hagyjuk a gyerekünket. Talán nevel is minket, szülőket, órát ad gyermeki világlátásból, a helikopterszülőket és taximamikat pedig remélhetőleg rádöbben arra, hogy játékból „tanul” a gyerek, és még inkább: gyerektől tanul a felnőtt.

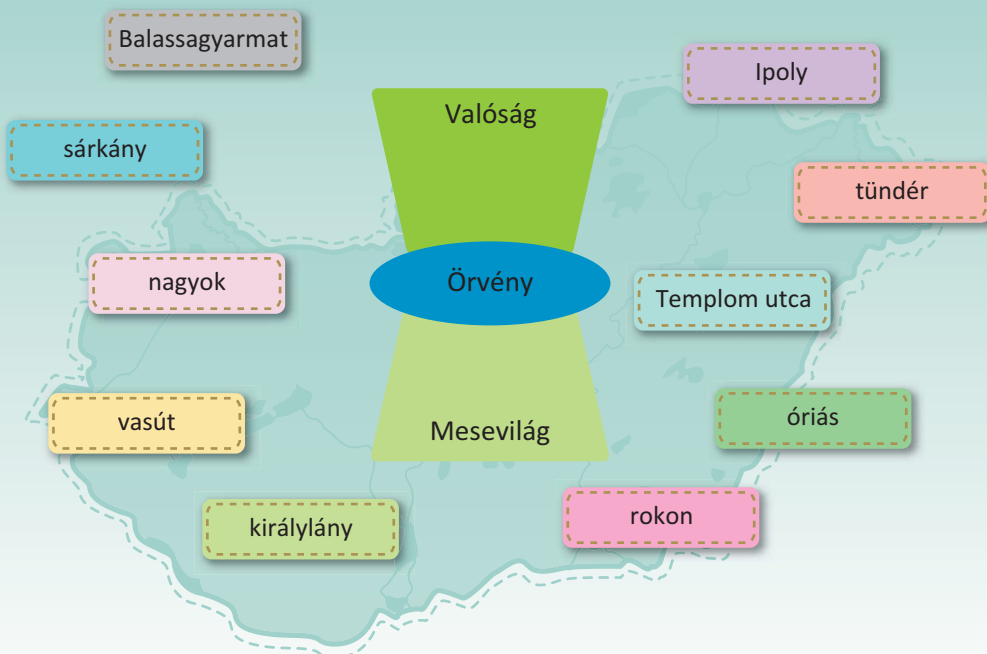
(Könyvismertetés, <http://konyvmutatvanyosok.wordpress.com>)

1. Ismersz-e „városi legendát”?
2. Folytasd a „krumplifejű masiniszta” legendájából olvasott részletet a saját képzeletedre támaszkodva!
3. Írd meg a „mukicuki”, a „telefon” vagy a „munk állatok” történetét!
4. Nézz utána a könyvtárban, mit jelenthet ez a szó: „legendárium”!
5. Miért lehet a „városi legenda” éppen a város, és nem egy kisebb közösség, például a falu népszerű műfaja? Érveld!

Rendszerezzünk!

Mesevilág

Szabó Lőrinc verse a gyermekkor mesevilágát idézi fel. Csoportosítsd a felsorolt szavakat az ábra segítségével, majd egészítsd ki a saját emlékeiddel! Dolgozz a füzetedbe!

„Hortobágy, dicső rónaság”

1. Alkossatok csoportokat, és meséljétek el egymásnak, melyik a kedvenc kirándulóhelyetek a lakóhelyetek közelében, és melyik az ország távolabbi vidékén!
2. Szeretted nézni a tájat utazás közben? Írj rövid fogalmazást arról, hogyan tölthetjük hasznosan az időt egy hosszú utazás során!

Petőfi Sándor: Úti levelek Kerényi Frigyeshez,⁸ III. (részlet)

Hortobágy, dicső rónaság, te vagy az Isten homloka.

Megállok középeden s körültekintek oly elragadtatással, melyet nem érez a sweici⁹ az Alpeseken, melyet csak a beduin¹⁰ érez Arábia sivatagjaiban. Milyen szabadon lélekzem, mint tágul keblem!

Mennyivel hosszabb utat tesz itt a nap, mint máshol! Megmérhetetlen a láthatár, s olyan, mint egy kerek asztal, beborítva az ég világoskék üvegharangjával, melyet egy felhőske sem homályosít. Gyönyörű tavaszi nap van.

Az útfélen itt-ott egy-egy pacsirta emelkedik fölfelé dalán, mint fonalán a pók.

Néhány lépésnyire az úttól csillog egy kis tó, szélén sötétzöld káka és világoszöld sás; mellette bibicék¹¹ nyargalásznak búbos fejeikkel, s a tó közepén nagyokat lép hosszú piros lábaival a melankólikus gólya. [...]

Mik azok a T alakúak ott a távolban? Azok elszórt gémes kutak, de olyan messze vannak már, hogy karcsu ostorfáik¹² nem látszanak.

8 Kerényi Frigyes (1822–1852): költő, Petőfi barátja

9 sweici: svájci

10 beduin: puszták, sivatagok lakói, nomád népcsoport

11 bibic: a bíbic fekete-fehér alapszínű madár, fejét tollbóbita díszíti

12 ostorfa: a gémeskút része; az a rúd, amelyen a favödör függ

Amott a látkör peremén a hortobágyi csárda, de nem a földön, hanem az égen... oda emelte föl a délibáb. A csárda mellett a ménes, szinte a levegőben, mintha egy elfáradt darucsoport szállana. Kedves délibáb! úgy tartja ölében a tárgyakat, mint gyermekeit az anya.

Némán, merengve ül az őсныugalom e térségen, mint tűzhelye mellett karszékében a százéves aggastyán, ki az élet zajos napjait zajtalan szívvel gondolja át.

Mily egyszerű a puszta és mégis mily fönséges! de lehet-e fönséges, ami nem egyszerű?

Fél napnál tovább tart az út a Hortobágyon keresztül s én, noha már sokszor jártam erre, nem győztem kibámulni magamat. Égő arccal, ragyogó szemekkel, hullámzó kebellemmel néztem körös-körül, s útitársaim azon gyönyörködtek, hogy én annyira gyönyörködöm, s a tisztelendő úr huga azt az észrevételt tette, hogy boldog lesz egykor feleségem, ha úgy fogom szeretni, mint a pusztát szeretem. E szerint nagyon boldog lesz az én Juliskám, mert én őt még a pusztánál is jobban szeretem, sokkal, sokkal!

Este felé értünk Debrecenbe. A temető mellett jöttünk el, hol Csokonai pihen. Hamuszin fátyolként lebegett az alkonyat köde a költő fekete vasszobrán; szemeim oda tapadtak, és mélyen gondolkoztam arról, ha majd más utazó fog így gondolkodni az én sírom mellett!

Kérdések, feladatok

1. Miért nevezi a költő a Hortobágyot „Isten homlokának”? Magyarázd meg, hogyan köthető a táj Istenhez, és hogyan a „homlokhoz”!
2. A szövegben azt olvashatod, hogy „hosszabb utat tesz itt a nap, mint máshol”. Magyarázd meg, miért van ez, és ha szükséges, pontosítsd a költő szavait!
3. Petőfi Sándor gyakran emlegeti a délibáb jelenségét. Nézz utána az interneten, mi ez, és rajzold le a füzetedbe a szövegben említett délibábot!
4. A szöveg a gémeskutakat „T alakúaknak” nevezi, merthogy ostorfáik nem látszanak. Mutasd meg az előző oldalon található képen, mi lehet az ostorfa!

» Az úti levél

Petőfitől ezúttal nem verset olvastunk, hanem **úti beszámolót**, **útirajzot**, amelyben a szerző beszámol egy utazás élményeiről. A költők és az írók nem csupán egyféle műfajban alkotnak. Petőfit költőként ismerjük, hiszen elsősorban verseket írt. Ezenkívül írt még úti leveleket, drámát, színpadi művet, sőt regényt is.

Mostani olvasmányunk nem is egyszerűen úti beszámoló, hanem annak egy különleges fajtája, az **úti levél**. Miben különbözik az úti levél az úti beszámolótól? **Az úti levélnek konkrét címzettje van, megszólít valakit, és személyesen neki mesél.** Az utazó a helyszínről küldi, kicsit olyan, mintha helyszíni riport lenne. Szinte érezzük az ottani illatokat, mintha mi is részt vennénk az utazáson.

Petőfi úti levelei azonban nem csak a megszólítotthoz szólnak. Az olvasóközönség számára is érdekesek, bárki olvassa őket, mindenkinek sokat mondanak. A költő és a címzett, Kerényi Frigyes személyes kapcsolata nem uralkodik el a szövegeken. A levelek úgy vannak megalkotva, hogy mások is bekapcsolódhassanak az írott távolsági párbeszédbe. Ebben az esetben tehát a művészi jel két irányba mutat. A jel feladója félig a konkrét befogadóra figyel, neki küld üzenetet, félig azonban az ismeretlen olvasókra is gondol. Kényes feladat! Amit a barátunkkal beszélünk meg, az esetenként egészen mást jelenthet idegenek szemében. Izgalmas feladvány lehetett ez Petőfi számára.

Az úti levél beszámoló az utazás állomásaihoz kapcsolódó élményekről. A levél írója megszólít valakit, de a beszámoló nem csak a címzethez szól.

Rendszerezzünk!

A Hortobágy élővilága

Nézz utána, hol található a Hortobágy! Milyen jellegzetes állatok és növények találhatók ezen a tájegységen? Párosítsd az idézetekben szereplő madarakat a megfelelő rajzzal!

„...mellette bibicek nyargalásznak búbos fejeikkel...”

„...mintha egy elfáradt darucsoport szállana...”

„Az útfélen itt-ott egy-egy pacsirta emelkedik fölfelé dalán...”

„távoli gyermekkori emlékek”

1. Milyen típusú településen élsz? Készíts a füzetedbe táblázatot, amely tartalmazza annak a településtípusnak az előnyeit és hátrányait!
2. Igaznak tartod-e azt az állítást, hogy csak a nagyvárosi élet lehet izgalmas? Érvelj!

Kosztolányi Dezső: Édes Anna (részlet)

A nagy és tündöklő Bécs után ez a kis és szegényes Pest olyan meghittnek tetszett, hogy szinte elérzékenyült. Andalító délután volt, friss és idilli, olyan téli délután, mikor szinte szikrázik az életkedv. Ropogó hó takarta a várost. A lánchídi kőoroszlánok homlokán is hó volt, mintha valami fehér kendővel kötötték volna be a fejüket. Korcsolyák csilingeltek a jégpályára siető nők kezében, szánok csengettyűztek. A fagy, a kemény, egészséges fagy kicsípte az arcokat. Benn a Gerbeaud-ban¹³ égtek az üvegcsillárok, s a Váci utcán, a Koronaherceg utcán, a régies, múltszázadbeli, belvárosi utcákon egymás után gyulladoztak a fények a kirakatok tükörüvegjei mögött, melyekben most minden kívánatosabbnak, varázsosabbnak látszott, mint egyébkor: a cipők is, a könyvek is, az ásványvizes palackok a mohos sziklán, egy reklámszökevény mellett, aztán a birsalmasajt, a mogyoródombok, a dióhalmok, az ízes, még nyirkos berber datolyák kúpja is, akár távoli gyermekkori emlékek, a Mikulás ajándékai. Ebben a színpadi fényjátékban percről percre részt vett az ég. Most a Gellérthegy mögött derengett almazölden, most a királyi várpalotánál pirult ki rózsaszínre, most halványszürkére hamvadt, s ekkor gyorsan megjelentek az apró, erősen villogó, téli csillagok.

➤ *Budapesti látkép az Erzsébet híddal 1910-ből (Fortepan)*

13 Gerbeaud (ejtsd: zserbó): híres budapesti cukrászda

Kérdések, feladatok

1. Nézz utána, milyen érdekes történet kapcsolódik a Lánchíd kőoroszlánjaihoz!
2. Mely érzékszerveinket szólítja meg a szöveg? Készíts táblázatot!
3. Mitől válhat izgalmassá a nagyváros egy hideg téli napon?
4. Keresd meg egy budapesti várostérképen az idézetben szereplő helyszíneket!

» Látjuk magunk előtt

Láttuk, hogy Petőfi egészen konkrétan írja le a szülővárosát a *Szülőföldemen* című versében. Művét az teszi érzékletessé, hogy a dolgokat közvetlenül megnevezi.

Látjuk tehát, milyen fontos, hogy a művészeti alkotások konkrét dolgokhoz kapcsolódjanak. Kosztolányi Dezső városleírása különösen sok konkrét képet tartalmaz, és éppen ettől nagyon erős a hatása.

Mintha egy filmet látnánk, részletről részletre megjelenik előttünk az utcák minden apró szeglete egy téli délután. **A leírás az irodalmi művek egyik leggyakoribb formája, amellyel a szerző egy tárgyat, személyt, környezetet jelenít meg.**

Figyeljük csak meg, hány és hány apró mozzanaton áll meg Kosztolányi Dezső képzeletbeli kamerája! Nemcsak a cukrászdát említi, hanem egészen ráközelít a csillárookra. Nemcsak a kirakatokat látja, hanem egész pontosan az ásványvizes palackokat is. Megfigyeli a város fölötti égboltot is a téli csillagokkal.

A **képszerűség**, a konkrét, kézzelfogható dolgok megjelenítése elengedhetetlen az irodalmi jel erejéhez.

» A Gerbeaud ház a mai Vörösmarty téren (Budapest, 1870 körül, Fortepan)

A leírás az irodalmi művek egyik alapformája, amelyben a szerző egy tárgyat, személyt, környezetet jellemez tulajdonságai bemutatásával.

Mit gondolnak mások?

Egyszer minden cipőt kinövünk

Mostanában egyre többször érzem magam úgy Orosházán, mint ahogy Alice¹⁴ érezhette magát Csodaországban. Ugyan nincs különösebb nyúlzaporulat, de most már egészen olyan, mintha pusztá véletlenségből beleharaptam volna egy afféle növesztő sütiibe, mint amelyet Alice evett meg a mesében. Nem volt rajta „Egyél meg!” felirat, mégis a kezembe került, most pedig itt ülök, óriássá nőve – Orosháza határai nyomják az oldalamat, minden szuszt kiszorítanak a tüdőmből. Mintha egy gombnyomásra összezsugorodott volna a szülővárosom.

Azelőtt se volt valami hatalmas, de azért azt mondhatjuk, elfértünk kényelmesen, sőt szórakozásra és pihenésre egyaránt volt hely.

Nem voltak nagy igényeink, elég volt a játszótérre vagy csak az utcára kimenni a barátainkkal, már jól éreztük magunkat.

Persze, a mai napig szívesen felemlgetjük, hogy itt még a moziból is kínai üzletet faragtak, de tagadhatatlan, hogy van itt épp elég jó hely, ahová beülhetünk, ahol megvehetjük a ruháinkat, ahol elintézhethetjük a hivatalos ügyeket, vagy ahol épp tanulhatunk. Lehet vitatkozni a város szórakozási lehetőségeiről (mint a mozi hiánya), de felesleges. Elvagyunk itt, nem igaz?

Most a „minél messzebb, annál jobb” szlogenje vesz le mindannyiunkat a lábunkról – ha lehetne, fénysebességgel rohannánk Orosházáról valami mozgalmas, sosem alvó nagyvárosba. Lehetőségek, azok kellene nekünk, mondják az ismerőseim, nem pedig ez a kis porfészek.

Én csak azt szeretném, hogy valaki adjon egy távirányítót, amellyel most megállíthatom Orosházán az – egyébként is lassan múló – időt. Megállítanám, hogy a kedvenc boltom ugyanott álljon, ahol eddig, és hogy a megszokott, minden emlékemet őrző utcák arca se változzon semmit. Talán akkor nem fájna annyira, hogy hálátlanul itt hagyok mindent, ezt a kicsi, porfészeknek tetsző mindent, csak hogy bejárjam a világot, amivel még nem találkozhattam. És akkor, ha már mindent megjártam, újra visszatérhetnék – mert akármennyire összement is az utóbbi időben a szemünkben, azért mégis fontos, hogy a miénk maradjon.

(Rálik Alexandra diákújságíró cikke nyomán, www.tancsics-ohaza.sulinet.hu)

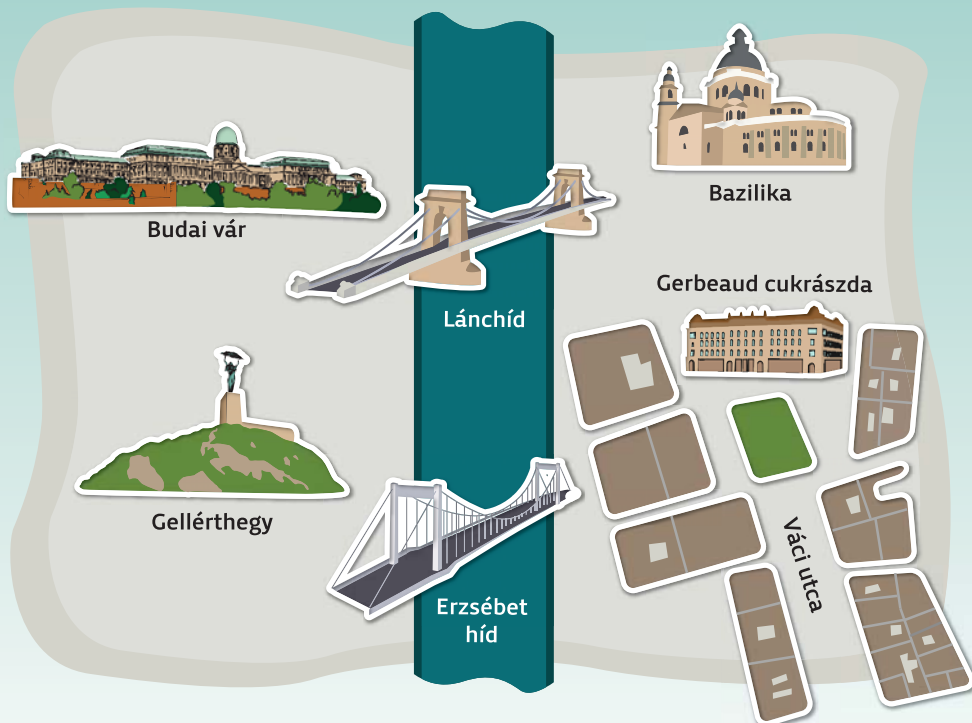
14 Alice: ejtsd: elisz

1. Nézz utána az idézett történetnek! Mi történik a mesélővel a sütemény elfogyasztása után?
2. Mit lehet kinőni? Mit tud kinőni egy gyerek, egy család, egy iskola? Készíts táblázatot a füzetedbe!
3. Hogyan érti a szöveg írója, hogy kinőtte Orosházát? Válaszodat támaszd alá szövegrészletekkel!
4. Mire használják a „porfészek” kifejezést? Helyesnek tartod-e a használatát?
5. Ha lenne egy olyan varázserejű távirányítód, amilyenről a szövegben olvastál, mire használnád? Miért?

Rendszerezzünk!

Kakukktojás

Melyik az a látványosság a képen, amely nem szerepel Kosztolányi Dezső budapesti városleírásában? Melyik a kedvenced a főváros nevezetességei közül? Mutasd be röviden a társaidnak!

Összefoglalás – Szülőföld

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Gyűjts olyan jelképeket, amelyek kifejezik, hogy mit jelent számodra a hazád! Rajzold le őket a füzetedbe, és írd melléjük, hol találkozhatasz velük!
2. Mit jelent a hazaszeretet? Milyen szerepe van a te életedben?
3. Petőfi Sándor *Szülőföldemen* és Szabó Lőrinc *Balassagyarmat* című verse egyaránt gyermekkori emlékeket idéz. Meséljétek el egymásnak, kinek mi a legrégebbi emléképe!

A versek sokféle témáról szólhatnak, és a témakörök (például szerelem, haza, táj, humor) megjelölik a vers elsődleges jelentését is.

Petőfi Sándor *Az alföld* című költeménye **tájvers, tájleíró költemény**. Elsődleges jelentése a tájhoz fűződő érzelem ereje, emellett bemutatja a táj részleteit is.

Petőfi Sándor *Szülőföldemen* című versében a jelek, a helyszínek képei idézik fel és szetik szinte valóságossá a régi élményeket.

Szabó Lőrincet a múlt képei foglalkoztatják. Az irodalmi művekben sokszor ismétlődő témát, visszatérő kérdéskört **motívumnak** nevezzük.

Megismerkedtünk az **úti levél** műfajával is. Az úti levélnek konkrét címzettje van, megszólít valakit, és személyesen neki mesél.

A leírás az irodalmi művek egyik alapformája, amelyben a szerző egy tárgyat, személyt, környezetet jellemez tulajdonságai bemutatásával.

CSALÁD, BARÁTSÁG

*„Aztán elvegyűl a gyermektársaságba,
Mint csillagok közé nyájas hold világa”*

(Arany János: Családi kör)

A megbocsátás

1. Alkossatok csoportokat, és akinek van testvére, mesélje el, szoktak-e egymással veszekedni, és ha igen, miért!
2. Szerinted milyen okai lehetnek annak, hogy két testvér haragszik egymásra? Készíts listát!
3. Szerinted előfordulhat versengés testvérek között? Érvelj!

A tékozló fiú története

(részlet a Bibliából: Lukács evangéliuma, 15. fejezet)

Majd így folytatta: „Egy embernek volt két fia. A fiatalabbik egyszer így szólt apjához: Apám, add ki nekem az örökség rám eső részét! Erre szétosztotta köztük vagyonát. Nem sokkal ezután a fiatalabbik összeszedte mindenét és elment egy távoli országba. Ott léha életet élve eltékozolta vagyonát. Amikor már mindenét elpazarolta, az országban nagy éhínség támadt, s nélkülözni kezdett. Erre elment és elszegődött egy ot-tani gazdához. Az kiküldte a tanyájára a sertéseket őrizni. Örült volna, ha éhségét azzal az eledellel csillapíthatta volna, amit a sertések ettek, de még abból sem adtak neki.

➤ Rembrandt van Rinj: A tékozló fiú hazatérése (1663, Szentpétervár, Ermitázs)

Ekkor magába szállt: Apám házában a sok napszámos¹ bővelkedik kenyérben – mondta –, én meg éhen halok itt. Útra kelek, hazamegyek apámhoz és megvallom: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened. Arra, hogy fiadnak nevezz, már nem vagyok méltó, csak béreseid² közé fogadj be. Csakugyan útra kelt és visszatért ap-jához. Apja már messziről meglátta és megesett rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta.

Erre a fiú megszólalt: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened. Már nem vagyok méltó arra, hogy fiad-nak nevezz. Az apa odaszólt a szolgáltnak: Hozzátok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá. Az ujjára húz-zatok gyűrűt, és a lábára sarut. Vezessétek elő a hizlalt borjút, és vágjátok le. Együnk és vigadjunk, hisz fiam halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült. Erre vigadozni kezdtek. Az idősebbik fiú kint volt a me-

1 napszámos: a ledolgozott napok száma szerint fizetett alkalmi, általában mezőgazdasági munkás

2 béres: egész évre elszegődött mezőgazdasági munkás

zón. Amikor hazatérőben közeledett a házhoz, meghallotta a zeneszót és a táncot. Szólt az egyik szolgának és megkérdezte, mi történt. Megjött az öcséd, és apád levágta a hizlalt borjút, hogy egészségben előkerült – felelte. Erre ő megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apja kijött és kérlelte. De ő szemére vetette apjának: Látod, én annyi éve szolgállok neked és egyszer sem szegtem meg parancsodat. És nekem még egy gödölyét³ sem adtál soha, hogy egyet mulathassak a barátaimmal. Most meg, hogy ez a fiad megjött, aki vagyonodat rossz nőkre pazarolta, hizlalt borjút vágattál le neki. – Az mondta neki: Fiam, te mindig itt vagy velem, és mindenem a tied. S illet vigadnunk és örülnünk, mert ez az öcséd halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült.”

(A Szent István Társulati Biblia nyomán)

Kérdések, feladatok

1. Miért fogadja vissza a fiút az apa? Magyarázd meg a nevében, miért tette!
2. Miért haragudott meg a testvér? Gyűjtsd össze az érveit! Neki van igaza szerinted, vagy az apának?
3. Hogyan tudnád megmagyarázni a példázatot? Kit, illetve mit jelképezhetnek a főbb szereplők és tetteik?
4. Fogalmazd meg a saját szavaiddal, mit jelenthetnek az apa szavai: „halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült”!
5. Játsszátok el három rövid jelenetben a történetet:
 - a) a fiú bejelenti az apjának, hogy kéri az örökséget, és elhagyja a szülői házat;
 - b) a fiú hazatér apjához,
 - c) az idősebb fiú és az apa beszélgetése!

» A példázat

A Biblia az ókorban keletkezett, a keresztények által szentnek tekintett szövegek gyűjteménye. A szó jelentése: könyvek. Két része van. A Héber Biblia/Ószövetség tartalmazza Mózes öt könyvét, a próféták tanításait és szent énekeket. Az Újszövetség pedig Krisztus életét, tanításait, csodatételeit, halálát és feltámadását beszéli el. A Héber Biblia/Ószövetség a zsidók szent irata. De kik is a zsidók? A zsidóság nép és vallás. Zsidónak lenni azt is jelenti, hogy ehhez a valláshoz tartozom, vagy hogy ebből a népből származom. A zsidó nép évezredek alatt hatalmas kultúrát teremtett, amelyről még sokat fogsz hallani a későbbiekben.

A részlet, amely Lukács evangéliumának (az evangélium görög eredetű szó, jelentése jó hír, örömhír) 15. fejezetében található, a *Biblia* egyik legfontosabb szakasza.

³ gödölye: kecskegida

A Jézus által elmondott történet egy **példázat** Isten irgalmasságáról. **A példázat (más néven példabeszéd) olyan rövid elbeszélő műfaj, amely egy nehezen érthető igazságot világít meg.** Olyan, mint egy több részből álló, hosszú hasonlat, amely egy fontos gondolatot vagy elképzelést értelmez. Az olvasott szöveg azt tanítja, hogy az Isten megbocsát a bűnbánó és hozzáforduló embernek. A példázat szereplői megfeleltethetők más személyeknek: Isten a jó apa, az emberek pedig olyanok, mint az apját elhagyó fiú – vagy a bátyja. Lehet, hogy nem élünk tékozló, pazarló és bűnös életet – mégsem vagyunk tökéletesek, követünk el hibákat. A lelkiismeretünk általában jelzi is nekünk, ha nem jól teszünk.

A példabeszéd azt tanítja, hogy ne féljünk szembenézni az általunk elkövetett rosszal. Képzeljük el, milyen élmény lehet a fiúnak, hogy a kilátástalan nyomorból vissza-kerül édesapja szerető karjaiba! **A történet a megbocsátás, a szeretet fontosságát hangsúlyozza minden ember számára.**

A példázat egy erkölcsi igazságot megvilágító rövid elbeszélő műfaj.

Mit gondolnak mások?

„Felkerekedett egyszer három vándorlegény: egy takács, egy szabó meg egy csizmadia. Nagy útra indultak, hogy megtalálják a szerencséjüket, burkus földön. Szerettek volna más tájakat látni, más népekkel beszélni.

– Az ám, de hogyan beszélünk velük? Hiszen egy kukkot se tudunk a nyelvükön! – kapott észbe a takács.

– Megmondom én, mit kell tennünk! – állt elő a csizmadialegény. – Egyikünk megtanulja az első mondatot, amit Burkusföldön hall, a másikunk a másodikat, a harmadik meg a harmadikat.

Így aztán háromszor gyorsabban tanuljuk meg a nyelvüket, mint más ember. Igaz-e, cimborák?

Tetszett a másik kettőnek a tanács. Mentek, vándoroltak, míg egy nap elértek a burkusok földjére.

Az első városban éppen vásár volt. Rájuk bámészkodott a nép.

– Három vándorlegény! – kiáltotta el magát egy kofa. Meghallotta a takácslegény, mindjárt meg is tanulta.”

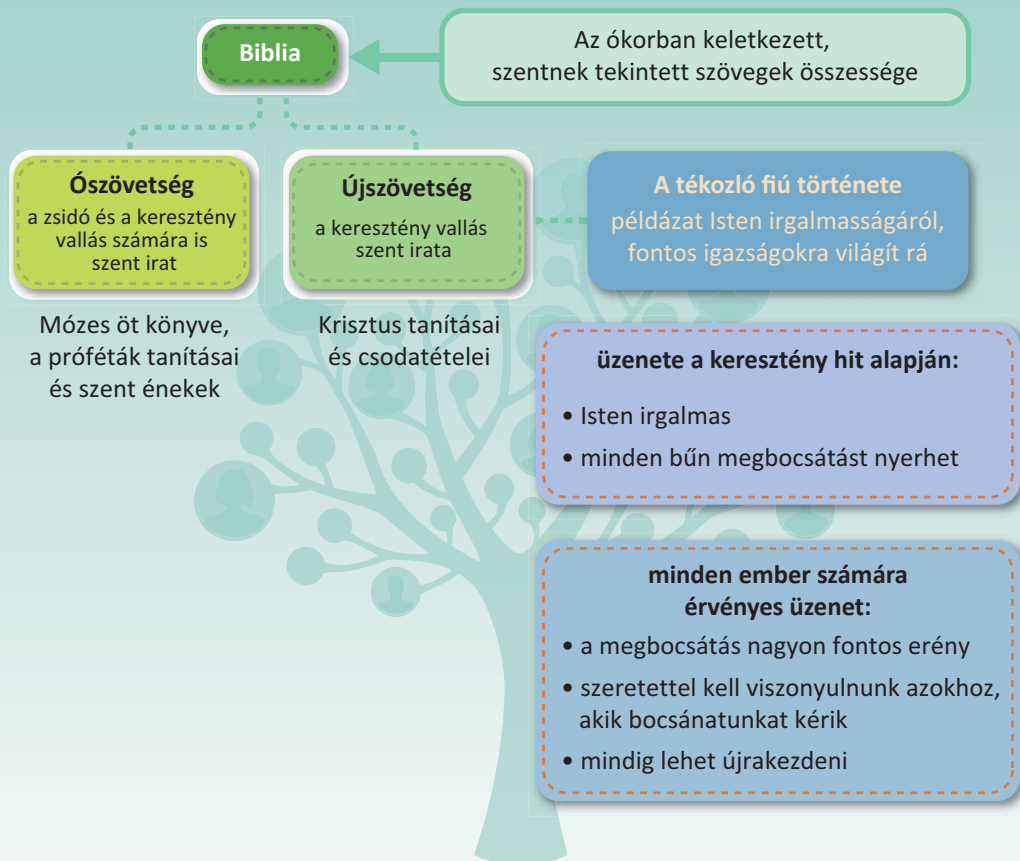
(Részlet *A három vándorlegény* című meséből, <http://mesekukac.hu>)

1. Nézz utána az *Magyar értelmező kéziszótárban*, mit jelentenek az alábbi kifejezések: takács, szabó, csizmadia, burkus, kofa!
2. Gyűjts az eddig olvasott mesékből olyan hősoket, akik vándorútnak indultak!
3. Miért indultak útnak a fenti meserészlet hősei?
4. Vitassátok meg a csizmadialegény ötletét! Beszéljétek meg, hogyan érdemes más nyelveket megtanulni!
5. Alkossatok három csoportot, és folytassátok a mesét! Ha elkészültetek, olvassátok fel vagy mutassátok be a társaitoknak!

Rendszerezünk!

Megbocsátás

Gyűjtsetek eddigi olvasmányélményeitekből olyan történeteket, amelyekben testvérek szerepelnek! Meséljete el néhányat a társaitoknak!

Gyermeki engedelmesség

1. Előfordult már veled, hogy nem hallgattál a szüleidre, és később megbántad? Alkossatok csoportokat, és meséljétek el egymásnak, hogyan történt!
2. Mi okoz nehézséget az engedelmeskedésben? Készíts listát!
3. Átéltél már érdekes kalandokat a szüleiddel? Írj róla rövid fogalmazást!

Daidalosz és Ikarosz története

Mikor Minósz krétai királynak félig bika alakú gyermeke született, a Minótauros, Daidalossal, az athéni ezermesterrel építtetett számára labirinthoszt.⁴ De Minósz azután sem engedte el maga mellől a mestert.

Daidalosz azonban haza szeretett volna menni, mert megérintette lelkét a honvágy, de minden oldalról tenger állta útját.

– A földön és a tengeren feltartóztathat, de az ég biztos nyitva áll – gondolta magában –, meneküljünk arra! Minósz mindent elfoglalhat, de nem foglalja el a levegőt.

Hogy repülni tudjon, olyasmit alkotott, mint egy madár. Tollakat rakott szépen egymás mellé, a legkisebb után egyre nagyobbakat, majd a legnagyobbakat egyre kisebbre váltva, mintha halmon nőttek volna, vagy mint ahogy a pásztorsípon a különböző nagyságú nádszálak sorakoznak egymás után lassú emelkedéssel. Aztán a közepén lenfonállal fűzte össze őket, alul viasszal rögzítette, s amint így összeállította, egy kevésbé meghajlította, hogy az igazi madarakat utánozza vele. Mellette állt fia, Ikarosz, s nem tudta, hogy a saját vesztében gyönyörködik. Ragyogó arccal a szélben libegő pelyhek után kapdosott, majd hüvelykujjával a sárga viaszt puhítgatta, és játékaival hátráltatta atyja csodálatos munkáját.

Mikor az utolsó simítást is elvégezte alkotásán a művész, a kettős szárny közé lendítette testét, és a szárnyakat lebegtetve függve maradt a levegőben. Kitanította gyermekét is:

– Mindig középre tarts! Ha alant repülsz, nehogy a tenger habja nehezítse el toldaidat, ha pedig magasabban, nehogy a tűz égesse össze! A közepén haladj, nem kell a csillagokat se vizsgálnod, hogy tájékozódj, elég, ha engemet követsz!

S megmutatta, hogy kell repülni, és a fiú vállához illesztette az újfajta szárnyakat. Míg evvel babrált, és oktattatta fiát, könnyű áztatta ráncos, öreg arcát, és remegett az apai kéz. Megcsókolta, mintha tudta volna, hogy ezek az utolsó csókok, s szárnyán felemelkedve, ő repült elöl, és aggódott útítársáért, mint a madár, mikor gyöngé fió-

⁴ labirinthosz: labirintus, útvesztő

káját a magas fészekből az égi útra bocsátja. Még biztatta, hogy jöjjön utána, és taníttatta a vést hozó művészetre, s mozgatta a saját szárnyát, és hátra-hátranézett fiára.

Megbámulta őket a halász, miközben remegő nádszállal leste a zsákmányt, meg a pásztorember botjára támaszkodva, és a szántóvető az eke szarva mellett. S aki látta, amint a levegőt szelték, isteneknek hitte őket.

S már bal felől Héra szigete, Szamosz, és Délosz és Parosz mind elmaradtak, jobbra Lebinthosz volt, és a mézben gazdag Kalümné, mikor a fiú örülni kezdett a vakmerő repülésnek, elhagyta vezetőjét, és az ég felé vágyódva, magasabbra vette útját. A hevesen tűző nap szomszédságában meglágyult a viasz, ami összetartotta a tollakat, és szétfolyt. Szárnyát elvesztve, meztelen két karját már hiába rázta, nem tudott a levegőben megkapaszkodni. Zuhanás közben még atyja nevét kiáltotta. De hamarosan elnyelte a kék víz, amelyet aztán róla neveztek el Ikaroszi-tengernek.

A szerencsétlen apa utánakiáltott:

– Ikarosz! Ikarosz! Hol vagy? Merre keresselek? Ikarosz! – ismételte hangos szóval, amíg csak meg nem pillantotta a tollakat a habokban. Akkor már mindent értett, és elátkozta saját művészetét. Ahol eltemette, Ikaroszról kapott nevet a vidék.

(Trencsényi-Waldapfel Imre *Görög regék* című műve nyomán)

Kérdések, feladatok

1. Mi a „labirinthosz” szó magyar megfelelője? Milyen jelentéseit ismered?
2. Próbáld meg minél pontosabban lerajzolni a szárnyat a szöveg alapján a füzetedbe!
3. Keresd meg a történetben azokat a részleteket, amelyek előre jelzik a szomorú befejezést!
4. A felnőttek sokszor mondják bizonyos dolgokra: „Ez nem játék!” Hogyan igazolja ezt a történet? (Gondolj arra, hogyan viselkedik Ikarosz apja munkálkodása közben!)
5. Ki a hibás? Érvelj mindkét lehetőség mellett és ellen!

» A mitológiai történet

Daidalosz és Ikarosz története **mitológiai történet**, vagyis olyan **monda**, amely egy nagyobb rendszer, a **mitológia** része, s emellett jelképes **erkölcsi üzenetet** hordoz. **A mitológia egy-egy nép mítoszainak összessége. A mítosz mesés elbeszélés, amelynek valóságos elemei is vannak.** Hősei istenek, emberfeletti lények vagy különleges tulajdonságokkal rendelkező emberek. Ennek a történetnek az egyik kulcsmondata így hangzik: „Mellette állt fia, Ikarosz, s nem tudta hogy a saját vesztében gyönyörködik.” A másik kulcsmondat – ami jól kiegészíti ezt –, így szól: „S aki látta, amint a levegőt szelték, isteneknek hitte őket.” Mindkét mondat arra utal, hogy a szárnyak, a repülés gyönyörű dolognak látszott. Ez a látszat azonban nem bizonyult igaznak, a jel megtévesztő volt. Az istenekhez méltó, csodálatos menekülés halállal végződött.

Azért emelhetjük ki ezeket a mondatokat, mert a mindennapi élet is tele van olyan jelekkel, amelyek szépnek ígérkeznek, s végül csalódást okoznak. A rossz dolgok sokszor nagyon is vonzóan látszanak.

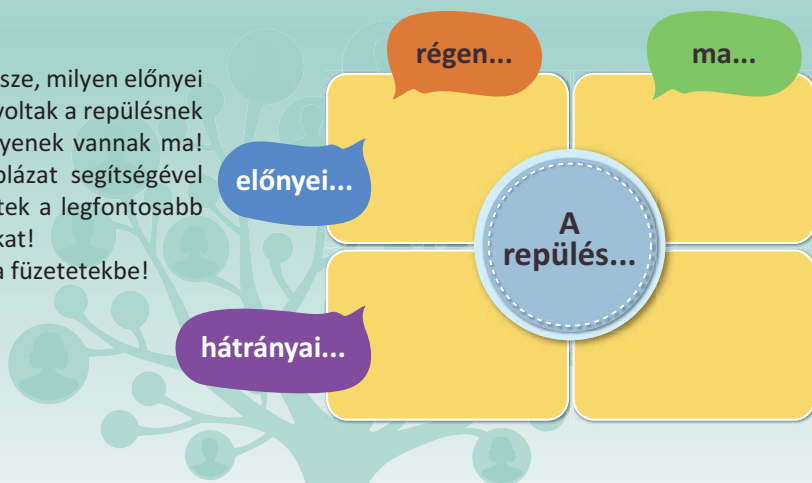
Mi történik, amikor az ember ezeknek a megtévesztő jeleknek a fogságába esik? Jellemzően az, hogy az apróbb jelek, a kisebb részizgazságok kötik le a figyelmünket, s a nagyobb jelek, a nagy összefüggések pedig eltűnnek a szemünk elől.

A mitológia egy-egy nép mítoszainak összessége. A mítosz mesés elbeszélés, amelynek valóságos elemei is vannak. Istenekről, emberfeletti lényekről, hősökről vagy különleges tulajdonságú emberekről szólnak.

Rendszerezzünk!

A repülés

Gyűjtsétek össze, milyen előnyei és hátrányai voltak a repülésnek régen, és milyenek vannak ma! Az alábbi táblázat segítségével rendszerezétek a legfontosabb gondolataitokat! Dolgozzatok a füzetetekbe!

„Mi ő nekünk?”

1. Mutasd be a szüleidet vagy a nagyszüleidet! Külön térj ki a jó tulajdonságaikra, gondold végig, hogyan segítenek téged!
2. Ti hogyan tudjátok segíteni a születeket? Írjátok össze az ötleteiteket, és beszéljétek meg kiscsoportokban!

Petőfi Sándor: István öcsémhez⁵

Hát hogymint vagytok otthon, Pistikám?
Gondoltok-e úgy néha-néha rám?
Mondjátok-e, ha estebéd⁶ után
Beszélgetéstek meghitt és vidám,
Mondjátok-e az est óráinál:
Hát a mi Sándorunk most mit csinál?
És máskülönben hogy van dolgotok?
Tudom, sokat kell fáradoznotok.
Örök törődés naptok, éjeteK,
Csakhogy szükecskén⁷ megélhessetek.
Szegény atyánk! ha ő úgy nem bizik
Az emberekben: jégre nem viszik.⁸
Mert ő becsületes lelkű, igaz;
Azt gondolá, hogy minden ember az.
És e hitének áldozatja lett,
Elveszte mindent, amit keresett.
Szorgalmas élte veritékinek
Gyümölcseit most más emészti meg.
Mért nem szeret úgy engem istenem?
Hogy volna mód, sorsán enyhítenem.
Agg⁹ napjait a fáradástul én
Mily édes-örömet fölmenteném.

5 Petrovics István (1825–1880): a költő öccse, 1848-ig mézároslegény, a szabadságharcban százados

6 estebéd: vacsora

7 szükecskén: szűkösen, egyszerűen

8 jégre nem viszik: nem csapják be

9 agg: idős, öreg

Ez fáj nekem csak, nyugodt életemet
Most egyedül ez keseríti meg.
Tégy érte, amit tenni bír erőd;
Légy jó fiú, és gyámolítsad őt.
Vedd vállaidra félig terheit,
S meglásd, öcsém, az isten megsegít.
S anyánkat, ezt az édes jó anyát,
O Pistikám, szeresd, tiszteld, imádd!
Mi ő nekünk? azt el nem mondhatom,
Mert nincs rá szó, nincsen rá fogalom;
De megmutatná a nagy veszteség:
Ha elszólítná tőlünk őt az ég...
E néhány sorral érd be most, öcsém.
Én a vidámság hangját keresém,
És akaratlan ilyen fekete
Lett gondolatjaimnak menete;
S ha még tovább fonnám e fonalat,
Szivem repedne a nagy kín alatt.
Más levelem majd több lesz és vidám.
Isten megáldjon, édes Pistikám!

(Pest, 1844. június)

Kérdések, feladatok

1. Idézd a versből, mit kér a költő az öccsétől, hogyan bánjon az édesapjával, és hogyan az édesanyjával!
2. Fogalmazd meg saját szavaiddal, mit tudunk meg a költő édesapjáról, Petrovics Istvánról a vers nyomán!
3. Miből tudod megállapítani, hogy levelet (pontosabban költői levelet) olvastunk? Keresd meg az ezt bizonyító részleteket!
4. Mit gondolsz, igazat mond Petőfi, mikor az alábbi sorokat írta? Mi lehetett ezzel a célja? Érvelj a válaszod mellett!
„Én a vidámság hangját keresém,
És akaratlan ilyen fekete
Lett gondolatjaimnak menete”
5. Magyarázd meg a következő költői képet! Helyettesítsd saját szavaiddal az alábbi kifejezéseket: „veritékinek”, „gyümölcsseit”, „emészti meg”!
„Szorgalmas élte veritékinek
Gyümölcsseit most más emészti meg.”

» Családi líra

Szinte bizalmas jellegűnek tűnik az olvasott vers: mintha két testvér magánbeszélgetésébe hallgathatnánk bele. Témaválasztásában nem is látszik „igazi” versnek: nem a hazáról, a szerelemről, vagy más „komoly” témáról szól – testvérek beszélgetnek a szüleikről. Feltehetjük a kérdést: miért kell ezt a nagyközönség elé tárni; mi az, ami az olvasónak szól ebből a versből?

A vers műfaja részben választ ad ezekre a kérdésekre. **A költői levél, más néven episztola régóta létező műfaj, amely mindig valóságos, létező személyhez szól, a tartalma és formája sokféle lehet.** Petőfi ugyanakkor itt is újítónak számít: az élet hétköznapi pillanatait foglalja versbe, személyes, legbensőbb családi kapcsolatairól is közvetlen hangnemben ír (például *Egy estém otthon* vagy a *Füstbe ment terv* című versében is).

Mit üzen számunkra, mai olvasók számára ez a mű? Petőfi versét olvashatod úgy is, mint egy idősebb barát tanácsait vagy családi tapasztalatairól szóló beszámolóját. A vers beszélője már abban az élethelyzetben van, amikor a fiú tudja támogatni a szülőket. Ebből a személyes hangú műből te is láthatod, hogyan tud két fivér egy fontos cél érdekében együttműködően, jó testvérhez méltón viselkedni. Az idősödő családtagokat segíteni ugyanis minden gyermeknek feladata, már a te életkorodban is. Az pedig nagyon jó, ha a versbeli fiúkhöz hasonlóan a testvérek tudnak együtt gondolkodni és cselekedni a szüleik érdekében.

A költői levél valóságos, létező személyhez szól, a tartalma és a formája sokféle lehet.

Mit gondolnak mások?

„A költő két évvel fiatalabb öccse, István Szabadszálláson született 1825-ben. Petrovics István maga is a Petőfi vezetéknevet kezdte használni férfikorában, és próbálkozott a versírással. Ezek a költemények nyomába sem jöhetnek a bátyja műveinek, de azért elég sok publikációt megértek.

A szabadságharcban katonaként vett részt: kezdetben önkéntes, majd főhadnagy, végül százados. A világosi fegyverletétel után ez a katonai pályafutás nem maradt hatott következmények nélkül. 1851 és 1853 között a császári hadseregbe sorozták be, majd ezután háromévi sáncmunka következett. 1857-ben újabb év katonai szolgálatot kellett teljesítenie Brünnben. Csak ezek után térhetett vissza a polgári életbe.

Sok gondja volt Petőfi Istvánnak gyámfiával, Petőfi Zoltánnal. Bár Szendrey Júlia a második házassága idején is foglalkozott első gyermekével, Zoltán nem volt könnyű természet. Az édesanyja úgy gondolta, hogy Petőfi István, aki ekkor már csáki gazdatiszt, nagybácsiként segíthet az ifjú nevelésében. Ő volt az első gyámja Zoltánnak. Megnevelnie azonban neki sem sikerült.”

(Ratzky Rita *Rövid portrék Petőfi Sándor rokonságáról* című írása nyomán, <http://plone.iti.mta.hu>)

1. Milyen hasonlóságokat találsz Petőfi István és Sándor élete között?
2. Mit gondolsz, miért változtatta a nevét ő is Petrovicsról Petőfire?
3. Hány évig volt katona a császári seregben?
4. Miért nem maradhatott „következmények nélkül” katonai pályafutása?
5. Írj rövid levelet Petőfi Istvánnak Szendrey Júlia nevében! Adj neki tanácsokat, hogyan segíthetne Zoltán nevelésében!

Rendszerezzünk!

Irodalmi barátság

Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, hogyan barátkozott össze Arany János és Petőfi Sándor!

Petőfi rajza Arany Jánosról

Költői levél, episztola

valóságos személyhez írott verses levél

változatos tartalom, hangnem, forma jellemzi

Petőfi Sándor: *Arany Jánoshoz*

„TOLDI írójához elküldöm lelkemet
Meleg kézfogásra, forró ölelésre!...
Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,
S nagy az szívemnek ő gyönyörűsége.”

„Körül az apróság, vidám mese mellett”

1. Mit szoktatok csinálni otthon esténként? Írj rövid fogalmazást!
2. Őriztek-e régi családi történeteket? Ha igen, egyet írd le közülük!

Arany János: Családi kör

Este van, este van: kiki nyúgalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja,
Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
Mintha lába kelne valamennyi rögnek,
Lomha földi békák szanaszét görögnek,
Csapong a denevér az ereszt sodorván,
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.

Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek:
A gazdasszony épen az imént fejé meg;
Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta,
Pedig éhes borja nagyokat döf rajta.
Ballag egy cica is – bogarászni restel¹⁰ –
Óvakodva lépked hosszan elnyult testtel,
Meg-megáll, körülnéz: most kapja, hirtelen
Egy iramodással a pitvarba¹¹ terem.

Nyitva áll az ajtó; a tüzelő fénye
Oly hivogatólag süt ki a sövényre.
Ajtó előtt hasal egy kiszolgált¹² kutya,
Küszöbre a lábát, erre állat nyujtja.
Benn a háziasszony elszűri¹³ a tejet,
Kérő kis fiának enged inni egyet;
Aztán elvegyül a gyermektársaságba,
Mint csillagok közé nyájas hold világa.

10 restel: lusta

11 pitvar: a parasztház udvarról, tornácról nyíló helyisége

12 kiszolgált: öreg

13 elszűri a tejet: megtisztítja a tejet a szennyeződésektől

Egy eladó lány¹⁴ a tűzre venyigét¹⁵ rak:
Ő a legnagyobb s szebb... a hajnali csillag.
Vasalót tüzesít: új ruhája készen,
Csak vasalás híja,... s reggel ünnep leszen.
Körül az apróság, vidám mese mellett,
Zörgős héju borsót, vagy babot szemelget,
Héjából időnként tűzre tesznek sokat:
Az világítja meg gömbölyű arcukat.

A legkisebb fiú kenyeret kér s majszol;
Üszköt¹⁶ csóvál néha: tűzkigyókat rajzol.
Olvas a nagyobbik nem ügyelve másra:
E fiúból *pap* lesz, akárki meglássa!
Legalább így szokta mondani az apjok,
Noha a fiú nem imádságon kapkod:
Jobban kedveli a verseket, nótákat,
Effélét csinálni maga is próbálgat.

Pendül a kapa most, letevé a *gazda*;
Csíkos tarisznyáját egy szegre akasztja;
Kutat az apró nép, örülne, ha benne
Madárlátta¹⁷ kenyér-darabocskát lelne.
Rettenve sikolt fel, amelyik belényul:
Jaj! valami ördög... vagy ha nem, hát... kis nyúl!
Lesz öröm: alunni se tudnak az éjjel;
Kinálják erősen káposzta-levéllal.

A gazda pedig mond egy szives *jó estét*,
Leül, hogy nyugassza¹⁸ eltörődött testét,
Homlokát letörli porlepett ingével:
Mélyre van az szántva az élet-ekével.
De amint körülnéz a víg csemetéken,
Sötét arcredői elsimulnak szépen;
Gondüző pipáját a tűzbe meríti;
Nyájas szavu nője mosolyra deríti.

14 eladó lány: életkora szerint már férjhez adható lány

15 venyige: szőlővessző

16 üszök: parázs

17 madárlátta: mezei munkáról maradékként hazavitt

18 nyugassza eltörődött testét: pihenjen

Nem késik azonban a jó háziasszony,
Illő, hogy urának ennivalót hozzon,
Kiteszi középre a nagy *asztalszéket*,¹⁹
Arra tálalja fel az egyszerű étket.
Maga evett ő már, a gyerek sem éhes,
De a férj unszolja: „Gyer közelebb, édes!”
Jobb ízű a falat, ha mindnyájan esznek, –
Egy-egy szárnyat, combot nyujt a kicsinyeknek.

De vajon ki zörget? „Nézz ki, fiam Sára:
Valami szegény kér helyet éjszakára:
Mért ne fogadnók be, ha tanyája nincsen,
Mennyit szenved úgy is, sok bezárt kilincsen!”
Visszajő a lyánka, az utast behíván.
Béna harcfi²⁰ lép be, *sok jó estét* kíván:
„Isten áldja meg a kendtek ételét is,
(Így végezi a szót), meg az *emberét* is.”

Köszöni a gazda: „Része legyen benne:
Tölts a tálba anyjok, ha elég nem lenne.”
Akkor hája szépen, hogy üljön közelébb –
Rá is áll az könnyen, bár szabódik²¹ elébb.
Éhöket a nagy tál kívánatos ízzel,
Szomjukat a korsó csillapítja vízzel;
Szavuk sem igen van azalatt, míg esznek,
Természete már ez magyar embereknek.

De mikor aztán a vacsorának vége,
Nem nehéz helyen áll a koldus beszéde;
Megered lassanként s valamint a patak,
Mennél messzebbre foly, annál inkább dagad.
Az idősb fiú is leteszi a könyvet,
Figyelmes arcával elébb-elébb görnyed;
És mihelyt a koldus megáll a beszédben:
„Meséljen még egyet” – rimánkodik szépen.

19 asztalszék: alacsony asztal, amelynek lapja tálszerűen mélyített

20 harcfi: honvéd

21 szabódik: kéreti magát

„Nem mese az gyermek”, – így feddi az apja,
Rátekint a vándor és tovább folytatja;
Néma kegyelettel²² függenek a szaván
Mind az egész háznép, de kivált a leány;
Ez, mikor nem hallják, és mikor nem látják,
Pirulva kérdezi tőle... *testvérbátyját*:
Három éve múlik, hogy utána kérdez,
Még egy esztendő²³ vár, nem megy addig férjhez.

Este van, este van... a tűz sem világít,
Kezdi hunyorgatni hamvas szempilláit;
A gyermek is álmos, – egy már alszik épen,
Félrebillent fejjel, az anyja ölében.
Gyéren²³ szól a vendég s rá nagyokat gondol;
Közbe-közbe csupán a macska dorombol.
Majd a földre hintik a zizegő szalmát...
S átveszi egy tücsök csendes birodalmát.

(1851. ápr. 10.)

Kérdések, feladatok

1. Melyik évszakban és napszakban játszódik a vers? Válaszodat igazold idézetekkel!
2. Készíts táblázatot: az oszlopokba az egyes érzékszerveket (látás, hallás, ízlelés stb.) írd, a sorokba pedig a versből vett, az előbbi szempontokhoz illeszkedő részleteket!
3. Valóban „természete a magyar embereknek”, hogy nem beszélnek evés közben? Te hogy látod? Ismersz-e ezzel kapcsolatban más közmondást?
4. Miért olyan hangsúlyos, hogy éppen három éve vár a leány valakire? Nézd meg a vers keletkezésének évszámát, és számold!
5. Milyen hasonlóságot és különbséget fedezel fel az első és az utolsó versszak között? Készíts táblázatot!

22 kegyelettel: tisztelettel

23 gyéren: ritkán

» Az életkép

Korábban arról tanultunk, mennyire fontosak és nélkülözhetetlenek a minket körülvevő jelek. A *Családi kör* című vers viszont épp azt mutatja meg, hogy időnként egyáltalán nem kell törődnünk a jelekkel. Az emberi érzékelés képes a válogatásra. Nem hallunk meg minden zajt, ami körülvesz bennünket. Talán meg is bolondulnánk, ha valóban ránk zúdulna az összes inger a nagyvilágból.

A *Családi kör* műfaja **életkép**. Olyan összegzés, amely nem rendkívüli eseményekről szól, hanem a nap mint nap ismétlődő dolgokat foglalja össze. Ebben a versben egy család életének naponta ismétlődő történéseiről olvashatunk.

A *Családi kör* nyugalma abból adódik, hogy a számtalan neszből, árnyból, suhanásból, sóhajtásból egyik jelre sem kell igazán odafigyelni. A béke érzetét az adja, hogy egyik üzenet sem fontos, egyik sem ad hírt veszélyről. Ebben a világban az ember nyugodtan „kikapcsolhat”, nem fenyegeti semmi.

Ehhez persze fontos, hogy a költő nagyon sok ingerről hírt adjon. Látjuk a fa árnyát, halljuk a bogár zúgását, s ahogy ezek betöltik a világot, annál bizonyosabb, hogy el-lazulhatunk. Sok jelet szeretne az ember maga körül – de csupa olyanokat, amelyek békét sugároznak.

Az életkép a mindennapi élet valamely jellemző alakját, helyzetét, eseményét örökíti meg.

Mit gondolnak mások?

A parasztházak nagy része vályog- vagy vert sárfalú épület volt, a téglából épült fal csak a módosabbakra volt jellemző, a cserép pedig ekkor már kezdte kiszorítani a nád- vagy zsúptetőket. A tipikus parasztházra jellemzőek voltak a kicsi ablakok, s így a benti félhomály. A tisztaszobán kívül konyha, kamra és melléképületek (ól, istálló, udvari illemhely) tartoztak hozzá. Pince nem volt jellemző, és fürdőszobájuk sem volt, a padlás azonban komoly gazdasági szerepet töltött be, ugyanis itt szárították és tárolták a terményeket. A házban búbos kemencével fűtöttek.

A nők és a gyermekek egy lakószobában aludtak a házban, míg a férfiak nyaranta a szérűn vagy a tornácon, telente pedig többnyire az istállóban hajtották álomra fejüket. A tisztaszoba hagyományos bútorzata közé tartozott többek között a mennyezetről lógó petróleumlámpa, a szentképek és a díszes tányérok. A ruhákat egészen a 20. század első feléig ládákból tárolták, majd ezt felváltotta a ruhásszekrény, módosabbaknál ekkor jelent meg az éjjeliszekrény, a dívány, a kanapé és a hintaszék.

Mindennapi életük az egyes évszakokhoz igazodott, a munkaidőt mindig a nap járásához mérték, napkeltétől napnyugtáig, így nyaranta a munkával töltött órák száma természetesen jelentősen megnövekedett. Télen volt a disznóvágás, és a nyáron betakarított kukoricát is télen morzsolgatták le. Ilyenkor nagy mesélés, anekdotázás, dalolás közepette összegyűlt a nagycsalád, sőt a távolabbi rokonok, ismerősök is a faluból. Sok népszokásunk ezekre az alkalmakra nyúlik vissza. Tavasztól a mezei munkák kerültek előtérbe. A mezei munka – mivel nem voltak gépek – sokkalta megerőltetőbb volt, mint a ház körüli, vagy bármilyen egyéb munka.

Telente kétszer, míg nyáridőben négy-öt alkalommal étkeztek egy nap. Általánosságban elmondható, hogy a legalapvetőbb élelmiszereik közé a kenyér, kolbász, szalonna, hagyma és paprika tartozott. Ételeik kifejezetten zsírosak, laktatóak voltak.

(Bíró Friderika és Für Lajos *Búcsú a parasztságtól* című könyvének ismertetése nyomán, Kump Edina ismertetője)

1. Van olyan használati tárgyad, amelyhez különösen ragaszkodsz? Miért?
2. Nézz utána a könyvtárban, mit jelentenek a következő kifejezések: vályog, szérű, búbos kemence!
3. Miért dolgoztak többet a parasztek nyáron, mint télen?
4. Mit lenne érdemes megtartani a hagyományos paraszti életmódból, és mit nem? Érvelj!

Rendszerezzünk!

A parasztház felépítése

Beszélgétek meg, melyik lehetett egy parasztház leggyakrabban használt helyisége:

1. konyha, 2. tisztaszoba, 3. lakószoba vagy 4. pítvar!

Konyha:
a főzés és a különféle házimunkák helye

Tisztaszoba:
a konyhából az utca felé nyíló szoba, nem lakták

Lakószoba:
a konyhából nyílt, itt dolgoztak és aludtak

Pítvar:
a konyha előső, udvarra nyíló része

„Magányosabb vagyok, mint egy hős”

1. Ha elvált apuka vagy anyuka lennél, milyen programot szerveznél hétvégén a gyerekeidnek?
2. Szerinted ki a szigorúbb: az anyukák vagy az apukák? Mit gondolsz, miért?

Kiss Ottó: Csillagszedő Márió (részletek)

Tudod apa, az lenne jó,
ha eggyel többször jönnél haza,
mint ahányszor elmész.

Amikor apa legutoljára összecsomagolt,
úgy csináltam, mintha aludnék.
De hallottam, hogy azt mondja neked:
a kocka el van vetve.
Mire apa hazajön,
sok kis kocka lesz?

Mostanában
nagyon buta lettem.
Körülbelül annyit értek a világból,
amennyit egy hangya ért belőlem.
Mostanában csak remélem,
hogy a világ nem fog
a fejemre taposni.

Anyá, ne sírj már!
Hiszen az igazgyöngyök
is láncra vannak fűzve.

Magányosabb vagyok, mint egy hős.

Amikor sok csillag van az égen,
kiosonok az udvarra, hintára ülök,
és elképzelem, amint suhanok a fekete
űrben. Ha a szkafanderem keresztül is
hallanád, amit ilyenkor mondok,
biztosan velem tartanál.

Apa,
a távolság is lehet szkafanderből?

Nem tudom, Máriónak
mi a terve a csillagokkal,
mindenesetre én tegnap
egyedül voltam lenni a tónál,
délben, hogy biztosan
ne legyenek ott.

A vízben csak a Nap fürdött,
és olyan volt,
mint a műanyag narancs
Márió üvegszekrényében.

Kérdések, feladatok

1. Sorold fel, mi mindenben segít a szülő a gyermekének!
2. A család biztonságot adó közösség. Szerinted meddig kell gondoskodniuk a szülőknek a gyermekeikről?
3. Egyetértesz azzal, hogy a hősök magányosak? Miért?
4. Nézz utána az interneten, hogy kik használnak még szkafandert az úrhajósokon kívül!
5. Szabó T. Anna *Balaton* című versében így ír a Napról: „nagy narancsvörös gömb lebeg / fénykötélén a tó felett”. Hasonlítsd össze az utolsó vers leírásával!

» A szöveg zenéje

Rímtelen és ritmus nélküli verseket olvashattunk ezeken a lapokon, s mégis verseknek nevezhetjük őket. Hogyan lehetséges ez? Fából vaskarika a rímtelen vers, nem igaz? Igen, a verseket rím vagy ritmus fogta szoros abroncsba, vagy még többször mind a kettő. A modern korban, főleg az 1900-as években elterjedtek a szabad versek. Ezeket nem verseknek, hanem **költemény**eknek kellene neveznünk. Hiszen a költemény esetében már nem várjuk feltétlenül a rímet és a ritmust. **A szabad vers olyan költemény, amelynek szövege versszerűen tördelt, de nincs benne szabályos ritmus vagy rímrendszer.** De akkor mitől költemény a költemény? Attól, hogy gazdagabb a jelentése, mint amit egy regényben vagy egy hétköznapi írásban látunk. Minden szava fontos. Pár mondat, s máris valami csattanó következik, szinte minden szava meglep. Kevés szó, mégis sok jel: erőteljes üzenet az olvasónak. Kiss Ottó most olvasott szövegei is rím nélküli versek, inkább költemények. Pár szóban idézik csak fel egy kislány gondolatait, s mégis szíven ütnek bennünket, mert minden szavukkal valami nagyon fontos, érzelmekben gazdag dolgot mondanak el.

A szabad vers olyan költemény, amelynek szövege versszerűen tördelt, de nincs benne szabályos ritmus vagy rímrendszer.

Rendszerezzünk!

„összegyűjtöm a szavakat”

Összekevertük Kiss Ottó egyik versének sorait. Így kezdődik: „*Régen, amikor az emberek még / némák voltak, a halak gyűlést*”. Állítsátok sorrendbe a többi verssort! Beszéljétek meg, mi segíthet ebben!

Régen amikor az emberek még

némák voltak, a halak gyűlést

a beszédet. Ezt anya mondta.

leszek, összegyűjtöm a szavakat egy

az emberek miatt, aztán neki adták

tartottak, sajnálkoztak egy csomót

tengerbe.

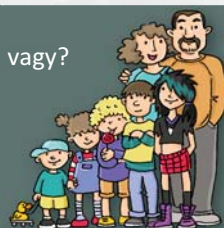
Hadd beszéljenek ezután a halak is.

műanyag zsákba, és beleöntöm őket a

Én meg azt mondom, ha kicsit nagyobb

„Jó játék a verseskötet”

1. Mit tartasz jónak: ha sokan vagytok testvérek, vagy ha egyedül vagy? Miért?
2. Hogyan értelmezted a „testvér” szót? Honnét eredhet? Mit jelent szó szerint? Nézz utána, hogyan mondják angolul vagy németül!

Varró Dániel: Hat jó játék kisbabáknak

Jó játék a cicafarok,
szélte pont egy babamarok.
Én húztam meg, mit akarok?
Jó játék a cicafarok.

Jó játék a mobilteló,
fogalmam sincs, mire való.
Lenyálazom, aztán heló,
jó játék a mobilteló.

Jó játék a laptopkábel,
főleg, ha még nem lopták el.
Négy fogaddal hipp-hopp rágd el,
jó játék a laptopkábel.

Jó játék a lapát,
azzal ütjük apát.
Orrot, fület lapít,
jó játék a lapát.

Jó játék a verseskötet,
van rajta egy teljes köpet.
Átnyálaztam, még egy jöhet,
jó játék a verseskötet.

Jó játék a konektor,
én jöttem rá magamtól.
Beledugom, hol egy toll?
Jó játék a konektor.

Kérdések, feladatok

1. Folytasd a költő felsorolását, mi minden lehet még „jó játék” egy kisbaba számára!
2. Mit gondolsz, a versben szereplő kisbaba tud már beszélni?
3. Hogyan ismerkedik a kisgyermek a világgal? Gyűjtsd össze az erre vonatkozó sorokat!
4. Készíts rövid használati útmutatót a vers alapján kisgyermekes szülők számára!
5. Mi volt a kedvenc játékod kiskorodban?

» A költő hangja

A mindennapokban is sokat beszélünk, sok jelet küldünk egymásnak. Sokszor azonban nem tudjuk pontosan, ki szólt, kitől jön a jel. Harmincan beszélnek egyszerre az osztályban, s hirtelen nem tudom, ki kiáltotta a nevemet. Megdobnak egy alufólia golyóval, de fogalmam sincs, ki volt a tettes. A versekből sem derül ki mindig, hogy ki beszél, kinek a szavait „halljuk”.

Varró Dániel versében először a kisbaba beszél. „Én húztam meg”, „fogalmam sincs”, „átnyálaztam” – ezeket nyilván a kisbaba mondja. De másutt meg mintha többen beszélnének: „azzal ütjük apát” – mi ütjük, de nem tudni pontosan, kik azok a mi. Egy másik versszakban meg mintha a felnőtt beszélne a kisgyerekekhez: „négy fogaddal hipp-hopp rágd el”. Fontos tehát, hogy egy versben többen is megszólalhatnak, a mesében meg legtöbbször meg is szólalnak, hiszen hol az egyik szereplő beszél, hol a másik. Jegyezzük meg: **az irodalmi művekben nem feltétlenül a költő vagy az író beszél.** Hiába hangzik úgy, mintha a költő hangját hallanánk, nagyon sokszor másvalaki szerepében szólal meg, mint ahogy korábbi olvasmányunkban, a *Csil-lagszedő Márió*ban sem a költő, Kiss Ottó beszélt, hanem egy kislány.

Az irodalmi művekben a költő vagy az író gyakran másvalaki szerepében szólal meg.

Mit gondolnak mások?

Testvérmeséink egyik legszebb jelenete az, amikor a testvérek a búcsúzásnál jelet tesznek egy életfára, s megegyeznek abban, hogy egymás életéről, egészségéről, a másik sorsának alakulásáról ebből a jelből szereznek majd tudomást: ha a jel véres lesz vagy elszárad, az azt jelenti, hogy a másikkal baj történt, sőt az élete is kockán forog. A változást megpillantó hős gondolkodás nélkül útnak indul, hogy megmentse bajba jutott testvérét. A mese törvénye úgy szól, hogy a testvérek nem hagyhatják cserben egymást, s még akkor is útnak kell indulniuk a másik megmentéséért, ha előtte évekig nem találkoztak egymással.

A testvérkapcsolatok általában nem felhőtlenek, s erről árulkodnak azok a szókapcsolataink is, amelyek a testvérek között megjelenő konfliktusokra utalnak: testvérféltékenység, testvérbosszú, testvérgyilkosság. A testvérekről szóló mesék megmutatják, hogy ha irigység és féltékenység támad a testvérek között, az megmérgezi a testet és a lelket, eldurvítja azt, aki testvérében látja saját sorsának megrontóját. A testvérmesék abban segítenek, hogy a jó testvérkapcsolatok még jobbá váljanak, azok pedig, akik rossz testvérkapcsolatban élnek, felismerjék azt a bizonyos jelet az életfán, s tudják, mit kell tenniük.

(A *Mesék testvérekről testvéreknek* című kötet ismertetője nyomán, www.magveto.hu)

1. Mit gondolsz, mi az alapja a jó testvérkapcsolatnak?
2. Szerinted miért támadhat a testvérek között irigység vagy féltékenység?
3. Miért állítja azt a mese törvénye, hogy a testvérek sohasem hagyhatják cserben egymást?
4. Egyetértesz azzal, hogy a mesék jobbá tehetik a testvérkapcsolatokat? Érvelj!

Rendszerezzünk!

Rímkereső

Weöres Sándor *Nyári este* című versének sorvégi rímei összekeveredtek. Keresd meg, melyik verssorhoz melyik szó tartozik! Hogy nevezzük ezt a rímfajtát?

Árnyak sora ül a _____.

Nyáj zsong be a _____.

Zúg-dong sűrű raj a _____.

Békák dala kel az _____.

Bim-bam! Torony _____.

Érc-hang pihen el az _____.

éjben

faluvégen

üregében

fákon

árkon

réten

„Alszik alatta a rét meg az erdő”

1. Hány barátja lehet egy embernek? Barát, haver, ismerős: mi a különbség a szavak közt?
2. Mitől jó egy osztályközösség? Milyenek látod a saját osztályodat?

Szabó T. Anna: Hóhullásban

Hóhullásban sok pihe hull:
egy pihe sem lesz így egyedül.
Egyedül nem jön, nincsen kedve:
egyedül a hópihe csak dideregne.

Egymaga nem jön: százan jönnek,
kavarog a sok pihe, hullanak, esnek,
kavarog százezer, hull millió,
perdül és táncol, kanyarog a hó.

A földre leérve összefogóznak,
tolldunnának, lágy takarónak,
belepik az utcát, a tereket, a várost,
Szentendrét és Budafok-Hárost.

Belepik a ligetet, belepik a szigetet,
összefogózza már nem didereg,
már nem fázik a sok pihe csillag,
tollpuha paplana csillog-villog.

Alszik alatta a rét meg az erdő,
könnyű dunna, pihepuha felhő,
alszik a föld és földben a búza,
hótakaróját magára húzza.

Csend van, csend van, semmi se moccan,
ág sem roppan, cipő se koppan,
nyugszik és alszik a rét meg a táj,
csak a hó, csak a hó, csak a hó muzsikál.

Kérdések, feladatok

1. Mitől válnak közösséggé a hópihék?
2. Milyen mozgás jellemző a hóhullásban a hópihékre? Gyűjtsd össze az erre utaló igéket!
3. Hogyan válik a vers maga is hóhullássá? Mivel éri el ezt a költő?
4. Szerinted mitől muzsikál ez a vers?
5. Melyik korábban olvasott mese főszereplőjét idézi fel benned a hóesés?

» A vers zeneisége

Ha jelekkel akarunk beszámolni a gondolatainkról, sokféleképpen megtehetjük. Elmutogathatjuk, mint egy „Most mutasd meg!” játékban. Megírhatjuk levélben, lerajzolhatjuk egy lapra. Súghatjuk vagy kiabálhatjuk is az üzenetünket, előadhatjuk táncban vagy elénekelhetjük. Persze ahogyan angolról magyarra, magyarról angolra lehet fordítani egy-egy levelet, úgy az üzenetünket is lefordíthatjuk egyik jelnyelvről a másikra. Előbb lerajzoljuk ugyanazt, majd el is mondjuk. Próbáld csak

ki egy ének szövegével: ha elmondod prózai szöveggént, egészen másként hangzik. Akár a kedvenc együttesed valamelyik számát is megnézheted csak szöveggént – nem sok köze lesz ahhoz az élményhez, amelyet a dal nyújtott. Így van ez Szabó T. Anna versével is: ha prózában mondanánk el, hogy esik a hó, nem lenne ennyire szép. Attól szép, hogy a vers „muzsikál” – el is hangzik ez a szó az utolsó versszakban.

De mitől muzsikál ez a vers? **A hosszú és rövid szótagok szabályos váltakozásától, amelyet időmértékes verselésnek nevezünk.** Hatodik osztályban részletesen meg fogunk ismerkedni ezzel a verselési rendszerrel. Figyeld csak meg: „Alszik alatta a rét meg az erdő” – tá-titi-tá-titi-tá-titi-tá-tá. Vagy ebben a sorban: „Kavarog a sok pihe, hullanak, esnek” – titi-titi-tá-titi-tá-titi-tá-tá. Nemcsak a hóesés muzsikál, hanem a vers is, ezáltal sokkal erősebb jellé válik, mintha egyszerűen elmesélné a hóesést.

A vers zeneiségét a hosszú és a rövid szótagok szabályos váltakozása adja.

Mit gondolnak mások?

A vadlibák csoportosan „V” alakban szállnak. Repülés közben, ahogy szárnyukat mozgatják, a levegő felhajtóereje fenntartja a következő libákat. Így majdnem kétszer akkora távolságot tudnak megtenni, mintha csak egyetlen pár repülne. Ha tehát egymást segítve dolgozunk, s közösségi szellemben végezzük a munkánkat, sokkal gyorsabban érjük el a célt. Ha egy vadliba kirepül a sorból, és egyedül próbál célhoz érni, azonnal lelassul, mert nem segíti őt többé a levegő emelő hatása, amelyet a többi vadliba szárnycsapásai keltenek. Így gyorsan visszarepül a sorba, hogy repülése könnyebbé váljon a társai erőfeszítése által. Amikor a vezető liba elfárad, egy másik veszi át a helyét az élen.

A közösségben el kell fogadnunk, hogy egymásra vagyunk utalva, s a megfelelő pillanatban át kell adnunk vagy át kell vennünk a munkát éppúgy, mint a vezetést. Repülés közben a hátsó vadlibák hangosan gágognak, hogy az elsőket erőfeszítéseikben biztassák. A közösség nem létezhet szurkolók nélkül. Ha egy vadliba megbetegszik, két társa leszáll vele, s addig együtt maradnak, amíg meggyógyul vagy elpusztul. A libák ezután visszatérnek a saját közösségükhöz. Ha annyi együttérzés lenne bennünk, mint a vadlibákban, átsegítenénk egymást a nehéz időkön, ahogyan ők teszik.

(Csiszár Imre *Amit a kanadai vadlibáktól tanulhatunk* című írása nyomán, <http://www.staff.u-szeged.hu>)

1. Gyűjtsd össze a vadlibák közös repülésének előnyeit!
2. Nézz utána, melyik magyarországi tó a vadludak egyik kedvenc telelőhelye!
3. Egyetértesz azzal, hogy egy közösség tagjainak el kell fogadniuk egymásra utaltóságukat?
4. Előfordult már, hogy úgy értél el valamit, hogy társaid szurkoltak neked?
5. Foglald össze néhány mondatban, mit tanulhatnának az emberek a vadludaktól!

Rendszerezünk!

Rímkereső

Szabó T. Anna *Tél* című versének sorvégi rímei összekeveredtek. Keresd meg, melyik verssorhoz melyik szó tartozik! Hogy nevezzük ezt a rímfajtát?

Minden úgy jó, ahogy .
Mackót tartok ,
nézek ki az ,
szánlak, te tél, most .

Jó érzés a tele
neked is jut ?
Tente, tente, telem, ,
bejglit álmodj .

nagyon

éjjelente

elegendő

ablakon

van

karomban

bendő

tente

Munka és szórakozás

1. Manapság mindenki érettségit akar szerezni, egyetemen szeretne továbbtanulni. Mit gondolsz, miért idegenkedünk a fizikai munkától?
2. Idézd fel idei irodalmi olvasmányainkat! Szerinted ki végzi a legnehezebb munkát a főszereplők és a mellékszereplők közül?

Mark Twain:²⁸ Tom Sawyer²⁹ kalandjai (részlet)

A regény főhőse felismeri, hogy ha kívánatossa akarunk varázsolni valamit – akár felnőttek, akár gyerekek számára –, nem kell mást tennünk, mint nehézségeket gördíteni kívánságuk elé.

Szombat reggelre virradt. Csillogó nyári verőfény ömlött végig mindenben, élet és jókedv lüktetett mindenütt. Vidám dal csilingelt, és ha csordultig töltötte a fiatal szíveket, nóta fakadt az ajkakon. Minden arcon öröm ragyogott, az emberek mozgása könnyebb, tavasziasabb lett. Virágban álltak az akácok, és illatuk megtöltötte a levegőt.

A falu fölé emelkedő Cardiff-hegy üde zöld színben pompázott. Elég messze is volt a dombocska, hogy csábító, békés, távoli ígéretföldjének tűnjék.

Ekkor megjelent a színen Tom. Vödör meszet és hosszú nyelű meszelőt cipelt magával. Végignézett a kerítésen, és mélységes bánat szállta meg lelkét. A természet ragyogó vidámsága egyszerre elröppent. A kerítés vagy harminc méter hosszú és majdnem három méter magas volt.

Tom úgy érezte, hogy az élet reménytelen, súlyos teher. Sóhajtva mártotta meszelőjét a vödörbe, végighúzta a kerítés tetején, néhányszor megismételte ezt a műveletet, majd összehasonlította ezt a jelentéktelen fehér felületet a végtelen, messze nyúló kerítéssel, és elerőtlenedve leült egy fatörzsre. Ebben a pillanatban gondtalanul énekelve lépett ki a kapun Jim.³⁰

Vödörrel vitt magával. Tom leküzdhetetlen undort érzett a vízfordással szemben, de a kútnál mindig van társaság. [...]

28 ejtsd: mark tvén

29 ejtsd: tom szójer

30 ejtsd: dzsim

– Te, Jim! Nem akarsz egy kicsit meszelni? Hozok helyetted vizet.

Jim a fejét rázta.

– Nem lehet, úrfi. Öreg naccsága mondta, menj vízért, senkivel nem beszélj! Mondta naccsága, hogy Tom úrfi majd kér téged, meszelj helyette, te csak csináld a dolgodat. Mondta naccsága, meszelést ő maga ellenőrzi!

– Mit törődsz velem, hogy mit mond! Tudod, hogy mindig így szokott beszélni. Hoci azt a vödört! Csak egy kicsit meszelj, mindjárt itt leszek. A néni sohasem fogja megtudni.

– Nem, nem merek, Tom úrfi. Öreg naccsága levágja a fejem. Biztos levágja.

– Mit? A néni? Meg se tud verni rendesen! Azt szeretném tudni, ki törődik azokkal a pofonoknak nevezett cirógatásokkal, amiket ad? Szörnyen kiabál, de nem fáj, hacsak sírni nem kezd. Azt nem bírom. Te, adok neked egy golyót. Egy nagy üveggolyót.

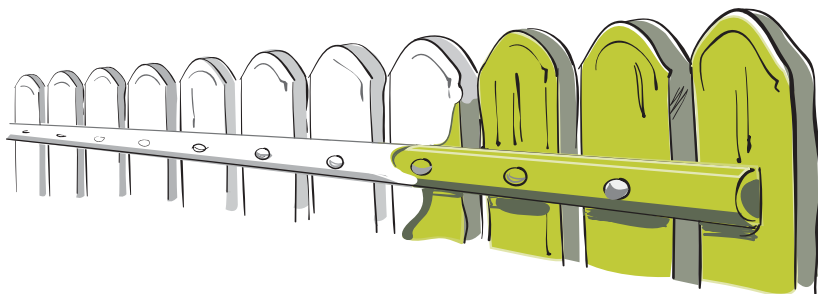
Jim habozni kezdett.

– Üveggolyó – folytatta Tom –, csuda, mi?

– Isten bizony, csuda nagy! De én félek a naccságától.

De hát Jim csak emberi lény volt, a kísértés nagysága meghaladta erejét. Letette a vödört, és kezébe vette az üveggolyót, de a következő pillanatban már égő, megtépett füllel, kiporolt nadrággal, rohanva vitte a vödört. Tom nagy buzgalommal meszelt, Polly néni pedig papucsát kezében lóbázva, szemében diadalmas tüsszel, visszavonult a csatatérről.

Tom buzgalma semeddig sem tartott. Eszébe jutott minden aznapra tervezett játék, móka, és bánata csak növekedett. Tudta, hogy minden pillanatban itt lehetnek a fiúk, mennek kirándulni, csatangolni, és mindenféle viccet fognak csinálni vele, mert neki dolgoznia kell. Az a gondolat, hogy kinevetik, úgy égette, mint a tűz. Zsebéből előkaparta „földi javait”: szögeket, golyókat, drótot, madzagot, bár tudta, hogy értük legfeljebb csak valami másfajta munkát vehetne, mint ahogy például Jimtól meg akarta venni a vízfordást, mint mégis valamivel kellemesebb munkát. Minden kincse kevés volt arra, hogy csak félórai szabadságot is vásárolhasson magának.

Lemondott tehát a vesztegetésről, és szomorúan rakosgatta vissza zsebébe kincseit. Egyszer csak ebben a sötét és reménytelen pillanatban ragyogó ötlete támadt. Újra felvette a meszelőt, és csendesen nekilátott a munkának. Már fel is tűnt ekkor Ben Rogers,³¹ az éppen, akinek a gúnyolódásától leginkább tartott. Vígan ugrált feléje, annak jeléül, hogy szíve gondtalan, és büszke várakozás feszíti. Almát evett, s melléje időnként dallamosan felüvöltött. Üvöltését mély hangú bűgással váltogatta: gőzhatót játszott. Amint közelebb ért, félgőz adott, a kormányrúddal az utca közepére vezette hajóját, majd kecses ívet leírva, teljes méltósággal és nagy szakértelemmel partot ért, éppúgy, mint a három méter mély járatú *Big Missouri*³² gőzös, melynek ebben a pillanatban ő volt a kapitánya, legénysége, gőzszirénája és hajója is egy személyben. Parancsnoki hídjáról kemény vezényszavakat ordított, amiket saját úri személyében végre is hajtott.

– Állj! Fiúk! – Csingiling!

Lassan és óvatosan fogott hozzá a kikötéshez. Egymás után harsogtak parancszavai, a sziréna felüvöltött. „Gyerünk! Gyerünk! Félgőz jobbra! Csingiling!” – ordította, jobb kezével hatalmas köröket írva le, mint a hajókerék, de úgy látszik, a fordulat túlságosan heves volt, vad sietséggel működni kezdett a bal keze is, és közben dühös parancsok pattogtak. Mikor bokros teendői mellett ráért, pöfögött és sistergett, ahogy jól nevelt gőzgéphez illik. Időnként a hajókörtöt is megszólaltatta: „Hu-huhu.”

A kikötés sikerült. „Horgonyt vetni, fiúk! Gyerünk, gyerünk! Csingiling!” – vezényelt.

„Állj a gépekkel!” – harsogott egyre, aztán mindent elnyomott a kiáradó gőz sistergése.

Tom nyugodtan meszelt tovább. Tudomást sem vett a gőzösről. Ben egy pillanatra csodálkozva nézte, majd megszólalt:

– Kitoltak veled, mi?

Semmi válasz. Tom műértő szemmel vizsgálta az utolsó ecsetvonásokat, gyöngéd kézzel még egyszer végigsuhant rajta a meszelővel, és az eredményt ugyanolyan szakértelemmel vizsgálta. Ben melléje szegődött. Tomnak folyt a nyála az alma láttára, de hősiesen kitartott munkája mellett.

– Kaptál jó munkát. Hogy ízlik, mi? – szólt újra Ben.

– Te vagy, Ben? Észre sem vettelek.

– Megyek fürdeni, nem jössz? Persze, majd elfelejtettem, te inkább dolgozol! Ugye?

31 ejtsd: ben rodzsersz

32 ejtsd: big misszuri

Tom egy darabig szótlánul nézte.

– Mondd: mit értesz tulajdonképpen munka alatt? – kérdezte végre.

– Ezt a meszelést például.

Tom bemártotta a meszelőt, és közömbösen felelte:

– Lehet, de az is lehet, hogy a meszelés nem munka. Egy biztos, nekem tetszik.

– A végén még bebeszelnéd nekem, hogy szívesen dolgozol.

Tom csak meszelt szakadatlanul.

– Mi az, hogy szívesen! Csak azt mondd meg, miért ne csinálnám szívesen? Azt hiszed, mindennap meszelhetek kerítést?

Ez persze mindjárt más színben tüntette fel a dolgot. Ben abbahagyta az almarágást. Tom nagy lendülettel húzta végig a meszelőt a kerítésen, föl-le, föl-le, hátralepett, hogy lássa az eredményt, itt-ott kiigazította munkáját, majd újra megnézte az összhatást. Ben percről percre nagyobb érdeklődést árult el, mindjobban figyelt, és egészen belemerült a munka szemlélésébe. Egyszer csak megszólalt:

– Tom, hadd meszeljek egy kicsit.

Tom pillanatra habozott, már-már beleegyezett, de hirtelen megváltoztatta véleményét.

– Sajnálom, Ben, nem tehetem. Tudod, Polly néni szörnyű kényes erre a kerítésre. Hát még itt az utcán! Még ha a kertre nézne, nem szólne semmit, és neki se lenne kifogása ellene. De igazán nagyon kényes erre a kerítésre, igen szépen kell kimeszelni, és fogadjunk, hogy ezer meg ezer, kétezer fiú közt sincs egyetlenegy se, aki annak rendje-módja szerint megcsinálná!

– Nem igaz, eressz engem, hadd próbáljam meg! Csak egy kicsit eressz. Én biztos hagynálak meszelni. Na, eressz, Tom!

– Isten bizony, szívesen engednék, Ben, de Polly néni nem hagyná. Jim is akart meszelni meg Sid³³ is, de Polly néni nem engedte őket se. Látod, Ben, enyém a felelősség! Képzeld, ha akármi történne meszelés közben...

– Marhaság! Úgy fogok vigyázni, mintha te meszelnél. De add már ide, hadd próbáljam meg! Ne, itt van a fél almám is!

– Hát... nesze! De nem, Ben, inkább nem. Félek...

– Ugyan, itt az egész alma!

Tom keserű pofával adta át a meszelőt, de szíve vidám volt. És mialatt a kiérdemesült *Big Missouri* gőzös a forró napon arca veritékével dolgozott, a volt meszelőművész a közeli árnyékban egy hordón pihent, lábát a levegőbe lógatta, almáját rágta, és azon tűnődött, hogy keríthetné hálójába a többi ártatlant. Mert áldozatokban nem volt hiány. Egész sereg gyerek jött, hogy Tom munkáján mulasson, és ott maradt... meszelni.

Mikorára Ben megunta volna a munkát, Tom már „elcserélte” a következő részletmeszelést egy túrhető állapotban levő papírsárkányért Billy Fisherrel,³⁴ utána Johnny Miller³⁵ következett, aki a ráeső részt egy döglött patkányért vette meg, amely egy hosszú madzagra volt kötve, hogy körbe lehessen forgatni.

Így ment ez órákon át, és mire a délután vége felé járt, Tom, aki még reggel földhözragadt szegény fiú volt, valósággal dúskált a „kincsekben”.

Az említett földi javakon kívül a következőket gyűjtötte össze: tizenkét golyót, egy fél szájharmonikát, egy darab kék üveget, amelyen gyönyörűen át lehetett nézni, egy cérnaorsót, lakatkulcsot lakat nélkül, egy pár ebihalat, tűzköveket, egy félszemű macskakölyköt, egy rézkilincset, egy nyakörvet kutya nélkül, egy bicskanyelet, négy darab narancshéjat és egy öreg ablakráma darabjait. Azonfelül állandó társaságban, kellemes semmittevésben telt el ideje, a kerítést pedig „csak” háromszor sikerült végigmeszelgetnie. És ha nem fogy el a mész, Tom a falu összes gyermekét teljes anyagi romlásba döntötte volna.

Ezek után Tom már nem tartotta reménytelennek az életet. Tudtán kívül felfedezte az emberi cselekedetek egyik örök rugóját. Nem kell mást tenni, ha kívánatossá akarunk varázsolni valamit – akár felnőttekről, akár kisfiúkról legyen szó –, mint nehézségeket gördíteni kívánságuk elé. Ha Tom bölcselkedő kedély lett volna – mint például ennek a könyvnek az írója –, hamarosan megérti a „munka” és a „szórakozás” közti különbséget. Minden munka: amit meg kell tenni, és minden szórakozás: amit önként vállal az ember. És ez a fogalmazás hozzásegítette volna annak a megértéséhez, hogy művirágokat csinálni vagy taposómalomban dolgozni bizony kemény munka, de a kuglizás vagy a Mont Blanc³⁶ megmászása szórakozás. Vannak Angliában gazdag urak, akik komoly anyagi áldozattal szerzik meg azt a kiváltságot, hogy nyáron napon-ta húsz-harminc mérföldnyi útszakaszon ők hajtsák a postakocsit; de ha nekik kínálnának bért a fáradságért, kedvtelésük munkának minősülne, s így már nem vállalnák.

(Fordította: Koroknai István)

Kérdések, feladatok

1. Hogyan győzi meg Tom a barátait, hogy nincs szórakoztatóbb időtöltés a kerítésfestésnél? Mi a legfontosabb eszköze?
2. Gyűjtsd össze, mi mindent kap Tom azért, hogy átengedi a festést a többieknek!
3. „Minden munka: amit meg kell tenni, és minden szórakozás: amit önként vállal az ember.” – Te mit gondolsz erről?
4. Miért nem tartotta már reménytelennek az életet Tom a kerítésmeszelés után?

34 ejtsd: bili fiser

35 ejtsd: dzsoni miller

36 Mont Blanc (ejtsd: mon blan): Európa legmagasabb hegycsúcsa az Alpokban (4810 m)

» A nézőpont

A festők, grafikusok, fotóművészek épp olyan értékes művészi jeleket alkotnak, mint az írók vagy a költők. Műveiknek éppúgy jelentésük van, s a közönség jó esetben meg is érti ezeknek a jeleknek a jelentését. A híres festő, Picasso például megalkotta a békegalamb rajzát, s azóta is ezt használják szerte a világon a béke jelképeként. De a festőknek és a fotóművészeknek mindig nehéz kérdésekkel kell szembenézniük. Honnan fotózzák le a várost, amit be akarnak mutatni? Melyik profilját fessék meg a modellnek? Hová álljanak, hol állítsák fel a vásznukat, kamerájukat? Budapestet például meg lehet örökíteni a Gellérthegy tetejéről, de vissza lehet adni a város hangulatát a Lánchíd ívének megörökítésével is. Ilyenkor azt mondhatjuk: alapvető a **nézőpont megválasztása**. Annak a helynek a megválasztása, ahonnan szemléljük a várost. Ilyen nézőpont azonban az írók esetében is létezik, nem csak a képzőművészeknél.

Az íróknak is el kell döntenie, honnan nézi a hőseit, mennyit akar látni, megmutatni belőlük. A regényrészlet olvasása során megfigyelhetjük, hogy mi az, amit az elbeszélő tud. Mark Twain ebben a jelenetben minden hőst egyaránt látja, mindentudó elbeszélő. Belelát Tomba, de azt is tudja, mit gondol magában Ben. Pedig azt is választhatta volna, hogy csak Tom gondolatait mutatja meg. Ezeket a kérdéseket az **elbeszélői nézőpont kérdéseinek** nevezzük. A *Tom Sawyer kalandjai* hosszabb terjedelmű elbeszélő mű, műfaja **ifjúsági regény**. A következő fejezetben részletesen meg fogunk ismerkedni a regény műfajával. A most olvasott ifjúsági regény éppúgy a közönségnek szánt jel, mint a tanév elején olvasott mesék. Minden korban más nyelven küldik el hozzánk üzeneteiket a művészek.

Egy regény olvasása során megfigyelhetjük, hogy mit tud az elbeszélő. Egyszerű tanúja-e az eseményeknek, vagy mögéjük is lát? Tudja azt is, hogy mire gondolnak a hősei? Ezek az elbeszélői nézőpont kérdései.

Mit gondolnak mások?

Valamennyien nehézségekkel küzdünk. Egyikünk sem különb a másiknál. Mindnyájan egyenlők vagyunk az Atya előtt, mindnyájan! A szeretetszolgálat nem pusztán szociális segélynyújtás, amivel megnyugtadjuk lelkiismeretünket. Nem, az nem szeretet, az üzlet. A szeretet ingyenes. A szeretet egy döntés, egy életmód, az alázat és a szolidaritás útja. Nincs más út ehhez a szeretethez: alázatosnak és szolidárisnak kell lenni. Ez a szó, szolidaritás, a selejt kultúrájában azt jelenti, hogy csak azok

› Ferenc pápa

maradjanak, akik igaznak, tisztának érzik magukat – nem kellene szegények! Ez a szó, szolidaritás, félő, hogy lassan kivész a szótárból, mert zavaró. Miért? Azért, mert kötelez, hogy a másokra nézzünk, és szeretettel a másoknak szenteljük magunkat. Jobb kitörölni ezt a szót a szótárból, mert idegesít. De mi, mi azt mondjuk: ez az út, az alázat és a szolidaritás. Miért? Mi találtuk ki, papok? Nem! Jézusé: ő mondta! És mi ezen az úton akarunk járni.

(Ferenc pápa Szardínia szigetén, szegények és fogvatartottak előtt 2013. szeptember 22-én elmondott beszéde nyomán, www.radiovaticana.va)

1. Mi a különbség a szeretetszolgálat és a szociális segélynyújtás között?
2. Nézz utána, mit jelent a szolidaritás!
3. Hogyan segíthetünk a szegényeknek és az elesetteknek?
4. Mit gondolsz, miért válhat a szeretet üzletté?
5. Milyen foglalkozást kellene választanod, ha azt szeretnéd, hogy a munkád része legyen mások segítése?

Rendszerezzünk!

A kerítésmeszelés

Értelemzd a folyamatábrát! Másold a füzetedbe, és egészítsd ki a hiányzó szavakkal!

Összefoglalás – Család, barátság

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. „Minden munka: amit meg kell tenni, és minden szórakozás: amit önként vállal az ember.” Egyetértesz ezzel a kijelentéssel? Neked mit jelent a munka, és mit jelent a szórakozás?
2. Mi a véleményetek, mitől válhat népszerűvé egy gyerek egy iskolai vagy baráti közösségben?
3. Vitassátok meg, beleszólhatnak-e a szülők abba, hogy a gyerekük kivel barátkozik!

A *Biblia* az ókorban keletkezett könyvek gyűjteménye, két részből áll: az *Ószövetségből* (*Héber Bibliából*) és az *Újszövetségből*. Az első a zsidó vallás szent iratait, a kettő együtt pedig a keresztény vallás szent szövegeit tartalmazza. A tékozló fiú története az *Újszövetségben*, *Lukács evangéliumában* található.

Daidalosz és Ikarosz története **mitológiai történet**, vagyis olyan monda, amely egy nagyobb rendszer része, s emellett jelképes erkölcsi üzenetet hordoz.

Petőfi Sándor *István öcsémhez* című versében közvetlen hangnemben ír személyes, legbensőbb családi kapcsolatairól. A mű **költői levél**, valóságos, létező személyhez szól, a tartalma és a formája sokféle lehet.

Arany János *Családi kör* című verse **életkép**, a mindennapi élet jellemző szereplőit, helyzeteit, eseményeit örökíti meg.

A kortárs versekben (Kiss Ottó *Csillagszedő Mária*, Varró Dániel *Hat jó játék kisbabáknak*) megfigyelhettük, hogy a műben megszólaló hang nem mindig azonos a költővel.

A szerző gyakran másvalaki szerepében szólal meg.

A *Tom Sawyer kalandjai* műfaja **ifjúsági regény**, a szerző gyermekkori élményei alapján írta, és a mű szereplői iskolás gyerekek.

Olvasmányajánló

Olvasmányajánló érdeklődő olvasóknak

Neked melyik a kedvenced az eddig olvasott ifjúsági művek közül? Mutasd be röviden a társaidnak!

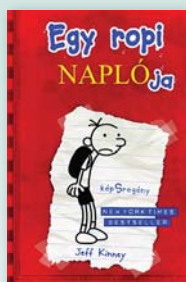

Dávid Ádám: *A Virág utcai focibajnokság*

Vajon mi lehet az a „koppolás”? A Kovács család legkisebb gyermeke, Koppány találta ki – és szerencsére a szülei sem tudták meggyőzni arról, hogy ilyen szó nem létezik. A koppolásnak ugyanis meghatározó szerepe lesz azon a nagy focimeccsen is, amelyet a Virág utcai vébén játszanak. A Kovács családban még a lányok is fociznak. A nagymama valaha gólkirálynő volt, most ő vezeti az edzéseket, Koppány nővére pedig megalapította a Tejfogú Tigrisek csapatát.

F. J. Cooper: *Az utolsó mohikán*

A már ajánlott *Winnetou*hoz hasonlóan ebben a regényben is fontos szerepet játszik egy indián és egy fehér ember barátsága. Unkasz és apja a mohikán törzs két utolsó képviselője, velük tart Natty Bumppo (más néven Súlyomszem vagy Vadölő), aki fehér ember, de az indiánok életmódját éli. Az angol–francia gyarmati háborúk idején egy ostromlott erődhöz kell eljutniuk, de az álnok irokézek miatt sokszor nehéz helyzetbe kerülnek. Igazi hőskről olvashatunk, akik nemcsak bátrak, hanem önzetlenek is.

Jeff Kinney: *Egy ropi naplója*

Ebben a rövid regényben nincsenek sem hősök, sem nagy kalandok. Egy kamasz fiú naplóját olvashatjuk, aki néha jó döntéseket hoz, néha kevésbé... Miért lett ez a történet mégis világszerte a gyerekek kedvence? Talán a legjobb, ha egy fiatal olvasó szavait idézzük: „Bevallom őszintén, csak úgy, szórakozásból, önszántamból nem sokszor ragadtam könyvet a kezeim közé. Ez az első könyvsorozat, amely leköti a figyelmem. Nagyon szeretem a grafikáját, a humorát. A betűk típusa is könnyen olvasható, nem zsúfolt, átlátható. Ezeket a könyveket komolyan, ezerszer és ezerszer el tudnám olvasni.”

David Walliams: *Gengszter nagyi*

A könyv főszereplője Ben és a nagymamája, akihez minden pénteken beadják a szülei, hogy nyugodtan nézhessék kedvenc tv-műsorukat. Ben nem érzi túl jól magát: unalmasnak tartja a nagyit, aki állandóan káposztát eszik, folyton csak szókirakózna, és este nyolckor aludni küldi unokáját. Egyszer viszont Ben gyanút fog: mi van, ha a nagymama valójában egy mestertolvaj, és az unalmas külső csak a látszat? A felismerés után a regény két szereplője már az évszázad büntényét tervezi...

MOLNÁR FERENC A PÁL UTCAI FIÚK

„A kis zászló meg volt gyűrve, meg volt tépdesve, látszott rajta, hogy már harcok folytak érette. De éppen az volt a szép a kis zászlóban. Rongyos volt, mint egy igazi zászló, amely csaták hevében rongyolódott el.”

Erőszak gyerekek között

1. A gyerekek sokszor unalmukban kötnek bele a másikba. Egyetértesz ezzel? Veled előfordult már ilyesmi?
2. Ha figyelnek a felnőttek, sok mindennek elejét lehet venni. Miért nem oldja ez meg mégsem a gyerekek konfliktusait?

„Valóságos rablás”

(Részlet az Első fejezetből)

Összekapaszkodtak hárman; középütt Boka ment, és magyarázott valamit csöndesen, komolyan, ahogy szokta. Tizennégy esztendő volt, s arcán kevés nyoma volt még a férfiasságnak. De ha kinyitotta a száját, nyert néhány évet. A hangja mély volt, szelíd és komoly. S amit mondott, az is olyanforma volt, mint a hangja. Ritkán beszélt ostobaságot, és nem mutatott semmi kedvet az úgynevezett csirkefogótempókhoz. Kisebb veszekedésekbe nem is szólt bele, sőt ha bírónak hívták, akkor is kitért. Ő már megtanulta, hogy az ítélet után az egyik fél mindig keserűséggel megy el, és ezt a keserűséget a bíró iránt érzi. De mikor már elhatalmasodott a baj, és a veszekedés akkora lett, hogy már-már tanári beavatkozás vált szükségessé, akkor közbelépett Boka, békíteni. És aki békít, arra legalább nem haragszik egyik fél sem. Szóval okos fiúnak látszott Boka, és úgy indult, mint aki az életben ha sokra nem is viszi, de beszületes férfi gyanánt fogja a helyét megállani.

A hazamenés iránya azt követelte, hogy a Soroksári utcából a Köztelek utcába forduljanak be. A csendes kis utcán édesen süttött a tavaszi nap, s halkan dohogott a dohánygyár, mely az egyik oldalán véges-végig húzódik. A Köztelek utcában mindössze két alak volt látható. A középén álltak és vártak. Csónakos volt az egyik, az erős Csónakos, s a másik a kis szőke Nemecek. Mikor Csónakos meglátta a három összefogódzott kis legényt, örömeiben a szájába vette két ujját, és egy akkorát füttyölt, mint valami gőzmozdony. Ez a fütty különben az ő különlegessége volt. Ezt nem tudta utánacsinálni senki a negyedikben, sőt az egész gimnáziumban alig volt néhány fiú, aki ezt a kocsisfüttyöt értette volna. Mindössze talán csak Cinderről, az önképzőkör elnökéről tudták, hogy tud ilyen módon füttyölni, de Cinder csak addig füttyölt, amíg az önképzőkör¹ elnökévé nem lett. Azontúl Cinder többé nem vette az ujját a szájába. Az önképzőkör elnökéhez, aki minden szerdán délután a magyartanár mellett ült a katedrán, ez nem illett volna.

1 önképzőkör: iskolai egyesület (pl. irodalmi)

Tehát süvített egyet Csónakos. A fiúk odaértek hozzá, és megállottak csoportban, az utca közepén.

Csónakos a kis szőke Nemecekhez fordult.

– Nekik még nem mondtad el?

– Nem – mondta Nemecek.

A többi mind egyszerre kérdezte:

– Mit?

Csónakos felelt a kis szőke helyett:

– A Múzeumban tegnap megint *einstandot*² csináltak!

– Kik?

– Hát a Pásztorok. A két Pásztor.

Nagy csönd lett erre. Ehhez tudni kell, mi az az *einstand*. Ez különleges pesti gyerek szó. Mikor valamelyik erősebb fiú golyózni, tollazni vagy szentjánoskenyér-magba – pesti nyelven: *boxenlibe* – játszani lát magánál gyöngébbet, s a játékot el akarja venni tőle, akkor azt mondja: *einstand*. Ez a csúf német szó azt jelenti, hogy az erős fiú hadizsákmánynak nyilvánítja a golyót, s aki ellenállni merészel, azzal szemben erőszakot fog használni. Az *einstand* tehát hadüzenet is. Egyszersmind az ostromállapotnak, az erőszaknak, az ököljognak és a kalózzuralomnak rövid, de velős kijelentése.

Csele szólalt meg elsőnek. Borzadva mondta a finom Csele:

– *Einstandot* csináltak?

– Azt – mondta erre nekibátorodva a kis Nemecek, miután látta, hogy a dolog mily hatást tett.

Most Geréb fakadt ki:

– Ezt nem lehet tovább tűrni! Én már régen mondom, hogy kell valamit csinálni, de Boka mindig savanyú pofákat vág. Ha nem csinálunk semmit, még meg is vernek bennünket.

Csónakos szájába vette a két ujját, annak jeléül, hogy most füttyölni fog örömeiben. Ő minden forradalomhoz kész volt örömmel csatlakozni. De Boka lefogta a kezét.

– Ne süketíts meg! – szólt rá. És komolyan kérdezte a kis szőketől: – Hát hogy történt?

– Az *einstand*?

– Az. Mikor volt?

– Tegnap délután.

– Hol?

– A Múzeumban.

2 *einstand*: ejtsd: ájnstand; eredeti jelentése: beállítás, belépés; itt: az erősebb jogán valakitől elveszik a tulajdonát

A Múzeumkertet hívták így.

– Hát mondd el úgy, ahogy volt, de pontosan úgy, ahogy volt, mert nekünk az igazat kell tudnunk, ha csinálni akarunk ellenük valamit...

A kis Nemecek izgatott volt, mikor érezte, hogy egy fontos dolog középpontjává válik. Ez ritkán esett meg vele. Nemecek mindenkinek levegő volt. Se nem osztott, se nem szorozott, mint az *egy* a számtanban. Senki se törődött vele. Jelentéktelen kis sovány fiú volt, gyöngye gyerek. És talán éppen ez tette alkalmassá arra, hogy jó legyen áldozatnak. Elkezdett beszélni, s a fiúk összedugták fejüket.

– Úgy volt – mondta –, hogy ebéd után kimentünk a Múziumba, a Weisz meg én meg Richter meg a Kolnay meg a Barabás. Előbb métát³ akartunk játszani az Eszterházy utcában, de a labda a reálistáké⁴ volt, és azok nem engedték. Akkor azt mondja Barabás: „Menjünk be a Múziumba, és golyózzunk⁵ a falnál!” És akkor mind bementünk a Múziumba, és golyózni kezdtünk a falnál.

Azt játszottuk, hogy mindenki gurít egy golyót, és akinek a golyója eltalál egy olyan golyót, ami már oda van gurítva, akkor azé az összes golyó. És sorba gurítottuk a golyókat, már volt a falnál vagy tizenöt golyó, és volt közte két üveg is. És akkor egyszerre csak azt kiáltja a Richter: „Vége van, jönnek a Pásztorok!” És a sarkon jöttek is a Pásztorok, zsebre volt dugva a kezük, és lehajtották a fejüket, és olyan lassan jöttek, hogy mi mindnyájan nagyon megijedtünk.

Hát hiába is voltunk mi öten, ők ketten olyan erősek, hogy tízet is elvernek. És nem is szabad minket úgy számítani, hogy mi öten vagyunk, mert ha baj van,

▶ A Pál utcai fiúk szobra (Szanyi Péter alkotása, 2007)

3 méta: csapatban, ütővel játszott labdajáték

4 reálisták: reáliskolába járó tanulók; reáliskola: régi iskolatípus

5 golyózás: játék fém- vagy üveggolyókkal

akkor a Kolnay is elszalad, és a Barabás is elszalad, hát csak hármat szabad számítani. Esetleg én is elszaladok, hát csak kettőt szabad számítani. És ha esetleg mind az öten elszaladunk, akkor se ér az egész semmit, mert a Pásztorok a legjobb futók az egész Múziumban, és mink hiába szaladunk, mert utolérnek. Hát csak jöttek a Pásztorok, egyre közelebb jöttek, és nézték nagyon a golyókat.

Mondom a Kolnaynak: „Te, ezeknek tetszik a mi golyónk!” És még a Weisz volt a legokosabb, mert ő mindjárt mondta: „Gyönnek, gyönnek, ebből a gyövésből nagy einstand lesz!” De én azt gondoltam, hogy nem fognak minket bántani, hiszen mi soha nem csináltunk nekik semmit. És eleinte nem is bántottak, csak odaálltak, és nézték a játékot. A Kolnay azt súgta a fülembe: „Te, Nemecek, hagyjuk abba.” Azt mondom neki: „Hogyne, majd éppen most, amikor te gurítottál, és nem találtál! Most rajtam a sor. Ha megnyerem, abbahagyjuk.” Közben a Richter gurított, de annak már reszketett a keze a félelemtől, és fél szemmel a Pásztorokra nézett, hát persze hogy nem talált. De a Pásztorok nem is mozdultak, csak ott álltak, zsebre dugott kézzel.

Akkor aztán én gurítottam és találtam. Megnyertem az összes golyókat. És oda akarok menni, hogy összeszedjem, volt már vagy harminc golyó, de élembe ugrott az egyik Pásztor, a kisebbik, és rám kiáltott: *Einstand!* Én hátranéztem, és Kolnay meg a Barabás már szaladtak, a Weisz a falnál állt, és sápadt volt, a Richter meg még gondolkozott, hogy szaladjon-e vagy nem. Én próbáltam előbb becsületesen. Azt mondtam: „Kérem, ehhez maguknak nincs joguk.”

De akkor már az öregebbik Pásztor szedte fel a golyókat, és rakta be a zsebébe. A fiatalabbik meg megfogta a mellemen a kabátomat, és rám kiáltott: „Nem hallottad, hogy einstand?!” Hát persze aztán én se szóltam semmit. A Weisz pityeregni kezdett a falnál. És a Kolnay meg a Barabás a Múzeum sarkáról kukucskáltak vissza, hogy mi történik. És a Pásztorok mind fölszedték a golyókat, és egy szót sem szóltak, csak továbbmentek. Ez volt az egész.

– Hallatlan! – mondta fölháborodva Geréb.

– Valóságos rablás!

Kérdések, feladatok

1. Keresd meg Budapest térképén, melyik kerületben élnek a regény szereplői! Hol található a Nemzeti Múzeum?
2. Milyenek ismerted meg a regényrészlet alapján Bokát? Készíts róla egy rövid, néhány mondatos jellemzést!
3. Egyetértesz azzal, hogy a veszekedés megszüntetésének legjobb módja, ha kibékítjük a feleket? Miért?
4. Mit gondolsz, ha Kolnay és Barabás nem futamodik meg, a fiúk együtt megakadályozhatták volna az einstandot?
5. Foglald össze röviden, mit tudtunk meg a Pásztorokról!

» A regény

A *Pál utcai fiúk* műfaját tekintve regény. Elbeszélő műfaj, amely az egyik legterjedelmesebb az irodalmi művek között. **A regény epikai műfaj több szálon futó cselekménnyel, fő- és mellékszereplőkkel, amely hosszabb időszak eseményeit meséli el, és több helyszínen játszódik.** Formája általában próza, de ismerünk verses regényeket is. Az epikus közlésformák (elbeszélés, leírás, párbeszéd) váltakoznak benne. A regény szerkezeti részei: a bevezetés (más néven expozíció), a bonyodalom, a kibontakozás, a tetőpont és a megoldás.

Egy kétszáz oldalas regény éppúgy egyetlen művészi jelnek tekinthető, ahogyan egy nyolcsoros vers is. Mindkét műfajban jelek száza, ezrei sorakoznak, és azok állnak össze egyetlen nagy kóddá. Jelek az egyes szavak, mondatok, és jel a nagy egész is. Ahogyan egy iskola életének is szereplői az egyes gyerekek, de szereplői egészében az osztályok is. A gyerekek mind egyéniségek, de egy-egy osztálynak is van arculata, jellege. Előfordul, hogy a tanárok azt mondják: a hetedikesekhez szeretek bemenni, a nyolcadikosokhoz nem. A tanárok külön-külön is szereplői az iskola életének, ám a tantestület egésze is szereplő.

A regények nyelvi elemei vagy fejezetei is külön jelek, ellenben a regény cselekményének egésze is egy jel. A *Pál utcai fiúk* esetében a cselekmény azt üzeni: a gyengék sokszor többet tesznek, mint az erősek. A most olvasott részlet egy másik jel a nagy egészen belül. Azt üzeni: a világ tele van erőszakossággal, és ez nincs jól így.

A regény elbeszélő műfaj, cselekménye több szálon fut. Szerkezeti részei: bevezetés, bonyodalom, kibontakozás, tetőpont, megoldás.

Rendszerezzünk!

A szereplők jellemzése

Kire mi jellemző? Írd fel a neveket egymás alá a füzetedbe, majd írd melléjük, ami jellemző rájuk a felsoroltakból!

The diagram features a central figure of a hand holding a pencil. Surrounding it are several speech bubbles containing character traits, and a vertical list of character names in banners on the right.

Character traits (speech bubbles):

- önképzőköri elnök
- fűtyben a legjobb
- erőszakos, gátlástalan
- szelíd, komoly
- nem oszt, nem szoroz
- megborzad a hírtől

Character names (banners):

- Csele
- Boka
- Nemecsek
- Csónakos
- Cinder
- Pásztor

Olvasmány a félelemről és a bátorságról

1. Úrhajósok, földrajzi felfedezők, katonák... Kit tartasz a hírekből, újságokból ismert emberek közül a legbátrabbnak? Mire vállalkozott?
2. Mennyire tartod bátornak magadat? Milyen feladathoz lenne szükséged a legnagyobb bátorságra?

„Haza szeretnék menni”

(Részlet a Harmadik fejezetből)

Csónakos lejött a fáról, s azzal elindultak mind a hárman, szépen négykézláb, a domb felé. A nagy, titokzatos Fűvészkertre ilyenkor ráül a csönd. A látogatók elmennek a jelző harangszóra, s nem marad ott más idegen, mint csak az, aki rossz járatban van, vagy az, aki haditerveket forgat a fejében, mint ez a három kis sötét alak, aki gombóccá gubbaszkodva lopózott egyik bokortól a másikig. Nem szóltak egymáshoz egy szót sem, oly fontosnak érezték a küldetésüket.

Sőt őszintén megvallva, egy kis félelem is szorult beléjük. Nagy merészség kellett hozzá: a vörösingesek jól fölszerelt várába, egy kis tó közepén álló szigetre bejutni akarni, mikor az egyetlen fahídon, mely a szigetre vezet, örök állanak.

„Talán éppen a Pásztorok” – gondolta Nemecek, és eszébe jutottak a szép, finom, színes golyók, amelyek közt üveggolyó is volt, és még most is bosszankodott arra a gondolatra, hogy épp akkor hangzott el a borzasztó „einstand” szó, amikor ő gurított, és mindezt a sok szép golyót megnyerte volna...

– Jaj! – kiáltott Nemecek.

A másik kettő ijedten hagyta abba a mászást.

– Mi az?

Nemecek akkor már térden állott, és az ujját tövig beszopta.

– Mi történt veled?

Ki se vette ujját a szájából, úgy felelt:

– Csalánba léptem – a kezemmel!

– Szopd, csak szopd, papuskám – mondta Csónakos, de esze volt, és a saját kezét bekötötte a zsebkendőjével.

Csúsztak-másztak tovább, és csakhamar a dombhoz értek. Ide, a domb egyik oldalába, mint már tudjuk, olyan kis mesterséges várromot építettek, aminőt nagyúri kertekbe szokás építeni, gondosan utánózva a régi várak építési módját, mesterséges mohával teletűzdelve a nagy kövek közeit.

– Ez itt a várrom – magyarázta Boka. – Itt vigyáznunk kell, mert hallottam, hogy a vörösingesek ide is ki szoktak rándulni.

Csónakos is megszólalt:

– Micsoda vár ez? A történelemben nem tanultuk, hogy a Fűvészkerthben vár lett volna...

– Ez csak rom. Ezt már romnak építették.

Nemecsek nevetni kezdett.

– Hát ha már építették, miért nem építettek új várat? Száz év múlva magától rom lett volna belőle...

– Ejnye, de jó kedved van! – szólt rá Boka. – Bezzeg ha majd szemedbe néznek a Pásztorok, elmegy a kedved a tréfától!

Valóban, a kis Nemecsek erre savanyú pofát vágott. Olyan fiú volt, aki minduntalan elfelejtette, hogy baj van. Folyton emlékeztetni kellett rá. S azzal fölfelé kezdtek mászni a bodzabokrok közt, a rom kövein kapaszkodva, a dombra. Most Csónakos ment elől. Egyszerre úgy, ahogy volt, négykézláb, megállott. Fölemelte a jobb kezét. Majd hátrafordult, és ijedt hangon szólt:

– Itt jár valaki.

Lebújtak a magas fűbe. A mindenféle gizgaz jól eltakarta kis alakjukat. Csak a szemek villogtak ki a sűrűből. Figyeltek.

– Tedd a földre a füledet, Csónakos – adta ki suttogva a parancsot Boka. – Az indiánok így szoktak hallgatózni. Így könnyen meghallja az ember, ha jár valaki a közelben.

Csónakos engedelmeskedett. Lehasalt a földre, s egy helyen, ahol nem nőtt fű, a földre hajtotta a fülét. De rögtön fel is kapta.

– Jönnék! – suttogta rémülten.

Most már indián módszer nélkül is lehetett hallani, hogy valaki csörtet a bokrok közt. S ez a titokzatos valaki, akiről egyelőre azt se lehetett tudni, hogy állat-e vagy ember, egyenesen feléjük jött. A fiúk megszeppentek, és még a fejüket is lekapták a fűbe. Csak Nemecsek szólalt meg halk, nyöszörgő hangon:

– Én haza szeretnék menni.

Csónakos nem vesztette el a kedélyét. Ezt mondta:

– Lapulj meg, papuskám.

De miután Nemecsek még erre sem volt hajlandó bátornak lenni, Boka kidugta a fejét a fűből, és haragtól villogó szemmel szólt rá, persze suttogva, hogy el ne árulja magát:

– Közlegény, lapuljon meg a fűben!

Ennek a parancsnak engedelmeskedni kellett. Nemecsek meglapult. A titokzatos valaki pedig egyre csörtetett, de most már úgy hallatszott, mintha irányt változtatott volna, s nem feléjük jönne. Boka újra felágaskodott a fűben, és szétnézett. Sötét alakot látott, aki most már lefelé ment a dombról, s botjával a bokrokat piszkálta.

– Elment – mondta a fűben hasaló fiúknak. – Az ór volt.

- A vörösingesek őre?
- Nem. A Fűvészkert őre.

Erre föllélegzettek. Felnőtt embertől ők meg nem ijedtek. Példa reá a bibircsós orrú öreg honvéd a Múzeumkertben, aki nem bír velük. Tovább folytatták a mászást. De ekkor, úgy látszik, az őr meghallott valamit, mert megállt, és fülelni kezdett.

– Észrevettek – dadogta Nemecek. Most mind a ketten Bokára néztek, várva intézkedését.

– Be a romba! – adta ki a parancsot Boka.

Mind a hárman hanyatt-homlok bukdácsoltak lefelé a dombon, melyre az imént oly óvatosan másztak fel. A romnak kis csúcsíves ablakai voltak. Ijedten vették észre, hogy az első ablakot vasrács védi. A másodikhoz sompolyogtak, azon is vasrács volt. Egy helyen végre találtak a kövek közt egy akkora hasadékot, amelyen éppen befértek. Bebújtak a sötét fülkébe, és lélegzetüket is visszafojtották. Az őr alakja elhaladt az ablakok előtt. Innen látták, hogy most végképpen elmegy a kert Üllői úti része felé, ahol a lakóháza volt.

– Hála istennek – szólalt meg Csónakos –, ezen átestünk.

Kérdések, feladatok

1. Keresd meg a regényrészletben azokat a mondatokat, amelyek jelzik a fiúk lelkiállapotát!
2. Jellemezd egy-egy mondatban a három fiú viselkedését!
3. „Felnőtt embertől ők meg nem ijedtek.” – Miért nem tartanak a fiúk a felnőttektől?
4. Szerinted milyen veszélyekkel jár a fiúk éjszakai kalandja? Miért vállalják mégis?
5. Nézz utána, milyen jótékony hatásai vannak a csalánból készült teának!

» A cselekmény

Számtalan jel vesz körül minket, és idén már nagyon sokat tanultunk róluk. Meggyőződhattünk róla, hogy a közlekedési táblák és a rendőri karjelzések mellett az irodalmi jelek is sokfélék. A regények, például *A Pál utcai fiúk* is nagyrészt a **cselekmény**ükkel üzennek az olvasóknak. Ez a regény például megüzeni nekünk, hogy érdemes kitartanunk a saját értékeink mellett, nem kell feltétlenül feladnunk azt, amit mások el akarnak tőlünk venni.

» *Jelenet A Pál utcai fiúk című filmből (1969, Rendezte: Fábri Zoltán, Főszereplők: Antony Kemp, William Burleigh, Robert Efford)*

A cselekmény az események láncolatát jelenti, olyan történések sorozatát, amelyek a regény fő- és mellékszereplőivel megtörténnek. A cselekmény több szakaszból áll, és ezek a szakaszok is apró eseményekre tagolódnak. Egy-egy mozdulatból, szóból, vitából, összecsapásból áll össze maga az **esemény**, s az események együtteséből a cselekmény. Vannak regények, amelyeknek mozgalmasabb a cselekménye, de vannak olyanok is, amelyekben látszólag nem történik semmi. Ám egy teljesen eseménytelennek látszó történetben is sok minden változik. Néha a fontos esemény csupán annyi, hogy a szereplő fél, aggódik, elbújik vagy bezárkózik. Minél valóságosabb a történet, annál több eseménytelen szakasz szerepel benne, hiszen az emberi életben is sok-sok óra, nap vagy akár hónap telik eseménytelenül. Ebből is láthatjuk, hogy a művészi jelek szorosabban vagy lazábban is kapcsolódhatnak a valósághoz. A mesék jelentése a képzelet világához kapcsolódik. A regényeknek már több közük van a valósághoz.

› *Jelenet a Pál utcai fiúk című filmből (1969, Rendezte: Fábri Zoltán, Főszereplők: Antony Kemp, William Burleigh, Robert Efford)*

A regény cselekménye azoknak az eseményeknek a sorozata, amelyek a fő- és a mellékszereplőivel megtörténnek.

Mit gondolnak mások?

„Sose olvastam először *A Pál utcai fiúkat*. Másodszor nyilván az általános iskolában, de már mindent előre tudtam, mert emlékeztem az első olvasásból. Csakhogy arra az első olvasásra nem emlékszem. Az anyatejjel szívtam magamba a szöveget? Még az anyám hasából hallottam, ahogy a rádióban felolvassák? Filmen láttam pár évvel életem kezdete előtt, mikor ott lebegtünk születéssel megbízottak, és azt kellett kiválasztani, ki hová születik, milyen nyelven akar megtanulni? *A Pál utcai fiúk* miatt választottam, hogy magyar legyek? Nem lehetetlen, nem lehetetlen.

Sose olvasom utoljára *A Pál utcai fiúkat*, mert minden olvasása erre az első, meg sem történt olvasásra emlékeztet, ezáltal arra, hogy létezik valami világon túli világ. Pedig pusztán olyan könyv, ahol a lényeges szereplők gyerekek – a felnőttek

legfeljebb tanárok, legfeljebb szülők. Valódi gyerekek és valódi szülők, de egyikük sem varázsló, vagy más többleterővel megajándékozott különlegesség. A gyerekek csak hősök, akik megvívják a maguk trójai háborúját, de semmilyen hatalmuk nincs a gyerekkoron kívül. *A Pál utcai fiúkkal* kezdődik a gyerekkor, nem az enyém, bármelyikünké. A gyerekkor a történelemben. A gyerekek a csatát elvesztették, de a háborút megnyerik. Molnár Ferenc mindent tudott rólunk, a gyerekkor felnőttéről.”

(Vörös István költő üzenete Nemeceknek és a mai Pál utcai fiúknak, www.pim.hu)

1. Hogyan jellemzi a szöveg szerzője a regényben szereplő gyerekeket?
2. „*A Pál utcai fiúkkal* kezdődik a gyermekkor, nem az enyém, bármelyikünké.” – írja a költő. Egyetértesz-e ezzel a kijelentéssel?
3. Számodra melyik irodalmi mű volt a legemlékezetesebb gyerekkorodban?
4. A regény 100. születésnapja alkalmából a Petőfi Irodalmi Múzeum önálló honlapot (www.pim.hu) indított. Látogass el erre a honlapra, és olvasd el vagy hallgasd meg az Üzenőfal című aloldalon található, a Pál utcai fiúknak címzett levelet! Melyik tetszik a legjobban? Miért?

Rendszerezzünk!

A regény utóélete

A Pál utcai fiúk az egyik legismertebb magyar regény a világon, számos nyelvre lefordították. Kutass a világhálón vagy a könyvtárban: milyen nyelveken jelent meg a mű?

Olvasmány a megbocsátásról

1. Mi a különbség a hiba és a bűn között? Melyiknél kell bocsánatot kérnünk? Mondj példákat!
2. Mit gondolsz, miért nehéz bocsánatot kérni?

„Jóvá akarom tenni a hibámat”

(Részlet a Hatodik fejezetből)

Az ajtón kopogtattak. Boka félrehúzta a reteszt, és kinyitotta a kiskaput. Meglepetésében hátratántorodott. Geréb állott előtte.

– Te vagy az? – mondta zavartan.

Boka nem tudott hamarjában felelni. Geréb lassan bejött, és becsukta maga mögött az ajtót. Boka még mindig nem tudta, mit akar. De Geréb most nem volt oly vidám és nyugodt, mint máskor. Sápadt volt, és szomorú; kezével idegesen igazgatta a gal-lérját, és látszott rajta, hogy mondani akar valamit, de nem tudja, hogyan kezdje. Boka se szólt, ő se szólt, így hát néhány pillanatig némán állottak egymással szemben, és egyik se tudta, mit csináljon. Végre is Geréb szólalt meg:

– Azért jöttem, hogy... hogy beszéljek veled.

Erre aztán Bokának is megjött a hangja. Egyszerű, komoly hangon felelt:

– Nekem veled semmi beszédem nincs. A legokosabb, ha most kimégy ezen a kapun úgy, ahogy bejöttél.

A fiú azonban nem fogadta meg ezt a tanácsot.

– Nézd, Boka – mondta –, én már tudom, hogy te mindenre rájöttél. Tudom, hogy ti itt valamennyien tudjátok, hogy én a vörösingésekhez pártoltam. Én most nem mint kém jöttem ide, hanem mint jó barát.

Csendesen szólt Boka:

– Te ide mint jó barát nem jöhettél.

Geréb lehorgasztotta a fejét. Arra el volt készülve, hogy gorombáskodni fognak vele, hogy ki fogják kergetni, de azt nem várta, hogy ilyen csendes szomorúsággal fognak vele beszélni. Ez nagyon bántotta. Jobban, mintha megütötték volna. Most már ő is halkán és szomorúan beszélt:

– Én azért jöttem, hogy jóvátegyem a hibámat.

– Azt nem lehet – mondta Boka.

– De én megbántam... nagyon megbántam... és visszahoztam tőlük a zászlókat, amit Áts Feri vitt el innen, és amit a kis Nemecekek visszalopott... és amit aztán a Pásztorok kicsavartak a kis Nemecek kezéből...

Ezt mondván, a kabátja alól előhúzta a kis piros-zöld zászlót. Bokának felragyogott a szeme. A kis zászló meg volt gyűrve, meg volt tépdesve, látszott rajta, hogy már harcok folytak érette. De éppen az volt a szép a kis zászlóban. Rongyos volt, mint egy igazi zászló, amely csaták hevében rongyolódott el.

– A zászlót – mondta Boka – majd visszavesszük a vörösingesektől mi magunk. És ha nem tudjuk visszavenni, akkor már úgylis hiába minden... Akkor már úgylis elmegyünk innen, szétszóródunk... nem leszünk többé együtt... De így nem kell a zászló. És te sem kellesz... – Azzal úgy tett, mintha indulni akarna. Mintha fakép-nél akarná hagyni Gerébet. De ez megfogta a kabátja szélét.

– János – mondta elfulladó hangon –, én belátom, hogy nagyot vétettem ellenetek. Én jóvá akarom tenni a hibámat. Bocsássatok meg nekem!

– Ó – felelt Boka –, én már megbocsátottam neked!

– És visszavesztek?

– Azt már nem.

– Semmi módon?

– Semmi módon.

Geréb elővette a zsebkendőjét, és a szeméhez emelte. Boka szomorúan mondta neki:

– Ne sírj, Geréb, nem akarom, hogy itt előttem sírj. Menj szépen haza, és hagyj minket békében. Most persze ide jöttél, mert a vörösingeseknél is elfogyott a becsületed.

Geréb zsebre tette a zsebkendőjét, és férfiasnak akart látszani.

– Hát jó – szolt –, elmegyek. Ti engem már nem láttok többet. De szavam adom nektek, hogy nem azért jöttem ide, mert a vörösingesek meggyűlöltek. Más oka volt ennek.

– Ugyan micsoda?

– Azt nem mondom meg. Talán még megtudod. De jaj nekem, ha ezt te megtudod... Nagyot nézett erre az elnök.

– Ezt nem értem.

– Most nem magyarázom meg – dadogta Geréb, és a kiskapu felé indult. Ott megállott, és visszafordult még egyszer. Ezt mondta:

– Hiába kérnélek még egyszer, hogy vegyetek vissza?

– Hiába.

– Akkor hát... nem is kérlek.

Kirohant, és becsapta a kisajtót. Boka egy pillanatig habozott. Életében először volt kegyetlen valakivel szemben. És már meg is mozdult, hogy utánamenjen, hogy utánakiáltson: „Gyere vissza, de aztán jól viseld magad!” – mikor hirtelen eszébe jutott egy jelenet. Az a nevetés, amellyel Geréb a minap elszaladt előle a Pál utcában. Amikor kinevették őket. Mikor ott álltak Nemecekkel a gyalogjáró szélén, szomorúan, lehorgasztott fővel, a fülükben azzal a gúnyos, kaján nevetéssel, amellyel Geréb elugrott előlük.

„Nem – szolt önmagának –, nem hívom vissza. Ez rossz fiú.”

Kérdések, feladatok

1. Mit gondolsz, miért ismeri be Geréb az árulását? Mit szeretne valójában?
2. „A kis zászló meg volt gyűrve, meg volt tépdesve, látszott rajta, hogy már harcok folytak érette.” – Mit jelképez a Pál utcai zászlója?
3. Miért volt bántóbb Gerébnek Boka csöndes szomorúsága, mintha gorombáskodott volna vele? Éreztél már hasonlót? Meséld el!
4. Mit gondolsz, miért sír Geréb?
5. Boka helyében te hogyan döntöttél volna Geréb ügyében? Indokold meg döntésedet!

» A regény szerkezete

A regény cselekménye jelentést hordoz, üzenete van számunkra, ha az író jól szerkesztette meg. Ha a történet zavaros, nem válik világossá, mi is történik. Az olvasó így nem tudja megérteni, mi valójában a mű üzenete. Az írónak át kell gondolnia, hol, mikor és mennyi ideig játszódik a története. Ezek határozzák meg a **regény idő-és térviszonyait**. A *Pál utcai fiúk* című regény Budapesten játszódik. Legfontosabb helyszínei az iskola, a grund, a Fűvészkert és Nemecekék lakása. A mű a 19. század végén játszódik, néhány nap alatt. De a regény **szerkezete, szerkesztettsége** ennél többet is jelent. A szerkezet kérdései közé soroljuk például a **fejezetekre** osztást. Milyen részekre, kisebb és nagyobb egységekre tagolja a művét az író. Elég ijesztő lenne egy hosszú regény, ha semmiféle fejezetcímek nem tagolnák. Nem tudnánk áttekinteni, hol kezdődik új nap, új esemény, új ív az események menetében. A *Pál utcai fiúk* 10 fejezetből áll.

A szerkezet kérdéseihez tartozik az is, hogyan alakul a **feszültség**. Ha az író hatásos jellé akarja tenni a művét, úgy kell adagolnia az eseményeket, hogy egyre nőjön a feszültség a történet során. Molnár Ferenc regényében a két fiúcsapat szembenállása teremti meg és biztosítja a feszültséget. Képzeld el egy olyan regényt, amelyiknek az eleje csupa feszültség, majd sorra megoldódnak a problémák, és a mű második felében már nem történik semmi. Valószínűleg senki sem olvasná végig, a művészi jel elveszítené figyelemfelkeltő erejét. Olyan ez, mint amikor a szónok egy hosszú ünnepi beszédben egyre halkabban beszél. Egy idő után senkit sem érdekelne, mit is akar üzeni.

A *Pál utcai fiúk* című regény a 19. század végi Budapesten játszódik valódi helyszíneken, a 8. és a 9. kerületben.

Mit gondolnak mások?

Már csak azért is érdemes megbocsátanunk másoknak, hogy megszabaduljunk attól a kínzó gondolattól, amelyet a sértés okozott. Ez voltaképpen belső gyógyulási folyamat, amellyel elkülönítjük magunkat a másiktól, amellyel lefejtjük őt magunkról.

A megbocsátás bonyolult lélektani folyamat. A korábbi állapotot akkor sem lehet visszaállítani, ha a két fél megegyezett a megbocsátásban. Lehetetlen visszatérni a régi mederbe egy elszenvedett bántalom után. Az ember vagy úgy tesz, mintha mi sem történt volna, vagy pedig a megbocsátás után is visszaemlékszik a történetekre. A megbocsátás nem jelenti azt, hogy felmentjük a másikat a felelősség alól. A hiba hiba marad, de én biztosíthatom róla a másik embert, hogy többé nem haragszom érte.

(Szentmártoni Mihály írása nyomán, www.vigilia.hu, 2008. július)

1. Nézz utána az *Idegen szavak és kifejezések szótárában* vagy az interneten, mit jelent a lélektan!
2. Mit gondolsz, milyen feltételei vannak az igazi megbocsátásnak?
3. A megbocsátás belső gyógyulási folyamat. Egyetértesz ezzel a megállapítással? Indokold meg válaszodat!

Rendszerezzünk!

Érvek és ellenérvek

Vitassátok meg, mi szól Geréb visszafogadása mellett, és mi szól ellene!

Olvasmány a gyengék erejéről

1. Idézd fel a tanult meséket! Mi utal bennük a gyengék erejére? Kik szoktak hőssé válni? Kik szoktak meglepően eredményesek lenni?
2. Többet ésszel, mint erővel! – Láttál-e már példát erre az igazságra a saját életedben?

„Neked köszönhetjük”

(Részlet a Nyolcadik fejezetből)

De most már elkeseredett volt a harc. A vörösingesek, vesztüket érezve, nem nagyon tartották be a szabályokat. Nekik a szabályok csak addig kellettek, amíg azt hitték, hogy szabályszerű harccal is győzni fognak. Most azonban sutba dobtak minden formáságot. Ez veszedelmes volt. Még így is jobban bírták, dacára annak, hogy félszáznyian voltak, mint a Pál utcaiak.

– A konyhához! – üvöltött Áts Feri. – Szabadítsuk ki őket!

És az egész gomolyag, mintha megfordult volna, a konyhá felé kezdett nyomulni. Erre a Pál utcaiak nem voltak elkészülve. Kisiklott előlük a vörösinges had. Mint amikor kalapál valaki, s egyszerre csak azt érzi, hogy elgörbült az ütés alatt a szög, úgy görbült el balra a támadó sor. Elöl Áts Feri, vadul rohanva, a diadal reményével a hangjában:

– Utánam!

S e pillanatban, mintha a lába elé gurítottak volna valamit, hirtelen megállott. Egy kis gyerekalak ugrott elibe a konyhá mellől. Megtorpant a vörösinges vezér, és mögötte megállt, egymásnak lökődött a harcoló sereg.

Egy kisfiú állott Áts Feri előtt, egy kisfiú, aki egy fejjel volt kisebb, mint ő. Egy vezna, szőke gyerek emelte két kezét a magasba, tiltólag. És gyerekhang kiáltotta:

– Megállj!

A Pál utcai sereg, mely már megszeppent a hirtelen fordulat miatt, egyszerre harsogó hangon kiáltott fel:

– Nemecek!

És a kis szőke, vékony csontú, beteg gyerek abban a pillanatban öltre kapta a nagy Áts Ferit, és rettenetes erőfeszítéssel, amelyhez csak a láza, a forró, lüktető láza, az önkívülete adta szegény kis testének az erőt, a meglepett vezért annak rendje és módja szerint a földhöz teremtette. Aztán lerogyott ő is, ájultan. Ebben a pillanatban minden rend felbomlott a vörösingesek közt. Mintha a fejüket vágták volna le: mi-

kor a vezérük elesett, nekik maguknak is meg volt pecsételve a sorsuk. A pillanatnyi zavart felhasználta a Pál utcaiak. Összefogóztak, nagy lánczá alakultak, és kifelé szorították a meglepett sereget.

Áts Feri feltápázkodott, és haragos piros arccal, villogó szemmel nézett szét. Leverte a port a ruhájáról, s látta, hogy egyes-egyedül maradt. A serege már valahol a kapu körül kavargott, összekeveredve a diadalmas Pál utcaiakkal, s ő itt állott egyedül, megverten. Mellette feküdt a földön Nemecek.

S mikor az utolsó vörösingest is kiszorították a kapun, s a kaput bezárták mögötte, mámoros diadal ült az arcokon. Harsogott az éljen, a győzelmi kiáltás. Boka pedig futva érkezett a gépház felől a tóttal. Vízet hozott. Most aztán mind a földön fekvő kis Nemecek köré gyűltek, s halálos csönd váltotta fel az imént még nagyban zúgó éljenzést. Áts Feri külön állott, és komoran nézte a győzteseket. A kunyhóban még mindig dörömböltek a foglyok. De ugyan ki törődött most velük?

Janó óvatosan fölemelte Nemeceket a földről, és a sánc földhányására fektette. Aztán vízzel kezdték mosogatni a szemét, a homlokát, az arcát. És néhány perc múlva felnyitotta a szemét Nemecek. Bágyadt mosollyal nézett körül. Mindenki hallgatott.

– Mi van? – kérdezte csöndesen.

De mindenki annyira el volt fogódva, hogy erre a kérdésre senkinek se jutott eszébe felelni.

Értetlenül néztek rá.

– Mi van? – ismételte, és felült a földhányásra.

Most Boka odament hozzá.

– Jobban vagy?

– Jobban.

– Nem fáj semmi?

– Nem.

Mosolygott. Aztán ezt kérdezte:

– Győztünk?

De erre már nemcsak hogy nem hallgatott mindenki, hanem mindenki felelt. Egyszerre riadt a kiáltás minden ajkon:

– Győztünk!

Azzal nem törődött senki, hogy Áts Feri még mindig ott állt egy farakás tövében, és komolyan, bús haraggal nézte a Pál utcaiak családi jelenetét. Boka szólalt meg:

– Győztünk, és most a végén már majdnem baj történt, és hogy nem történt baj, azt neked köszönhetjük. Ha te hirtelen meg nem jelensz köztünk, és nem leped meg Áts Ferit, akkor kiszabadítják a kunyhóból a foglyokat, és nem tudom, mi történik.

Kérdések, feladatok

1. Készíts haditudósítást a csatáról az iskolaújság számára!
2. Mit gondolsz, miért fordítja meg a csata menetét Nemecek váratlan tette?
3. Hasonlítsd össze a vörösingesek és a Pál utcaiak magatartását!
4. Foglald össze négy-öt mondatban, hogyan érezhette magát Áts Feri, miközben a Pál utcaiak családi jelenetét nézte!
5. A legkisebb fiú győzelme a népmesékben is gyakran előfordul. Gyűjts példákat!

» A konfliktus

Az irodalmi művek sokszor jelenítenek meg **konfliktust**, **összeütközést**. A versekben kevesebbet hallunk konfliktusokról, míg a drámák, színpadi művek középpontjában mindig összeütközések állnak, a regényekben pedig változó az ilyen helyzet gyakorisága. Miért kulcsfontosságú az írók számára az emberi viszályok ábrázolása? Miért érzik úgy, hogy erőteljesebb lesz az általuk megalkotott művészi jel, ha összeütközést állítanak a középpontjába? Valószínűleg azért, mert a mindennapi élet is ilyen. Naponta kisebb-nagyobb bonyodalmakba keveredünk a társainkkal, a szüleinkkel és a tanárainkkal. Hamis lenne a jel, csalóka lenne a jelentése, ha szemet hunyna az emberi jellem háborúskodó hajlama fölött.

Az ábrázolt konfliktus nem csak testi összecsapás lehet. Itt, *A Pál utcai fiúk* csatajelenetében a konfliktus nagyon is testi, fizikai. A fiúknak meg kell védeniük a grundot, vissza kell szerezniük a zászlót. Meg kell küzdeniük egymással. Más művekben azonban a konfliktus nem fizikai összecsapás. Az emberek szavakkal éppúgy fájdalmat tudnak okozni egymásnak. A legtöbb irodalmi olvasmányban éppen ezt fogjuk látni a következő tanévek során. A **szóbeli konfliktus**, a gondolatok, eszmék összecsapása még gyakoribb **irodalmi motívum**, mint a testi küzdelem.

Az irodalmi művek gyakran ábrázolnak szóbeli vagy fizikai összeütközéseket.

Mit gondolnak mások?

Alsóban már olvashattátok Móra Ferentől *A kis kuruc* mondáját, amely nagyon is hasonlít Nemecek sorsára. A történetben Illést, a fiatal fiút megsebesítik a labancok, miután kihallgatta őket. Éppen a szíve fölött érte a szúrás, de annyira meg volt rémülve, hogy alig érezte a fájdalmat.

– Háborúban se voltam, mégis megsebesültem – lihegte fájdalmasan, s lehanyatlott a sás közé. Tágra nyitott szeme a csillagos égre meredt, de a lelke ott járt Rákóczi táborában. Jaj, ha meglepik a fejedelmet, jaj, ha szétverik a kuruc táborát!

Valahogy talpra vergődött, de nem ment egy hajtásnyira, megint összeroskadt. Arcát, égő sebet lemosta az ér hús vizével, s megint csak megindult. Hírt kell adni Rákóczinak, meg kell mentenie a kurucokat.

Minden tíz lépésnél megállt, hogy új erőre kapjon. A sebe tüzelt, a szája kiszáradt, a feje szédelgett. Fahegyben járt már a nap, mire elért a kuruc táborhoz. Ott aztán össze is roskadt.

– Nini, visszajött a kis kuruc! – kiáltott az őrszem. – Fogtál labancot az éjszaka?

– Vigyetek a fejedelem elé – rebegette a gyerek, s a vitézek csak akkor szörnyülködtek el mély sebe láttára. Ölbe kapták, úgy vitték a fejedelem sátrába. Fehér volt már az arca is, mikor tették az ágyra, s csak annyi erő volt még benne, hogy elsusoghatta, amit a nádasban hallott.

– Uram, fejedelmem, mentsd meg magad! – Ez volt az utolsó szava, ezzel lefogta a szemét, és elaludt örökre. A fejedelemnek könny szökött a szemébe, leoldotta a kardját, és a kis halott mellé fektette.

– Szegény kis katonám, különb hős voltál akármelyikünknel.

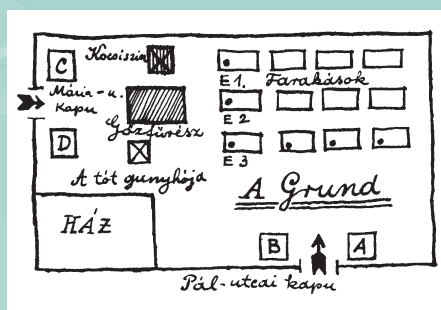
(Móra Ferenc *A kis kuruc* című műve nyomán)

1. Hasonlítsd össze Illés és Nemecek tettét!
2. Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, kik voltak a kurucok és a labancok!
3. Mit jelent: „Fahegyben járt már a nap...”?
4. Melyik volt a kedvenced az alsó tagozatban megismert Móra Ferenc-történetek közül? Meséld el a társaidnak!

Rendszerezzünk!

A döntő csata

Idéztétek fel a a Pál utcai fiúk és a vörösingesek döntő csatájának menetét az alábbi térképvázlat segítségével!

Összefoglalás – Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Csoportosítsd a regény szereplőit! Kik azok a szereplők, akik a legtöbbet változnak a történet során?
2. Mi a grund? Készíts róla rövid leírást, és rajzold le vázlatosan a füzetedbe!
3. Miért robban ki a háború a két csapat között? Beszéljétek meg, hogy milyen más megoldást választhattak volna!
4. Mi a véleményetek, miért válhat épp a leggyengébb szereplő igazi hőssé?

A *Pál utcai fiúk* műfaja regény. A regény nagyobb terjedelmű elbeszélő műfaj. A cselekmény azoknak az eseményeknek a sorozata, amelyek a regényhősökkel megtörténnek.

Molnár Ferenc regénye Budapest 8. és 9. kerületében játszódik a 19. század végén.

A regény szerkezete

1. **Bevezetés** – A szereplők és helyszínek bemutatása
2. **Bonyodalom** – Két gyerekcsoport küzdelme: a vörösingések meg akarják szerezni a grundot, a Pál utcai fiúk játszóhelyét
3. **A cselekmény kibontása** – a) a gittegylet bemutatása
b) a fűvészkerti látogatás
c) Geréb árulása
d) készülődés a harcra
4. **Tetőpont** – A döntő csatában Nemecek legyőzi Áts Ferit
5. **Megoldás** – A történet Nemecek halálával zárul; a grundot beépítik, a vörösingéseket kitiltják a Fűvészkertből

Olvasmányajánló

Olvasmányajánló haladó olvasóknak

Neked melyik a kedvenced az eddig olvasott ifjúsági regények közül? Mutasd be röviden a társaidnak!

Szijj Ferenc: *Szuromberek királyfi*

Idáig is sok olyan történetet olvashattál, amelyben varázslatos, „beszélő” nevek szerepeltek – olyan nevek, amelyek hangzása elárult valamit viselőjéről, vagy jellegzetes hangulatot teremtett. A *Szuromberek királyfi* kapcsán versenyt lehetne rendezni az osztályban, hogy kinek melyik név vagy elnevezés tetszik a legjobban. Például: a bűváruhába öltözött berberfóka; Köpölykúti Béla, a békadínó; Tallé Randor, a Mókusfarkas; Veszelinovics Árvácska, a még zöld paradicsom; Serilla Géza, a futórózsza, vagy a bantu algakertész és a pöcesárkány?

Varró Dániel: *Túl a Maszat-hegyen*

A képtelen rímek, a nyelvi humor miatt nem lehet nevetés nélkül olvasni, és letenni sem könnyű Varró Dániel könyvét. Maszat Janka és Muhi András kalandjai a gonosz pacák ellen sok kalandot és meglepő fordulatot tartogatnak. A barbár takarítók több házban is rajtaütésszerűen kitarácsolnak (vezetőjük Partvis Attila), a gonosz paca cár pedig az egész világot telepacázná... Szerencsére András mindenkiel szembeszáll!

F. H. Burnett: *A titkos kert*

A történet főhőse, Mary, eleinte egy mogorva, rosszindulatú kislánynak tűnhet. Később egy különös kastélyba kerül, ahol sok rejtéllyel találkozik, és érdekes felfedezéseket tesz: titkos kertet, különleges embereket ismer meg – egyikük érti az állatok nyelvét, és minden állat a barátja, másikuk pedig súlyosnak gondolt betegségéből éppen Marynek köszönhetően gyógyul meg.

Michael Ende: *Végtelen történet*

Elképzelted már valaha, hogy nem csak az a világ létezik, amelyben élünk? Létezhet egy olyan világ is, amelyről egy regény lapjain olvasunk? Sőt, mi lenne akkor, ha a mi életünk is csupán egy könyv lenne, és valaki regényként olvasná? Nem árulunk el sokat a regény történetéről, csupán annyit, hogy megismerhetjük benne Fantázia Birodalmát, amely félelmetes ellenséggel, a mindent elemészítő Semmivel néz szembe. Varázslatos lények, sárkányok, harcosok és különleges kalandok várnak rád, ha elolvasod a *Végtelen történetet*!

Év végi összefoglalás

Műnemek

Líra

A lírai művek érzelmeket fejeznek ki, nincs bennük cselekmény.

Epika

Az epikus művek történetet mesélnek el.

Dráma

A drámai művek középpontjában mindig konfliktus, összeütközés áll.

Műfajok

A műnemeken belül megkülönböztetünk kisebb csoportokat, a műfajokat.

A **mesé** csodás eseményekről szóló kitalált történet, amely lehet prózai vagy verses formájú.

A **mítosz** mesés elbeszélés, amelynek valóságos elemei is vannak, szereplői istenek, emberfeletti lények, hősök vagy különleges tulajdonságú emberek.

A **példázat** rövid elbeszélő műfaj, amely egy erkölcsi igazságot világít meg.

Az **elbeszélő költemény** verses formájú elbeszélő műfaj, amelyre jellemző a líraiság.

A **tájvers** olyan költemény, amely bemutatja a tájat és a hozzá fűződő érzéseket.

Az **úti levél** beszámoló az utazás állomásaihoz kapcsolódó élményekről.

A **költői levél** valóságos, létező személyhez szól, a tartalma és a formája sokféle lehet.

Az **életkép** a mindennapi élet valamely jellemző alakját, helyzetét, eseményét örökíti meg.

A **regény** nagyobb terjedelmű elbeszélő műfaj több szálon futó cselekménnyel, fő- és mellékszereplőkkel, amely hosszabb időszak eseményeit meséli el, és több helyszínen játszódik.

A jelek

A jel alkotójának és a jel címzettjének viszonya

Mindenki alkot jeleket, például amikor beszél, vagy amikor a füzet szélére firkál.

A jelek egy részét szándékosan alkotjuk, például amikor megírjuk a dolgozatot, és megpróbáljuk jelezni, hogy tanultunk.

A jelek másik részét akaratlanul bocsátjuk ki, például ásítózni kezdünk unalmunkban, és ezzel megbántjuk a szavalót.

A művész szándékosan teremt művészi jeleket. A népköltészet ismeretlen alkotói kevés embernek szánják üzenetüket, de közvetlenül adják át nekik. A műmesék, az írott költészet alkotói nem tudják, ki fogja olvasni a művüket, de az valószínűleg sok emberhez eljut.

A szerző gyakran ábrázol konfliktust a műalkotásban, mert az élet is tele van összeütközésekkel, és erről hallva az olvasó magára ismer.

A jelek fajtái

A művészi jelnek sok fajtája létezik: zeneművek, képzőművészeti és irodalmi alkotások stb.

A mesék, a regények és a versek önmagukban is jelnek tekinthetők, hiszen üzenetet hordoznak, amelyet az író küld nekünk, lehetséges olvasóinak.

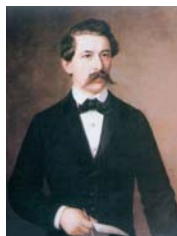
A szövegeken belül is ezernyi jel sorakozik. Ilyen jelek például a következők:

- **metafora:** új nevet adunk egy dolognak, és valami mással azonosítjuk (például az asztal tartó részeit lábaknak nevezzük el)
- **hasonlat:** nem azonosítjuk a Tiszát egy örülttel, csak azt mondjuk: „mint az örült...”
- **megszemélyesítés:** az azonosítás élőnek mutatja az élettelen, emberinek a nem embert (például megszólal a számár, örvendeznek a virágok)

A kisebb jelek elrendezése is fontos a mű egészének hatása szempontjából.

Az író a sajátos elrendezéssel alakzatokat hoz létre, például ilyeneket:

- **ellentét** (a zsványok részegek, Jancsi viszont józan marad)
- **párhuzam** (a virág elhervad, a szerelem elmúlik)
- **fokozás** (egyre nehezebb próbatételek)

ARANY JÁNOS (1817–1882): Nagyszalontán született szegényiparászti családban. Már gyerekkorában segédtanítói állást vállalt, hogy szegény szülein segítsen. A debreceni református kollégium diákja lett, azonban tanulmányait félbeszakította, s rövid időre színésznek állt. Később visszatért Nagyszalontára, ahol jegyzői állást vállalt, s megnősült.

1847-ben országos pályázatot nyert a *Toldi* című elbeszélő költeményével, s ismertségének köszönhetően kerül kapcsolatba Petőfi Sándorral, akivel szoros barátságot kötnek. A forradalom idején Arany lapszerkesztőként dolgozott, később a nemzetőrségbe is beállt. A szabadságharc bukása után egy ideig bujdosott, majd 1851-től a nagykőrösi gimnázium tanára volt. Munkásságának elismeréseként tagjául választotta a Magyar Tudományos Akadémia.

MOLNÁR FERENC (1878–1952): Budapesten született értelmiségi család (apja orvos volt) gyermekeként. Középiskolai tanulmányait Budapesten végezte, majd külföldön jogot hallgatott, s közben több budapesti lapban publikált. 1907-ben írta meg *A Pál utcai fiúk* című regényét, amely nagy népszerűséget biztosított számára.

Regényírói munkássága mellett színdarabszerzőként is ismert, olyan darabok fűződnek a nevéhez, mint a *Liliom* vagy *Az ördög*. Az 1930-as évek végén a magyarországi zsidóüldözés miatt külföldre menekült, először Svájcba, majd később Amerikába, ahol drámaíróként és forgatókönyvíróként dolgozott.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ (1885–1936): A vajdasági Szabadkán született Kosztolányi Árpád és Brenner Eulália gyermekeként. Tanulmányait szülővárosában kezdte, végül Szegeden érettségizett. 1903-ban Budapestre utazott, s beiratkozott a bölcsészkar magyar–német szakára. Négyesy László professzor stílusgyakorlatain ismerkedett meg Babits Mihállyal és Juhász Gyulával. Első verseskötete *Négy fal között* címmel 1907-ben jelent meg, s ezt a kritika elismerően fogadta. Az 1910-ben megjelent *A szegény kisgyermek panaszai* című verseskötete emelte a 20. századi magyar irodalom legjelentősebb költői közé.

Lírai munkássága mellett jelentőset alkotott a próza területén is, 1922-ben jelent meg *Nero, a véres költő* című regénye, két évvel később a *Pacsirta*, 1926-ban az *Édes Anna*, 1933-ban pedig az *Esti Kornél* című prózakötete.

Fogalomtár

- alakzat:** a nyelvi jelek sajátos elrendezése
- állatmese:** az állatmese szereplői emberi tulajdonságokkal felruházott állatok; formája lehet verses és prózai is
- csalímese:** olyan rövid, humoros mese, amelyben a történet nem várt fordulattal, meglepetésszerűen ér véget még azelőtt, hogy bármi is történhetett volna
- cselekmény:** az elbeszélő művek összefüggő eseménysora
- elbeszélő költemény:** verses formájú elbeszélő műfaj, jellemző rá a líraiság
- életkép:** a mindennapi élet eseményeit ábrázoló mű
- ellentét:** olyan nyelvi alakzat, amelyben a költő egymással ellentétes gondolatokat állít egymás mellé
- epika:** a három műnem egyike; az elbeszélő művek összefoglaló elnevezése
- fokozás:** olyan nyelvi alakzat, amelyben az egymás mellé helyezett nyelvi elemeknek egyre erősebb érzelmi vagy értelmi töltetük van
- dráma:** a három műnem egyike, az idetartozó művek középpontjában általában konfliktus, összeütközés áll, fontos jellemzőjük a párbeszédes forma
- hasonlat:** a képszerűség költői eszköze; két dolog összehasonlítása közös tulajdonságuk, hangulati egyezésük alapján a *mint*, *mintha*, *akár* kötőszavakkal vagy a *-ként/-képpen* todalékkal
- időmértékes verselés:** a hosszú és a rövid szótagok szabályos váltakozásán alapuló verselési forma
- jel:** érzékszerveinkkel fölfogható tárgy vagy jelenség, amely túlmutat önmagán, a valóság egy másik elemére utal
- láncmese:** olyan történet, amelyben váratlanul ér véget az újra és újra megismétlődő jelenet
- leírás:** az irodalmi művek egyik alapformája, amelyben a szerző egy tárgyat, személyt, környezetet jellemez tulajdonságai bemutatásával
- líra:** a három műnem egyike; az idetartozó művek érzelmet fejeznek ki, formájuk általában kötött
- megszemélyesítés:** olyan költői eszköz, amelyben élettelen dolgokat vagy fogalmakat emberi tulajdonságokkal ruházunk fel
- mese:** csodás eseményekről szóló kitalált történet, amely lehet prózai vagy verses formájú; a mese igazsága szerint a jó elnyeri megérdemelt jutalmát, míg a gonosz megbűnhődik
- meseregény:** olyan nagyobb terjedelmű elbeszélő mű, amelyben az események, kalandok nem kapcsolódnak szorosan egymáshoz, a történet részeit a főhős tartja össze
- mesetípusok:** népmese, műmese, csalímese, láncmese, állatmese, tündérmese

- metafora:** névátvitel; két dolog azonosítása érzelmi, hangulati egyezés vagy alakbeli hasonlóság alapján; két elemből áll, az azonosítóból és az azonosítottból
- mitológiai történet:** mesés elbeszélés, általában istenekről, emberfeletti lényekről vagy hősökéről szól
- műfaj:** a különböző típusú művek elnevezése a műnemeken belül
- műmese:** szerzője ismert, szövege írásban rögzített, állandó
- műnem:** az irodalmi művek csoportosítására szolgál; a három műnem: líra, dráma, epika
- népmese:** szerzője ismeretlen, a mesélők szóban adják tovább a történetet
- párhuzam:** olyan nyelvi alakzat, amelyben azonos vagy hasonló felépítettségű gondolatok állnak egymás mellett
- refrén:** a versben – általában a versszakok végén – szabályosan ismétlődő, visszatérő részlet; szerepe a lényeges dolgok kiemelése, a nyomatékosítás
- regény:** az epika műnemébe tartozó, hosszabb terjedelmű műfaj, amely történetet mond el
- rím:** sorvégi hangok összecsengése
- ritmus:** a ritmus különböző jelek szabályos váltakozása, a vers egyik legfontosabb jellemzője; a vers ritmusát a különböző szótagok szabályos ismétlődése adja
- tájvers, tájleíró költemény:** a tájhoz való ragaszkodást kifejező lírai alkotás
- tündérmese:** a tündérmese szereplői gyakran átváltozásra is képesek; csodás események, lények szerepelnek benne
- ütemhangsúlyos verselés:** az ütemhangsúlyos verselés alapja a szótagok szabályos váltakozása; a verssorokat a szünetekkel oszthatjuk ütemekre, az ütem első szótagja hangsúlyos, a többi hangsúlytalan

A kis kígyó ajándéka

Adott a drága Isten, amit adott...

Volt egyszer egy szegény ember, olyan szegény volt, hogy annak biz' semmije sem volt. Mondta neki a felsége, hogy elmegy a királyhoz szolgálni.

A palotában észrevette őt a király, rögtön meg is szerette, mivel fiatal volt és szép.

A szegény férj otthon maradt egyedül. Egyszer fogta magát, és elment a kertbe. Az egyik bokornál nőtt a legszebb a fű, azt kezdte el kaszálni.

Kaszálás közben levágta egy kis kígyó farkát.

– Ejnye, gazdám, látod, hogy mit tettél?

– Jaj, ha tudtam volna, nem tettem volna.

– Nem baj, gazdám, most menj haza, tedd a farkamat a zsebedbe, és az udvarodban ásd el a földbe. Majd meglátod, nem leszel többé szegény, hanem meggazdagszol. A csodára majd odasereglenek az emberek, eljön a feleséged is, de senkinek se mondd el, hogyan és miképpen jutottál mindehhez. Az emberek minden egyes szavadat gazdagon megjutalmazták, bízván, hogy ők is meggazdagszanak, de senkinek se szólj a történetekről, még a feleségednek se!

Hazament erre a szegény ember, és mindent úgy tett, ahogy a kis kígyó mondta. És lássatok csodát! Hajnalra az udvarában egy aranyalmafa nőtt. Az éjfélkor világitott, de úgy ám, hogy alatta még a tűt is meg lehetett volna találni! Erre a csodára az emberek özönlni kezdtek: a világ minden tájékáról jöttek oda. Milyen fényesség van itt? Milyen gyönyörűség? Szép, sudár, aranyalmát termő almafa áll az udvarban, s rajta annyi alma, mintha lapáttal rakták volna rá, szépen sorjában odatéve! Igazi csoda volt a javából.

– Honnan van ez neked? Ki adta? Hogy sikerült megszerezned? – kérdezősködtek az emberek, és pénzt tettek a szegény ember elé, hogy ossza meg velük a titkot. De ő hallgatott, akár a sír.

Hírét vette az aranyalmát termő almafának a király is, meg annak szolgálója, a szegény ember felesége.

– Hallod-e, menj el a férjedhez, és kérdezd meg tőle, hol szerezte az aranyalmafát! – parancsolta a király.

Elment a szegény emberhez a felesége, sírt az egyik éjjel, a másik éjjel, és a harmadik éjjel is...

– Honnan van mindez neked? – kérdezte tőle.

– Így és így jártam – felelte a férj, és szép sorjában elmondott mindent.

Az asszony fogta magát, visszament a királyhoz, elmondott neki mindent.

– Jól van, majd este elmegyek hozzá – mondta a király. – Elsőre nem találom el, hogy honnan van neki mindez. A másodikra se, de a harmadikra eltalálom, mire elveszti az emberektől kapott pénzt, az aranyalmafát, de még a fejét is.

Úgy is történt, ahogy a király mondta. Megalkudott a szegény emberrel, hogy harmadszorral eltalálja, honnan van neki az aranyalmákat termő fája. A szegény ember elvesztette a fogadást, erre parancsolta neki a király:

– Holnap jelentkezel a palotámban, ahol fejedet veszi a hóhér!

A szegény ember nagyon bánkódott, sírt-rítt keservesen, majd odament a bokorhoz. Onnan kijött a kis kígyó.

– Gazdám, ugye szépen kértelek, hogy senkinek se mondd el a történeteket? Halljad hát, még egy kissé a segítségedre tudok lenni. Ha majd a kivégzés előtt megkérdik tőled, mi az utolsó kívánságod, te azt feleld rá: „Ne akasszanak fel akkor, ha a nap nyugaton felkel”. Én majd a segítségedre leszek.

No, megkérdi a szegény embert másnap a király, mi az utolsó kívánsága.

Ő pedig azt felelte, amit a kígyó tanácsolt neki. A király gondolkodóba esett: „Hát, ez bizony nem lehetséges!”

– Rendben van! – mondta.

De a nap nyugaton kelt fel, ahova előtte nyugovóra tért. Minden fordítva történt, mint máskor.

No, így mentette meg a szegény embert a haláltól a kígyó.

Ha az egér farka hosszabb lett volna, az én mesém is tovább tartott volna.

(Dráva menti cigány népmese, Frankovics György *A bűvös puska*. Móra Könyvkiadó, 2015)

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsd össze a népmesében szereplő váratlan fordulatokat!
2. Melyik eddig tanult mesében olvastál aranyalmáról? Idézd fel a történetet!
3. Az alsó tagozatban olvasott *Az állatok nyelvén tudó juhász* című mesében is szerepelt egy kígyó. Mindkét történet fontos eseménye a kígyó megjelenése. Hasonlítsd össze a két találkozást!
4. Fogalmazd meg két-három mondatban, hogyan folytatódhatna a mese!
5. A most olvasott népmesét közreadó Frankovics György néprajzkutató szerint „a roma mesékben másként nyilvánulnak meg bizonyos dolgok, érthető módon a roma sajátosságoknak megfelelően”. Mi az, ami szerinted „másként nyilvánul meg” ebben a mesében a magyar népmesékhez képest? Gyűjts példákat hasonlóságokra is!

Darvasi László: *Trapiti és a borzasztó nyúl* (részlet)

Trapiti iszonyatos szerelmes levelet kap

Virág Viola éppen a lakást rendezgette. A lányok életében eljön az időszak, amikor rájönnek, nem jó helyen van a szekrény, az ágy, a karosszék. És a lányok rendezkedni kezdenek. Úgy néz ki a lakás, mintha költözködés lenne, de csak a bútorok kapnak új helyet. Ilyenkor elveszettek hitt tárgyak kerülnek elő ágyak alól, szekrények mögül, a komódok lába mellől.

– A szíromfestő ecsetem! – kiáltotta Olivér, amikor heves nyögések közepette odébb tolt egy kisszekrényt. – Hogy mennyit kerestem!

– Inkább ide, Olivér – mutogatta Virág Viola, hol lenne mégis inkább a kisszekrény helye. Természetesen a nagyszekrény mellett. Az ablak alá a virágállvány kerül. A heverőt át kell húzni a szoba másik oldalába, a tévét a sarokba tenni.

Nagyjából és hozzávetőleg. Mert lehet, hogy ha minden el lesz rendezve, Viola még variál egy kicsit. Olivér megtörölte izzadó homlokát.

– Jól van, Violám, de ígérd meg, a jövő héten nem pakolunk!

– Olivér, most úgy kitaláltam, hogy évekre így maradhat minden. Például leteszem ezt a virágtartót ide, a sarokba, és csak három év múlva kell megmozdítani – magyarázta Viola.

– Mintha a múlt héten is ezt mondtad volna – Olivér mosolyogva fürkészte Violát. Arra gondolt, hogy a lányok nem azért rendezkednek, hogy rend legyen, hanem hogy legközelebb újra rendezkedni lehessen.

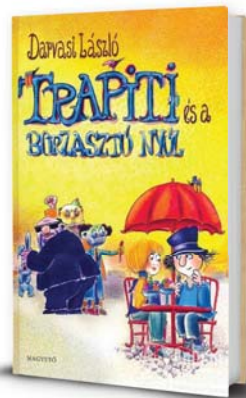
– Csitt, csatt, nyesz! – helyeselt Doktor Nyisznyasz, Viola virágszálnyíró ollója, aki a kisasztalon fényeskedett.

– Valóban ezt mondtam volna? – csapta össze a kezét Viola. – Nem emlékszem! – vont a vállát aztán.

– Na, gyere, Doki, kinyitunk! – felkapta az ollót, és sietett, mert a vevők már ott toporogtak a virágbolt előtt. A kapunál még belekukkantott a postaládába, majd visszakiáltott.

– Trapiti! Trapiti! Szerelmes levelet kaptál! – és kuncogva lépett a Mínyon kapitány utcára. Közben, talán maga sem vette észre, a tenyere óvatosan végigsiklott a hasán.

Trapiti kelleetlenül bújt elő a kisszobájából, ahol a hasonló korú fiúkra jellemzően titkos és meghatározhatatlan tevékenységet folytatott. A „mit csinálsz, Trapiti?”

► Darvasi László: *Trapiti és a borzasztó nyúl* (Magvető Kiadó, 2005)

kérdésre általában az volt a válasz: „semmit”. Vagy: „valamit”. Néha egyáltalán nem jött válasz. „Gyere csak, Trapiti!”, szólta Viola, mire az volt a válasz: „mindjárt”, és ez plusz fél órát jelentett. Esetleg azt kiáltotta: „nem érek rá”. Vagy hogy: „jó”. És az azt jelentette, hogy nem fog kijönni.

Na, de ha valaki szerelmes levelet kap, akkor ki kell jönni a titkos főhadiszállásról, a parancsnoki szobából, az úrkabinból. Trapiti kelleetlenül nyitotta ki a levélszekrényt. Halványpiros boríték hevert a doboz mélyén, „Trapitinek”, állt a címzés helyén. És ki a feladó? Valika, a fővárosi polgármester unokahúga! Az a... és ekkor Trapiti felbontotta a levelet, és mind nagyobbra kerekedő szemmel silabizálta a gyöngybetűkkel írt döbbenetes sorokat.

„Drága Trapiti, ne haragudj, hogy olyan otrombán bántam veled. Az az igazság, már sokszor láttalak a tévében és az újságokban, és régóta tetszel nekem. Van egy füzetem, amelybe a rólad szóló írásokat ragasztgatom, mert mit tagadjam, rajongok érted. Jóképű fiú vagy, és mindenki tudja, hogy hős is vagy, és megmentettél egy várost, és melletted a leggyengébb kislány is biztonságban érezheti magát. Én, mondjuk, tudok karmolni, és sikítani, és a nyelvem is fel van vágva. Ha tudnád, mennyi kedveset szerettem volna mondani a telefonba! Sajnos nem sikerült! Azóta másképpen dobog a szívem, és néha felébredek éjszaka, és arra gondolok, hogy... Jaj, nem mondhatom meg, mire gondolok. Kérlek, bocsáss meg nekem! A te Valikád!”

Trapiti alig kapott levegőt. Ez... ez egy... egy totális szerelmes levél! Semmi melleszélés, semmi így meg úgy. Végérvényesen nem értett semmit. Valika az egyik nap még lesajtozza, a másik nap szerelmes levelet ír. És ha a levél hamisítvány, vagy Valika csak szórakozik?! Ha Trapiti esetleg válaszol, hogy tulajdonképpen neki is tetszik, már úgy érte, hogy a hangja után tetszik, és hogy szeretne vele személyesen is megismerkedni, jön majd a nagy vihogás, hogy tréfa volt az egész, és beeeee. Na, nem!

– Baj van, Trapiti?

A fiú körbenézett, aztán fölpillantott. Az udvari rózsabokron Dregdalon Billi széncinege és háborús szuperkém üldögélt. Kíváncsian nézegette Trapitit.

– Hát tulajdonképpen nincsen baj, csak...

– Jönnek a sólymok, elfogy a madáreleség? – kérdezte Billi.

– Nem tudok kiigazodni ezen a... – körülményeskedett Trapiti, és elharapta a mondat végét.

– Sejtem már, a nők? – kérdezte Dregdalon Billi, és szánakozva ingatta pici fejcskáját. De még a csőre is szánakozva fénylett.

– Azok – bólintott Trapiti –, a nők!

– Brutális ügy! – vakargatta szárnyával a kicsi fejét a széncinege. – Hú, Trapiti, el tudod képzelni a madárcajokat?! Én értelek téged. Sőt sajnállak is.

– Nem kell engem sajnálni – morogta Trapiti.

– Egyszer volt egy pinty barátnőm. Te, hogy az mennyit fecsegett! Még álmában is csicsergett!

Trapiti nem szólt, egyik lábáról a másikra állt, a levelet gyűrögette.

– Készülj a legnehezebbre, fiú – bólintott Billi. – Szívesen vigasztalnálak, de ez nem az a pillanat, amikor áltathatja magát az ember. Rádásul még nem is a legrosszabb állapotban vagy.

– Miért, mi a legrosszabb állapot? – kérdezte Trapiti.

A kismadár a szárnya hegyével a bögyére mutatott. Bocsánat. A szívére mutatott.

– Bocs, Trapiti, mennem kell. Rossz híreket hallottam a hősi szobromról. Utána kell járnom a dolognak. Fel a fejjel, és szedd össze minden erődöt. Szükséged lesz rá – csicseregte a kismadár, és a főtér felé rebbent.

[...]

Samu bácsi olyan levelet írt, amelyet egyáltalán nem írhatott

Azon a napon, amikor Hektor Viktor megkapta az ajándék nyuszt, Trapiti pedig élete első szerelmes levelét, a postás bácsi máshová is fontos üzenetet hozott. A nagy alakú, díszes borítékot nem is dobta be a postaládába, hanem saját kezűleg vitte be a lakásba. A levélre az volt írva, „szigorúan bizalmas”, és „egyenesen Müller igazgató úrnak”. Holle mama megtörölte a kezét, mert éppen tésztát dagasztott, pogácsát akart sütni. Úgy bámult a postás pirospozsgás arcába, mintha a fickó el akarná vinni az összes pogácsáját. Aztán bekiáltott a lakásba.

– Kedves férj, Müller igazgató, valami fontos leveled érkezett!

Müller igazgató már jött is, az orra elé illesztette a szemüvegét, és figyelmesen elolvasta a sorokat. Aztán felkiáltott, ejsza, ennek a fele se tréfa. A levélben ugyanis ez állt:

„Müller igazgató, te tökkelütött pojáca!

Remélem, hasogat a hátad, hascsikarásod van és csuklasz, és, kérlek, add át gúnyos üdvözlétemet a te nevetséges Holle mamádnak, hihihih. Kedvetlen Barátom, ezúttal sajnos nem jókedvűből ragadtam tollat, úgy is mondhatnám, nagy bajban vagyok. De te még nagyobb bajban vagy, bár még nem tudsz róla, pojáca! Hogy hullna a fejedre egy strucc záptojás! Úgy gondolom, azokat a rejtélyes eseményeket, melyek az utóbbi napokban nyugtalanítják a várost, még a buta Boleszláv felügyelő se tudja megoldani. Titokzatos bűntényekről van szó, te ostoba felügyelő. Hogy a kórság állna beléd, te matrózvakond! Papagájbanán! Arra kérlek, ha időd engedi, ne jelentkezz nálam. Nem számítok a segítségedre! Tűnés! Iszkiri! Ja, és hallom, mostanában Holle mama ehetetlen sajtos pogácsákat süt, haha, nehogy hozz nekem egy kosárral, ha mégis idetolod a képed!”

– Mi történt? – kérdezte Holle mama aggódva, mert látta, mint mélyülnek olvasás közben Müller igazgató arcán a ráncok.

– Azt hiszem, pogácsát kell sütnöd, Holle kislány – dűnnyögte az igazgató. A kézírás kétségkívül Samu bácsitól származott, de ő ilyen levelet nem írhatott. Talán megszarolták?

– Éppen azt csinálom! – nevetett Holle mama.

– Pogácsasütő verseny lesz? – tudakolta nyájas ábrázattal a postás, akit kíváncsivá tett a titokzatos levél. A küszöbön toporgott, miközben csavargatta a postástáskája csatját.

– Tömeges ételmérgezés? – suttogta előrehajolva a postás. – Nekem, uram, elárulhatja, én vegetáriánus vagyok!

Müller igazgató is előrehajolt. Csaknem összeért az orruk.

– De tényleg tud titkot tartani? – kérdezte halkán.

A postás nagy szemeket meresztett.

– Ó, én?! – kapott a fejéhez, és mint a vízfolyás, hadarni kezdett. – Kavicsváron én vagyok a legnagyobb titoktartó, kedves igazgató! Ha az anyukám kínoz, neki se árulom el a titkokat! A múltkor is azt láttam, hogy Kelemen Aranka száz heringkonzervet rendelt. De Aranka megkért, ne áruljam el senkinek! Megyek haza, akasztom a fogasra az üres postástáskát, és már jön is az anyukám. Azt mondja, na, középső kisfiam, mesélj valami érdekeset. Mert én a középső kisfia vagyok az anyukámnak. Mondom, anyuka, hagyjál már, van ugyan egy titkom, de nem mondhatom el senkinek, sajnos neked se. Anyukám szeme ekkora lett – mutatta a postás –, mint két töklámpás. Titok?! Ó, meséld el a titkot, kisfiam! Anyuka, mondtam neki, ebbe a dologba nem avathatlak be, mert ez olyan titok, de olyan, hogy na, mindegy, máris sokat mondtam, anyuka, most már hallgatsz, mint egy postássír. Azért születelek borzasztó fájdalmak közepette, hogy titkolózzál előttem?! Az anyukám már sírt. Úúúú, hogy tud sírni az én anyukám! Mondom neki, ne sírj, anyuka, inkább diskuráljunk az időjárásról. Mit szólsz hozzá, esni fog holnap! De az anyukám letérdelt előttem, pedig már nehezen mozog a csúz miatt. Térden állva rimánkodott, hogy áruljam el a titkot. Anyuka, mi a fontos teneked, a középső kisfiad postásbecsülete, vagy a te rettenetes kíváncsiságod, kérdeztem szomorúan. Az anyukám eltűnődött, és azt szípogeta, mind a kettő egyformán fontos neki.

– Van egy kis mákos süteményem – szólt közbe erre Holle mama, aki megérezte, hogy közbe kell lépni.

– Mákos vagy mazsolás? – hökkent meg a postás.

– Mákos, mazsolás, porcukros! – ragyogott fel Holle mama arca, és már hozta is a süteményeket. – Becsomagoltam a legszebb darabokat, postás bácsi. Adjon az anyukájának is!

– Ó, az anyukám imádja a mákos, mazsolás, porcukros süteményt! Köszönöm szépen! – lelkendezett a postás, és végre elindult kifelé.

– Mondja azt az anyukájának, hogy van egy titka – szólt utána Müller igazgató.

– Milyen titkom? – hökkent meg a postás.

– Egy süteménytitka! Kicsit szabódjon, ellenkezzen, aztán oldja föl a rejtélyt, és adja oda az anyukájának a süteményt.

– Fantasztikus ötlet! – kiáltotta lelkesen a postás, és sietett is titkolódnizni az anyukájához. A kertkapunál visszafordult.

– Trapiti is levelet kapott!

És becsöngetett Bánatos Olivérékhez is.

– Nem értem, mi a baj! – vakarta meg a homlokát Holle mama, miután magukra maradtak végre.

– Én sem értem – jegyezte meg a lábuk alatt Báró Rojtos Eugén.

– Egy rejtélyes bűnügy miatt haladéktalanul a Fővárosba kell utaznom. A pogácsa Samu bácsinak kell. Samu bácsi egyenesen Boleszláv felügyelőt hívja – magyarázta Müller igazgató.

– Mi a baj? – kérdezte sápadtan Holle mama.

– Ha én azt tudnám – ingatta a fejét Müller igazgató, aztán megvakarta a homlokát, és az irattartó szekrénykéhez lépett. Előkereste a nyomozóigazolványát, és óvatosan kihajtotta. „Boleszláv főfelügyelő”, ez volt az igazolvány fedőlapjára írva. Majd akkurátusan pakolgatni kezdett. Álbajusz, álszakáll, paróka, álkulcsok, nagytó, messzelátó, szuperéles minireszelő, mindenféle hamis igazolványok kerültek egymás mellé. Szépen kirakosgatott minden nyomozói kelléket a hímzett asztalterítőre, figyelmesen szemrevételezte a kelléktárat, majd bólintott.

– Semmit sem mondhatsz, kedvesem? – kérdezte Holle mama, aki még mindig égett a kíváncsiságtól.

– Na jó – szólta Müller igazgató, aki lélekben már Boleszláv felügyelővé lett –, annyit mondhatok, hogy Samu bácsival baj van. De erről senkinek egy szót se, Holle mama!

Kérdések, feladatok

1. Milyen helyszínekre látogatott el Olivér és Trapiti a tanév elején olvasott regényrészletben? Készíts erről vázlatot a füzetedbe: mi történt velük, kikkel találkoztak stb.?
2. Foglald össze röviden, mi történt Trapitivel az előző regény óta! Milyen új tulajdonságait ismerhetjük meg az itt olvasott részletben?
3. Ábrázold fűrtábrán a regényrészlet szereplőit! Kösd össze azokat, akik kapcsolatban állnak (pl. beszélgetnek egymással vagy barátok), és írd a kapcsolat fajtáját a vonalra! Dolgozz a füzetedbe!
4. Dregdalon Billi gyakran használ hétköznapi, kicsit pongyola megfogalmazásokat. Válassz ki hármat ezek közül, és „fordítsd le” komolyabb, felnőttesebb kifejezésekre!
5. Szerinted tréfából írta a levelet Valika, vagy őszintén feltárta az érzéseit Trapitinek? Idézd azokat a mondatokat, amelyek alátámasztják az álláspontodat!

Lázár Ervin: Szegény Dzsoni és Árnika (részlet)

Második fejezet

amelyben szegény Dzsoni, a világ legszabadabb embere a Százarcú Boszorkával viaskodik

Ott ballagott szegény Dzsoni egy nagy kerek erdő közepén. Füttyörészett. Hol szomorúan, hol meg vidáman. Már attól függően, hogy milyen kedve volt. „Én vagyok a világon a legszegényebb – gondolta, és egy szomorkás dallamba kezdett. Tényleg, a rajtavalón meg egy vándorboton és a bicskáján kívül nem volt semmije. – De hiszen a világon a leggazdagabb is én vagyok” – gondolta, és azon nyomban trillázni és bukfencezni kezdett a füttye. És valóban, ő volt a világon a leggazdagabb, hiszen az övé volt az erdő, a kék ég, a madarak, az út menti gizgazok; az övé volt az egész nagy tágasság, széles e világ az övé volt. Aztán még jobban nekividámódott a füttye, mert az jutott eszébe: „De hiszen a világ legszabadabb embere is én vagyok. Arra megyek, amerre kedvem tartja; ott hányok bukfencet, ahol akarok; senki parancsára nem vagyok kénytelen ugrabugrálni; hej, én vagyok a világ legszabadabb embere!” Aztán megint lekonyult egy kicsit a kedve, megszomorkásodott a füttyeszava, mert az jutott eszébe, hogy ő a világon a legnagyobb rab, mert hiszen a szabadsága rabja ő, se barátja, se kedvese, se egy tenyérnyi földdarab, ahol boldogan hajtaná álomra a fejét, és azt mondhatná, otthon vagyok. Hát így füttyörészett, vándorolt, gondolkodott a nagy kerek ég alatt, a nagy kerek erdőben a szegény Dzsoni, és akkor még sejtelve sem volt arról, hogy besétált a mesénkbe, meg arról sem volt sejtelve, hogy a Százarcú Boszorka területére is besétált. Ha tudta volna, biztosan fejvesztetten menekül, reméljük persze, hogy nem a mese miatt, sokkal inkább a Százarcú Boszorka miatt, akinél gonoszabbat, fortélyosabbat hetedhét országon nem lehet találni.

– Miért hívták Százarcú Boszorkának?

– Mert százféle alakban tudott megjelenni. Kutya vagy denevér képében, még darázs is tudott lenni, ha akart. És az emberi alakokat is úgy váltogatta, mint más a zokniját. Ha akarta, szép volt, ha akarta, csúnya, ha akarta, fiatal vagy éppenséggel öreg.

– Boszorkánynak lenni ugye nem jó?

– Miért?

– Mindenkinek bajt meg bánatot kell okozni. Az nagyon rossz lehet.

A Százarcú Boszorka szomorúan gunnyasztott a háza kapujában. Egyre csak az járt a fejében, hogy egykettőre lejár a hét esztendő. Mert minden boszorkánynak hét-évenként rabszolgájává kell tennie egy embert. De nem ám erőszakkal. Fondorlással. Úgy, hogy az ember maga is belemenjen az alkuba. Csak akkor érvényes.

A Százarcú Boszorkának meg alig volt már hátra egy esztendeje a hétből, és senki sem akadt addig a horgára, mert a környékbeliek széles ívben elkerülték a nagy kerek erdőt – éppen őmiatta, a Százarcú Boszorka miatt –, idegen meg még véletlenül sem tévedt arra, hiszen a nagy kerek erdő majdnemhogy a világ végén volt. Ezért szomorkodott, búslakodott a Százarcú: „Jaj, mi lesz velem – gondolta –, ha elhagy a varázserőm?” Na de figyelj csak! Felcsillant ám a Százarcú Boszorka szeme. Füttyörészést hallott. „Akármi legyenek, ha ezen az erdei úton nem közeledik valaki – mondta magában. Nem is tévedett, mert szegény Dzsoni közeledett ott az erdei úton. Hej, megörült a Százarcú. – Itt jön az én emberem” – gondolta. Fogta magát, vénséges vén, mankós, botos, beteg anyókévé változott. Szegény Dzsoni éppen odaérkezett a háza elé.

– Jaj, szép fiam, de jó, hogy erre jársz – mondta a Százarcú –, legyél segítségére egy szegény, beteg öregasszonynak.

– Miben segíthetek, öreganyám? – kérdezte szegény Dzsoni.

– Nagyon beteg vagyok, alig bírom már magam – álnokoskodott a Százarcú –, arra kérlek, állj a szolgálatomba.

– Hát, öreganyám – vakarta a fejét szegény Dzsoni –, segíték magának szívesen, amit csak akar, de a szolgálatába nem állok. Ha nem tudná, én vagyok a világ legszabadabb embere, nem állok hát senki szolgálatába.

Hej, elsápadt ám a Százarcú, az ördög vinné el, épp a világ legszabadabb emberének kell erre kódorognia! „Na de akárki vagy, úgyis a szolgálatomba állsz” – mormogta.

– Ó, nem hosszú időről van szó – sápította –, csak három napról. Három apró napocskáról. Meglátod, úgy elszáll a három nap, hogy észre sem veszed.

– Nem – rázta a fejét szegény Dzsoni –, egy fél percre se állok senki szolgálatába.

– Pedig nem akármilyen bért fizetnék – próbálkozott tovább a Százarcú.

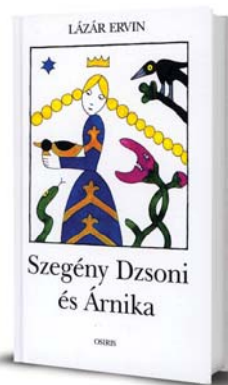
Szegény Dzsoni kíváncsi lett.

– Milyen bért fizetnél?

– Gyere, nézd meg.

Odavezette a kamrajtóhoz, kinyitotta. Akkor fényesség tódult ki a kamrából, hogy szegény Dzsoni önkéntelenül a szeme elé kapta a kezét. Tele volt a kamra kincsekkel. Aranypénz, igazgyöngy, ezüsttál, drágakő. Szikrázott, fénylett a sok kincs. Ravaszul pislogott a Százarcú szegény Dzsonira.

– Ez mind a tied – mondta. – Csak három napot kell érte szolgálnod.

» Lázár Ervin:
Szegény Dzsoni
és Árnika
(Osiris Kiadó, 2004)

Na és mit gondolsz, mit mondott erre a világ legszabadabb embere?

– Mi az ördögöt csinálnék én ezzel a sok kacattal? – Ezt mondta.

A Százarcú alig tudta palástolni pulykamérgét.

– Ez neked kacat, te félküllős, te lütytő, te dinnye! Válogatott kincs ez, nem kacat! Azt a kacska-macska farkát! A világ leggazdagabb királya is táncot ropna örömeiben, ha ez a kincstárában lehetne... Na... háromnapi szolgálatért mind a tiéd.

Szegény Dzsoni rázta a fejét.

– És mit kezdenék én ennyi kinccsel? Azon kezdem, hogy el se bírnam. Ha meg elbírnám is, a nyelvem lógna a cipekedéstől. A fene se cipekedik.

– Jaj, de ostoba vagy! – mondta a Százarcú. – Veszel magadnak lovat, kocsit, arra rakod a kincset. Magad is kocsin utazol, nem kell gyalogolnod.

– Először is – mondta szegény Dzsoni – szeretek gyalogolni. Másodszor, ha kocsim, lovam lenne, emészthetne a gond, hogy a lovaknak mindig legyen enni-innivalójuk, a kocsival is törődni kéne, új kerék, új lőcs, ajaj, más nem is hiányozna nekem! Harmadszor meg ott vannak a rablók, őriztethetném tőlük a kincset, kocsit, lovat. Haha, még fütyörészni is elfelejtenék. Edd meg a kincsedet, öreganyám!

– Jaj, de élheterlen vagy, nem viszed te semmire! – mondta a boszorkány. – Még hogy gond a kocsival meg a lóval! Hát majd szolgálakat fogadsz. A rablók ellen meg építesz egy várat. Kitelik ebből a pénzből. Jó vastag falú várat, semmilyen rabló nem tud oda betörni.

– Aztán kuksoljak örökké a várban, mi? Mint egy penészvirág. Hogy ne tudjak egy jóízűt csavarogni, mert mindig az járna a fejemben, hogy jaj, a váramba nem csapott-e be a ménkű, jaj, a váram így meg jaj, a váram úgy. Nem kell a kincsed, öreganyám. De nagyon szívesen segítek neked saját jószántamból. Mondd meg, miben segíthetek.

Dúlt-fúlt magában a Boszorka, úgy tett, mintha nem hallotta volna, hogy szegény Dzsoni felajánlotta a segítségét.

– Dolgod is alig lenne a három nap alatt – hadarta. – Csak mindennap egy almát kellene leszedned arról a fáról.

Ott állt az udvaron egy almafa, alacsonyka, csököttke, és éppen három alma volt rajta. Egy gyerek is könnyen elérhette volna a földről mind a hármat.

– Na hát, ez igazán semmiség – mondta szegény Dzsoni –, leveszem én neked ingyen mind a hármat.

Azzal már lépett is az almafa felé.

A Boszorkány meg elhajított mankót, botot, úgy fölpattant, mint akit a darázs csípett meg.

– Jaj, hozzá ne nyúlj!

Szegény Dzsoni gyanakodva nézett rá.

– De fürge lettél egyszerre, te szegény, beteg öregasszony. Miben sántikálsz te?

Na persze hogy ugrált a Százarcú Boszorka. Mert gondolhatod, nem akármilyen almafa volt az. Azok a szerencsétlenek, akik a boszorkány szolgálatába álltak, még nevetgéreztek is magukban, hogy ilyen semmiségért egy rakás kincset kapnak. Hiszen egy kisgyerek is könnyedén le tudja szakítani azt a három almát. Le, persze hogy le, az elsőt. Mert azt már egyikük se tudta, hogy másnap, amikor a második almát kell leszedni, az almafa olyan magasra nő, hogy ember legyen a talpán, aki reggeltől délig föl tud mászni az almáért, és déltől estélig vissza is ér vele. A harmadik napról nem is beszélve. Mert harmadnapra már olyan magasra nő a fa, hogy akkor se lehetne egy nap alatt lehozni az almát, ha szárnya nőne az embernek. Akkor aztán előáll a Százarcú Boszorkány, és azt mondja: „Nemhogy kincseket nem kapsz, de még a szabadságod is az enyém. Enyém vagy szőröstül-bőröstül, mert nem teljesítetted a feltételeket!” Úgy ám. És mit tehetne szegény ember, hiszen maga vállalta a szolgálatot.

– De hiszen a szegény Dzsoni nem vállalta.

– Hallottad, hogy nem.

– Nem is lett szőröstül-bőröstül a boszorkányé.

– Egy körömfeketényit se lett a boszorkányé.

Kérdések, feladatok

1. Miért nevezik „Százarcúnak” a boszorkát?
2. Miben hasonlít, és miben különbözik a Százarcú Boszorka más népmesékben szereplő boszorkányoktól? Rendezd táblázatba az észrevételeidet!
3. Gyűjtsd össze, mivel próbálja rávenni a boszorka szegény Dzsonit arra, hogy a szolgálatába álljon!
4. Miért utasítja el szegény Dzsoni a sok kincset? Egyetértetek vele? Vitassátok meg kiscsoportban!
5. Ti hogyan szeretnétek élni felnőttként: szegényen vagy gazdagon? Mi az, amit mindenképpen szükségesnek éreztetek a boldog élethez?

Kivonulás Egyiptomból

(Részlet a Héber Bibliából; Mózes¹ második könyve, 14. fejezet)

És mondta az Örökkévaló² Mózesnek: Mit kiáltasz hozzám? Szólj Izrael fiaihoz, hogy vonuljanak. Te pedig emeld fel botodat és nyújtsd ki kezedet a tenger³ felé és hasítsd ketté, hogy menjenek Izrael fiai a tenger közepén, szárazon. Én pedig, íme én erőssé teszem az egyiptomiak szívét, hogy bemenjenek utánuk és dicsőséget szerzek Fáraó által és egész serege által, szekere és lovasai által; és megtudják az egyiptomiak, hogy én vagyok az Örökkévaló, midőn dicsőséget szerzek Fáraó által, szekere és lovasai által. És elvonult Isten angyala, aki járt Izrael tábora előtt és ment mögéjük és elvonult a felhőoszlop előlük és állott mögéjük; így jutott Egyiptom tábora és Izrael tábora közé – volt felhő meg sötétség – és megvilágította az éjjelt, hogy nem közeledett egyik a másikhoz egész éjjel. Mózes pedig kinyújtotta kezét a tenger fölé és hajtotta az Örökkévaló a tengert hatalmas keleti széllel egész éjjelen át és szárazzátette a tengert; így hasadtak ketté a vizek. És bementek Izrael fiai a tenger közepébe, szárazon; a víz pedig volt nekik fal gyanánt jobbjukról és baljukról. Az egyiptomiak pedig üldözték őket és bement utánuk Fáraó minden lova, szekere és lovasa a tenger közepébe. És volt a reggeli órszakban letekintett az Örökkévaló az egyiptomiak táborára tűz és felhőoszlopban és megzavarta Egyiptom táborát. Ez kivette szekereinek kerekeit és vontatta nehezen; és mondta Egyiptom: Hadd meneküljek Izrael elől, mert az Örökkévaló harcol értük Egyiptom ellen.

Az Örökkévaló pedig mondta Mózesnek: Nyújtsd ki kezedet a tenger fölé, hogy visszatérjen a víz Egyiptomra, szekereire és lovasaira. Mózes kinyújtotta kezét a tenger felé és a tenger visszatért reggel felé az ő erejébe, az egyiptomiak pedig menekültek vele szembe; és beledöntötte az Örökkévaló az egyiptomiakat a tenger közepébe. A vizek pedig visszatértek és elborították a szekeret, meg a lovasokat, Fáraó egész seregét, akik utánuk jöttek a tengerbe; nem maradt meg közülük egy sem. Izrael fiai pedig átmentek szárazon a tenger közepében és a víz volt számukra fal gyanánt, jobbjukról és baljukról. És megsegítette az Örökkévaló aznap Izraelt Egyiptom kezéből; és Izrael látta az egyiptomiakat holtan a tenger partján. Izrael látta a nagy hatalmat, amellyel cselekedett az Örökkévaló az egyiptomiak ellen és félté a nép az Örökkévalót; és hittek az Örökkévalóban és Mózesben, az ő szolgájában.

(Fordította: dr. Bernstein Béla)

1 Mózes: a hagyomány szerint a Héber Biblia részeinek, a Tórának a szerzője. Mózes második könyve leírja, hogy az egyiptomi fáraók fogságban és szolgaságban tartották a zsidó népet. Ő vezette ki a zsidókat Egyiptomból az ígért földjére, a Kánaánba.

2 Örökkévaló: Isten

3 tenger: Vörös-tenger

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsétek össze, mit tanultatok történelemórán az ókori Egyiptomról! Kitől kapta a hatalmát a fáraó?
2. Honnan ered Mózes hatalma? Hogyan tudja kettéhasítani a tengert?
3. Mi történt a fáraó seregével? Hogyan segítette Isten Izrael fiait?
4. Az egyik legfontosabb zsidó ünnep, a pészah őrzi az egyiptomi kivonulás emlékét. Nézz utána, hány napig tart és hogyan zajlik az ünnep!
5. Nézz utána az interneten, milyen természetes okai lehetnek egy sekély vizű tenger hirtelen kiszáradásának!

Az hol én elmegyek

Az hol én elmegyek,
Még az fák is sírnak.
Gyenge ágairól
Levelek hullanak.

Sír az út előttem,
Bánkódik az ösvény,
Még az is azt mondja:
Áldjon meg az Isten!

Áldjon meg az Isten
Minden javaival,
Mint kerti violát
Drága illatokkal!

Kesereg egy árva madár

Kesereg egy árva madár,
Aki minden ágra leszáll.
Kesereghet az es szegény,
Mert olyan árva, mint én.

Verje meg az egek ura,
Ki a nagy bánatot írja.
Nekem es van egy bánatom,
Odaviszem, leiratom.

Kit küssebre,⁴ s kit nagyobbra,
Kilenc árkos⁵ papírosra,
Kilenc árkos papírosra,
Még a nagyja se fér rea.

Ideki a nagy hegy alatt
Két forrás van titok alatt.
Aki abból vizet iszik,
Babájától elbúcsuzik.

Mer én abból vizet ittam,
A babámtól elbúcsúztam.
Úgy elbúcsúztam szegénytől,
Mint az elmúlt esztendőtlől.

4 küssebbre: kisebbre

5 árkos (árkus): egy ív nagyságú

Kérdések, feladatok

1. Gyűjts példákat az első népdalból megszemélyesítésre és hasonlatra!
2. Milyen verselésű a második népdal? Írd le az első versszakot a füzetedbe, és jelöld a hangsúlyokat a tanult módon!
3. Milyen alakzat található a *Kesereg egy árva madár* kezdetű költemény harmadik versszakában? Indokold a válaszodat!
4. Határozd meg a két népdal rímtípusait! Írj le egy-egy versszakot a füzetedbe, és jelöld a sorvégeken a rímeket a tanult módon!
5. Érvelj a második dal alapján amellett, hogy egy népdal is versnek, irodalmi műalkotásnak számít! Felhasználhatod a tankönyv 264. oldalán található segédletet.

Petőfi Sándor: A szerelem, a szerelem...

A szerelem, a szerelem,
A szerelem sötét verem;
Beleestem, benne vagyok,
Nem láthatok, nem hallhatok.

Őrizem az apám nyáját,
De nem hallom a kolompját;
Rá-rámegy a zöld vetésre,
Hej csak későn veszem észre.

Telerakta édesanyám
Eleséggel a tarisznyám;
Elvesztettem szerencsésen,
Lesz módom a böjtölésben.

Édesapám, édesanyám,
Ne bizzatok most semmit rám,
Nézzétek el, ha hibázok –
Tudom is én, mit csinálók!

(Székelyhíd, 1843. november 4–24-e között)

Kérdések, feladatok

1. Keresd meg az interneten, és hallgasd meg a *Szerelem, szerelem* című népdalt Navratil Andrea előadásában! Melyik részlet hangulata hasonlít Petőfi Sándor verséhez, és melyik különbözik tőle? Idézd szó szerint a megfelelő részleteket, és néhány mondatban indokold meg a választásodat!
2. Miben hasonlít a Petőfi-vers a népdalokra? Gondolj a vers formájára és a témaválasztásra is!
3. Milyen hibákra utal a lírai én az utolsó versszakban? Idézd szó szerint a részleteket! Hogyan kapcsolódnak az említett hibák a szerelmes lelkiállapotához?

Petőfi Sándor: Egy estém otthon

Borozgatánk apámmal;
Ivott a jó öreg,
S a kedvemért ez egyszer –
Az isten áldja meg!

Soká nem voltam otthon,
Oly rég nem láta⁶ már,
Úgy megvénült azóta –
Hja, az idő lejár.

Beszéltünk erről, arról,
Amint nyelvünkre jött;
Még a színészetről is
Sok más egyéb között.

Szemében „mesterségem”
Most is nagy szálka még;
Előítéletét az
Évek nem szüntették.

„No csak hitvány egy élet
Az a komédia!”⁷
Fülemnek ily dicsérest
Kellett hallgatnia.

„Tudom, sokat koplaltál,
Mutatja is szined.
Szeretném látni egyszer,
Mint hánysz bukfenceket.”

Én műértő beszédit
Mosolygva hallgatám;
De ő makacs fej! föl nem
Világosíthatám.

Továbbá elszavaltam
Egy bordalom neki;
S nagyon, nagyon örültem,
Hogy megnevetteti.

De ő nem tartja nagyra,
Hogy költő-fia van;
Előtte minden ilyes⁸
Dolog haszontalan.

Nem is lehet csodálni!
Csak húsvágáshoz ért;
Nem sok hajszála hullt ki
A tudományokért.

Utóbb, midőn a bornak
Edénye kiürült,
Én írogatni kezdtem,
Ő meg nyugonni dült.

De ekkor száz kérdéssel
Állott elő anyám;
Felelnem kelle – hát az
Írást abban hagyám.

6 láta: látott

7 komédia: itt színészkedés

8 ilyes: ilyen

És vége-hossza nem lett
Kérdezgetésinek;
De nekem e kérdések
Olyan jól estenek,⁹

Mert mindenik tükör volt,
Ahonnan láthatám:
Hogy a földön nekem van
Legszeretőbb anyám!

(Dunavecse, 1844. április)

Szemponatok a művek értelmezéséhez

Hogyan írhatunk fogalmazást egy versről?

Olvassátok el, majd beszéljétek meg Petőfi Sándor *Egy estém otthon* című versét! Az olvasás és megbeszélés során különösen a következőkre figyeljétek:

- hogyan mondható el a vers témája egy mondatban, és hogyan háromban?
- hol és hogyan kapcsolódik a műszöveg a szerző személyéhez, életútjához?
- milyen részekre tagolható a vers, milyen a szerkezete?
- hogyan kapcsolódik a szöveghez a cím, és hogyan értelmezhető?
- milyen a rím és a ritmus?
- milyen alakzatok figyelhetők meg a szövegben?
- milyen képi kifejezőeszközök teszik érzékletesebbé a szöveget?

Hogyan írhatunk fogalmazást egy regényről?

Olvassátok el, majd beszéljétek meg Lázár Ervin *Szegény Dzsoni és Árnika* című regényének tankönyvetekben található részletét! Az olvasás és megbeszélés során különösen a következőkre figyeljétek:

- mi a fő cselekményszál; miért érdemes az írói figyelemre?
- mit mond el az események kapcsán az élet, a világ egészéről a mű?
- az események helyszíne és ideje
- a főszereplő jellemzésének módjai
- a mellékalakok jelleme
- az elbeszélő szándékai és értékrendje
- motiváltak vagy véletlenszerűek a fordulatok?

⁹ jól estenek: jólestek